memorii/jurnale/convorbiri

SANDA STOLOJAN

Ceruri nomade

JURNAL DIN EXILUL PARIZIAN 1990–1996

HUMANITAS

Nepoata scriitorului Duiliu Zamfirescu, SANDA STOLOJAN s-a născut la București într-o familie de diplomați. Licențiată în litere a Universității din București. În 1962 s-a stabilit în Franța ca refugiat politic. A fost interpreta oficială în relațiile cu România a președinților Franței, de la Charles de Gaulle la François Mitterrand. Fondatoare a revistei literare *Les Cahiers de l'Est*, consacrată în special scriitorilor din Răsăritul Europei, cenzurați în țările lor din motive politice. Între 1984 și 1991, Sanda Stolojan a fost președintele Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului în România, cu sediul la Paris. În 1989 a fost distinsă de American Romanian Academy cu Diploma de Onoare pentru activitatea sa închinată apărării drepturilor omului.

În exil, Sanda Stolojan a publicat poezie și proză în reviste românești din Occident: *Limite, Ethos, Ființa românească, Revista scriitorilor români*. A scris de asemenea cronici literare și eseuri în *Journal de Genève, Esprit, Cahiers de L'Est, Le Monde, L'Alternative, Lettre Internationale, ARA Journal* etc. Poezii în franceză publicate în revistele: *Revue de Belles-lettres* (Geneva), *Crèation și Polyphonies* (Paris). Volume de versuri apărute la Editions Rougerie: *Dans les Brisures* (1982), *Sur les abîmes verts* (1985), *Bruine de nulle part* (1993). Volum de amintiri: *Avec de Gaulle en Roumanie* (Editions de l'Herne, 1991). În 1996 îi apare, la Editura Humanitas, volumul *Nori peste balcoane. Jurnal din exilul parizian*. În limba engleză a publicat o monografie Duiliu Zamfirescu în colecția Twaine World Authors (Boston, 1980). A tradus în franceză *Lacrimi și sfinți* de Emil Cioran (*Des larmes et des saints*, Editions de l'Herne, 1986) și poezii de Lucian Blaga cuprinse în antologia *L'étoile la plus triste* (Editions de la Différence, 1992).

SANDA STOLOJAN

Ceruri nomade

Jurnal din exilul parizian 1990–1996

Traducere din franceză de
MICAELA SLĂVESCU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
STOLOJAN, SANDA
Ceruri nomade: jurnal din exilul parizian: 1990–1996 /
Sanda Stolojan; trad.: Micaela Slăvescu – București: Humanitas, 1999
240 p.; 20 cm. – (Memorii – Jurnale – Convorbiri)
ISBN 973-28-0989-2

I. Slăvescu, Micaela (trad.)

859.0-94

© HUMANITAS, 1999

ISBN 973-28-0989-2

1990

Paris, 12 ianuarie

L-am condus pe Vlad la aeroport. A plecat la București pentru prima oară după douăzeci și cinci de ani de absență. Ce-l așteaptă acolo? O lume necunoscută, prieteni care au avut timp să îmbătrînească, locuri familiare marcate de prezențe străine de noi? Întoarsă acasă, am deschis televizorul și am urmărit scenele de doliu din România. Astăzi e o zi de rugăciune pentru morții din Decembrie, cu cortegii, cîntări, lamentații. În timpul acesta, la Paris, presa continuă să speculeze asupra numărului victimelor: *numai zece mii?* S-a scris că în România domnește o adevărată isterie a morții. Se uită că sub Ceaușescu oamenii au trăit în condiții care i-au familiarizat cu suferința și cu moartea. Manifestațiile de doliu din România pentru sacrificații din Decembrie, scenele care uimesc pe spectatorii occidentali, exprimă un doliu foarte mare, în care încap ani de suferință și un *număr incalculabil* de morți.

19–21 ianuarie

Călătorie la Praga cu Marie-France Ionesco și cu reprezentanții FIDH (Federația Internațională a Drepturilor Omului). VONS-ul (Comitetul Cehoslovac pentru Apărarea Persoanelor Condamnate pe Nedrept) a invitat Ligile care se ocupă de țările de Est la o discuție despre viitorul lor, în noul context politic din Europa. A doua zi, în timpul unei ședințe de lucru, a sosit din România un tînăr necunoscut, Gabriel Andreescu. Mi-am amintit de numele lui. Știam că avusese probleme cu Securitatea anul trecut. Înainte

de a intra în sală, s-a oprit un moment în prag, cu privirea vagă după ochelarii de miop și un aer de „student sărac". Cînd i s-a dat cuvîntul, a vorbit cu patetism despre situația Drepturilor Omului în România. Figura lui deschisă inspira încredere. A fost primit cu simpatie deși era necunoscut de participanți. S-ar putea ca tînărul G.A. să fie o excepție? Sau poate că reprezintă o nouă generație de români, o speranță pentru viitor? Cît despre Liga noastră, viitorul ei e incert. Pentru moment vom funcționa mai departe la Paris.

28 ianuarie

Azi regele Mihai a venit pentru prima oară la biserica română din Paris. Lume multă, îmbulzeală, steaguri tricolore, „Trăiască Regele!" — adieri din trecut într-o actualitate fundamental diferită — un trecut restituit prin prezența regelui la liturghia ortodoxă nedespărțită de ceremoniile monarhiei române. Fotografi și jurnaliști au invadat biserica. Doamna Chirac, soția primarului Parisului, a luat loc în spatele prințeselor. Încurajat de regină și de fiica sa mai mare, regele se lasă dus de evenimente. În acest moment beneficiază și de succesul emisiunii de televiziune a lui Frédéric Mitterrand. Mai are vreo șansă să domnească vreodată? Teoretic, da, practic, nu. E sentimentul meu. Istoria s-a deplasat către un alt viitor, antrenînd cu ea chiar lucrurile cele mai profund înrădăcinate în noi: monarhia, națiunea, tradiția. Plutesc pe valurile ciudate ale memoriei, ca într-un vis, viziuni îndepărtate, voievodul la defilările de 10 Mai, imaginea reginei Maria, chipul micului rege-copil pe timbre poștale... Regele Mihai n-a avut destulă îndrăzneală ca să înfrunte mai devreme Exilul românesc de la Paris. Trecutul prea încărcat al bisericii române din rue Jean de Beauvais, multă vreme sub influența simpatizanților legionari (patrioți în felul lor obscurantist), intrigile și mai ales provocările agenților infiltrați printre refugiații români din Franța, atentatele, crimele chiar, l-au ținut departe de Exilul parizian. Apare acum în mijlocul nostru, asemenea unui cavaler medieval descins dintr-o epopee plină de dramatism. Îl mai vrea oare România? Mai știu românii de azi ce a însemnat monarhia? Pentru moment întrevăd numai întrebări — fără nici un răspuns.

1 februarie

Laurent Fabius, primul-ministru, a dat o recepție în cinstea prieteniei franco-române. Optzeci de persoane au sosit de la București cu un avion special, invitate de guvernul francez pentru trei zile. Andrei Pleșu (ministrul culturii), actorul Ion Caramitru, Dan Hăulică, Nicolae Manolescu, Augustin Buzura, Ana Blandiana, între alții, precum și copii din Maramureș care au cîntat și au jucat, „călușari", muzicanți din Ialomița, pianistul Dan Grigore, o soprană, actori. Folclorul și vitalitatea românească au dat buzna în saloanele palatului de Lassay, reședința primului-ministru. Cîțiva intelectuali români au ținut discursuri interminabile, astfel încît Laurent Fabius a renunțat să mai ia cuvîntul! Ansamblul spectacolului, poezii, un sketch, o scenă din Molière, a produs, presupun, un efect ușor provincial. În culise, intelectualii de la București se sfîșiau între ei, acuzîndu-se reciproc de-a fi pentru sau contra Frontului Salvării Naționale. Scriitorii susținuți la emisiunea *Teze și Antiteze la Paris* făceau figură de stele. Pentru moment francezii sînt încă sub fascinația evenimentelor din Decembrie. Slăbiciunile românilor n-au devenit încă aparente, dar absența Doinei Cornea spunea mult despre dezbinarea dintre protagoniștii momentului politic. Am regăsit cu emoție pe Alecu Paleologu. A îmbătrînit, dar nu mult, de la ultima noastră întîlnire acum vreo 15 ani. Arăta bine, era elegant, într-un costum vărgat discret, gri și negru: o ținută de ambasador. Sînt îngrijorați, el și soția lui, de perspectiva mutării lor la ambasada română, unde toți funcționarii-securiști sînt încă în post. Atmosfera, după spusele lor, e irespirabilă. Am schimbat cîteva cuvinte cu Andrei Pleșu, care își amintea de masa cu Dinu Noica la Hotel Bulevard. Am vorbit cu Ana Blandiana, cu Marin Sorescu, cu soția lui Dan Hăulică, cu prietena mea de altădată Micaela Slăvescu... Serata la Laurent Fabius m-a pus pe gînduri. După atîția ani trăiți cu obsesia României, nu mai sînt sigură că îi aparțin... Nu știu cînd voi merge în țară. Toată lumea s-a precipitat la București după Revoluție — eu nu. Ceva m-a reținut. Mi s-a părut că ar fi un act de „voyeurism", de curiozitate în fața senzaționalului, și că trebuie să aștept să se lămurească lucrurile, pentru a le înțelege și a-mi putea evalua sentimentele față de ceea ce se întîmplă acolo.

7 februarie

La șapte dimineața chem la telefon pe Gabriel Andreescu, la București. Îl simt deprimat. Și-a dat demisia din F.S.N. Am înțeles că Securitatea a început din nou să asculte conversațiile. Planează mai departe prezența sistemului polițienesc.

(*mai tîrziu*)

Efervescență la Kremlin. Gorbaciov e pe punctul să reușească o mare lovitură: să desființeze privilegiile partidului unic. Simultan, Șevarnadze, ministrul de externe sovietic, propune să se țină un referendum asupra unificării Germaniei... dar Germania nu mai cere voie nimănui! Ce lucru curios: toată lumea în Occident se teme de nemți. Trupele rusești staționate cu sutele de mii în Germania trezesc mai puțină teamă decît refacerea firească a unei Germanii civilizate, vindecată de nebuniile ei naziste!

9 februarie

Cioran la telefon, cu o voce stinsă: s-a simțit prost de la serata la Fabius: „prea multă lume m-a sărutat... știi, obiceiul românesc... sînt sigur că asta este...“ În privința României are din nou îndoieli. Viitorul i se pare plin de capcane. Nu există nici o personalitate politică la orizont. Locul e liber, nomenclaturiștii vor profita de ocazie. Cioran întrevede și probleme cu ungurii. Statutul pe care-l pretind prin relațiile lor internaționale, România nu li-l poate acorda.

13 februarie

„Trebuie să regăsim fundațiile, să reclădim începînd de la temelie...“, îmi spunea Alecu P. deunăzi. I-am răspuns: „S-ar putea ca fundațiile să fie înmormîntate definitiv sub dărîmături, rupte pentru totdeauna de prezent.“ Cu Alecu reînnod o veche prietenie. Să fie posibilă aceeași operație între mine și România? dar care România? Nu pot reveni asupra anilor trăiți, și nici ea, România, nu va regăsi niciodată figura ei dinainte. Evenimentele din Decembrie impun un examen de conștiință. Am participat la revoluție numai prin intermediul ecranului, dar m-am identificat pînă la îmbolnăvire cu oamenii aceia împușcați pe străzi. Am trăit incredibilul — ca un spectator — dar ce fel de spectator? Între

noi, între mine și România, s-a stabilit de 25 de ani o stranie relație de apropiere de la distanță — o relație obsesivă, paralelă cu libertatea de-a uita. Lucru paradoxal, Exilul m-a făcut să descopăr că aveam rădăcini, că-mi lipsea o parte din mine însămi. Există legături de acest fel, iubiri pe care despărțirea le hrănește și le întreține... Acum, România revine, dar comunismul a lăsat urme profunde. Ca după o surpare de teren s-a petrecut în spațiu și în timp o dislocare a fundamentelor. Se profilează o altă societate, o țară traumatizată, în ruine: în ce mă pot recunoaște? Totul trebuie revizuit, începînd cu imaginarul nostru de „rezistenți" — iluzii, idealuri, probabil absurde. Trăiesc o stare de dezorientare, o senzație de vid. După entuziasmul revoluției, noi care am combătut comunismul sîntem în aceeași situație ca soldații care se întorc de pe front...

*

Într-o scrisoare primită astăzi de la fratele meu L. din București, găsesc indicații asupra atmosferei care domnește acolo. L. vorbește despre timpul care va trebui să treacă pentru ca o societate atît de mizerabilă să se poată vindeca. Vorbește despre „calitatea infernală" a locuitorilor din cartierul de blocuri unde locuiește, un amestec de „latini decăzuți și de țigani analfabeți" „à la Beirut-arabi".

14 februarie

Alecu mă recheamă (lăsasem numărul meu de telefon). Vorbim pe franțuzește — e mai franțuzit decît mine! — cu impresia că sîntem ascultați — ceva sună fals, anormal — probabil că ne-am obișnuit cu teama asta chiar aici la Paris — iar de partea cealaltă (de partea Securiștilor) la fel, continuă obiceiul de-a asculta — pot să jur că sînt pe fir... Alecu: „în sfîrșit un apel, al tău, putem vorbi de altceva decît de chestiuni agricole sau comerciale... îți dai seama, la vîrsta mea să trebuiască să mă ocup de asemenea treburi..." (mă întreb cum o să reziste?).

1 martie

La conferința de presă a lui Corneliu Coposu, șeful fostului partid P.N.Ț., nu era de față nici un ziarist francez! Politica franceză

susține F.S.N.-ul. Occidentul se teme de recrudescența naționalismului în Europa de Est. Revenirea la trecut, redescoperirea vechilor valori conservatoare, sînt privite cu neîncredere și cu circumspecție. Se pare că se urmărește prin diverse mijloace suscitarea în România a unui curent democratic detașat de trecut. Partidele istorice de tip național nu vor fi încurajate. Se va susține pretutindeni în Europa de Est o democrație de tip laic, întemeiată pe Drepturile Omului. Dar cum altfel ar putea să funcționeze democrația? Se poate concepe o conviețuire echilibrată între democrație și „valori" ca trecutul, națiunea, tradiția? Berdiaev scria la începutul secolului, în eseul său *Asupra inegalității*, că democrația începe prin a face *tabula rasa,* prin a da la o parte tradițiile și obiceiurile. Democrația și capitalismul se adresează unor oameni care sînt întîi de toate cetățeni, al căror crez constă în apărarea propriilor interese corect definite, și în respectul drepturilor omului într-o societate care se numește societatea civilă. Tot ce merge în acest sens este bine venit (mișcarea ecologică, sindicatele, bisericile cu vocație socială, vezi protestantismul etc.). Aceasta pare să fie tendința care va beneficia de ajutoare în România. Scopul întemeierii „Grupului de Dialog Social" acesta este: să servească drept motor noii mentalități.

3 martie

Vreme nebună — vînt și frig excesiv, apoi ploaie cu zăpadă. Se pare că în Normandia sînt semne de primăvară. Încep să mă gîndesc la grădină. Dar rămîn captiva orașului.

5 martie

Conversație cu Cioran. I se reproșează, pare-se, articolul din *Le Nouvel Observateur*, unde vorbește de rău revoluția română. În special din cauza aluziei la „neantul valah" a primit o scrisoare de înjurături din România, în care este acuzat de-a fi el însuși un „neant", un „nimic"... În ce măsură se lasă antrenat *fără voia lui* — de dragul provocării — în asemenea declarații pe care are aerul că le regretă mai tîrziu? Cît joc cuprinde o asemenea afirmație? Cîtă sinceritate sau cît cinism calculat, ingredientele care compun rețeta lui Cioran? Îl felicit pentru onoarea de a figura, împreună cu Ionesco, printre autorii majori ai limbii franceze, ale

căror manuscrise sînt expuse la Biblioteca Națională în acest moment. Mă informează că a vîndut manuscrisul *Tratatului de descompunere* Bibliotecii Naționale „pe un preț bun".

8 martie

După plecarea lui Alecu venit ieri seară să cineze la noi, m-am gîndit la anii parcurși pînă la întîlnirea noastră acum la Paris. Timpul a descris o spirală, mă regăsesc cu el pe alt palier. Contactul între noi îmi confirmă dublul meu sentiment de proximitate și simultan de decalaj în raport cu lumea românească. Îl înțeleg, cunosc bine acest fel de român cultivat, vorbind la perfecție franceza, dar cu nuanțe trădînd străinul. Pîndeam fără să vreau latura lui românească impregnată de moliciune orientală, de nonșalanță, inteligența lui critică rafinată, dar nu lipsită de o oarecare naivitate... un domn din societatea bucureșteană de ieri, căreia îi aparține prin educație — ceea ce îl distinge de prietenii lui literari, majoritatea de altă extracție. Dar A.P. boierul rămîne marcat de lunga frecventare a lumii comuniste. Șase ani de clandestinitate, urmați de șase ani de închisoare, în rest o viață de intelectual, scriitor la București, sub regimul lui Ceaușescu. Mi-a vorbit despre contactele avute cu ofițerul de Securitate după ieșirea din închisoare: telefoanele, vizitele, amenințările învăluite — a suportat tot, s-a adaptat la ororile sistemului. Și acest detaliu revelator: după revoluția din Decembrie securistul i-a telefonat, rugîndu-l să intervină ca să-i fie angajată fiica la o editură. A.P. nu s-a supărat, nu l-a trimis la plimbare pe sinistrul individ. Dimpotrivă, i-a promis că va pune o vorbă pe lîngă prietenul său Liiceanu. Se știe că în România totul se termină prin „pupături", chiar și lucrurile cele mai odioase. A fost nevoie de nebunia lui Ceaușescu pentru ca românii să întrevadă limita acceptabilului... Cu toate încercările prin care a trecut, A.P. nu și-a pierdut caracterul românesc, capacitatea de-a admite la nevoie convietuirea cu forțele răului, fără a se revolta, ca pe o fatalitate pe care tot el a combătut-o statornic în felul său...

12 martie

Scriind o dare de seamă despre conferința de presă a Doinei Cornea, o revăd, emoționată, o femeie în vîrstă, îmbrăcată în

negru, zîmbitoare, însuflețită de un curaj și o credință neclintite. O figură morală și totodată un cap politic. Ar trebui să joace rolul unui A. Saharov românesc dacă România n-ar fi atît de nenorocită — poporul ignorant, intelectualii indiferenți, puterea în mîinile fostului aparat comunist. Simptomatică a fost absența ziarului *Libération* la conferința de presă și semităcerea presei de stînga după vizita Doinei C. la Paris. Aceeași presă care l-a sărbătorit pe Petre Roman, chiar dacă acesta n-a fost convingător. P.R. este susținut în acest moment de stînga franceză — Doina Cornea este susținută numai pe jumătate — fiindcă e anticomunistă declarată? Lucrul grav este însă că ea nu poate conta pe sprijinul intelectualilor români, nici pe opinia publică din propria ei țară. Aliații ei naturali nu o susțin. Societatea română nu-și recunoaște valorile morale! O veche poveste agravată de comunism.

13 martie

Într-un articol din *Journal de Genève* am găsit un pasaj despre funcția estetică și puterea magică a fragmentului: „reducerea întregului la una din părțile sale operează trecerea de la obiect la semnul lui — și astfel opera se revelează a fi un amestec de realitate și de sens". Iată explicația luminoasă a „fragmentului" și a atracției pe care o exercită asupra mea. Fragmentul, semn al esențialului unei opere.

(*în aceeași zi, mai tîrziu*)

O altă definiție care îmi convine. Este extrasă din opera unui gînditor medieval, Jean de Salisbury, care citează pe Bernard de Chartres. Conform acestuia, a fi filozof, adică cineva care caută adevărul, presupune: „un spirit clar, o alimentație regulată, o viață liniștită, o cercetare silențioasă, *sărăcie și un pămînt străin*". Citind aceste cuvinte, am avut un sentiment de autodescoperire: să fii undeva pe aproape, să știi care îți este „partea de cer" (Noica) și s-o îndeplinești — așa cum ar fi făcut-o un om, o femeie din Evul Mediu cu seninătate (cu spiritul clar).

Crans sur Sierre, 15 martie

Comuna vecină, numită Chermignon, a adoptat un sat lîngă Cluj, pe nume Neagra. Am fost s-o vizităm pe elveția nca, doamna care s-a întors din România cu alți opt locuitori din Chermignon. Am

aflat că au distribuit hrană și îmbrăcăminte celor 400 de locuitori din Neagra. Au constatat pe loc lipsa de medicamente și au îngrijit pe o bătrînă țărancă (*une vieille dame*, spun elvețienii) care zăcea de zece zile cu brațul frînt și pe altă femeie pe punctul să moară din cauza unui picior gangrenat. Doctorul local, un beţiv, a refuzat să meargă s-o vadă „fiindcă nu se îngrijesc bătrînii și țăranii" a mărturisit beţivul în cele din urmă.

Crans sur Sierre, 16 martie

Citesc *Fragmentarium* — mici eseuri — articole de tinerețe de M.E., o lectură agreabilă, ușoară, fără a fi banală, care-l anunță pe viitorul Eliade — talentul său pentru comentarii, inteligența sa de mare *cititor*. Nu inventă idei noi, dar înțelege tot — va fi vocația sa, pe care va dezvolta-o în calitate de istoric al religiilor.

Crans sur Sierre, 18 martie

Am trăit o săptămînă decisivă. Gorbaciov a fost ales președinte. Lituania ține piept Uniunii Sovietice, proclamîndu-și independența. Germania de Est a votat pentru unificare. O lună martie care va rămîne în Istoria secolului XX.

Bruxelles, 22–23 martie

În gara din Bruxelles, ora 23, în timp ce caut monede ca să telefonez și, în lipsa lor, mă duc să schimb, mă întorc, telefonez, apoi aștept un taxi, gara se golește, oamenii dispar în întuneric — gesturile vieții formează o plasă deasupra vidului — cînd ai înțeles acest lucru primejdia prăbușirii e la doi pași.

(*mai tîrziu*)

La Hotel Sheraton, camera 717. Televiziunea prezintă evenimentele din Tîrgu Mureș. Violența scenelor, sălbăticia mulțimii înarmată cu ciomege și topoare, români și unguri amestecați, e nemaipomenită. Ce rol joacă F.S.N.-ul? Cine manipulează o asemenea nebunie, într-o regiune pașnică?

Paris, 25 martie

La Salonul parizian al cărții asistăm la o invazie de intelectuali români. Un reprezentant al minorității germane din România

(T. Kleininger) a pus problema fără înconjur, cu ocazia unei întîlniri prezidate de Catherine Durandin: trebuie să admitem, a spus el în esență, compromisiunile făcute sub Ceaușescu, să nu vrem să ne disculpăm, să nu căutăm explicații sau să ne mulțumim cu jumătăți de adevăr. Trebuie să ne purificăm, să mărturisim despre trecut, pentru a putea rosti întregul adevăr de-acum încolo... La 7 martie Frédéric Mitterrand a înregistrat o întîlnire cu scriitorii români la București. I-am scris în legătură cu emisiunea văzută la TV. Am încercat să-l fac să înțeleagă că intelectualii intervievați i-au ascuns rolul Exilului parizian în timpul erei Ceaușescu. Au trecut sub tăcere pe Paul Goma, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca și alții. Au uitat că la fiecare călătorie la Paris se duceau la Monica L. în secret, că emisiunile la Radio Europa Liberă (*Teze și Antiteze la Paris*) au arbitrat reputația lor în România. Ani în șir, scriitorii români au visat să fie lăudați de postul Europa Liberă parizian. Erau și cei ca Marin Sorescu, care călătoreau nestînjeniți sub Ceaușescu în schimbul tăcerii păstrate asupra realității, cantonîndu-se într-o poezie și o proză cu simboluri și metafore care puteau trece drept un simplu joc — ceea ce erau — un joc de esteți... iresponsabili... Astăzi, aceleași metafore sînt prezentate ca singurul mijloc de-a rezista pe-atunci dictaturii, de-a spune lucrurile fără a le spune — cu alte cuvinte ca argumente în apărarea compromisurilor cu sistemul. Vor fi în stare intelectualii să se vindece de spusul pe ocolite devenit la unii o a doua natură?

27 martie

Am fost ieri dimineața la D.S.T. (Direction de la Sécurité du Territoire, *n.a.*) în legătură cu revenirea mea ca interpretă (după atîția ani în care am fost *persona non grata* în România), cu ocazia unei posibile călătorii oficiale a lui François Mitterrand la București. Inspectorii s-au interesat și de legăturile mele personale cu Alecu P. Eram bine plasată pentru a-i asigura că A.P. este cel mai original dintre toți ambasadorii: un reprezentant al guvernului, un plenipotențiar, ale cărui idei, personalitate și cultură n-au nimic în comun cu acelea ale superiorilor săi.

Paris, 30 martie

La ceai la François Fejtö am cunoscut-o pe Annie Kriegel, fosta comunistă care și-a pierdut iluziile, la ora actuală specialistă în

istoria comunismului la Universitatea din Nanterre. O inteligență strălucită, formată la École Normale Supérieure. Despre comunism a spus că dacă a murit în Est, e încă foarte viu în Vest. Aflăm de la ea că unii români de la Paris cer bani mulți în schimbul unor informații despre România. Lui Vlad și mie nu ne vine să credem. E posibil așa ceva? Annie Kriegel se interesează de aproape de notele mele de călătorie din mai 1968. Îi spun că sînt impresii culese în timp ce-l însoțeam pe generalul de Gaulle. Atunci mi-a răspuns: „dar Istoria nu e altceva!..." M-am gîndit după aceea la remarca ei: istoricii scriu pornind de la notații, însemnări pe care le interpretează... Istoria este înainte de toate o „hermeneutică" după cum ar spune Mircea Eliade. Ceea ce considerăm ca un „adevăr" este reflexul unor reflectări, comentarii despre comentarii... Dacă există un Adevăr, el este de alt ordin. Adevărul cu A mare împrumută alte căi, străbate teritorii aflate în afara Istoriei...

*

Recitind un carnet de la începutul anilor '40 — carnetul unei fete cuminți, lirică și naivă, mă surprind unele remarci clarvăzătoare: înțelesesem că trăiam sfîrșitul unei lumi. Ca și cum aș fi fost deja bătrînă (această înțelegere „bătrînească" o moștenisem, se vede, de la societatea românească din jurul meu).

Paris, 31 martie

La Leonid Mămăligă, Alecu Paleologu și-a expus preocupările cu o sinceritate derutantă. Duplicitatea puterii provizorii în România ruinează cîștigul Revoluției. Lumea începe să aibă îndoieli în privința revoluției, totul este suspectat de-a fi fost o șarlatanerie. Ca un român autentic, A.P. consideră că Franța e singura șansă a României. Dar și în Franța, opinia publică începe să se îndoiască de cele văzute la televizor. Săracul Alecu are găuri în gură: n-are timp să meargă la dentist. Are costume bine croite de la București, dar sosit la Paris trebuie să se descurce cu patru mii de franci pe lună ca ambasador! Se simte pierdut pentru viața intelectuală, în realitate s-a hotărît: nu va rămîne mult timp în post la Paris. Se poartă ca și cum chestiunea ar fi tranșată, anunță că nu va vota pentru F.S.N., joacă un joc riscant. În realitate, Alecu știe că este un intrus în sînul mafiei care a preluat puterea în România.

Paris, 7 aprilie

Trebuie să începi prin a te umple de timp, de viziuni, de ascultare — de sonorități în tine însuți, ca în aer liber... Cînd ai trăit un timp destul de lung, începi să auzi rumoarea timpului trecut. Cu muzica se petrece aceeași minune: îți transmite ceea ce au simțit ființe și civilizații dispărute. Longevitatea (alt nume pentru traversarea unor spații și timpuri) se întîlnește cu muzica, în măsura în care și una și alta dezvoltă o temă...

*

Exilul: lucrurile care s-au întîmplat fiecăruia, șocul datului la fund, revenirea la suprafață, încercările, cercul pe care a trebuit să-l recompui în jurul tău. Acum România e liberă, te uiți într-acolo, dar oamenii nu mai sînt aceiași.

Paris, 8 aprilie

La colocviul organizat de revista *Le Nouvel Observateur* mediile franceze au pus la îndoială, în fața unui public numeros, revoluția română. Cîți morți? Cine a tras? Cine a mințit? Ziariștii francezi se simt vinovați de-a fi transmis informații false. Cer cuvîntul, se explică, răspund la întrebări. Lumea nu înțelege cum a fost cu putință ca medicii, oameni serioși, să-i inducă în eroare pe jurnaliștii străini în privința numărului de răniți din spitale. Destul de repede s-a ajuns la concluzia că a fost o minciună la mijloc. „Imaginarul românilor nu seamănă cu al nostru", a spus unul din jurnaliștii incriminați, în legătură cu zvonurile care au circulat în zilele dramatice în care tineri au murit *cu adevărat* pe străzile din Timișoara și din București. A existat probabil o înscenare și în spatele ei un complot — a fost poate un teatru, dar a fost o piesă *cu morți adevărați* pe scenă.

10 aprilie

Cioran la telefon: pretinde că a decis să termine definitiv cu România: „La Roumanie s'est déconsidérée..." Simone e îngrijorată văzîndu-l așa de schimbat. Zice: „a făcut atîtea eforturi ca să se adapteze și acum redevine român..." (de reținut). O aud pentru prima oară vorbind pe un ton atît de alarmat. Presupun că l-a simțit pe Cioran profund afectat de resurgența României.

*

Eu: să-mi ușurez inima, să iau de pe ea absurda povară a lucrurilor românești — de vreme ce nu mai sînt sigură că aparțin acestei lumi. Trebuie să mă adun așa cum aduni de pe jos un fruct căzut.

(*aceeași zi*)

Dejunat cu Constantin Tacou. E sincer preocupat de problema educației tineretului român. Vrea să înființeze o asociație, să aducă tineri în Franța, să le obțină burse în marile Școli (les Grandes Écoles). Tacou are relații printre înalți funcționari, președinți de societăți, directori generali etc. Reține că s-a trezit ceva în el și că are dreptate cînd acordă importanță pregătirii unor viitori administratori și juriști.

12 aprilie

Guvernul român a retras regelui Mihai viza de intrare în România. Călătoria (riscantă) a regelui e deci anulată. Dar „aventura" va face publicitate pentru rege...

17 aprilie

Zelul lui M.B. Utilitatea acestui gen de om a cărui singură ocupație constă, pare-se, în a fi „bine informat", în a fi cel care știe, cunoaște, are relații pe care le procură altora. M.B. are buzunarele pline de nume, adrese, statistici pe care le ține la dispoziție. Eminență cenușie, informator zelos, speculează nevoia de informații a francezilor care au interese în România, și invers, a românilor dornici de legături în Franța. În sine, lucruri utile, dar servilismul omului îl situează „jos".

21 aprilie

Aventura lui Alecu Paleologu — rechemat la București — admonestat de Iliescu — i se permite totuși să se întoarcă la Paris — dar în ultimul moment nu-și găsește biletul de avion... Șoferul vine să-l ia ca să-l ducă la aeroport — A.P. îl întreabă: mi-ai adus biletul? Șoferul oficial este încurcat: nu, crede că domnul ambasador își va găsi biletul la aeroport... dar A.P. simte că ceva

nu este în regulă — spune șoferului: du-mă la minister. Funcționarii de resort nu se așteptau să-l vadă pe domnul ambasador reclamîndu-și biletul de avion. Recunosc că au primit întîi un ordin, apoi altul — le pare rău — cred că plecarea este doar amînată etc. Acest fel de a aduce la cunoștința unui înalt funcționar că nu mai este agreat de putere vine direct din Orientul turcesc: în romanele lui Ismail Kadare găsești exemple de destituire după uzanțele de la Constantinopole. Lași întîi să planeze nesiguranța, apoi sosește „mesagerul", solul purtător al unui plic, al șiretului negru... o poruncă, pașa recalcitrant urmează să fie sugrumat... Istoria Principatelor este plină de exemple de acest fel. Astăzi, un bilet de avion înlocuiește sigiliul Înaltei Porți. Dar sensul și spiritul au rămas aceiași: din punctul de vedere al intrigii, al trădării, al mijloacelor folosite în lupta pentru putere, orientul românesc coboară direct din orientul otoman.

(*cîteva ore mai tîrziu*)

Lovitură de teatru la București: azi dimineață, la orele 6, A. Paleologu se socotea destituit. La orele 10 primește un apel telefonic de la ministrul afacerilor externe: „domnule ambasador, a fost o neînțelegere... plecați imediat... mașina ministerului vine să vă ia..." Interpretare: le-a fost frică de efectul produs la Paris. Puterea de la București e prea slabă acum pentru a aplica pînă la capăt metodele sale sovieto-bizantine cînd lucrurile riscă să se afle în străinătate. România este un Bizanț *pe jumătate* întors către Occident...

23 aprilie

Televiziunea transmite executarea soților Ceaușescu. Se zice că cineva în România a vîndut caseta contra sumei de 50 000 de franci. Milioane de spectatori în lumea întreagă au asistat „cu greață" (*Le Figaro*) la legarea mîinilor, apoi la țipetele Elenei — țipete de țărancă îngrozită — pe urmă la scena cadavrelor celor doi împușcați. Au lipsit desigur niște secvențe, de vreme ce sîngele lor, prelins departe de trup și închegat, nu a putut să țîșnească instantaneu la o asemenea distanță... deci a trecut un timp între șuieratul gloanțelor și filmarea imaginilor... S-a văzut de asemenea „tribunalul", o adunătură de securiști și de persoane suspecte, cu fețe înfricoșate. Oare s-a înțeles că sinistra înscenare era în

același timp *o ilustrare a conceptului de justiție instaurat de regimul comunist*? Ceaușescu a fost „judecat" *în spiritul sistemului* care a terorizat populația României timp de patruzeci și cinci de ani. Aceasta este pentru mine lecția de Istorie care s-a desprins din acele imagini cumplite.

Paris, 25 aprilie

Ceea ce scrie Vladimir Soloviov în *La Sophia et autres écrits français* în legătură cu birocrația de la Sankt Petersburg și cu Biserica înfeudată statului țarist este de o actualitate extraordinară. Articolul despre al 9-lea centenar al creștinării Rusiei de către sfîntul Vladimir datează din 1889. Exact o sută de ani mai tîrziu (anul trecut Rusia a sărbătorit mileniul) critica lui Soloviov privind calea apucată de Biserica rusă, bine pornită în epoca kieviană și care apoi a deviat din cauza naționalismului rus care a transformat Biserica într-o instituție aservită Statului, este mai pertinentă ca niciodată. Soloviov scrie: „încă de la începutul istoriei noastre vezi apărînd obstacolul principal la progresul adevărat al Rusiei, acel naționalism orb ce respinge fără discernămînt tot ce este străin"... și alt paragraf care se aplică la fel de bine ortodoxiei române: „Orientul creștin concentrat în Bizanț păstrează de-a lungul secolelor adevărul dogmatic și dă în liturghie cea mai frumoasă expresie sentimentului religios. Dar dogma și cultul nu reprezintă întreg creștinismul: lipsesc acțiunea socială și politică ale adevăratei religii, organizarea forțelor colective ale creștinătății pentru regenerarea lumii — lipsește Biserica militantă. Acest aspect a fost în mod straniu neglijat de creștinii orientali, mai ales după despărțirea celor două Biserici." Cît de modern este Soloviov, desigur din cauza bunei cunoașteri pe care o avea despre Occident și mai ales despre Franța! Ar fi avut el oare și azi convingerea că creștinismul are drept misiune să devină *Biserica universală*, idee centrală a operei sale? Ce-ar gîndi el despre prăbușirea actuală a Bisericilor istorice?

Paris, 26 aprilie

Tot despre Rusia. În *Le Monde des Livres* Nicole Zand consacră un articol unor autori ruși ignorați pînă în prezent. Preocuparea ei e interesantă: vom descoperi acum multe cărți care n-au ieșit

niciodată din Rusia. Ușa s-a deschis și iată literatura rusă în stadiul în care se afla în 1917! Mulți autori — unii dintre ei au continuat să scrie și sub Stalin, alții au murit înainte de al doilea război — au lăsat opere cu totul necunoscute în Occident. Cîte descoperiri în perspectivă! Nu cunoaștem decît aspecte trunchiate ale continentului literar rusesc. Reînnodînd cu lumea intelectuală dinainte de dezastru, vom regăsi în umbra marilor figuri (Marina Țvetaeva printre altele) multe nume importante pentru tabloul Rusiei literare!

(*aceeași zi*)

La București, Uniunea Scriitorilor și-a ținut prima ședință din 1981 încoace. Despre ce vor fi vorbit? Va continua Uniunea, cu „casele de creație", cu structura ei moștenită de la regimul comunist? vor avea oare curajul să termine cu acest gen de organizare tipic comunistă, de fapt o anexă a puterii? În democrație, scriitorul nu este stipendiat de stat, în schimb este liber să scrie ce vrea, puterea nu-l poate constrînge în nici un fel. Se spune că Gabriel Liiceanu vrea să-și lanseze noua editură publicînd opera lui Cioran în 150 000 de exemplare! Tipic românesc: întîi luxul, apoi necesarul...

Normandia, 28 aprilie

Dejun la filozoful Manuel de Diéguez. S-a vorbit mult despre procesul comunismului care nu s-a făcut. Analizînd situația Franței, prietenul nostru a propus o explicație în legătură cu procesul comunismului care nu va avea loc. În Franța, ceea ce contează este sistemul ca o concepție abstractă — este teoria — or, din punct de vedere teoretic, marxismul este satisfăcător. Se întemeiază pe principiul împărțirii bogăției (principiu de origine creștină). Eșecul pe planul practicii, al economiei, nu-i deranjează pe teoreticienii francezi care nu văd decît ce au ei în cap. Cît despre comuniștii italieni, ei își au propria rețetă, sînt oameni practici, combină cît mai bine materialismul și creștinismul... Diéguez mai sublinează și alt aspect: similitudinea dintre spiritul și privilegiile funcționarilor în Franța, pe de o parte faimoasele *droits acquis*, iar pe de alta privilegiile acordate muncitorilor de regimurile comuniste. Și unii și alții abuzează de drepturile lor, muncesc puțin... vezi procentul absenteiștilor... În fond, există

asemănări, social vorbind, care fac din comunism ceva acceptabil pentru popor, masa fiind constituită din mediocri și leneși. Să muncești puțin, să fii sigur că-ți păstrezi locul de muncă și că vei avea o pensie... e atrăgător. Dacă Occidentul este dinamic, aceasta se datorează sectorului privat. Persoanele motivate lucrează în întreprinderile particulare. Banii, bogăția sînt create de capitalism, care nu ascultă de Stat. În ceea ce privește procesul comunismului, Diéguez este de acord că un al doilea proces de la Nürnberg ar fi justificat, dar consideră că nu va avea loc niciodată. Victimele comunismului nu vor obține această reparație morală.

29 aprilie

Neagu Djuvara, întors de la București, a ținut o conferință emoționantă. A simțit nevoia să spună ce a resimțit după 45 de ani de absență din România. Adusese de la Cluj un mic sac din pînză: scrisorile de insulte și de calomnii primite de Doina Cornea *într-o singură zi*. Acest săculeț, cusut de mînă ca altădată, un detaliu, a lămurit publicul și ziariștii cel puțin în aceeași măsură ca cele povestite. Un romancier n-ar fi putut scorni ceva mai grăitor — de fapt realitatea este plină de simboluri mai puternice decît cele izvorîte din imaginație: săculețul plin de calomnii îndreptate împotriva unei figuri eroice a României era ceva extraordinar: totodată simbol și realitate. (Conferința a avut loc la Théâtre Poche-Montparnasse.)

30 aprilie

Mari manifestații în România împotriva guvernului neocomunist. Ar fi nevoie de o personalitate, de un Vaclav Havel, care să ia direcția mișcării. Gabriel Liiceanu a refuzat să fie candidat la viitoarele alegeri prezidențiale. Intelectualii de la Dialogul Social nu vor să intre în nici un partid. Cîțiva au acceptat să se prezinte ca independenți pentru alegerile la Senat. Scriitorii se preocupă în primul rînd de ei înșiși. Problemele societății românești, viitorul ei, îi interesează mai puțin decît publicarea operelor lor. Din acest punct de vedere, Congresul Uniunii de acum zece zile a fost edificator: interesul fiecăruia, în cadrul Uniunii (a cărei structură nimeni nu a contestat-o ca atare) a fost obiectul principal al dezbaterilor.

*

Povestit de Marie-France: la aeroportul din București, în timp ce pasagerii treceau la controlul pașapoartelor, își recuperau bagajele etc., difuzoarele transmiteau în surdină „Hristos a înviat din morți". Și încă un exemplu de degradare a spiritului religios: la biserica Sfîntul Silvestru preotul s-a oprit în timp ce împărtășea pe un credincios... pentru a o saluta pe Marie-France!

*

În legătură cu plecarea neizbutită a regelui Mihai de la Zürich (relatează R. Portocală). Fiica cea mare a regelui, Margareta, aparține genului încăpățînat și voluntar. Voia cu orice preț să se suie în avion ca „să meargă pînă la capăt"... Cu greu a putut fi reținută. Problema regelui Mihai: anturajul său instabil de cînd consilierii lui de pînă acum (Ionel Stârcea și, mai recent, Nicoletta Franck) au fost înlăturați.

1 mai

Citesc cartea lui Claude Karnoouh *L'Invention du peuple*. Lăsînd la o parte jargonul specific sociologului (*schize, arché, clôture, socius*...), Claude K. este un observator subtil. Paginile sale despre țăranii din Maramureș, surprinși în perioada în care nu mai sînt adevărați țărani, deși acționează încă sub influența vechilor credințe, sînt juste și tulburătoare. C.K. a surprins de asemenea ce se ascunde în spatele teoriei lui Noica despre valoarea lui „întru" considerat ca un „operator metafizic", efortul său de a salva, filozofic vorbind, spiritul omului care n-a rupt cu gîndirea tradițională... De-a lungul eseului lui Claude K. se strecoară întrebarea la care a răspuns opera lui Cioran: desprinderea de Coasta Boacii... Obiectivarea de sine a omului contemporan a însemnat sfîrșitul Tradiției, domnia nihilismului, ruptura dramatică impusă de modernitate. Cum să păstrezi învățătura care se sustrage calculului, tehnicii, progresului științific, învățătură de care omul are totuși nevoie?

*

Astăzi, 1 Mai, în Piața Roșie de la Moscova, Gorbaciov a fost fluierat de manifestanți. Li se dăduse voie să manifesteze liber —

și adevărul a ieșit la lumină. Mulțimea a huiduit guvernul și pe șeful lui, pentru prima oară de la Revoluția din 1917! Sfîrșitul imperiului colonial rusesc se profilează la orizont.

*

Cioran la telefon mă sfătuiește: „nu-ți dezvălui gîndul..."

Normandia, 2 și 3 mai

O vreme de mai, călduroasă, de vară, înainte de vară. O ploaie de petale sub copaci. Plutiri, zboruri, semne prin aer. Totul e ușor și alb, vestind după flori fructele obscure și grele care vor atîrna de aceleași crengi la toamnă.

*

La București au loc manifestații; în vederea viitoarelor alegeri populația protestează. În curînd voi pleca în România. Voi fi probabil emoționată, în căutarea urmelor trecutului. Voi fi un fel de străină mai deosebită. Realizez că niciodată nu m-am putut hotărî să întorc definitiv pagina. Ar fi însemnat să mă îndrept cu totul spre celălalt orizont al meu, cel occidental, lucru care mi-a fost imposibil. Chiar și Cioran, după 50 de ani de absență și de eforturi pentru a se franțuzi, a descoperit cît este de legat de trecutul lui românesc. Franța mă reține prin cultura ei, prin limbă, prin viața dusă la Paris — dar rămîn cineva „de acolo" — „de là-bas" din lumea peste care a năvălit comunismul. Gîndesc și exist pornind de la acele rădăcini.

*

După-amiază leneșă în grădină, pe o căldură neobișnuită în Normandia. Trupul naște amintiri care urcă spre creier — memoria încearcă să le situeze. Să fi fost pe plajă la Marea Neagră? într-o grădină din Olanda? sub un umbrar, la vie, în Moldova? Locurile te cheamă ca niște cuvinte sugestive, te atrag prin proximitatea, prin intimitatea lor. Vîntul printre ramuri, adierile fericite în jurul meu... unde am mai simțit acest fel de extaz? Ceea ce trăiesc în clipa de față e totuna cu alte momente trăite. Timpul se destăinuie învăluit în parfumul liliacului, trece pe lîngă boschetele înflorite sub soare — dar de unde provine angoasa care-l însoțește în surdină? Un miros de lemn ars intervine, neașteptat,

căci e un miros de *natură tomnatică.* Arsul lemnelor în aer liber, sub un cer senin, într-o lumină de după-amiază primăvăratică, e ceva nefiresc, ceva tulburător ca o înțepătură de spin într-un moment de fericire.

4 mai

Întîlnire cu Alecu Paleologu la Turnul Montparnasse unde se ținea o conferință Eutelsat*. Indiferența lui suverană față de îndatoririle de diplomat mă uimește. A.P. e un oriental bucureștean franțuzit. Visător, cultivînd în persoana lui un tip de boier român pe cale de dispariție, îmi sugerează pe unul din acei greci francofoni trăind în Egipt, la Alexandria, înaintea prăbușirii regatului egiptean. Și totuși, cu o notă deosebită — care ține de inteligența lui *latină.* L-a văzut pe Ion Iliescu la București, i-a vorbit deschis, i-a reproșat interviul din *Le Monde.* (Iliescu declarase: „au fost zece milioane de comuniști în România"....) A.P. știe că va fi rechemat definitiv după alegeri. Pînă atunci a decis să denunțe clica de la putere și, în momentele sale libere, să se bucure de aerul Parisului.

7 mai

Mărgelele din caleidoscopul meu personal nu-și găsesc locul din cauza neliniștii mele interioare.

*

Ieri, la Biblioteca Națională, am văzut expuse cîteva texte importante ale limbii franceze, în manuscrise sau ediții princeps. Invenția scrisului face posibil acest miracol: faptul că așa de puține cărți (în realitate, șase secole au lăsat prea puține documente) conțin toată bogăția unei limbi. M-a cuprins un sentiment straniu față de contrastul puternic între suportul lor material și semnificația pe care o au aceste texte pentru literatură. De exemplu fițuicile de hîrtie pe care Pascal își nota cugetările. Nu sînt ele derizorii dacă te gîndești la conținutul lor, la profunzimea gîndului, la Spiritul care le-a inspirat? Am fost fascinată de diferitele grafii, de perfecta caligrafie a lui Jean-Jacques Rousseau, de scrisul lui Racine, Proust ori Baudelaire pe care le cunoșteam dinainte. Doi români

* Organizația europeană a sateliților de telecomunicație.

figurau printre reprezentanții de seamă ai limbii franceze: Ionesco (cîteva pagini din *Cîntăreața cheală*) și Cioran (manuscrisul *Tratatului de descompunere*). Scrisul lui Cioran a evoluat de cînd a venit în Franța. Pe măsură ce personalitatea lui franceză s-a afirmat, scrisul lui a căpătat mai mult caracter. M-am oprit în fața unui poem de Gérard de Nerval: *El Desdichado*, scris pe un petec de hîrtie cu creionul roșu sau poate cu o cerneală care s-a șters. La nivelul lor material aceste manuscrise nu înseamnă nimic: semne pe o hîrtie oarecare. Valoarea lor ține de sensul care se ascunde în adîncul semnelor.

Mai tîrziu, și fără să-mi dau seama, am realizat că reținusem ca o lungă frază muzicală arhitectura limbii franceze. Pentru că aruncasem o privire asupra paginilor din vitrine a vibrat în mine prelung sonoritatea limbii, calitățile care o disting, ținuta ei, echilibrul ei înnăscut, umanismul ei profund. Mi s-a părut că urechea mea înregistrase o frază neîntreruptă de-a lungul secolelor, o frază fără cuvinte, o linie sonoră specială: „geniul" limbii franceze.

În timpul nopții: trebuie să reintru în mine (mereu aceeași injoncțiune). Constat locul excesiv deținut de imaginile din România — televiziunea, povestirile auzite. Mă desprind de ele cu greu, deși sînt conștientă că mă aflu la periferia mea.

Normandia, 10 mai

Voi pleca așadar la București, cu o comisie a Parlamentului European, ca interpret. Mereu aceeași mînă nevăzută care mă împinge de la spate. Prevăd o călătorie complicată din punct de vedere sentimental, obositoare pentru nervi. Reticențele mele de pînă acum, deși cei mai mulți din jurul meu au fost acolo, din curiozitate, din *dor*, din interes, se sprijină probabil pe rațiuni profunde. Dar soarta a hotărît în locul meu. Voi însoți comisia care va „supraveghea" desfășurarea alegerilor. În ce măsură mai este posibilă contopirea celor două „eu"-uri ale mele? Eul meu românesc se potrivea cu eul meu disident. Acum asist la o dezordine, la o confuzie interioară care anunță sfîrșitul acelei coabitări fericite.

Paris, 18 iunie

Am visat azi noapte un prunc nou-născut de numai trei săptămîni; vorbea ca un adult, era deja un savant. M-am mirat. Mi-a spus: sînt un *înviat*...

*

Ieri, duminică, am fost la Cioran, curios să afle vești din România. Mă convocase încă de săptămîna trecută, de cînd aflase că mă întorsesem. Voia să știe tot. Dar întoarcerea mea se petrecuse înainte de întorsătura dramatică a evenimentelor din 13-15 iunie. Era la el Neagu Djuvara, abia venit din București unde asistase la descinderea minerilor și la scenele de teroare. Cioran a văzut mulți tineri români sosiți la Paris în ultima vreme. I-a găsit pe toți foarte bine, dar a fost surprins de orgoliul lor individual. Ceea ce i-am povestit despre atitudinea studenților din Piața Universității, despre discursurile lor exaltate, despre voința lor de sacrificiu, dar și despre lipsa lor de simț politic, i-a adus aminte într-un fel de mentalitatea legionarilor. Cioran a slăbit, cînd stă în picioare seamănă cu un chinez bătrîn. Într-un anume fel România *îl hrănește*, evenimentele confirmîndu-i previziunile pesimiste. Au urmat lamentații și vorbe ironice peste constatări dezamăgite în legătură cu revoluția din decembrie trecut. Cînd am plecat mi-a spus cu un aer trist, apoi imediat ironic: „n-a fost să fie!"

19 iunie

Prima manifestație anti-Iliescu în fața ambasadei României. O repetiție a manifestațiilor anti-Ceaușescu, la exact șase luni după evenimentele de la Timișoara. Între timp, Parisul s-a umplut de intelectuali români care ar vrea să „rămînă" sau, cel puțin, să-și prelungească șederea în Franța. Unii dintre ei îi susținuseră pe studenții din Piața Universității ținînd discursuri „de la balcon". De fapt, discursurile de la balcon (am ascultat cîțiva oratori în timpul zilelor petrecute la București după alegeri) nu conțineau idei politice — se adresau inimii, sufletului, sentimentelor celor tineri („sînteți adevărații eroi, speranța, purtătorii adevărului" etc.). N-am auzit un singur discurs care să schițeze un program de acțiune. În dimineața de 25 mai am asistat la convorbirea dintre arhitectul Sandu Miclescu și studenții Școlii de Arhitectură. S-a discutat despre modul de a-i convinge pe manifestanți să-și schimbe tactica. Era limpede că trebuia părăsită Piața și manifestat altfel, de pildă ieșind seara în stradă o dată pe săptămînă, așa cum au făcut-o nemții la Leipzig, anul trecut. S-a hotărît atunci ca cineva din Grupul pentru Dialog Social să fie chemat să vorbească manifestanților

instalați în Piața Universității. M-am dus cu arhitectul Sandu Miclescu la G.D.S. În fața mea acesta s-a rugat (cu multă *insistență*) cerînd să meargă cineva chiar în seara aceea să vorbească cu manifestanții. Am aflat mai tîrziu că un singur membru al G.D.S.-ului, Stelian Tănase, acceptase să încerce să-i convingă să-și schimbe tactica. Doina Cornea, întîlnită la ieșirea de la G.D.S, s-a dus și ea în Piață în acea după-amiază. S-a adresat manifestanților cu căldură, i-a îndemnat să se gîndească la altă metodă, de vreme ce ocuparea permanentă a pieții nu dăduse rezultate. Dar n-a reușit, în atmosfera care domnea în Piață, să schimbe cursul evenimentelor. Era desigur prea tîrziu, spiritele erau prea înfierbîntate. În realitate mulțimea devenise eteroclită. Mi-amintesc că am vorbit cu niște greviști ai foamei întinși în fața corturilor lor, și că am fost impresionată de fețele lor pămîntii și totodată jenată de întorsătura pe care o luase greva. Vedeai profilîndu-se un sfîrșit dezastruos. Inspiratorii acțiunii din Piața Universiții, studenții cei mai buni, „golanii" cei mai valabili, pierduseră controlul mișcării. Cînd m-am întors acasă la Micaela S. unde locuiam, m-a cuprins un sentiment profund de descurajare, ca în fața unui deja consumat eșec. Îl simțeam în adîncul sufletului.

*

Alecu Paleologu își face primii pași în diaspora. Se gîndește să înființeze un nou partid politic: Dialogul Social — precum și la necesitatea unui al doilea partid — deci două formațiuni politice, una orientată spre dreapta, mai curînd regalistă, și alta orientată către liberalism. A.P. locuiește încă la ambasadă, dar trebuie să se mute. Nu pare afectat de situația lui. Francezii l-au aprobat, îl vor sprijini, crede el.

21 iunie

Cercul *Montherlant,* o asociație culturală mondenă, a organizat un dineu în onoarea reginei Ana a României, cu participarea ambasadorului Alecu Paleologu. Vreo sută de persoane luaseră loc în jurul meselor, cei mai mulți erau francezi de dreapta — oameni de toate vîrstele, un ciudat amestec ca întotdeauna la acest gen de „dineu urmat de dezbatere" („dîner-débat"). Alecu P. a ținut un discurs cu mai puțin brio ca de obicei — să fi fost obosit? Regina

Ana, într-un taior negru cam lugubru, dar bine dispusă, a prezidat masa de onoare. Să vorbești despre România cu furculița în mînă, la desert, într-un decor parizian — scena mi-a amintit vremea cînd Elena Văcărescu cultiva și ea lumea pariziană, dar prefera să invite oamenii politici ai zilei. „Lumea" mondenă care participa la dineul de ieri nu mai are influență asupra vieții politice în Franța. Ca și regii și reginele, *le monde* și în special aristocrația a devenit un obiect de salon, respectat de o societate civilizată care venerează cultura și istoria trecutului. La plecare, o doamnă franceză, pesemne regalistă, credincioasă memoriei Mariei-Antoaneta, m-a acostat cu multă solicitudine. Înțelesese că regina României a petrecut mulți ani la închisoare sub comuniști, și ar fi vrut s-o salute, să-i exprime respectul și simpatia ei... biată Franță de altădată!

*

Citesc *Statul universal* al lui Jünger. Odată mai mult, Jünger îmi dezvăluie cu claritate și profunzime marile probleme ale zilelor noastre. În legătură cu statul universal pe care-l deosebește de statul istoric, scrie de exemplu: „navigația aeriană și împărțirea tradițională a pămîntului se contrazic vădit... O mișcare de importanță mondială este, vizibil, în căutarea unui centru. Această mișcare a distrus organizarea statelor din epoca barocă spre folosul statelor naționale și imperiilor care au venit după secolele clasice. Același curent a măturat apoi statele naționale și imperiile spre folosul statelor mondiale. Dar acest « status », care la rîndul său... nu tolerează plurale — (aceasta este rațiunea tulburărilor prezente), se străduiește să evolueze de la Statele mondiale la Statul universal, la organizarea terestră sau globală..." Cît de mărunte par problemele României și cît de mediocre nefericirile ei, *reale* și dramatice desigur, în fața lumii care se pregătește și căreia nu-i va putea scăpa!...

Mai departe (ar trebui notat totul!) Jünger scrie despre „înlocuirea puterilor eroice prin puteri titanice, executată și manifestată prin dezvoltarea mijloacelor tehnice..."...și despre „Statul și gîndirea organizatoare": „adevăratul pericol al *planului* se află mai puțin în eșecul lui posibil cît în reușita obținută cu prea puține cheltuieli... propriu omului fiind *liberul arbitru*, deci *imperfecțiunea*. Este capacitatea de a comite greșeli și erori. Dimpotrivă,

perfecțiunea face inutilă libertatea; ordinea rațională își capătă precizia de la instinct. Spre o astfel de simplificare tinde în mod vizibil unul din marile curente universale..." și mai departe, în legătură cu marea „cotitură geologică" la care ne aflăm: „a ști dacă caracteristici esențiale ale speciei omenești și în special liberul arbitru, pot fi luate cu noi în casa nouă, admise drept ereditare sau dacă vor recădea la nivelul rudimentarului — lucru care ar putea fi supus, ce-i drept, liberei noastre aprecieri. Această parte a judecății aduce în evoluție un element de noutate. Cotituri geologice ca a noastră... dovedesc jocul unei forțe atotputernice — aceea a Geniului Pământului... este prima oară cînd o ființă, omul, ca fiu al Pământului este înzestrat cu o fărîmă din această putere."

Ernst Jünger îl citează pe Rivarol, gînditorul politic care l-a fascinat pe Cioran. De exemplu, această maximă politică: „puterea este forța organizată, unirea organului cu forța. Universul este plin de forțe care nu caută decît un organ pentru a deveni putere politică..." — poporul este forța, guvernul este organul și întîlnirea lor constituie puterea politică. Și Jünger continuă: „Întîlnirea adevărată între organism și organizare are loc între libertate și domnie, aceasta din urmă dobîndind, cu pretențiile sale, o supremație covîrșitoare: este Statul... Conservatorul vrea să mențină, să oprească organizarea la un anume stadiu. O face mai puțin din considerație pentru stadiul la care a ajuns statul cît în virtutea caracterului său *placid și a sațietății* lui interioare." De reținut!

*

Ernst Jünger: în ce constă pericolul unei astfel de gîndiri: în tentația de *a înțelege* totul, în a nu te putea opri să *știi* — în a merge tot mai departe afundîndu-te în acest gen de voluptate — în loc să te oprești, să te dedai contemplației și rugăciunii, renunțînd la un surplus de cunoștință. E.J. a rezistat acestui pericol fiind un savant și în aceeași măsură un poet.

*

Marea întrebare pe care o pune Ernst Jünger: mai sîntem noi încă *liberi* de a rămîne oameni? Nu evoluăm noi oare, *biologic*, spre altceva? În străfundurile ființei noastre se înfruntă puteri pe care nu le controlăm. Liberul arbitru este nedespărțit de om. Ne îndreptăm oare spre o organizare („Statul universal") care ne va

integra într-un sistem ce ne va lipsi de liberul arbitru indispensabil părții umane din noi? (Vezi o schiță a acestei eventualități în sistemul comunist.)

27 iunie

Seara la Leonid Arcade, cu Ana Blandiana. S-a discutat pe tema: de ce poporul român a votat, în masă, pentru Ion Iliescu? Și de ce a comis Iliescu greșeala ireparabilă de a face apel la mineri? Presa franceză a demascat, și a condamnat fără rezerve, actele de barbarie nemaipomenită din 13–15 iunie. Recentele declarații ale lui Mitterrand și ale lui Roland Dumas susținînd guvernul Iliescu–Roman nu au fost afectate de descinderea minerilor. Presa liberă este un lucru — jocul politic între cei ce dețin puterea este altul. În genere, ajutorul pe care-l aduce Franța politicii României reînnoadă situația dinainte de război cînd România se afla sub influența politicienilor francezi. În legătură cu apele tulburi ale politicii, Drepturile Omului (*excesiv* politizate astăzi) tind să devină un instrument în mîinile unora care profită personal de ele, departe de idealismul umanitar al întemeietorilor.

Paris, 30 iunie

Spectacolul lumii prin prisma românilor prezenți la Paris în momentul de față. După tot ce s-a întîmplat în România de șase luni încoace, mulți care au fugit ar vrea să rămînă în Franța, mulți își caută situații la Paris, încearcă scenarii, inclusiv Alecu Paleologu care a jucat pe față rolul ambasadorului. În România a fost o piesă sîngeroasă (vezi aspectul teatral al revoluției române, apoi spectacolul din Piața Universității). Orice eveniment este o reprezentație — dar unele evenimente subliniază mai mult decît altele caracterul „dramatic" al existenței. Personal am impresia că am ajuns la capătul unei piese cu acte multe. La capătul piesei mele, ce urmează? S-ar putea să fie detașarea?...

*

Orașul sovietic Gorki a redevenit Nijni-Novgorod — sufletul Rusiei încolțește sub masca sfîșiată a comunismului. Nijni-Novgorod... Să tot visezi. Un vis cu amintiri din romane și din muzica rusească de altădată.

*

Am auzit la France-Culture un comentariu în legătură cu longevitatea stării instaurate în Rusia de revoluția bolșevică din 1917. Revoluțiile creează în general situații istorice care durează un timp limitat, apoi vine o răsturnare — vezi Revoluția franceză din 1789, urmată de venirea lui Napoleon, de Restaurație și de tot restul... În timp ce în Rusia, regimul revoluționar instaurat de autocratul Lenin a durat 70 de ani, ceea ce este foarte mult. Iar nomenclatura sovietică se menține încă la putere.

1 iulie

Unificarea economică și financiară a Germaniei este un eveniment fericit pentru Europa. Franța a fost obligată să se încline. Mitterrand a aprobat de voie–de nevoie întregirea Germaniei.

6 iulie

Trei avocați de la Federația Internațională a Drepturilor Omului s-au declarat gata să meargă la București pentru a face presiuni asupra guvernului, în numele Drepturilor Omului. Interesul lor binevenit pentru România mi s-a părut însă suspect în clipa în care avocatul responsabil cu misiunea a menționat numele lui Valentin, fiul lui Ceaușescu, de a cărui soartă, a spus el, „cineva se interesează". Acest „cineva" a propus să finanțeze călătoria avocaților FIDH-ului pentru ca ei să intervină în favoarea lui Valentin Ceaușescu, care făcuse impresie bună și ar fi lăsat o amintire plăcută în Occident. „Este oare momentul, am replicat eu, să ne ocupăm de Valentin Ceaușescu, care nu riscă nimic, trăiește în condiții bune, ca toți ceilalți demnitari comuniști judecați și condamnați de formă, după executarea lui Ceaușescu? Este oare într-adevăr momentul să se intervină în favoarea lui, acum cînd sute de victime — școlari, studenți, manifestanți sau simpli trecători — bătuți sau arestați — au dispărut după valul de teroare din 13–15 iunie?" Interlocutorul meu s-a scuzat imediat, dîndu-mi dreptate și spunînd că greșise amestecînd cazul lui Valentin C. cu acela al victimelor terorii revărsate de mineri. Superficialitate sau intenții reale emanînd din cercuri care ar vrea să salveze regimul românesc din ultimii cincizeci de ani? Vezi comentariile lui

Silviu Brucan. S-ar putea ca unii dintre cei dispuși să ajute, să intervină, să impună Drepturile Omului, să nu fie chiar nevinovați. S-ar putea ca ajutorul adus acțiunii tinerilor, care și-au manifestat dorința de libertate, să fie un pretext pentru a interveni în numele unor interese care nu au nimic de a face cu idealismul acelui tineret. În asemenea momente tulburi întrezărești fața cinică a politicii. Imaginea tineretului eroic din decembrie '89 și a *golanilor* din Piața Universității îmi apare (transpusă pe un alt plan) ca într-un tablou din Renaștere: jos, în prim plan, se văd vameșii, negustorii, torționarii — sus Răstignitul, Cristos, iar la picioarele Sale Evanghelistul și sfintele femei...

Normandia, 8 iulie

În timp ce-i scriam lui Nicolae, în Noua Caledonie, îmi retrăiam călătoria în România, în luna mai. În țara asta al cărei trup e bolnav din cauza atîtor mizerii îndurate în ultimii cincizeci de ani, mai dăinuie *oameni luminoși* și *locuri neprihănite*: s-ar putea ca România să fie unul dintre ultimele colțuri din Europa care să păstreze ascunse urme de *natură autentică*. Îmi amintesc de luminișul zărit lîngă casa gazdelor noastre de la Romani–Horezu. Un luminiș înflorit cum nu mai găsești în Occident — ceva unic: verdele, calitatea ierbii de sub copaci, spontaneitatea sevei urcînd o dată cu natura spre soare — aveam impresia că surprindeam *duhul naturii* în plină activitate, printre copaci, pe jos, acolo, lîngă mine. Simțeam o bucurie de nedescris călcînd iarba de sub stejari, iarba îmi vorbea, era la ea acasă, iar eu o vizitam în trecere, ca în basmele acelea în care călătorul poposește într-un loc unde întîlnește o minune.

Paris, 10 iulie

Reuniune mondenă la o principesă Bibescu, rudă cu Martha Bibescu prin soțul ei. Odette B. este văduva lui Philippe Bibescu, descendent prin mamă franceză al ducelui de Elchingen, înnobilat de Napoleon I după bătălia cu același nume. În salonul acestei bătrîne și fermecătoare doamne sînt expuse fotografii ale Marthei B. și ale Annei de Noailles. Odette B., singura rămasă în viață din generația care a cunoscut rudele ei ilustre, își ia acum revanșa față de Marthe B. care o snoba. În jurul ei evoluează descendenții

familiilor Bibescu, Brâncoveanu, Sturdza, Ghika, Cantacuzino etc. exilați în Occident și mai ales în Franța. Lumea o consultă asupra trecutului acestor familii, pe ea, franceză de origine. Odette Bibescu a citit toate cărțile, toate biografiile, a fost de mai multe ori în România în timpul lui Ceaușescu. Nou și binevenit în acest cerc: Alecu Paleologu. Dar iată că Alecu uită uneori să răspundă scrisorilor ducilor și conților care ar vrea să-l adopte pe fostul ambasador, să-l ia sub aripa lor, să-l invite... o neglijență pe care draga de Odette i-a reproșat-o discret. Săracul Alecu! Să trebuiască s-o iei da capo, să te supui uzanțelor, să te conformezi obiceiurilor... sau să fii abandonat... cunoaștem acest gen de aventură!

11 iulie

Ora 9 seara. Soarele strălucește ca în Finlanda, la miezul nopții, în mijlocul verii nordice. Ce determină strălucirea lui metalică? Un soare care nu mai încălzește — doar luminează — un soare care nu mai este decît lumină boreală.

*

Azi după-amiază, la cardiolog. Diagnostic: „Sînteți o nervoasă reținută"... (mi-am amintit de Zamfirești și de familia noastră italienească: toți niște nervoși).

12 iulie

Am primit ieri vizita unui vechi prieten al lui Dinu Noica: arhitectul Duiliu Sfințescu. O figură de ascet, un om care ajută și protejează mulți tineri români care vor să se stabilească în Franța. Mi-a vorbit cu multă emoție despre sfîntul Ion Românul, un călugăr mort în 1960 în Palestina, al cărui trup a fost găsit intact într-o peșteră... și care a lăsat o mie de pagini de meditații religioase și patriotice, pe care el, D.S., le traduce acum în franceză. Povestea mi s-a părut cam absurdă. În realitate este un exemplu de obsesie românească a morții. Singurul lucru care-i interesează pe români cu adevărat, obsesia lor profundă, existențială, latura lor interesantă, originală — moartea. O dată plecat bătrînul, mi-a fost rușine de rîsul care mă încercase pe cînd îmi vorbea.

13 iulie

Seara cu Cioran și Simone. Cioran s-a împutinat la trup, înoată în haine. Bătrînețea subliniază latura lui ascetică, o face *vizibilă*. Mi-a povestit ultima lui aventură: un ziar necunoscut din Cluj a publicat un extras din *Schimbarea la față*, un pasaj antiunguresc, foarte virulent — fără a cita titlul cărții și data ei de apariție (1936). Editura de limbă maghiară din București i-a trimis articolul împreună cu o scrisoare foarte politicoasă în care îl întreabă dacă mai împărtășește aceleași opinii de tinerețe. Cioran s-a înfuriat împotriva ziarului necunoscut și a trimis imediat un telex la redacția maghiară, luîndu-și distanțele față de elucubrațiile lui din tinerețe. Totuși, articolul l-a tulburat, mi l-a arătat, mai cu seamă paragraful așa de bine scris despre muzica țigănească maghiară, pasiunea lui din tinerețe... O aventură demnă de Cioran: scandal din partea românilor, indignare și proteste din partea lui. Concluzie: „e ceva care nu-i în regulă în țara asta, să știi că e grav..." Cioran se repetă, îi cunosc tonul, mimicile, dar nu mă satur de ele. Sînt o prietenă apropiată, ocup un loc aparte printre prietenii lui, deși nu știu ce se petrece în celelalte compartimente ale vieții sale, pe care le rezervă altora. Am comentat din nou evenimentele din 13–15 iunie, imaginea din ce în ce mai negativă a României pe care le trezesc, decepția care a urmat entuziasmului — și problema Transilvaniei, care se profilează la orizont. Cioran e mai puțin filomaghiar ca pe vremuri. Își amintește de părinții lui obligați să frecventeze școala ungurească, apoi exilați — tatăl lui în Ungaria, mama lui la Cluj. Nu și-a mai văzut tatăl pînă în 1919. Multă vreme, mărturisește el, nu s-a mai gîndit la ceea ce avuseseră de îndurat părinții lui din partea autorităților unguresti. Azi își amintește — la bătrînețe omul se întoarce cu gîndul înapoi. Cioran crede că de data asta sînt șanse ca ungurii să-și impună voința.

Pe la 9 m-am sculat să plec, dar Cioran și Simone m-au reținut la cină. Simone ne-a servit supă de legume, păstrăvi reci cu untdelemn și lămîie, salată fiartă în aburi și un excelent vin de Bordeaux... Simone a oficiat cu amestecul de simplitate și de rafinament tipic pentru stilul lor de viață. Tot ea și-a amintit despre mutarea lor aici, în strada Odéon, la numărul 21. Era în 1960. Pînă atunci locuiseră în două camere la doi pași, într-un hotel cu chirie lunară. Era un lucru destul de obișnuit pe vremea

aceea, cînd găseai ușor o locuință și cînd hotelurile închiriau cu luna. Amîndoi mîncau la cantina universitară unde nu-i costa aproape nimic. Cioran își fixase ca regulă de viață: hotel și cantină pînă la sfîrșitul vieții. Cînd s-au mutat pe strada Odéon într-o mansardă care fusese locuită de o bătrînă (actualul lor apartament), Simone a fost în culmea fericirii, mai ales din cauza balconului cu vedere deasupra acoperișurilor. Mai tîrziu au avut necazuri cu administratorul, dar au fost bine sfătuiți de avocatul lor, François Parlier, soțul Marianei Parlier, o verișoară a lui Dinu Noica. Au refuzat orice „aranjament" care i-ar fi făcut să piardă avantajele „legii din 1948 privind locuințele modeste"... Cunosc bine povestea. Mi-au depănat-o de mai multe ori, dar nu face nimic. E ca și cum aș privi încă o dată un spectacol viu sau un tablou de care nu mă satur. Ne-am ridicat de la masă la miezul nopții. Pe cerul Parisului, luna, contemplată de asemenea de multe ori de la înălțimea acestui mic observator, se ridicase deasupra turlelor luminate ale catedralei Notre-Dame. Era Parisul nocturn mult îndrăgit de Cioran, pe care-l priveam împreună ca și cum ar fi fost pentru prima oară! Apoi, pentru ca ritualul să fie îndeplinit, Cioran s-a dus să caute două cărți în grămada de pe culoar, și mi le-a dat. Apoi m-a însoțit pînă la ultimul metrou.

Paris, 14 iulie

Manifestații la București. Tineretul cere eliberarea lui Marian Munteanu. Gîndindu-mă la ei, sînt conștientă de ceea ce *resimt* eu, în acest moment, de la distanță privind la televizor — și de faptul că adevărata importanță a evenimentelor nu va fi înțeleasă decît mai tîrziu. Acum însă, mă emoționează fețele tinerilor care manifestează cu o floare în mînă — le aud vocile așa cum răsunau în Piața Universității. Dar în același timp mă întreb: nu cumva sînt manipulați (de vreme ce sînt lăsați să manifesteze)? în ce măsură anunță ei viitorul arătînd prin dîrzenia lor că s-a terminat cu trecutul? Poate că sînt naivi căutîndu-și un îndrumător în persoana lui Marian Munteanu pe care l-am cunoscut în calitatea de șef al studenților, cînd i-am vizitat cu parlamentarii Consiliului Europei. Marian Munteanu mi-a lăsat amintirea unui om simplu, neinteresant — spre deosebire de colegul lui, Radu Manolescu, prezent și el, un băiat remarcabil care i-a impresionat pe delegații Consiliului Europei — și care, de altfel, a părăsit România după

mineriadă... în ce măsură acest tineret care a manifestat este el infiltrat cu tipi dubioși? E greu să deslușești sensul Istoriei trăite pe viu! Totul este posibil.

16 iulie

Am fost martorii unui mare eveniment: alianța dintre Rusia și Germania, consfințită la Moscova. Nimic nu va mai fi la fel ca altădată. După 45 de ani, Europa renaște din cenușa ei. Războiul fiind exclus, Germania va domina într-un climat de pace, antrenînd Rusia după ea... de ce să nu fie aceasta o șansă, poate ultima, pentru Europa europeană?

18 iulie

Radu Portocală profită de absența soacrei care i-a cedat frumosul ei apartament de pe strada Varenne pentru a invita cîțiva prieteni la cină. S-a vorbit franțuzește din cauza ziarisului de la revista *Le Point* și a soției lui Radu. Eram așezată între Alecu Paleologu și Cioran. Marie-France a venit însoțită de Octavian Paler, care n-a scos o vorbă în timpul mesei. Cît despre Cioran, o dată depășite primele momente ale aparteurilor, avîndu-mă pe mine la stînga și pe Marie-France la dreapta, a povestit la întîmplare anecdote cu refugiați veniți să-l vadă — a fost plin de haz, se face chiar pe el să rîdă. Simone l-a completat, de pildă cu povestea tinerei violoniste româno-maghiare care a trecut prin toate căminele de refugiați din Franța înainte de a descoperi adresa lui Cioran și de a bate la ușa lui. Alecu Paleologu, foarte elegant, în ținută de ambasador — i-am spus părerea mea în privința celor scrise de Țepeneag despre el — dar Alecu, obișnuit cu invectivele românești, l-a executat în cîteva cuvinte: nu are decît un semitalent, de unde și arțagul lui. Radu Portocală a scris o carte bună despre revoluția română, care-l va lansa dacă apare în timp util. Radu Portocală are calitățile unui bun ziarist: curiozitate, gîndire subtilă și un condei sprinten în limba franceză.

19 iulie

Avocații Federației Internaționale pentru Drepturile Omului s-au întors de la București traumatizați de cele văzute. Au putut constata

pe loc condițiile de detenție a studenților și adolescenților încarcerați în urma descinderii minerilor. Sînt închiși în celule sinistre, în așteptarea procesului lor. Vor fi judecați după fostul cod penal, *căci nimic nu s-a schimbat.* Securitatea și-a păstrat puterea sub regimul lui Iliescu. Suferințele și nedreptățile pe care le îndură acești tineri recad asupra întregii societăți românești și amînă Speranța pînă într-un viitor îndepărtat.

Saint-Tropez, 23 iulie

Citesc cartea lui Magris *Danubbio*, o admirabilă conversație erudită despre Mitteleuropa, istorică, literară, filozofică, și un imn închinat creației spirituale a Europei dunărene. Sfîrșitul imperiului Habsburgilor a fost semnalul apusului acestei Europe al cărei geniu s-a exprimat în muzică, artă prin excelență europeană. În drum spre gurile sale fluviul străbate inima Europei marii culturi. Urmîndu-i cursul prin atîtea locuri vestite, realizezi ce departe se află România, la marginea acelei Europe. De la Porțile de Fier încolo, Dunărea devine totodată realitate și simbol al unei lumi a limitelor tulburi și amestecate, al dispariției totului în tot, precum apele marelui fluviu în vasta deltă. Finalul cărții este splendid, căci Magris e poet. Paginile despre delta care cuprinde în sufletul ei vegetal și animal satele oamenilor evocă totalitatea lumii, așa cum era la origini, cînd Dunărea nu reprezenta decît un imens fenomen natural.

Crans, 5 august

În drum spre Valais, popas lîngă Lausanne. Dejun și lungă conversație cu Ion Vianu. Îl felicit pentru excelentul său articol despre Uitare și Iertare în România. Acțiunea importantă care se impune la ora actuală ar trebui să fie recuperarea memoriei, lucru pe care foștii deținuți se străduiesc să-l realizeze. Dar tendința în rîndurile populației ar fi mai degrabă spre uitare („Ce-a fost a fost…"), atitudine pe care Ion Vianu o explică prin oboseala lor mentală și un fel de apatie orientală. Ar trebui poate adăugat, spun eu, un deficit de energie spirituală, trăsătură observată pe vremuri la români de Keyserling în *Analiza spectrală a Europei.* Am discutat mult pe acest subiect. *Cum se explică refuzul memoriei la un popor care a suferit atît de mult?* E drept că foștii deținuți

politici duc o luptă curajoasă, dar se lovesc de Securitatea care deține arhivele și dosarele. Este adevărat că există probabil forțe oculte care, în spatele *României Mari*, incită la ură, profitînd de obscurantismul populației. O mare confuzie domnește în mințile oamenilor. E greu să le vorbești despre datoria memoriei în aceste condiții. Ion Vianu pare foarte afectat de ceea ce se întîmplă. Expresia feței lui, de obicei meditativă, era tristă, o tristețe pe care o împărtășim cu el față de întorsătura situației din țară, la numai opt luni după revoluție.

Crans, 18 august

Mă întreb dacă Cioran l-a citit pe Magris și ce părere are despre felul în care e judecat: „Parazit al neliniștii, Cioran se refugiază în negarea absolută, bălăcindu-se cu plăcere în mijlocul contradicțiilor existenței și ale culturii, pe care, delirînd, le scoate în evidență, în loc să încerce să înțeleagă lupta mult mai dificilă pe care ne-o oferă fiecare zi, între bine și rău, adevăr și minciună. Vînzătorii guralivi care trăiesc de pe o zi pe alta printre tarabele din Lipscani i-ar putea arăta filozofului că negarea absolută este un expedient comod pentru a rezolva toate problemele o dată pentru totdeauna și a se pune la adăpost. Cioran este un copil minune al acelui tîrg, dar un copil devenit rezonabil și care s-a detașat, acolo în mansarda lui pariziană, de mizeria umană umilă și călduroasă. Lipscanii sînt o sărbătoare a vulgarității, dar vulgaritatea cunoaște și ea angoasa neantului și a morții pe care o frivolitate echivocă încearcă s-o anestezieze. Vulgaritatea merită și ea respectul. A face pe dificilul, Kafka o știa bine, înseamnă a păcătui față de viață." Magris nu știe că în viața de toate zilele Cioran este omenos, sensibil la nefericirea altuia. Unde începe păcatul de orgoliu? De ce n-ai avea dreptul să te ridici deasupra preocupărilor umanitare, rămînînd totuși moralmente integru? Există în detașarea lui Cioran o respirație metafizică ce valorează tot atît cît disperarea mutilantă a lui Kafka. Dar sensibilitatea lui Magris este prea departe de sensibilitatea lui Cioran. Magris e sensibil la domeniul social, la spiritul Drepturilor Omului. Sînt la el tendințe socialiste străine de preocupările lui Cioran. *Metafizic* străine.

Crans, 22 august

Evenimentele din Kuweit îi preocupă pe europeni. Reacția americană excesivă, suferințele impuse populației civile din Irak trezesc angoase. Îmi revin în minte alte evenimente fatidice care s-au petrecut într-o lună august: *23 august '44*, *august '58* (arestarea lui Vlad), *august '68* cînd am văzut trupele sovietice intrînd în Praga, și acum *august '90* cu imaginile războiului din Golf...

Crans, 23 august

Margherita Guidacci, poeta italiană, a scris o culegere de poeme dedicate altarului de la Issenheim, azi expus la Colmar și care reprezintă Răstignirea. Mă gîndeam la ea privind reproducerea unei fresce de la Voroneț pe care am atîrnat-o în studioul nostru de la Crans, cu fața spre munții Valais-ului. Frescele mînăstirilor moldovenești exprimă detașarea de lume, elevația în contemplare, înălțarea spiritului care a părăsit realitatea, viața profană, grijile zilnice. Unde este omul? Unde este durerea? Ce simți în fața acestei arte a retragerii în lumină și tăcere? Cum să raportezi la aceste fresce trăirea noastră de azi? O interpretare modernă a spiritului lor poate oare să trezească altceva decît judecăți estetice?

În versurile ei, poeta italiană nu judecă altarul din punctul de vedere al artei pictorului, în schimb retrăiește, pătrunzînd-o, suferința reprezentată cu un realism cumplit de pictorul de la Issenheim. Poeta s-a identificat cu viziunea sumbră a omului pe care o exprimă arta lui Matthias Grünewald. În frescele de la Voroneț doar osîndiții din iad sînt reprezentați realist, deși cu naivitate. Suferințele omului muritor sînt absente, figurile sfinților, ale apostolilor și ale martirilor sînt atinse de lumina feței lui Cristos. Lumina care-i învăluie este la antipodul viziunii atroce a cadavrului Mîntuitorului menit să ne amintească oroarea vieții omenești. Voroneț cheamă la contemplare, la așteptarea miracolului, la credința în transfigurarea lumii. Răstignitul lui Grünewald ne spune că drumul spre Speranța Învierii trece întîi prin deznădejdea omului — lucru înțeles de Margherita Guidacci — dar nu este oare adevărat că poezia este singura în stare să exprime cele două fețe ale existenței noastre, una întunecată și alta luminoasă?

În drum spre Paris, 25 august

Oprire la Montreux. Plimbare rituală pe malul lacului Leman, într-o stare de încîntare și de vis treaz. Pe lac se lăsase ceața zilelor frumoase care transformă în reverie Alpii reflectați în apă. De la Montreux la Castelul din Chillon (unde a zăcut prizonierul din balada lui Byron), sînt trei kilometri de-a lungul rivierei plantate cu vegetație meridională. N-am trăit niciodată la Montreux, dar locul și peisajul mi se par pline de reminiscențe misterioase legate probabil de copilărie. M-a cuprins o senzație intensă de frumusețe, o încîntare pe care o atribui unor clipe necunoscute în care trebuie să fi resimțit ceva asemănător. Bucuria copilăriei, o stare de fericire nemărginită, trăită inconștient și care m-a marcat fără s-o știu? Vilele din Montreux-ul vechi, cu terasele în stil italian trezesc în mine viziuni din țări meridionale — indolența dimineților, vecinătatea apei, frunzișul lucitor al plantelor tropicale, camere cu ferestre mari deschise, cu tavane înalte reflectînd lumina grădinilor ascunse, un aer de *privacy* pe care l-am respirat în casele de altădată. Poate, de asemenea amintiri de lectură, cu eroi la care visam, din romane englezești de preferință, precum neuitatul *Sparkenbroke*. Resimțind o senzație de fericire așa de totală, ca și cum n-ar fi fost vorba de o visare — ci de o realitate trăită prin toate simțurile, mi-am imaginat o clipă răspunsul pe care l-aș fi dat la întrebarea: „cum vă reprezentați fericirea?" Aș fi răspuns imediat: ca un lac matinal, cu munți pierduți în ceața timpului frumos, albastru, cu pescăruși albi cufundîndu-se în apa limpede printre stînci..." Un răspuns naiv, banal ca o carte poștală, dar în acel moment mi s-a părut că se potrivea perfect cu starea mea. S-ar putea să fim în realitate mai accesibili fericirilor simple decît credem... mi-am zis după aceea, încă sub impresia atracției mele pentru acuarelele romantice...

Paris, 28 august

Cu Monica L. la cafenea. În jurul mesei Paul Goma, Alecu Paleologu, Marie-France și cîțiva nou-veniți, Gabriel Andreescu de la București, criticul Mircea Iorgulescu și Stelian Tănase. S-a discutat aprins despre un articol apărut în jurnalul guvernului, *Azi*, în care Andrei Pleșu ia apărarea prietenilor lui intelectuali,

Liiceanu, Ana Blandiana și alții, înțepîndu-i în treacăt, lucru care a stîrnit diverse reacții printre cei de față. Era genul de discuție în care se amestecă satisfacția ascunsă a unora și bîrfa celorlalți. Asistam la repetiția aceleiași piese, avînd drept cadru o cafenea pariziană și drept actori intelectuali români, în roluri de eroi buni sau de eroi răi...

Paris, 30 august

(*nocturnă*)

S-ar putea să fi existat întotdeauna un decalaj între mine și acțiunile mele. Mi-au revenit cuvintele lui Noica regăsite zilele trecute într-un carnet: „ești nedefinită, ai atîtea deschideri încît este imposibil de cuprins într-o definiție"... un semicompliment... cîte întîrzieri, dezacordări din cauza acelor „nedefiniri", acel du-te-vino interior pe care-l atribui semnului meu zodiacal... conflictul între peștii neadormiți și calmul rumegător al trupului... A prefera renunțarea și a refuza să renunți... de unde erori, ratări, ochiri greșite... educată excesiv în sensul „datoriei"... și pe deasupra o moștenire: o combinație de ambiție și de naivitate...

*

(*dimineața*)

Cioran la telefon, foarte excitat, vorbește despre războiul din Irak, despre România („sînt lamentabili..."), despre decadența Franței („regimul socialist a grăbit procesul de *ieșire din Europa* a Franței"...). Pesimismul lui Cioran îl întreține într-o formă excelentă. Nu are nevoie de vacanțe. Patru zile la Dieppe i-au fost de-ajuns. A ținut neapărat să se întoarcă la Paris — unde se plînge că este invadat de vizitatori — de care nu se poate lipsi.

Paris, 31 august

Telefoane de la români care vor să „rămînă". Dezinformarea și minciuna au otrăvit atmosfera în România. Oamenii au pierdut simțul realității, confundă iluzia cu faptele reale. O boală care atinge întreaga societate — oamenii inteligenți ca și ceilalți, toți victime ale minciunii, se zbat în mijlocul zvonurilor și calomniilor.

Limassol, Cipru, 6–9 septembrie

Călătorie în Cipru ca interpretă — Hotel Meridian — cadru luxos, exploatare excesivă a soarelui și a mării la Limassol. În multe localități se fac săpături. Peste tot legende. Fără literatura greacă și latină, Paphos n-ar fi decît o ruină și cîteva mozaicuri destul de frumoase reprezentînd scene din mitologie. Dar poeții, scriitorii clasici au lăsat povestiri, urme scrise, și grație lor se povestește și azi legenda Afroditei — se spune: s-a născut din mare, aci, la picioarele stîncii și sanctuarul ei era acolo (unde nu se zăresc decît vagi ruine) — dar imaginația lucrează, inventă. Datorită numelor proprii sfîrșești prin a *vedea* lucruri acolo unde nu se zăresc decît distrugeri, ruine, trecerea timpului, invazii care au lăsat insula în starea în care se află. Astăzi, se reconstruiesc, se restaurează, în interesul turismului se refac monumente false. Dar nu-i exclus ca adevărul să se afle tocmai în imaginea interioară, în ceea ce este nevăzut. Adevărul propriu-zis fiind de altă natură decît adevărul istoric în care sîntem îndrumați să credem.

(*scris la lumina lunii, în Cipru*)

Realitatea este *cosa mentale*, imagine interioară, a spus un italian. Realitatea sînt eu, urechea care aude, inteligența care măsoară, conștiința care știe că aud și că măsor. Fără mine n-ar fi decît mișcarea valurilor, la infinit. Eu le ascult, le dau un sens, le interpretez ca pe o reînnoire, ca bătaia timpului... Omul singur merge spre deznodămînt și poate dincolo de el, spre altceva.

*

Azi dimineață, la Limassol, am înotat în mare în fața hotelului. Am fost timp de cîteva minute un chip de înotătoare pierdut printre valuri...

Paris, 25 septembrie

Cum să caracterizez personajul lui Răzvan Th. văzut la televiziune într-un film avînd ca regizor pe ziaristul Moati? Mă gîndesc cum s-ar servi un romancier de un astfel de tip uman: cultivat și amoral, cabotin dar și naiv (căci intelectualul român este și naiv...), avînd gustul luxului și, în general, al aparențelor (vezi pe Petru Dumitriu, alt cabotin român). A doua zi după tragicele

evenimente din 13–15 iunie, Răzvan Th. l-a primit pe Moati la etajul IX al clădirii Televiziunii române, într-un veston alb impecabil, fercheș, cu zîmbetul pe buze, încîntat că poate vorbi în franceză. Spusele lui, felul lui de a povesti cum au vrut să-l arunce pe fereastră, amenințările pe care le-a rostit împotriva „agresorilor", gesticulația lui, zîmbetul de autosatisfacție cînd a citat pe Eugène Sue și *Misterele Parisului* pentru a-i caracteriza pe cei care-i invadaseră biroul, totul a fost grotesc și teribil... Răzvan Th. este personificarea Vidului împodobit cu cultură occidentală (franceză) — un gen de intelectual fără scrupule, avid de putere, juisor și cultivat, provenit direct din lumea levantină!

2 octombrie

Convocată la Elysée, pentru audiența acordată de Mitterrand bătrînului Alexandru Bârlădeanu și lui Corneliu Mănescu. Așadar, voi fi cunoscut un al patrulea președinte francez! Soarta care mă leagă de România îmi aruncă acum o privire ironică: mă regăsesc la Elysée în prezența a doi bătrîni staliniști, veniți să cerșească sprijinul Franței după ororile comise în iunie! Cei doi cumetri soseau de la Strasbourg unde fuseseră oarecum bruftuluiți de Consiliul Europei. Audiența a durat cel mult zece minute, în biroul Secretarului General al Elysée-ului. Mitterrand (l-am văzut) le-a ascultat un moment doleanțele. Au vorbit despre dificultățile economice și despre pericolul destabilizării României sub presiunea unor „forțe din exterior" care vor să destabilizeze, „nu se știe de ce", regimul. I-au înmînat lui Mitterrand un plic mare din partea lui Ion Iliescu, invitîndu-l pe președintele francez să vină în România. Mitterrand nu a refuzat. A deschis scrisoarea, a citit-o și i-a remis-o Secretarului General: „va trebui să găsim o dată", a adăugat el, evaziv, explicînd cu un zîmbet că este foarte ocupat... Mi s-a părut că atitudinea lui era ambiguă. S-ar putea ca politica franceză să continue să-i susțină pe Petre Roman și Brucan, poate ca să fie prezentă în Est? ca să urmeze linia care caută întîi de toate să împiedice redeșteptarea naționalismului? A spus, în treacăt, lui Mănescu: „o să fie greu pentru voi... În România nu prea există democrație, nu-i așa?" Bârlădeanu a răspuns: „A existat înainte de primul război mondial..." La plecare, coborînd scara cea mare, Mănescu mi-a reproșat pe un ton de camaraderie: „Sando! nu ne

mai ataca, Sando!“ Nu-mi venea să-mi cred urechilor. Ceaușescu a murit, dar ei tot acolo sînt! O știam *în teorie* — dar altceva este să-i vezi și să-i auzi, tot pe ei, identici cu ei înșiși... atingeam cu degetul obrazul dezonorat al României. Realizez acum că-i datorez acestei vizite penibile faptul de a-l fi văzut de aproape pe Mitterrand. M-a frapat politețea lui și seducția persoanei sale, în ciuda vîrstei înaintate.

8–9 octombrie

La Freiburg im Breisgau, la întrunirea anuală de la Institutul Român, împreună cu A. Paleologu, Antonia Constantinescu, Matei Cazacu și Neagu Djuvara. Am regăsit climatul continental, luminos și Freiburgul, mică minune nemțească la marginea Pădurii Negre. Alecu Paleologu a devenit un român al Exilului, chiar dacă expresia nu mai este foarte exactă.

10 octombrie

Întorcîndu-se din România, George Lecca mi-a spus: „am fost așa de fericit că sînt din nou la Paris, încît am sărutat ușa bucătăriei mele“.

31 octombrie

Ion Vianu s-a întors de la Timișoara, unde a constatat că „regimul îi lasă pe oameni să vorbească — « lasă-i să vorbească!... » — dar că puterea este tot în mîinile vechiului aparat“.

Paris, 13 noiembrie

Stau de vorbă cu directorul Editurii Balland, Maurice Partouche, care a preluat editura acum un an, și vrea să creeze o secție nouă, orientată spre actualitate. Ar vrea să publice povestea călătoriei mele cu de Gaulle în România. Ezit, căci nu am primit încă aprobarea de la Quai d'Orsay. Vorbim despre Europa de Est. Lucru curios pînă în momentul de față, mărturiile despre Est provin mai ales din Vest, de la cei care „au ales Exilul“. Te-ai fi așteptat, spune el, la noutăți literare dinspre țările de Est: dar nimic nu s-a întîmplat. Sertarele scriitorilor erau goale. Estul este gol din punct de vedere spiritual. Materialismul a domnit acolo, ca și aici. Acesta

să fie motivul pentru care nu s-a produs nimic nou sau profund în domeniul intelectual după dărîmarea zidului? M.P. îmi oferă un contract în alb pentru un volum de memorii, în schimbul manuscrisului meu pe care-l vrea *imediat* — dar refuz. Îmi trebuie întîi autorizația de la Quai d'Orsay. Am pierdut, poate, o ocazie, dar nu puteam proceda altfel.

15 noiembrie

Doctorul C. Bălăceanu-Stolnici (în vizită la noi) este un om cultivat, medic și scriitor, care a reușit să-și păstreze independența de spirit și stilul personal după atîția ani petrecuți în România sub comuniști. Orizontul și conversația lui sînt mai interesante decît cele ale altor scriitori care descind în masă la Paris în clipa de față. Doctorul B.-S. este neurolog, introdus în toate mediile — de la nomenclatură la ultimii boieri din București. Ca medic-șef al Institutului de Geriatrie a venit în contact cu o altă plagă a societății românești: bătrînii din aziluri, uitați de lume și lipsiți de toate, mai rău, zice el, decît orfanii. Doctorul B.-S. o îngrijește pe mama lui Petre Roman, îl cunoaște pe Silviu Brucan, frecventează diplomații acreditați la București. Din punctul lui de vedere, adică acela al medicului, Ceaușescu n-a fost niciodată *un nebun* în sens clinic. A fost un mare bandit, un gangster (ceea ce-mi spusese și arhitectul Sandu Miclescu). Cît despre Iliescu, îl consideră condamnabil — Iliescu va trebui să plece. Pe de altă parte, cariera Doinei Cornea i se pare compromisă. Poporul, ușor de manipulat, o socotește răspunzătoare de mizeria din România zilelor noastre. Să nu-ți vină să crezi!

Paris, 16 noiembrie

Mari manifestații la Timișoara, București și Brașov pentru a cere demisia lui Iliescu. Între timp, la Paris, se pregătește deschiderea, poimîine, a Conferinței CSCE* la nivelul șefilor de stat, a doua de la Tratatul de la Helsinki (1975) încoace. Voi fi prezentă într-o dublă calitate, în numele Ligii** și ca interpretă între Mitterrand și Iliescu.

---

* CSCE = Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (rezultat al Acordurilor de la Helsinki, 1975).

** Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului în România.

Paris, 18 noiembrie

M-am dus să-mi iau *badge*-ul la Étoile, unde a fost ridicat un cort pentru „acreditări". *Avenue Kléber* este închisă circulației. Am văzut de departe pavilionul elegant care va adăposti Conferința. O potemchiniadă în stil francez.

Paris, 19 noiembrie

M-am sculat devreme ca să xerografiez comunicatul Ligii noastre și să-l pot distribui la orele 11 la Comitetul Economic și Social, unde ONG*-urile au fost invitate să urmărească lucrările CSCE pe un ecran uriaș. La ora douăsprezece m-am dus pe avenue Kléber, la sediul Conferinței, unde am putut intra grație *badge*-ului meu, și am remis pentru fiecare delegație cîte un exemplar al comunicatului Ligii, denunțînd abuzurile și violențele care au avut loc cu ocazia „mineriadei" din 13–15 iunie.

La orele 16,40 m-am întors la Sediul Conferinței CSCE, avenue Kléber, pentru convorbirea dintre Mitterrand și Iliescu. După vreo zece minute de așteptare, într-un salonaș (mobilat în stil contemporan șic, negru, gri, roșu). Mitterrand sosește primul. Schițează un zîmbet aproape complice: „Omagiile mele, doamnă!" îmi spune el. Imediat după aceea un ușier anunță: „Domnul președinte Iliescu!" Bine îmbrăcat de excelenții croitori români, Iliescu își face apariția. În fața ușii, mare îmbulzeală a ziariștilor români, flash-uri, fotografii, Iliescu zîmbește întruna. O dată restabilită liniștea și președinții așezați la locurile lor, Mitterrand îi dă cuvîntul lui Iliescu. Acesta începe să expună dificultățile actuale prin care trece România. Vorbește franțuzește destul de bine pentru a se face înțeles. Doar unsprezece luni s-au scurs de la revoluție, în timpul cărora în România s-au întreprins schimbări mai adînci decît în alte țări din Est, explică el, dacă se socotește că în aceste țări (Ungaria, Polonia, Cehoslovacia) reformele au început de mult. Moștenirea lăsată de Ceaușescu a fost deosebit de grea, datoriile au fost plătite cu mari sacrificii pentru economie și pentru „viața

* Organizațiile ne-guvernamentale, din care face parte și Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului în România (LDHR).

materială a oamenilor" (expresia lui). La aceasta trebuie adăugată criza din Golf (Irakul datorează României două–trei miliarde de dolari) și, în sfîrșit, seceta din anul 1990. Pînă la acest punct, expunerea lui Iliescu a fost corectă. Apoi a mințit: România este izolată, a spus el, din grupul celor douăzeci și patru, doar șapte voci au susținut-o, printre care cea a Franței. Sînt forțe care se opun puterii ieșite legal din urne. „Nu înțelegem de ce România este discriminată..." François Mitterrand: „N-ați înțeles?" și explică (cu menajamente și cu o voce foarte blîndă) că desigur România nu a renunțat la structurile (vechi), dar că oricum, realitatea va avea cîștig de cauză... „Ați refuzat să urmați exemplul Poloniei, Ungariei și Cehoslovaciei... nu v-o reproșez... este dreptul dumneavoastră... acestea fiind spuse, Franța rămîne credincioasă unei vechi prietenii... (căci) România este țara cea mai apropiată de țara noastră în Europa... așadar, vă vom susține... De altfel, Franța a apărat România în iunie (1990) la C.E.E.*... pe de altă parte aveți la Paris opozanți vechi — faptul se datorează și perioadei lui Ceaușescu... printre opozanți se numără intelectuali, nume cunoscute..." Iliescu: „am fost aleși de popor... cei care ne combat aparțin unor forțe de dreapta care s-au unit împotriva alegerii poporului nostru... de aceea n-ar trebui să existe discriminări față de România..." François Mitterrand explică atunci că mediile franceze au vorbit mult despre România și nu întotdeauna în termeni favorabili președintelui român... și totuși ministrul Roland Dumas a rămas foarte bine intenționat... C.E.E. a acordat un ajutor substanțial orfanilor... „oricum, puteți conta pe sprijinul Franței în fața instanțelor internaționale..." Înțeleg că François Mitterrand se va duce la București anul viitor în mai. La sfîrșitul convorbirii, Ion Iliescu a revenit *din proprie inițiativă* asupra evenimentelor din iunie: poliția era absentă, a spus el, pentru că era traumatizată de revoluția din '89, „atunci au apărut minerii, veniți să-i sprijine pe cetățenii care apărau instituțiile..." — apoi a adăugat o enormitate: „și la voi în Franța au fost zilele acestea mișcări...", dar Mitterrand l-a oprit imediat cu un surîs disprețuitor și a spus cu o voce felină: „vă rog să

---

* CEE = Comunitatea Europeană — azi Uniunea Europeană.

credeți că aceste mișcări nu pornesc de la clasele cele mai defavorizate și nu afectează democrația în Franța..." În concluzie: Ion Iliescu, cu zîmbetul lui stereotip mi s-a părut limitat, opac, un produs al aparatului, incapabil să înțeleagă ce înseamnă democrația occidentală. Va trebui să plece.

(*seara aceleiași zile*)

I-am propus Doinei Cornea să mă însoțească la recepția oferită de Roland Dumas la Palais de Chaillot, la care erau poftite ONG-urile. Roland Dumas a recunoscut-o și a îmbrățișat-o! Doina Cornea este o persoană carismatică prin ascendentul ei moral, prin accentul pe care-l pune pe *adevăr* cînd se exprimă. La recepția lui Roland Dumas a fost primită cu simpatie între alte persoane și de Catherine Lalumière, secretar general al Consiliului Europei. Către sfîrșitul serii am fost acostate de doi români, ministrul afacerilor externe, Adrian Năstase, și adjunctul său. A avut loc o discuție (probabil înregistrată) în timpul căreia Doina Cornea i-a spus lui Năstase ce gîndea, în esență că, după patruzeci de ani de minciună, poporul român vrea „adevărul". Doina este însuflețită de un fel de *bun fanatism* pozitiv. În ciuda evenimentelor continuă să aibă încredere în tinerii care i-au înfruntat pe mineri în iunie și care vor prelua ștafeta într-o zi. Militantismul ei, datorat probabil în parte educației creștine unite, nu este înțeles de opinia publică din România, care o atacă pe nedrept din toate părțile. Cum e posibil ca românii să fi uitat curajul Doinei Cornea sub Ceaușescu? Este ceva grav în această uitare, o ingratitudine vinovată, o greșeală morală care condamnă societatea românească.

27 noiembrie

O imagine a epocii noastre: pentru a strînge ajutoare, cutia milelor trebuie să treacă pe la Televiziune. Ieri seară, la sfîrșitul unui spectacol de varietăți cu superstaruri, a apărut pe scenă abatele Pierre*, apoi a fost invitată o doctoriță, Doamna Legrand, care se ocupă cu pasiune de orfanii români.

---

* L'Abbé Pierre, un preot bătrîn foarte iubit de francezi, care și-a consacrat viața căutării de locuințe pentru săraci.

Paris, 30 noiembrie

Astă-noapte, între două ațipiri, am simțit, în sensul fizic al cuvîntului, dezechilibrul dintre slăbiciunea celor care manifestează în România, dar sînt neputincioși, incapabili să depășească refuzul verbal al regimului („jos Iliescu!") și greutatea structurii care deține puterea. Acum populația poate manifesta, dar șansele ei sînt nule atîta timp cît un alt pol politic, o contraputere, nu se va constitui, pentru a atîrna pe talerul balanței. Ce este nou: adevărata figură a României apare în plină lumină acum, o refuzi sau încerci s-o înțelegi. Timpul necesar pentru redresare va fi lung — atît de lung încît, cînd va veni momentul, va fi poate prea tîrziu pentru renașterea a ceea ce s-a numit tradițional România. Va fi o altă țară sau o altă regiune dintr-o Europă structurată și ea altfel. Dar în orice caz, o altă entitate, a cărui profil este încă incert.

(în aceeași zi)

La biserica Saint-Louis des Invalides a fost celebrată o slujbă pontificală pentru uniții români, arhiepiscopul Parisului s-a adresat românilor prezenți și celor din România pe tema:... „Minciuna corupe, adevărul mîntuie"... Cardinalul Lustiger a fost simplu, drept, profund. Pentru mine, cardinalul este o mare figură de creștin din zilele noastre. Harul i-a fost hărăzit în forma cea mai înaltă prin darul vorbelor inspirate pe care le răspîndește în jurul său. A rostit un „rechizitoriu" aspru, dar îmblînzit prin iubire și iertare, față de o societate coruptă de minciună. Dacă ortodocșii nu-l aud înseamnă că creștinismul este foarte bolnav.

1 decembrie

În *Biografia baroanei Budberg*, Nina Berberova scrie în legătură cu evenimentele din Rusia, la Moscova și la Sankt Petersburg, în 1919–1920: „simțeai la spatele lor existența unui aparat monstruos, dispunînd de o putere extraordinară..." Apoi descrie felul în care Lenin și Zinoviev au organizat poliția care supraveghea pînă și pe Gorki. Zinoviev îl detesta pe Gorki și ordonase să fie urmărit pe ascuns. Gorki i se plîngea lui Lenin, prietenul său, dar Lenin nu se putea lipsi de Zinoviev, care era primarul Sankt Petersburgului. Acest aparat monstruos, de o putere de neînchipuit, era ceva nou chiar și pentru ruși, deși aceștia erau obișnuiți cu redutabila Ohrană. Nina Berberova a străbătut secolul (s-a născut în 1901). A îndurat

revoluția rusă, apoi începînd din 1920 a trăit în emigrație. Cărțile ei povestesc o jumătate de secol de exil la Berlin, la Paris și în Statele Unite. Nina B. a cunoscut bine lumea emigrației ruse de la Paris (vezi povestirile sale). Figurile care se desprind din *Biografia baroanei Budberg* sînt actorii revoluției și lumea intelectuală și artistică rusă de la începutul secolului. O carte fascinantă. În felul acesta trebuie scrisă, după mine, povestea unei vieți, fără invenții romanești, dar cu intervenția inteligentă și precisă a autorului, pornind de la o informație bine folosită, cu simpatie față de eroi, dar o simpatie lucidă, o privire totodată critică și umană.

Paris, 11 decembrie

Citind și visînd printre pagini — felul meu de a citi — se petrece ceva: am impresia că *văd* secolul pe care l-am trăit. Intrînd în ultimul deceniu al secolului al XX-lea, am impresia că văd defilînd Istoria, episoadele străbătute, tranziția de la o lume la alta: perioada dintre cele două războaie, copilăria mea în România Mare, vacanțele la țară, saloanele, cultura — apoi războiul, ieșirea violentă din societatea tradițională, sfîrșitul casei de la țară, comunismul, anii cincizeci, proletarizarea, închisorile, plecarea, exilul — intrarea noastră, a românilor, din lumea burgheză și patriarhală într-o altă *eră*... Să-ți poți spune: da, chiar așa a fost, ăștia eram noi, noi cei de azi... În legătură cu anii douăzeci, atît de pregnanți în amintirile Ninei Berberova, părinții mi-au lăsat cîteva imagini din acea vreme care a fost epoca tinereții lor. Prin ei, și acum prin Nina Berberova, întrezăresc lumea în care au evoluat baroana Budberg, spioana, Lordul Beaverbrook, Lady Asquith, frații Bibescu, românii cosmopoliți, Nicolae Titulescu, Elena Văcărescu, George Duca care a cunoscut-o pe Alexandra Kollontai — lumea politică și diplomatică pe care tatăl meu a întîlnit-o pînă în ajunul războiului. Ar trebui să existe rapoarte diplomatice, jurnale intime, memorii, dar comunismul a distrus o mare parte din arhive, bibliotecile particulare, valizele cu documente. Ar trebui să fie principala preocupare a istoricilor români de azi: să consemneze memoria secolului.

Paris, 13 decembrie

Conversație cu Cioran. Întîlnește mereu alți oameni, în trecere, care vin să-l vadă și să-i povestească necazurile lor. Dacă manifestațiile

anti-Iliescu devin violente, guvernul va lua măsuri, armata va interveni, va fi foarte grav. Și Cioran repetă verdictul său suprem: „*România s-a descalificat*... cum e posibil să nu fie nimeni care să ia conducerea opoziției... le lipsește simțul politic... sînt lamentabili... facem parte dintr-un popor de mediocri..." Îi povestesc atunci, pentru a introduce o variație pe aceeași temă, că după informațiile noastre (verificate pe lîngă Matei Cazacu) denumirea de „România" ar fi fost inventată sau sugerată de francezii din 1848! Cioran e intrigat. Rostește o frază amuzantă — pe care am uitat-o — apoi spune: „semănăm cu francezii... cînd francezii, la sfîrșitul unei mese bine stropite, încep să bîrfească... sau cînd sînt neserioși... există multe asemănări la acest nivel superficial între francezi și români..." Apoi se plînge: „știi că sînt bătrîn, o să împlinesc curînd 80 de ani..." Bombăne ceva, dar știu că e mulțumit cînd îl asigur: „Sînteți dintre cei care nu îmbătrînesc niciodată..." Îi vorbesc apoi despre Nina Berberova: a auzit că *Memoriile* ei sînt contestate de ceilalți ruși. Ca de obicei, la curent cu o mulțime de lucruri. Fiindcă e curios, fiindcă îl interesează lumea, oamenii, de aceea ascultă, reține. Dar în același timp ascunde multe, din discreție sau din orgoliu. Lumea lui interioară are orizonturi necunoscute. Poate decepționa cumplit pe cel care ar crede că-l cunoaște. S-ar lovi de toanele lui Cioran. Ieșirile **lui** Cioran pot fi uneori teribile.

Paris, 17 decembrie

Azi s-a împlinit un an de la evenimentele din Timișoara 1989. Au loc manifestații în România, dar nimic nu se petrece în adîncime, nici o schimbare adevărată. Ieri, duminică, a avut loc la Paris o biată manifestație de sprijin pentru Timișoara.

19 decembrie

În cele din urmă toată lumea se duce la Iliescu!... Alianța Civică i-a trimis o delegație condusă de Marian Munteanu, liberalii l-au delegat pe Radu Câmpeanu, se discută cu Iliescu despre ținerea unor alegeri anticipate, despre formarea unui guvern de uniune națională, toată lumea e gata să facă concesii. Socoteli, trădări dictate de interese politice, de ambiții personale — pe scurt o cacialma românească din care idealiștii și oamenii cinstiți ies înșelați. Va fi o lovitură grea pentru tineret.

*

Exemplu de judecată greșită: „mai bine să nu faci nimic... să nu dai nimic... decît să faci sau să dai așa de puțin...“ Trebuie, dimpotrivă, regăsite umilința și fervoarea, amîndouă deopotrivă pentru a face ceva, cît de puțin!

Normandia, 25 decembrie

Anul se termină cu revenirea conservatorilor în Rusia. În Occident se pregătește opinia publică în vederea războiului din Golf. România se împotmolește în vechile ei năravuri: comuniști mascați în democrați, poporul primitiv, intelectualii neputincioși. Dezamăgire în Occident printre cei care au vrut să facă ceva. Peisajul României la acest sfîrșit de an este sumbru. Puterea e în mîinile celor din umbră — prea multă umbră și manevre de culise.

1991

17 ianuarie 1991

Azi-noapte a început războiul din Golf. M-am trezit la 2 noaptea și-am ascultat radioul în pat. Dimineața, am urmărit împreună cu Vlad știrile la TV. Noutatea care a impresionat lumea: precizia tirurilor de noapte americane asupra punctelor strategice din Bagdad. Puterea irakiană a fost distrusă cu instrumente chirurgicale, „tumorile" din interiorul Irakului sînt scoase, arse, dușmanul este atacat pe la spate, i se taie mijloacele de informație și de decizie. Operație reușită. Până acum (la ora 10 și jumătate) succesul este total. Asistăm la un nou tip de război: electronica permite să vezi tot, să razi tot fără pierderi omenești atîta vreme cît războiul se desfășoară în aer iar atacantul dispune de o superioritate masivă asupra celui atacat. Dar războiul terestru ar putea să arate altfel: se spune că electronica nu permite localizarea tancurilor și a trupelor. Cît timp vor rezista irakienii, la ordinul lui Saddam?

(*mai tîrziu*)

Cioran la telefon. N-are televizor, așa încît îi descriu evenimentele. Sîntem de acord că Saddam a fost un nebun și un iresponsabil. O lume întreagă s-a dus să-l implore să cedeze. Ar fi putut să fie Salvatorul poporului său, spune Cioran. Îi răspund: era imposibil, operația era calculată de cei care au vrut acest război cu orice preț, în primul rînd din cauza petrolului. În fața unei asemenea dezlănțuiri de forțe, cît de fragile par apelurile Papei Ioan Paul al II-lea pentru pace și rugăciunile arabilor din moschei: închinări, prosternări derizorii.

21 ianuarie

Ici și colo, în presa despre Europa de Est, a început să apară întrebarea: În ce măsură au țările din Est un mesaj spiritual? Pot aduce ele ceva nou? S-a văzut că sertarele scriitorilor din Est erau goale, nimic n-a ieșit, inclusiv din fosta R.D.G., după eliberarea lor de sub comunism. Erau așteptate cărți, opere — n-a apărut nimic. În privința unei reînnoiri spirituale: la ce te poți aștepta din partea Rusiei? A paria pe ortodoxia rusă — pe ortodoxie în general — mi se pare un pariu riscant. Tabloul este confuz, s-ar putea ca nici pe planul religios să nu vină nimic din Est.

*

Asfințit de iarnă luminos. Copiii au venit și plecat cu încărcătura lor de vitalitate, de instincte, de forță elementară, de inconștiență și de afecțiune. După plecarea lor ascult *Moarte și Transfigurare*. Sentimentul intens al *timpului*, al trecerii noastre misterioase — *toate ființele care trăiesc în chiar această clipă* — toate se îndreaptă spre o lumină care seamănă cu acest crepuscul.

25 ianuarie

La București, un grup de tineri (la inițiativa aceluiași Marian Munteanu) vrea să lanseze o mișcare morală întemeiată pe iubire. Să ne iubim, să facem procesiuni, cu lumînări și flori, și totul va fi mai bine. Regenerarea prin acest fel de iubire angelică într-o societate devenită cinică și amorală riscă să degenereze în absurd sau în excese și mai grave. Mi-am adus aminte de „golanii" din Piața Universității care scandau: „te iubim!", „te iubim!" pentru a-și exprima sentimentul față de oratori ca Ana Blandiana sau Doina Cornea. Iubirea pentru a fi eficace cere putere sufletească și luciditate. Iubirea este exigentă și aspră. Tinerii care scandau „te iubim!" îmi amintesc puțin de acei „flower-children" ai anilor hippy în America. O asemenea iubire este un sentiment inoperant, nu poate redresa o societate. Iubirea are nevoie de un spirit tare și lucid pentru a putea face față puterilor răului.

29 ianuarie

A folosi arme ucigașe dincolo de anumite „limite" înseamnă a intra într-o altă „ordine" — o altă „realitate în sine". În asemenea

momente are loc un salt care atinge însăși „ființa", dincolo de aparențe. Războiul, ca imagine a lumii, a intrat într-o zonă care se deosebește de ceea ce a fost pînă acum, nu numai din punct de vedere tehnic dar și din punct de vedere metafizic...

30 ianuarie

Anna Ahmatova: sufletul ei rusesc, cine-l exprimă azi în Rusia? Mai există poeți ruși înzestrați cu o astfel de sensibilitate? Ortodoxia și-a pierdut din ascendent, nu mai este un ferment destul de activ, nici în România. Ortodoxia rusă este poluată azi de efluviile materialismului (ca în alte părți creștinismul catolic ori protestant), de secte și credințe, de bisericile științifice sau de alte parareligii. Anna A. s-a născut într-un climat de sensibilitate ortodoxă, deși departe de religie, a respirat aerul acela, aerul vechii Rusii care străbătuse secolul al XIX-lea. A trăit la St. Petersburg *înainte* de revoluție, poezia ei este plină de dragoste pentru acel oraș. Tot ce a urmat: distrugerea, disperarea, moartea au fost trăite de ea pe un fond de veche cultură rusă, al cărei spirit mai dăinuie în poezia ei. Cine, azi, poate prelua această făclie? Bisericile restituite ortodocșilor se vor umple de persoane care privesc altfel icoanele, de atei simpatizanți sau de suflete simple. Totul a fost nimicit, scrie ea, măturat de regimul bolșevic. Ce fel de sensibilitate a putut supraviețui brutalității, cinismului și disperării?

7 februarie

Conversație cu Cioran. În calitatea lui de pesimist, nimic nu-l poate surprinde — și totuși se miră și se revoltă *ca și cum* ar fi surprins. Cultivă exclamația, interjecțiile, „ah!"-urile și „oh!"-urile cu o intonație românească de care nu se poate dezbăra. Conversațiile lui telefonice se prelungesc la nesfîrșit. Vine momentul cînd simt că trebuie să pun un punct final. O simte și el? Dar atunci de ce continuă, de ce o lungește? Mă întreb dacă practică același ceremonial cu toată lumea? Sau sînt eu prea alergică la „discuțiile în pragul ușii"? Aștept să-mi dea semnalul, dar el continuă, trece la altă idee, și iată-ne lansați din nou... Am vorbit despre războiul din Golf („ce prostie! este foarte grav, să știi..."), despre România („un ungur pe care-l cunosc bine, un om de calitate, cultivat, mi-a spus că nu înțelege, că nu mai știe ce să creadă despre starea

României... degradarea situației depășește tot ce se poate imagina... e de neînțeles... de ce?") Îmi povestește apoi aventurile unei tinere franțuzoaice (Sylvie Jaudeau) care a scris o carte despre el, a încredințat manuscrisul unui editor, apoi l-a retras și l-a publicat la Editura Corti. Primul editor a dat-o în judecată cerînd cinci milioane daune etc. Ce mult îi plac lui Cioran oamenii ciudați sau nebuni! Oamenii cumsecade îl plictisesc. În schimb, contactul cu oamenii implicați în scandaluri îi procură o plăcere perversă. Franțuzoaica în chestiune a publicat deci la Corti falsele „convorbiri" cu Cioran în care dă cuvîntul lui Cioran atribuindu-i lucruri pe care el nu le spusese niciodată sub *această formă*. Îl întreb ce crede despre povestea asta. Îmi răspunde: „Ce vrei să fac?... este o fată săracă, știi... mi-a cerut o scrisoare de recomandare pentru proces... atunci i-am dat-o, am garantat că este o persoană cinstită..." Iată o poveste à la Cioran: te întrebi dacă se provoacă pe el însuși, poate pentru a ieși din indiferența sa, sau pentru a se amuza. Vorbim apoi despre Blaga, îi spun că am descoperit în aforismele lui Blaga asemănări cu gîndurile din tinerețe ale lui Cioran. Îmi povestește atunci cearta lui cu Blaga. La începutul anilor treizeci Blaga îi mărturisise lui Cioran că unul din eroii pieselor lui de teatru (Cioran nu-și mai amintește care) îi fusese inspirat de Corneliu Zelea Codreanu. Cîțiva ani mai tîrziu, Lucian Blaga era ministru plenipotențiar al regelui Carol al II-lea. Într-o zi îl întîlnește pe Cioran și-i spune că este autorizat să-l împace pe Cioran cu regele. (Cioran l-a detestat întotdeauna pe regele Carol al II-lea.) Cioran a avut, spune el, o ieșire extrem de violentă, și l-a tratat pe Blaga de arivist. Scena se petrecea în prezența lui Dinu Noica, care asculta fără să scoată un cuvînt. Cioran mi-a mai spus că Blaga era zgîrcit (confidență pe care i-a făcut-o o nepoată a poetului, care-i fusese secretară cînd era în post la Viena, poate dintr-o optică subiectivă de „secretară frustrată"?).

13 februarie

Ieri seară mare pană de curent în imobilul nostru. Am stat pe întuneric o seară întreagă (bineînțeles fără televiziune sau radio), ambianța devenise dintr-odată *alta*: am recunoscut atmosfera de altădată, cînd se trăia fără electricitate. Timp de secole seara și noaptea au fost trăite la lumina lumînărilor, în tăcerea camerelor în care te retrăgeai devreme (frumoasă evocare a serilor petrecute

la lumina candelabrelor la Chateaubriand în *Memoriile de dincolo de mormînt*). Mi-am amintit de scene din copilărie, la vie în Moldova, de spaimele mele cînd trebuia să străbat salonul pe întuneric, cu o lumînare în mînă, ca să mă duc să caut ceva în celălalt capăt al casei.

*

Să păstrezi hîrtii din simpla teamă de a pierde nu se știe ce lucru prețios: fetișism...

Paris, 14 februarie

În timpul nopții m-a încercat un sentiment curios care corespundea cu un fel de plan abstract. Sentimentul unei structuri, unor legături între diferite elemente formînd un ansamblu, ceva care semăna cu mine dar desprins de mine. Poate că m-am gîndit prea mult în termeni abstracți? Aveam impresia că prindeam lucrurile în latura lor pur spațială, prin amplasarea lor precisă — despre ce lucruri era vorba, asta nu-mi era clar — dar nu asta conta — importante erau legăturile între ele și figura pe care o compuneau. Era sentimentul unei structuri cu care mă identificam — să fi fost sentimentul propriului meu corp cu articulațiile, măsurile și proporțiile lui?

*

Am citit conversațiile lui Marguerite Yourcenar cu Mathieu Galley, cu o plăcere intensă ca și cum mi s-ar fi adresat mie personal. Acest gen de convorbire poate deveni într-adevăr utilă pentru cunoașterea unui scriitor cînd e vorba despre un spirit care te înalță, te înnobilează. Nici o confidență intimă — o conversație despre cărțile scrise, despre ideile și munca scriitoarei, despre contactele ei umane. Era ca și cum m-ar fi invitat personal — ca și cum aș fi plecat de la ea mai deșteaptă, mai înțeleaptă, mai încrezătoare, într-un cuvânt, mai fericită.

16 februarie

Leonid M. a invitat cîțiva editori și scriitori români veniți pentru Salonul Cărții, și-a povestit în fața lor amintiri din prima emigrație — 1946–1947 — din care făceau parte Monica, Virgil, Nicu Caranica și Cazaban, și, bineînțeles, Mircea Eliade. Era vremea în

care prințul Nicolae al României susținea cultura românească — au trecut de atunci patruzeci de ani... Leonid are o memorie bună — îi place să povestească în felul lui ironic — o notă de ironie care maschează o nostalgie discretă — este unul dintre „ultimii mohicani" al acelei epoci trecute, despre care românii de azi nu știu mare lucru. Încă o dată, și mereu, se impune urgența Memoriei, aici și acolo. Pentru mine, imaginarul romancierilor, visul literar, nu va înlocui niciodată memoria. Memoria — adică viața. Editorii și scriitorii prezenți la Leonid erau oameni inteligenți, prudenți, nu foarte interesanți.

*

Există la români un fel de oboseală, o vlăguire combinată cu multă vitalitate și *poftă* de viață. Mintea lor este însă *uzată*, au moralul slăbit, stricat. Situația e gravă — de frica șomajului poporul este gata să-l urmeze pe primul agitator politic de tipul conservator-populist. „Ne temem de populism", spun editorii. Muncitorii se duc să se înscrie la neocomuniști (Ilie Verdeț) sau la Vatra Românească — necunoscînd altă soluție decît întoarcerea la autoritarismul paternalist.

Paris, 18 februarie

Trebuie ieșit de sub influența criticii profesorale. Trebuie judecat liber. Dar trăim în vremea universitarilor, a „tezelor". Cel care nu scrie o „teză" este bănuit de amatorism. Puținele figuri care au scăpat de sub terorismul universitar, ca Marguerite Yourcenar, sînt rare azi. În convorbirile cu Mathieu Galley, Marguerite Y. nu numește pe *niciunul* din ideologii francezi (Sartre, Barthes, structuraliștii) care au terorizat scena literară pariziană. A trăit departe și a scris liber, sigură pe ea.

*

A fi întotdeauna în vecinătatea *sfîrșitului* — sentiment de ușurare, dar totodată de supunere nefastă. Trebuie să reacționez.

Crans, 7 martie (la ski, cu copiii)

Povestea unei întoarceri în Rusia: istoricul canadian de origine rusă (Michael Ignatieff), strănepotul unui ministru al țarului Nicolae al II-lea, s-a întors, primul din familia sa (emigrată în 1917), în

Ucraina, pentru a revedea satul și casa de la țară. Preotul și țăranii l-au primit cu bucurie. A regăsit, în biserică, mormîntul străbunicului, pe care măcelarul colhozului tăia vitele pînă la redeschiderea bisericii, în 1988. La plecare, preotul și țăranii au cîntat „vestnaya pamyat" (veșnica pomenire) în amintirea tuturor morților familiei înmormîntați acolo sau departe, în Québec. Numai pentru aceste cuvinte, „vestnaya pamyat", Biserica ortodoxă ar merita să fie iertată de păcatele ei...

(*noaptea*)

Vînt de martie, văile răsună, copacii rezistă asaltului nocturn. Trebuie să crezi în duhurile care se ridică, în ritmurile lente ale energiilor care se nasc, cresc pînă la plenitudinea lor, străbat spații, spre o destinație necunoscută. Mă emoționasem înainte de culcare povestind copiilor povești din trecut. Acum, cu acompaniamentul vîntului în surdină, îmi revine sentimentul deplasării, al înlănțuirii evenimentelor pe care le povestisem.

Crans, 8 martie

Am început să citesc *Jurnalul* lui Nicu Steinhardt. Primele cincizeci de pagini îmi inspiră următoarele remarci: N.S. e nu numai eseistul literar pe care-l cunoșteam pînă acum, ci și un scriitor original; cultura lui este însă prea evidentă: aluzii, citate, trimiteri la literatura franceză și engleză riscă să înăbușe esențialul, adică experiența creștinismului descoperit în închisoare. Dacă paginile care dezvăluie nașterea noului Steinhardt, „omul nou", vor umple cu încetul spațiul cărții, atunci da, aceasta va fi marea carte pe care nici un român neaoș n-a scris-o pînă acum. Va reveni unui convertit cinstea de a fi salvat lumea românească, de a fi încununat suferința atîtor oameni din pușcării, suferința lor atît de vastă și de adîncă, cu *o mărturie mîntuitoare*.

*

În legătură cu exodul albanezilor, cu situația lor „aparte", închiși într-o țară unde pînă de curînd domnea statuia lui Stalin (dărîmată abia luna trecută, în 1991!) — un comentator elvețian scrie: n-au avut Exil, n-au avut exilați în afara țării. Exilul a jucat, adaugă el, un rol important în eliberarea țărilor din Est. (Exilul românesc a răsturnat statuia lui Ceaușescu — părerea *mea*.)

Paris, 16 martie

La prînz la Dinu Zamfirescu împreuna cu Doina Cornea, cu fiica și fiul ei. Doina Cornea a venit să țină cîteva conferințe în Franța și în Belgia. De fiecare dată cînd o întîlnesc, înțeleg mai bine puterea acestei femei. Cum se poate ca românii să spună despre ea *în cel mai bun caz* (ca Gelu Ionescu): „de acord, este bine, dar ce faci cu ea?" Nenorocită societate! Intelectuali prea sceptici pentru a crede în calitățile care fac puterea și ascendentul Doinei C. Ca să nu mai vorbim de ceilalți, de semidocți și de obscurantiștii care o înjură și o calomniează! Și cînd te gîndești că Doina continuă să-i apere pe români, să pledeze în favoarea lor, fie ei ortodocși sau uniți, ea cea mai hulită, amenințată cu moartea, ea are curajul să denunțe impostura puterii, să-i apere pe tineri, victime ale unei societăți corupte de minciună și de frică. Fiica ei, ambițioasă, deșteaptă, nu are stofa Doinei Cornea.

Paris, 22 martie

Conversație nesfîrșită cu Cioran (la telefon). Cioran se repetă: își dă oare seama de asta? Spune că este bătrîn și obosit, dar persistă să facă față obligațiilor, zice el (scrisori, lecturi, vizite primite...). Nu credea să ajungă la cei 80 de ani pe care-i va împlini luna viitoare — își explică longevitatea prin calitatea hranei sale. A scris cîteva rînduri cerute de un editor german care vrea să publice poeziile lui Stamatu (traduse de soția acestuia). Nu cunoștea deloc poezia lui Horia Stamatu, dar a vrut să „facă un gest".

Normandia, 31 martie

Matei Cazacu îmi vorbește despre „militanții" pe care partidul socialist francez ar dori să-i formeze („militanți" români) care, o dată întorși în România, să lucreze pentru dezvoltarea spiritului civic: care va fi rezultatul, grefat pe mentalitatea românească? S-ar putea să nu existe ca alternativă la totalitarism decît „capitalismul plus Drepturile Omului".

Normandia, 2 aprilie

Zvonuri de primăvară: clopote... ferăstraie prin grădini — rugăciune și muncă... oare cum sună apropierea dintre aceste noțiuni

în urechile oamenilor de azi? Munca se face în mijlocul huruitului mașinilor, a zgomotelor orașului — rugăciunea are un spațiu redus, din ce în ce mai redus. Rugăciunea se ascunde, apare ca o atitudine „depășită". Refugiul ei este în interiorul momentelor rare în care omul scapă de zgomot. Să te reobișnuiești cu liniștea cere timp... ai scăpat de zgomot și iată-l că începe din nou (TV, radio)...

Paris, 10–12 aprilie

Trei zile ca interpretă pentru Ministerul de Interne care l-a primit într-o vizită de lucru pe Doru Viorel Ursu, ministrul de Interne român, însoțit de Directorul General al Poliției, ministru de stat, și de un „specialist în cercetări penale" ale cărui mîini enorme și facies neanderthalian spun totul despre adevărata lui vocație. Între timp am aflat că Ursu, pe vremuri magistrat, a prezidat tribunalul care l-a condamnat pe fiul lui Ceaușescu. Trei zbiri care afirmă că vor să reorganizeze Ministerul de Interne român după modelul francez. Trei zile în birourile din rue des Saussaies — plus o vizită lîngă Versailles, la Centrul de Echipament Tehnic (mașini de poliție și motociclete ultimul răcnet, arme, pistoale cu gaz lacrimogen, veste antiglonț, bîte de cauciuc, cătușe etc.). Apoi la Alcatel pentru achiziționarea de aparate electronice (walkie-talkies, telefoane portabile etc.). Poftit să încerce telefonul, Doru Viorel Ursu a chemat la București Ministerul de Interne. Aud vocea interlocutorului său: „Să trăiți! Vă raportez: totul e în ordine!... o manifestație... opt mii de oameni... să-i ajute Dumnezeu" (spus cu ironia cuvenită — în realitate era vorba de o manifestație uriașă — cel puțin o sută de mii de persoane, organizată de Alianța Civică vineri 12 aprilie...). Apoi, Ursu l-a chemat pe primul-ministru Petre Roman. De astă dată Ursu este cel care salută: „Să trăiți! Vă raportez: vă telefonez de la Alcatel..." iar Petre Roman îi răspunde cu o voce plictisită „Bună ziua... da, bine..." Am recunoscut în aceste zile petrecute în compania poliției o trăsătură a destinului meu: să mă întîlnesc din cînd în cînd față în față cu poliția!

18–19 aprilie

Cu François Mitterrand la București. Delegație numeroasă — aproximativ 200 de persoane în total: șapte miniștri, diverși industriași, oameni de afaceri, consilieri în materie de cultură și educație,

secretari, polițiști etc. Airbusul nr. 1 e complet. Ziariștii călătoresc cu alt avion.

Sîntem întîmpinați la București de Ion Iliescu, de televiziune și de un detașament de militari care dau onorul, în uniforme și chipiuri stil nou — un stil 1900 — al cărui efect e mai curînd de operetă. Aeroportul este gol, timpul cenușiu.

Se merge direct la Cotroceni, pentru o convorbire Iliescu-Mitterrand, la care iau parte puțin mai tîrziu și Adrian Năstase și Roland Dumas. Iliescu este așa cum îl văzusem la Paris: un mic dar autentic epigon al epocii staliniste, cu un cap de marionetă și un zîmbet stereotip. Vorbește fără complexe o franceză aproximativă, repetă fraze-tip despre dificultățile întîmpinate de România, despre democratizare ca o cale fără întoarcere. Mitterrand, hotărît să joace jocul, se arată interesat, pune întrebări. În legătură cu tratatul de prietenie semnat de curînd cu Rusia sovietică, Iliescu, susținut de Năstase, explică necesitatea de-a întări relațiile cu rușii pe baze noi — situație cu atît mai favorabilă Republicii Moldova... Adrian Năstase expune marile proiecte de politică externă: formarea unui Grup al Țărilor Latine, participarea la francofonie, prezența la viitoarele întîlniri politice din Europa. Adrian Năstase vorbește degajat despre marile subiecte ale diplomației internaționale. Are aerul încîntat al unui băiețandru, gata să joace o partidă de football.

După convorbirea de la Cotroceni, mergem la ambasada Franței, pentru o întîlnire programată cu intelectualii. În fața ambasadei cîteva sute de persoane manifestează zgomotos: „Jos Iliescu!" Mitterrand (eu ținîndu-mă după el) este poftit într-un salon unde îl așteaptă intelectualii, cei mai mulți foști disidenți. Mulți mă cunosc, ne salutăm discret. Mitterrand preferă un fotoliu canapelei. Ne mutăm. În fața lui, pe canapea, iau loc Andrei Pleșu, Dan Hăulică și Mihai Șora. Așezați în jur, se află Doina Cornea, Smaranda Enache, Gabriel Liiceanu, Gabriel Andreescu, Ana Blandiana, Mariana Celac și alții. Mitterrand îi lasă să vorbească, acordă fiecăruia mult timp, ascultă doleanțele exprimate mai ales de Doina Cornea care îi reproșează că, venind, susține guvernul Iliescu: „nu era momentul potrivit..." Mitterrand îi răspunde: „care ar fi momentul potrivit?... predecesorii mei au venit ei la momentul potrivit?" (aluzie la vizita generalului de Gaulle în 1968 și a lui Giscard d'Estaing în 1979). Va da același răspuns de cîte ori i se va aduce același reproș. Andrei Pleșu este obligat să apere guvernul

pe tema: „lucrurile s-au schimbat", există o presă liberă, se poate manifesta... Mitterrand ia în serios *problema primarilor de la sate nealeși*, adică *numiți* de FSN — subliniază importanța chestiunii: fără alegeri locale, nu există schimbare. Vădit, intelectualii îl interesează, le acordă un ceas mai mult decît prevedea în programul și așa foarte încărcat. Dar intelectualii dau o impresie de *slăbiciune*... În ce măsură Andrei Pleșu și Dan Hăulică au cedat acceptînd să fie, respectiv, ministru și ambasador? Doina Cornea insistă asupra minciunilor guvernului — obligat, Pleșu i se împotrivește — schimbul de cuvinte între ei este politicos, dar viu... lucru care nu-i scapă lui Mitterrand.

Seara, la dineul de la Cotroceni, Mitterrand sosește cu întîrziere — poate obosit? Ion Iliescu și Petre Roman îl așteaptă în holul de la intrare. Ambasadorul Franței, Renaud Vignal, mă salută prietenește: „trebuie să ne vedem... dați-mi un semn cînd veți veni la București..." Iliescu este la doi pași de mine, zîmbitor. Îl salut, pe el și pe Petre Roman, care are un aer rece, puțin „simpatizant". Roman trebuie să știe ceva despre mine, căci i-am simțit ostilitatea în cele cîteva clipe.

Înainte de masă, în „salonul Cantacuzino", François Mitterrand i-a înmînat lui Ion Iliescu Marea Cruce a Legiunii de Onoare. Iliescu strălucea de bucurie. Apoi, la rîndul său, Iliescu l-a decorat pe François Mitterrand. Roman a primit și el o decorație (Ordinul Meritului, creat de de Gaulle). Eram fascinată de comedia care se desfășura, de aparenta vacuitate a gestului. În realitate, acest schimb de simboluri: tu ești Puterea — eu sînt Puterea... noi sîntem Puterea... rezumă jocul puterii care m-a fascinat întotdeauna: de ce sînt necesari șefii? ce este autoritatea? de ce ține puterea politică?

La masă, după discursurile oficiale ale celor doi președinți, Iliescu și Roman, așezați la dreapta și la stînga lui Mitterrand, îl țin de vorbă fără a-l slăbi o clipă. Roland Dumas, așezat la dreapta lui Roman, are aerul de a se plictisi, atunci îmi apropii scaunul de al lui și stăm de vorbă. Îi explic originea palatului Cotroceni. Operă a unui arhitect francez din *la Belle Époque*, Paul Gottereau, înălțat lîngă o veche mînăstire și o biserică dărîmată de Ceaușescu. Îi vorbesc despre Carmen Sylva, născută prințesă de Wied, regină și poetă, îi explic detaliile sălii în care ne aflăm, evident restaurată de curînd. Stilul, un amestec de neogotic, de brâncovenesc și de

artă nouă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, ar putea fi caracterizat drept „kitsch". Astăzi, ansamblul are mult farmec. Aici a avut loc o poveste curioasă. Conversația noastră a fost pesemne auzită, căci a doua zi, cînd am revenit la Cotroceni pentru conferința de presă, un personaj amabil s-a apropiat de mine și mi-a vorbit tam-nisam despre arhitectura palatului de la Cotroceni, reluînd explicațiile mele din ajun: „vă interesează, nu-i așa?" și mi-a explicat că ne aflam într-o aripă a palatului construită de Ceaușescu între 1985 și 1987. Am fost foarte mirată: „da, doamnă, noi avem arhitecți buni, nu vă vine să credeți, nu-i așa?" Acest mic intermezzo dovedește că aparté-ul meu cu Roland Dumas fusese auzit și că metodele de ascultare nu se schimbaseră prea mult de cînd venise echipa Iliescu-Roman la putere. Realitatea ocultă, cea pe care o denunță manifestanții de pe stradă, și-a arătat o clipă vîrful urechii. Mi-am promis să verific exactitatea informațiilor transmise de personajul neidentificat, în legătură cu aripa nouă a palatului Cotroceni.

A doua zi, vineri 19 aprilie, François Mitterrand a primit la ambasada Franței, la un mic dejun de lucru, opoziția parlamentară. După opinia mea, impresia lăsată a fost mediocră. Lui Radu Câmpeanu, care-i reproșa momentul „inoportun" al vizitei, Mitterrand i-a repetat, dezvelindu-și dinții cu un zîmbet ironic, același răspuns pe care-l dăduse ieri Doinei Cornea: „care ar fi oare momentul oportun?" Apoi, Mitterrand a insistat asupra alegerilor viitoare, care ar trebui să dea poporului ocazia să se exprime. În zadar i se explică greutățile întîmpinate: lipsa unei televiziuni libere, imposibilitatea de a difuza presa în provincie etc. Aerul lui părea să spună: este treaba voastră să vă descurcați pentru a cîștiga alegerile! Șefii de partide s-au plîns de duplicitatea Frontului Salvării Naționale. Șeful partidului maghiarilor (UDMR), Domokos Geza, a menționat vechea lor revendicare: bilingvismul și o universitate în limba maghiară.

De la ambasadă ne-am deplasat direct la Parlament unde François Mitterrand a ținut un mare discurs, tradus de interpretul local și difuzat în toată România prin radio și televiziune — un triumf pentru F.S.N.! Am ascultat discursul în sală, așezată lîngă... Gelu Voican! Președintele francez a dat discret cîteva sfaturi în materie de democrație și a spus în concluzie: „Cu cît veți acționa mai devreme cu atît va fi mai bine!"

Etapa următoare ne-a dus de la Parlament la Institutul Politehnic. Aci, spre uimirea generală, studenții i-au pregătit lui Petre Roman o formidabilă manifestație de ostilitate: „Jos Roman! Jos Iliescu!" Petre Roman, pînă mai ieri simplu asistent la Politehnică, se aștepta el oare, cînd l-a invitat pe Mitterrand în fieful său, la o asemenea sfidare din partea studenților? Îndrăzneala tinerilor, o asemenea desfășurare de curaj juvenil m-a uimit. Prin contrast, discursul rectorului, rostit în spatele ușilor închise, a creat un anticlimax penibil. Au vorbit de asemenea doi studenți „cuminți". S-a anunțat că la nu știu care filieră cursurile vor fi predate în limba franceză — de-ajuns ca să-i încînte pe Mitterrand și suita lui. Trăiască francofonia! La sfîrșitul reuniunii, lui Mitterrand i s-a făcut sete. Aghiotantul lui a deschis pe loc o servietă și a scos o sticlă de Evian. Lui Mitterrand i se face des sete, am observat acest lucru. La ieșire, studenții s-au dezlănțuit din nou, în așa măsură încît mă întreb dacă președintelui francez nu i-a fost de-a dreptul frică prins la un moment dat în mijlocul studenților care-l huiduiau pe Petre Roman. Scena era nemaipomenită. Eu înaintam încet, făcînd cu ochiul studenților: „bravo!" A fost cît pe ce să rămîn fără mașină, neputînd înainta destul de repede. În cele din urmă cortegiul s-a refăcut și ne-am întors la Cotroceni pentru conferința de presă finală la care au asistat mulți ziariști într-o atmosferă plină de deferență. Iliescu a triumfat. În fața presei nu s-au pus prea multe întrebări interesante. Un ziarist negru din Zair a vrut să știe de ce, în ce calitate, România va adera la francofonie? Mitterrand a zîmbit și l-a întrebat cu o nuanță de răutate dacă în Zair se vorbește limba franceză într-o proporție superioară procentului de români francofoni...

După întîlnirea cu presa ne-am deplasat din nou la ambasada Franței unde avea loc dejunul oficial precedat de o recepție în grădină. Printre persoanele oficiale se aflau acolo patriarhul României, pastorul Laszlo Tőkes, Corneliu Mănescu, fost ambasador la Paris, Doru Viorel Ursu, Andrei Pleșu, Dan Hăulică, Radu Câmpeanu, Ion Rațiu și cîțiva alții pe care îi cunoșteam. Patriarhul m-a salutat cu o formulă militară: „să trăiți!", apoi mi-a mulțumit pentru salvarea bisericii Patriarhiei... „fără dvs o pierdeam, o dărîmau, să știți că dvs (a vrut să spună Liga Drepturilor Omului de la Paris) ați salvat Patriarhia!..." Mi-am adus aminte de bietul arhitect Ștefan Gane, de intervențiile lui pe lîngă organizațiile internaționale, de

eforturile lui pentru a opri demolarea bisericilor din București. Săracul Ștefan Gane a murit puțin înainte de revoluția din 1989!

Îndată după dejun am pornit spre aeroport, direcția Iași, pe o furtună formidabilă cu rafale de apă pe șoseaua pînă la Băneasa. Nu știu cum a reușit șoferul meu să mă depună la timp lîngă pista de unde urma să decoleze un mic avion special — căci numai vreo zece persoane l-au însoțit pe președinte la Iași. Cînd am urcat în avion, în ultimul moment, Mitterrand era deja instalat. Am avut impresia că mi-a aruncat o privire amuzată peste jurnalul pe care îl citea. Probabil că mă văzuse pe geam alergînd prin ploaie cu disperare. În fața lui, avînd aerul încîntat, era așezat Iliescu. M-am strecurat la locul meu, mi-am legat centura și am adormit pînă la Iași (trei sferturi de ceas), un somn care mi-a permis să rezist la ultimul *round,* vizita în capitala Moldovei.

La Iași timpul era cenușiu ca după ploaie. Am vizitat în fugă sediul „Alianței Franceze" („L'Alliance Française"), șantierul viitorului Centru Cultural Francez și mai ales mînăstirea Golia. În sfîrșit un moment de reculegere, de înălțare, după atîtea false glorii. Corul cînta în surdină „Hristos a înviat!", clopotele băteau încet în timp ce vizitam interiorul. François Mitterrand a privit cu atenție frescele (în stare proastă) și manuscrisele admirabile expuse cu ocazia vizitei. Aș fi vrut să opresc un moment timpul, să mă pot impregna de atmosfera locului, dar minutele vizitei erau numărate. Nu fusesem la Iași. Știam de mînăstirea Golia, cunoșteam din cărți casele și grădinile Copoului pe care le zăream abia acum pentru prima oară. Ironia soartei m-a făcut să descopăr stilul și farmecul Iașilor într-un ritm grăbit, cu totul străin de sufletul vechiului oraș. Am avut o jumătate de ceas pentru a descoperi o lume... Cînd mașinile oficiale au trecut din nou prin fața Universității, un grup de studenți au strigat „Jos Iliescu!", dar în general mulțimea nu era ostilă, ca la București, față de președintele român. De-a lungul trotuarelor destul de multă lume aplauda timid cînd trecea cortegiul.

Întorși la București seara, am trecut dintr-un avion într-altul. După despărțirea oficială, toată lumea, miniștrii, oamenii de afaceri, consilierii, experții, ziariștii, serviciile speciale, tot alaiul în frunte cu președintele francez și-au regăsit locul în avionul Airbus No. 1. Puțin după decolare atmosfera s-a schimbat. Tensiunea ultimelor zile dispăruse o dată cu sfîrșitul misiunii. Airbus-ul s-a

transformat într-un salon, un bar, o cafenea. Toată lumea făcea conversație. Eram din nou în Franța. Conform obiceiului, pe drumul de întoarcere s-a servit tuturor șampanie din plin și icre negre de la furnizorul Petrossian.

*

Ce s-a schimbat în România în comparație cu momentul vizitei Generalului de Gaulle? Miniștrii lui Petru Roman sînt copiii nomenclaturii de atunci, școliți între timp în Occident. „Noua clasă", identificată și descrisă de Milovan Djilas pe vremea lui Tito, aceasta este: „interlocutorii sîntem noi", dau ei să se înțeleagă. Interlocutori care nu pot fi ocoliți la ora actuală, fapt de care francezii sînt perfect conștienți. Iată o realitate nouă. Nouă este de asemenea libertatea presei și libertatea de-a manifesta pe străzi. Manifestația studenților de la Politehnică era de neconceput pe vremea lui Ceaușescu. În schimb, ceea ce continuă sub aparența libertate și în spatele tinerilor miniștri este: *adevărata structură a puterii*, adică mai departe vechea structură personificată azi de Ion Iliescu. Deși se servește de ea, tînărul Petre Roman, politician ambițios, este gata să se descotorosească de vechea gardă cu condiția să păstreze puterea. M-a impresionat sărăcia populației, o sărăcie generalizată, în timp ce deținătorii puterii se îmbogățesc. Puterea celor care conduc de sus până jos este zdrobitoare în comparație cu neputința societății. Dezechilibrul între *prea multă putere* de-o parte și *prea puțină putere* de partea societății este nefast. România riscă să rămînă astfel un stat din lumea a treia. În privința Franței, ea va exporta înainte de toate influența ei politică, după o veche tradiție care reînvie astăzi. România este de asemenea o șansă pentru cultura franceză, într-o lume unde se vorbește din ce în ce mai mult englezește. Iar pentru România, influența franceză prin intermediul culturii civilizatoare rămîne un mijloc de-a combate balcanismul și efluviile corupătoare ale Orientului.

Paris, 26 aprilie

Zvonurile spun că Mitterrand ar fi fost decepționat de călătoria lui în România. Ziarele l-au criticat. Opinia publică românească (cea care contează) a dezaprobat venirea lui. Se mai spune că ambasadorul lui s-a înșelat, poate, încurajîndu-l să întreprindă această călătorie. O eroare relevată de presă.

27 aprilie

Edgar Reichmann mă informează: știe din sursă sigură că se discută proiectul, susținut de italieni, al unei „puteri centrale" (Ungaria, Austria, Cehoslovacia, Croația...). Cu Transilvania inclusă. Ideea circulă mai demult. Nu cred, personal, într-o asemenea posibilitate. Momentul mi se pare, politic vorbind, depășit. Vom avea în viitor o Europă într-un fel confederală, adică deschisă, sau o Românie care va cuprinde obligatoriu Transilvania. Populația Transilvaniei este românizată (transferul și proletarizarea țăranilor au mers împreună). Cealaltă variantă este o Europă fără nici un fel de frontiere, un singur continent.

28 aprilie

I-am telefonat lui Ion Vianu. Lungă conversație. Este de părere că, la limită, Alexandru Bârlădeanu (vechea gardă comunistă) este mai puțin nociv decît Petre Roman, pe care-l consideră un arivist, avid de putere, periculos pentru că este lipsit de scrupule. P. R. seamănă cu un rechin al capitalismului, fără altă ideologie decît ideologia puterii și a banului. Se pare că împarte slujbe și avantaje favoriților săi și se poartă ca un stăpîn în sînul F.S.N.-ului.

Paris, 29 aprilie

Leonid Mămăligă vede în relatarea mea *Avec de Gaulle en Roumanie* meritul de-a fi un document. Adaugă: „păcat că ai publicat discuția cu Ceaușescu... mi-ai stricat imaginea pe care o aveam despre de Gaulle!" Cât despre călătoria în sine ar fi preferat s-o tratez altfel, ca o poveste suprarealistă, burlescă, o șarjă expresionistă, o bufonerie. Realitatea banală dar adevărată, fără metafore, fără efecte literare, îl întristează. O simt după tonul vocii. Îl decepționează realismul meu.

30 aprilie

Am petrecut cinci ore cu o echipă (un ziarist și un operator TV) veniți din București pentru a-i intervieva pe intelectualii Exilului românesc din Paris (Ion Buduca, redactor-șef la *Cuvîntul* și la *Amfiteatru* și Sorin Ilieșiu, cineast). Scopul lor: să culeagă mărturii

pentru videoteca Grupului pentru Dialogul Social. O epocă s-a sfîrșit, Exilul este pe cale să devină un capitol de Istorie. Am fost întotdeauna convinsă că va veni momentul în care vom face bilanțul Exilului — dar nu știam cînd și cum se va întîmpla. Îl fixam întotdeauna într-un viitor vag — așa cum îți propui să faci ceva în viață — într-o zi, mai tîrziu, odată... Intervievată acum despre Exil, mă simt proiectată înapoi într-un trecut lung trăit ca un prezent permanent. Dar, de un an încoace o limită a fost trasată. Timpul și-a îndeplinit opera — Exilul aparține trecutului. A început o nouă epocă. Sînt o româncă de la Paris, devenită franțuzoaică — aș putea să semăn cu românii din Parisul dinaintea comunismului, cînd se circula liber între București și Paris. Ziaristul m-a întrebat: „cum o să trăiți de-acum încolo? poate între cele două?" După plecarea lui m-am gîndit la întrebarea pe care mi-a pus-o. Ceva s-a schimbat iremediabil. Patruzeci și cinci de ani de comunism au modelat fața României, oamenii îi poartă urmele. Aerul de acolo este infestat de neîncredere și de frică. Românii de aici și cei de-acolo au evoluat diferit, drumurile noastre s-au despărțit. Sînt o occidentală care iubește imaginea României atemporale. Am simțit-o la Golia, ascultînd corul și glasul clopotelor. România temporală, actuală este departe de mine. Pe vremuri pămîntul, casa de la țară la care ne întorceam, asigura legătura adîncă, întoarcerea la origini, circulația căldurii omenești, comuniunea dintre oameni și țară. Sub comunism rădăcinile au fost smulse prin despărțirea oamenilor de pămîntul lor. Țăranii colectivizați au fost exilați și ei, departe de propriile lor sate. Proletarizarea țăranilor a fost un rău uman irecuperabil în România — un traumatism cu consecințe fatale, un cataclism social. S-a ivit o lume nouă, informă, o populație de oameni ignoranți, fără morală, pe jumătate citadini aculturați — o lume a treia — cum să regăsesc trecutul părinților mei în această nouă realitate? Ziaristul face parte dintre acei tineri români atît de inteligenți, de curajoși, cu ideile clare și cu mîinile goale în fața puterii zdrobitoare a structurilor existente. Se spune (și Doina Cornea nu încetează s-o repete) că băieți ca el ar putea și ar trebui să joace un rol în viața politică. Ion Buduca se teme ca România să nu fie lăsată în sfera de influență rusească de către politicienii occidentali. De unde folosul vizitei lui Mitterrand, altminteri contestată de tinerii români evoluați.

Paris, 9 mai

În legătură cu amintirile mele despre călătoria generalului de Gaulle în România, Mihai Sturdza menționează într-o scrisoare un detaliu pe care-l uitasem: păsările împăiate așezate în pomii din popasurile unde cortegiul generalului oprea în drum, între Craiova și București. Uitasem. Țin minte mai ales lucrurile notate în carnetele mele, căci n-am o memorie dintre cele mai bune. Mihai S. pare să creadă că relatarea călătoriei îi va interesa pe români. Nu sînt foarte sigură...

O persoană din România, o necunoscută, îmi scrie: pretinde că a fost o vreme, în anii cincizeci, în care, pentru a-mi cîștiga existența, fabricam sandale din pănușe de porumb, și că ea mi le vindea... elucubrații provenind din țara basmelor și a mizeriei ancestrale... cu cine m-o fi confundat?

Normandia, 11 mai

Din nou conversație în jurul *Călătoriei cu de Gaulle în România,* astă-seară, la vecina noastră franțuzoaică, Hélène d'A. la cină. Sîntem în familie. R. de B., înalt funcționar, Consilier la Consiliul de Stat, rămas și azi gaullist în suflet, este curios. Îmi pune întrebări, mai în glumă, mai în serios. Mi-a citit cartea, îl interesează, găsește stilul meu „percutant". Încearcă să compare impresiile mele despre vizita lui Mitterrand cu cele despre călătoria cu Generalul. Întrebările lui îmi învie în memorie câteva detalii uitate. Astfel, în timpul conversației mele cu patriarhul României la ambasada Franței, cineva s-a apropiat, vrînd să-l salute în franțuzește — dar neștiind cum să i se adreseze i-am șoptit la întîmplare: „Votre Béatitude"... Patriarhul a auzit: „da, așa e, dumneavoastră știți..." — a spus el — arătându-mi în acest fel ușor ironic că nu-i scăpase faptul că vorbind cu el în românește mai înainte, nu găsisem formula („Fericirea Voastră"), căutînd-o în minte tot timpul și evitînd să trebuiască s-o folosesc. Mi-a revenit de asemenea în memorie că văzusem de foarte aproape obrazul lui Mitterrand, în timp ce-i traduceam, la cererea lui, la cîțiva centimetri de urechea sa dreaptă, discursul lui Iliescu la „dineul de stat" de la Cotroceni. Mitterrand are multe riduri foarte subțiri — pe care le-am văzut de-aproape ca printr-o lupă — era *foarte* palid — impecabil ras și

parfumat cu discreție. Am simțit fără să vreau seducția emanînd din bărbatul ce trebuie să fi fost cîndva.

Normandia, 12 mai

Descoperim noi drumuri de-a lungul rîului, peste care se arcuiesc vechi poduri de piatră: Saint-Maurice s/Huisne, Manceaux, Boissy-Maugis... Franța rurală. A fost o vreme cînd ascultînd *Marsilieza* încercam un puternic sentiment de alteritate. Veneam dintr-altă parte, mă instalam în Franța, țară necunoscută *în profunzime*. Azi, situația s-a inversat: România este aceea care mi se pare *altă țară*, un loc pe jumătate străin, în ciuda limbii ei familiare și a fețelor cunoscute...

Paris, 25 mai

O săptămînă agitată. Am primit știrea asasinării lui Ioan Petru Culianu. Deși nu-l cunoscusem decît foarte puțin, aici, la Paris, vestea mi s-a părut de prost augur, fie că-i vorba de o lovitură a Securității, fie că nu.

*

Zbor pînă la Bourges, în helicopter, cu militari francezi care l-au primit pe ministrul român al Apărării, Nicolae Spiroiu, succesorul generalului Stănculescu. A doua zi am participat la dejunul oferit de Pierre Joxe, ministrul francez, generalului Spiroiu. Îi traduceam lui Joxe, frază cu frază, vorbele generalului Spiroiu. M-am auzit la un moment dat repetînd, după Spiroiu: „Diaspora română, mai ales intelectualii, dau o imagine proastă a României..." Spiroiu a expus situația văzută de un F.S.N.-ist. Pierre Joxe, monosilabic, asculta politicos. Spiroiu și ceilalți trei generali care îl însoțeau au înregistrat totuși un succes: au obținut „asigurări", un „acord administrativ", „schimburi de experiență"... Cui folosesc acest fel de relații? Răspuns: în primul rînd deținătorilor puterii în România... În timpul dejunului, Pierre Joxe mă privea cu un aer pe jumătate serios, pe jumătate glumeț. „Allons, madame, mangez votre saumon" („Hai, doamnă, mîncați-vă somonul" — *n. t.*), mi-a strecurat, văzînd că Spiroiu vorbea întruna, iar eu traduceam conștiincios toate poveștile pe care le spunea. Satisfăcut de sine, Spiroiu n-a omis nici unul din clișeele binecunoscute —

insula latină într-o mare slavă — turcii — plus o versiune fantezistă despre interpretul grec care făcuse o eroare în timpul convorbirilor din 1812, ceea ce a contribuit la pierderea Basarabiei... Am reținut din acest contact că F.S.N.-iștii sînt, fără îndoială, produsul mentalității comuniste. Am constatat, de exemplu, că atunci cînd militarii francezi făceau aluzie la „industriași" („les industriels"), adică la fabricanții de armament, românii vorbeau despre „industria de armament". „Industriașii" este o expresie și o noțiune burgheză și capitalistă care le stătea în gît. M-am convins de asemenea că există legături strînse cu Moscova, care protejează noul guvern român.

Paris, 27 mai

Asasinarea lui Ioan Petru Culianu ar putea fi de origine politică. Un avertisment adresat cercurilor active pe lîngă autoritățile americane — Dorin Tudoran, Vladimir Tismăneanu și alții. Ziarele din Chicago înclină spre teza politică. Matei Călinescu (pe care l-am văzut deunăzi la cafenea) este de aceeași părere. Mi-am amintit cu această ocazie de remarca generalului Spiroiu: „Intelectualii din diaspora dau despre noi o imagine proastă..."

(*aceeași zi*)

După conferința lui Françoise Thom la Leonid Mamaliga (excelentă analiză a „limbii de lemn" ca instrument al puterii comuniste) întrevăd o explicație posibilă a călătoriei lui Mitterrand la București: a fost pe placul lui Gorbaciov care-l protejează pe Iliescu — Iliescu care a semnat de curînd un tratat bilateral de prietenie cu U.R.S.S.

30 mai

Întors din România, Neagu Djuvara a adus fotografii arătînd proprietatea familiei Djuvara devenită gospodărie colectivă în Bărăgan: o clădire dărăpănată în mijlocul unei curți, cîțiva plopi sălbatici într-un cîmp, o grămadă de moloz — asta-i tot ce a rămas din aleea și din casa de altădată — pustiul. Curtea gospodăriei este în paragină. Grajdul de vite construit de stat abia se ține în picioare. Pe jos se vede un schelet de oaie putrezit. Locul este o ruină. Ce amintiri pot rezista unui astfel de șoc?

Paris, 6 iunie

Vernisajul impresioniștilor români la Pavilionul Bagatelle. Tablourile lui Grigorescu, Andreescu, Luchian etc. bine expuse în frumosul cadru de la Bagatelle m-au încîntat. Am recunoscut scene, portrete, naturi moarte, evocînd epoca plină de romantism în care au fost pictate și amintindu-mi timpul în care vedeai astfel de tablouri în casele de la București. Arta și adevărul pe care-l exprimă rămîn neatinse de trecerea timpului. În schimb, în sălile expoziției se înghesuia un public de azi, adică un amestec de francezi și de români, unii oficiali de curînd acreditați în Franța, alții cu figuri uneori echivoce, din lumea românească de la Paris. Conversații anodine, amabile, mondenitatea vernisajelor și totuși o anumită prudență în aer, priviri schimbate în fața tablourilor între români parizieni și emisari culturali de la București. O dată întoarsă acasă, am recunoscut sentimentul care mă avertiza că ceva nu se potrivise între mine și acest vernisaj.

iunie

Scurtă călătorie de interpretă în Germania, la Hamburg și la Lübeck. Cu toată prosperitatea și reușita arhitecturală a țării reconstruite, Germania nu-și uită morții. La Hamburg, pe cînd mă plimbam, am văzut două monumente impresionante. Sculptura lui Ernst Barlach, ridicată la Altersfleet, în memoria băieților de la Hamburg, cincizeci de mii, morți în 1914–1918: un basorelief amintind basoreliefurile egiptene, reprezentînd o mamă așezată, dreaptă și demnă, cu fetița ei care o cuprinde în brațe. De asemenea monumentul, așezat la ieșirea parcului *Pflanzen und Blumen*, lîngă hotelul SAS-Plaza unde locuiam — dedicat soldaților regimentului 76 morți în războiul împotriva Franței din 1870. La Lübeck, lîngă Marienkirche, se văd clopotele căzute din clopotniță cînd biserica a fost bombardată și distrusă de foc într-o noapte din martie 1942. În jurul clopotelor sfărîmate, lăsate acolo unde au căzut și s-au îngropat pe jumătate în pămînt, sînt așezate coroane în amintirea nemților morți departe de țara lor pe cîmpurile de luptă din al doilea război mondial. În interiorul bisericii, pe un tablou, figurează, nesfîrșită, lista morților... Ce diferență există între războaiele fratricide în general, și războiul civil din Iugoslavia ultimelor săptămîni? M-am gîndit adesea la răspunderea generalilor germani și francezi în

luptele fratricide din 1914 — precum și la ororile celui de-al doilea război — la distrugerile și bombardamentele care au nimicit într-un fel pentru totdeauna Germania — căci astăzi este vorba de *altă* Germanie, așa cum și Europa este pentru totdeauna *o altă* Europă.

La Hamburg am vizitat Muzeul de Artă și Meserii (*Kunst und Gewerbe Museum*) unde *Jugendstil*-ul este bine reprezentat. Reiese că Arta Nouă corespundea apariției unei stări de spirit *europene* — la care au participat artiști englezi, francezi, nemți, belgieni, care s-au regăsit în același spirit influențat de arta japoneză și de artele populare (țesături scandinave etc.), ca o reacție împotriva vagului impresionist (ceea ce Lucian Blaga a analizat foarte bine în eseurile sale).

La Lübeck, am văzut casa lui Thomas Mann (descrisă în romanul *Buddenbrooks*), foarte restaurată. În interiorul domului — un mare crucifix al artistului Bernt Notke (sec. al XVI-lea). Pe fațada bisericii Sfînta Katharina (*Katharinenkirche,* sec. al XIV-lea) alte sculpturi de Ernst Barlach. Cît de reprezentativ este E. Barlach pentru geniul expresionist înnăscut al nemților!

iunie

Alaltăieri am fost la Cioran. Mă așteptau cu o gustare pregătită pe masă, cu locuința în ordine. Patul lui Cioran, de obicei desfăcut, era acoperit cu o scoarță românească. „Simone mi-a făcut patul, eu nu-l fac niciodată..." Simone e neschimbată. Cioran a îmbătrînit, obosește repede. N-a vrut să stea mai mult de patru zile la Dieppe. „Tot crede că va primi vizite la Paris, și că trebuie să fie acasă..." spune Simone care ar fi preferat să mai stea cîteva zile la Dieppe. Vorbim despre Relu, care este plin de bani de cînd încasează drepturile de autor ale lui Cioran în România. În consecință și-a găsit o prietenă! Soția lui telefonează lui Cioran ca să se plîngă de Relu. Cioran i-a interzis, ei, să vină la Paris, dar ea insistă și telefonează întruna. Într-o seară, Relu și soția lui s-au certat și s-au înjurat. Cioran și Simone, care erau la telefon, au auzit totul. Simone a rămas înmărmurită de violența verbală a lui Relu, el, de obicei atît de blînd și de pasiv. Acum, ajuns în posesia banilor care-l fac bogat și puternic, se dezlănțuie, o ceartă pe nevastă-sa, are o metresă, se poartă brutal și violent... Am vorbit apoi despre regele Mihai. Cioran, care-l disprețuia altădată, și-a

schimbat părerea de cînd Marie-France Ionesco i-a citit confesiunile regelui. Un asemenea destin, atîtea încercări dramatice mărturisite fără amărăciune, atîtea umilințe pe care nu le ascunde l-au înduioșat pe Cioran, amatorul de epave. Or, viața regelui a făcut din el într-un fel o epavă... aruncată de curentele secolului pe plajele Istoriei... A ști să suporți cu demnitate o astfel de viață fără ură și fără amărăciune, e ceva nobil. Vorbim de asemenea despre cartea lui Jean Mouton, amintirile lui din București în timpul războiului. Cioran îmi confirmă că Jean Gouillard, prietenul lui Mouton, era preot catolic în România — așa se face că a învățat românește la perfecție. Apoi s-a răspopit, s-a căsătorit și a tradus în franceză cărțile lui Mircea Eliade, care nu i-a fost destul de recunoscător. Cîte persoane știu că Mircea Eliade nu scria în franceză și că Jean Gouillard a fost traducătorul lui credincios și dezinteresat?

15 iulie

M-am întors de la București unde am petrecut trei săptămîni. De data aceasta am avut timp să cutreier prin oraș, să văd de aproape lumea de pe stradă. O populație suburbană, o rasă umană tulbure, amestecată, umblă forfota pe străzi, atrasă de subprodusele Occidentului care au invadat tarabele. În mașini enorme cumpărate de ocazie se plimbă noii capitaliști, „bișnițarii", cu femei gătite și strident vopsite. Alături de grosolănia ambiantă, o sărăcie lucie, adevărata mizerie, adevărații cerșetori pe care-i vezi adunați în jurul bisericilor ca în Evul Mediu. Din cînd în cînd întîlnești siluete nemaipomenite, bătrîni cu pălării de pe vremuri, femei cu rochii demodate, oameni sărmani ale căror demnitate și trăsături delicate sînt în contrast cu masa primitivă. De unde ies? Cine sînt? Profesori la pensie? mici burghezi de pe vremuri reduși la mizerie? Unde locuiesc? În cine știe ce cămărute într-un fund de curte din acelea pe care le privesc fără să mă satur printre uluci sau grilaje. Mă opresc de zeci de ori în fața curților din vechile cartiere ale Bucureștiului. Nu-mi pot explica atracția pe care o exercită asupra mea. De unde vine pentru mine fascinația acestui Orient bucureștean? Ce duh mă atrage spre aceste locuri și spre bieții lor locuitori? Va trebui să le analizez într-o zi misterul. Pînă una-alta am fost pe punctul de-a mă apropia de unele ființe patetice zărite pe stradă, dar n-am făcut-o. Ai nevoie de timp ca să poți intra

în vorbă cu oamenii, iar eu eram întotdeauna o trecătoare grăbită. Gîndindu-mă mai bine, dacă am șovăit și nu le-am adresat cuvîntul a fost și pentru că ar fi trebuit să le ascund partea de curiozitate pură din mine, să nu le arăt decît cealaltă latură, mila pe care mi-o inspiră acele ființe atît de demne și de cumsecade, pierdute în mijlocul noii populații lacome și grosolane, descinsă din era comunistă. Îmi pare rău că am trecut pe lîngă ele, jena mea a semănat cu o lașitate. Ar fi trebuit să le vorbesc.

*

A revedea Bucureștiul înseamnă a revedea fără să vreau, cu ochii mei, urmele trecutului, trecerea timpului, ca un om care ar fi trăit o sută de ani. Sufletul Bucureștiului îmi vorbește. Să fie oare necesar să fi trăit multă vreme, să fi străbătut o bucată bună de timp, să fi cunoscut ființe de altădată pentru a auzi și a iubi sufletul Bucureștiului?

*

O întrebare pe care mi-o pun uitîndu-mă la casele de la sfîrșitul secolului și mai ales începutul secolului al XX-lea, epoca lor, care a fost *la belle époque* a Bucureștiului, imortalizată în piatră: cum de nu înțelegeam pe vremea cînd locuiam la București originalitatea acestui stil compozit, grația ornamentelor care încadrează ferestrele, a coloanelor încastrate, a peroanelor cu marchize? Casele vechi din București au o eleganță care amintește de Europa Centrală, un stil apropiat de sinteza barocă vieneză, adaptată la modul de viață convivial al elitelor românești care au făcut din București faimosul mic Paris al Balcanilor (azi greu de imaginat!). În primele decenii ale secolului s-a construit de asemenea mult în stil românesc, zis brâncovenesc, creat de arhitectul Ion Mincu, fratele străbunicii mele dinspre tată, Sultana Mincu (mama lui Duiliu Z.). În anii '30 s-au construit imobile sau vile în stil „bloc" sau în „calcio-vecchio florentin", după gustul epocii. Dar nimic nu se compară cu eleganța caselor mari de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Unele au început să fie renovate și zugrăvite în culori pastel, ca în Rusia, unde am văzut locuințe senioriale cu același efect de ansamblu. Am străbătut de asemenea cu mașina cartierele de blocuri-dormitoare care încing Bucureștiul. Kilometri de blocuri ieftine, unde locuiește cea mai mare parte a populației proletarizate

strămutate de la țară la oraș de regimul comunist timp de treizeci de ani. Mi-am amintit remarca prietenului meu Claude Karnoouh căruia îi spuneam că aceste blocuri mi se par oribile: „ai fi preferat *bidonville*-urile din Lima sau Mexico?"*

*

Am fost la Grupul de Dialog Social, la jurnalul *Cuvîntul,* la revista *Memoria.* Datorez contactelor mele cu intelectualii întîlnirea cu o Românie umană de care mă simt atrasă. Există și Bucureștiul fantomelor față de care mă transform și eu în fantomă. Sînt cineva care se întîlnește cu oameni care o recunosc după treizeci de ani — pe stradă, la piață, într-o lojă la Operă (unde se ținea Congresul Alianței Civice), la telefon... „nu mă recunoașteți? Sînt Cutare, am fost elevul dumneavoastră... v-am auzit la Radio..." Am cunoscut eu cu adevărat atîta lume în România? o lume din care tot a mai rămas ceva după atîția ani nimicitori! Cu cît ne îndepărtăm de centrul apropiat, adică de *inimă*, cu atît se lărgește cercul cunoștințelor. Cei mai mulți prieteni intimi au dispărut (în lumea largă sau morți), dar cunoștințele supraviețuiesc la orizontul vieții noastre, prezente, de cele mai multe ori nevăzute, devenite niște fantome care răsar deodată și bat la ușa memoriei. Bucureștiul îmi prilejuiește întîlniri de necrezut cu oameni uitați.

*

A doua zi după conferința mea la Institutul francez m-am dus să revăd piața Amzei, însoțită de Norbert Dodille. Piața forfotea de lume, de culori și de zgomot. Am cumpărat caș afumat pentru Micaela. Lîngă negustoreasa de brînză, femeia care vindea semințe se lăsa trasă la șale de o vecină, jelindu-se cu umor: „am dat la sapă ieri toată ziua — ne-au dat pămînt — trebuie să-l muncim..." Mai încolo, un individ căuta să schimbe dolari în franci francezi, 40 de dolari pentru 100 de franci. Dodille era tentat, dar nu avea franci asupra lui. La ambasadă, Renaud Vignal ne aștepta în grădină, cu băiețașul lui pe genunchi. După zarva din piață, la doi pași, calmul, parcă neverosimil. În timpul mesei discuția a fost amicală. Ambasadorul, foarte volubil, la modul francez, a vorbit

---

* *Bidonville* în franceză: cartierele mărginașe din lumea a treia, unde oamenii locuiesc în maghernițe făcute din bidoane de tablă goale.

60% din timp, eu, 30%, ceilalți, Dodille și doi tineri secretari de ambasadă, 10%. Ambasadorul: „trebuie ca Opoziția (română) să accepte să facă politică, să-și « murdărească mîinile », să meargă la sate, să se facă cunoscută, dacă vrea să cîștige alegerile, trebuie să-și asume riscuri etc.", și pune întrebarea: „cum se face că Opoziția în Bulgaria a reușit acolo unde românii bat pasul pe loc?" După dejun, vizităm saloanele reședinței, minunat renovate cu ocazia vizitei lui Mitterrand. Le văzusem acum patru luni și le admirasem. Înainte de a pleca m-am oprit în biroul atașatului militar, pentru a mă informa despre vizita în următoarele zile a lui Pierre Joxe la București.

București, 29–30 iunie

Pierre Joxe vine de la Budapesta, unde a asistat la un exercițiu aerian, zis *open sky*, cu aviația română și cea maghiară. Avionul lui întîrzie din cauza vremii nefavorabile. Din delegația română fac parte aceeași generali ca la Paris, dar îmbrăcați azi în civil. Mari salutări. Spiroiu mă ia de braț, vrea să știe dacă i-am vorbit despre el lui Țepeneag, așa cum mă rugase la Paris. A luat un aer monden ca să stea de vorbă cu mine, un aer prețios, strîmbînd nițel din gură. Stau de vorbă și cu ambasadorul Vignal și cu noul secretar de ambasadă, un tînăr care-i cunoaște bine pe interpreții de conferințe pentru că și el a vrut la un moment dat să fie interpret, îmi spune el. Joxe sosește în cele din urmă, cu un mic avion militar. Coboară pe o ploaie torențială. Mașinile așteaptă în fața pavilionului de onoare. Începem atunci un drum nesfîrșit prin cartiere necunoscute. Traversăm străzi inundate, pe întunericul care se lasă repede la București, pînă în cartierul Drumul Taberei, unde vom fi găzduiți la Hotelul Ministerului Apărării. Un sfert de ceas mai tîrziu pornim din nou spre Cercul Militar, unde are loc dineul oficial oferit de Spiroiu. Patruzeci de persoane, dintre care două femei: directoarea de cabinet a lui Pierre Joxe și cu mine. Surpriză: este un dineu cu spectacol de varietăți: muzică națională, guriști și mai ales dansatoare, dansînd în stilul Madonnei! Conversație redusă. Pierre Joxe, cu sprîncenele stufoase, vorbește puțin. Apreciază cina care se dorește totodată națională și internațională. Se ciocnește, urîndu-se „noroc!". Joxe întreabă care este originea acestui cuvînt și pare mirat ascultînd explicațiile date de

generalul Spiroiu (în Antichitate soțiile pescarilor irlandezi își așteptau soții seara pe malul mării, indicîndu-le drumul printre stînci și strigîndu-le „no rock"... legionarii romani în garnizoană în Irlanda și trimiși apoi în Dacia au transmis expresia „noroc"... totul povestit cu multă seriozitate). Joxe a apreciat dansatoarele. După cină, însoțesc delegația franceză la hotelul militarilor, unde-mi petrec și noaptea. A doua zi vizita ministrului este scurtată. Mergem să vizităm palatul lui Ceaușescu, ne întrunim pentru o scurtă ședință de lucru, apoi îl conducem pe Pierre Joxe la aeroport.

*

Vignal cunoștea palatul lui Ceaușescu, îl vizitase mai înainte. Vizita a fost organizată grație lui, căci se pare că palatul este închis publicului acum. „Casa Poporului" este cel mai mare edificiu administrativ din lume după Pentagon. Dar Pentagonul este funcțional, fără pretenții artistice, fără sculpturi în lemn, fără marmură și aurării, fără vitralii, fără plafoane cu chesoane și lustre, fără ornamentația unui palat. Ceaușescu a vrut un palat, s-a văzut monarh și a fost în felul lui un monarh totalitar. Ghidul, cu un zîmbet ironic (greu de știut ce gîndea, dacă nu era, pînă la un punct, mîndru de ceea ce ne arăta? înțelegea el ce simțeau vizitatorii străini?) ne dădea explicații, cita cifre impresionante: „nu veți vedea decît o cincime din suprafața totală; în fiecare zi lucrau pe șantier între 20 000 și 25 000 de muncitori; înălțimea plafoanelor: 9 metri, la patru din cinci etaje suprapuse, apoi de 4 metri pe tot atîtea etaje; lucrul cel mai greu de executat au fost plafoanele, foarte elaborate; toate materialele de construcție, precum și mîna de lucru, sînt românești (arhitecți, meșteri, muncitori, precum și lemnul, marmura, țesăturile, cristalurile — doar trei kilograme de folii de aur au fost cumpărate din străinătate pentru acoperirea tavanelor și a ușilor; totul este din lemn masiv, nici un fel de placaj, totul este « plin » etc. etc." Vizităm unul din cele *șase* birouri ale lui Ceaușescu, *toate de aceeași dimensiune*: 9 m înălțime, vreo 20 lungime... Vizităm una din sălile de gală, unde covorul, țesut special, cere, pentru a fi ridicat și manipulat, cel puțin 50–60 de oameni deodată. Palatul lui Ceaușescu este unic prin enormitatea lui și prin megalomania delirantă pe care o reflectă. Este un coșmar care a fost cît pe ce să devină fantasmagorie. La întrebările lui Spiroiu dornic să-i cunoască impresiile, Joxe, care nu scosese o vorbă,

dar care umblase peste tot în timpul vizitei, inspectînd fiecare detaliu de aproape și ascultînd prin intermediul meu explicațiile ghidului, a răspuns: „este extraordinar... și abominabil", apoi a adăugat „nicăieri n-am văzut atîtea talente irosite", făcînd aluzie la calitatea muncii artizanale remarcabile investită în această construcție halucinantă...

*

După plecarea lui Joxe îmi reiau plimbările prin oraș. Ploile din ultima vreme au încetat, a venit vara. Căldura serilor care precedă nopțile continentale trezește în mine un farmec uitat, de care trupul meu își amintește mai repede decît mintea. Uneori mintea îi datorează trupului momente de fericire de neînțeles. Pomii din București, cu rădăcinile lor înfipte în mizerie și crengile crescute nebunește spre cer, iarba sălbatică printre pietre, crepusculul care se lasă pe Calea Victoriei, praful suspendat în aer, lumina, nonșalanța trecătorilor, toate acestea îmi sînt familiare. Zăbovesc îndelung în același vechi perimetru (acum în reparație, după revoluția din decembrie). Trăiesc dincolo de Istorie și de evenimente într-o stare misterioasă de imponderabilitate. Ce poate să conteze în aceste momente în care nu mai contează realitatea — vechea Fundație distrusă, fațada Palatului ruinată, praful, greutatea molozului și obscuritatea oamenilor care mă înconjoară, vitalitatea lor tulbure, poftele și pasiunile lor? S-ar putea să fie duhul, un anumit spirit născut din aceste locuri unde nenorocul violent însoțește bucuria de a trăi, unde vara trezește, într-un fel care m-a fascinat întotdeauna, prezența morții? Pentru că am iubit aici, printre ruinele unei lumi, ființe de neuitat, am resimțit ceea ce ține de esența iubirii: căldura verii și în toiul verii vecinătatea morții... Să fii cît mai aproape de ceea ce simți, fără fantasme, să păstrezi neatinse chipurile și imaginile cărora le datorezi nesfîrșite ecouri interioare.

*

Piața Romană. În amintirea morților din Decembrie o inscripție cu efect *șoptit,* o formulă magică, pe care mi-o repet încet ca o confidență, cutreierînd străzile:

... păcat, păcat
de sîngele vărsat...

*

Pentru prima dată, am făcut o excursie în munții Vrancei. Mi s-au părut admirabili, mai presus decît cei mai frumoși munți din Elveția. Și am revăzut casa de la Faraoane, casa vacanțelor mele fericite, a amintirilor mele idilice din copilărie. După încîntarea peisajului și a naturii a urmat șocul, întîlnirea cu oamenii și cu timpul. Să nu te întorci acolo de unde ai plecat și unde ai fost fericit? Să nu te uiți înapoi, ca nu cumva să vezi materia desfăcîndu-se, casele năruindu-se, pustiul cuprinzînd grădinile și parcurile? Ba dimpotrivă, să nu-ți întorci privirea de la neant, să privești Istoria cu ochii deschiși, dar să fie cu ochi care văd dincolo de arhitectura lumilor perisabile... dar cîtă detașare de lucruri îți trebuie oare? (Am notat aceste rînduri în carnetul meu de călătorie.)

În locul casei albe cu obloane albastre, în locul grădinii cu trandafiri, văd în fața mea, ca într-un vis urît, niște ziduri cenușii date cu smoală, și împrejur pămînt cu noroi călcat de orătănii. Unde sînt terasa și veranda acoperite cu viță de vie? Unde este salonul cu cărțile poetului, atelierul de pictură al mătușii italiene, odăile albe cu perdele de creton? Unde sînt frumusețea simplă, armonia și lumina? Pereți și oameni posaci, ferestre murdare, o urîțenie de ființă umilită, așa arată azi casa pe care poetul o iubea așa de mult pentru poezia locului, farmecul ei rustic, blîndețea luminii și priveliștea care-i aminteau de Toscana lui iubită. Casa de la Faraoane, așa cum am văzut-o, povestește ce s-a întîmplat, spune despre sfîrșitul unei Culturi la care au contribuit mai multe generații, sfîrșitul unei lumi europene, distrugerea unei creații originale: „viața la țară" în România.

Nu aveam decît o singură dorință: să fug de acolo cît mai repede! Dar șeful IAS-ului, laconic și bănuitor la început, devenise limbut de cînd înțelesese că am venit „doar ca să arunc o privire". M-a condus pînă la mașină lăudîndu-mi meritele regimului comunist care a avut poate păcatele lui, spunea el, dar a construit drumuri, a adus electricitatea, a înființat această gospodărie vinicolă modernă, nu-i așa? Și a adăugat că vrea să facă o călătorie la Paris împreună cu familia... Îmi iau rămas-bun de la el, ca și cum nu s-ar fi petrecut nimic altceva decît o vizită în amintirea copilăriei, întoarcerea cuiva care trăiește în străinătate, una din acele persoane din diaspora, de a căror prezență nedorită se teme nomenclatura care stăpînește încă satele.

Ocolul prin Vrancea și vizita la casa noastră de la vie, devenită azi administrație, dormitor pentru zilieri și bucătărie a unei întreprinderi agricole de stat a readus la suprafață o enigmă familială, cu care știu că trăiesc. Vreau să spun certitudinea de-a fi făcut experiența timpului, de-a fi atins cu degetul fapta lui și de-a fi trăit totodată un mister ascuns în adîncimea fluxului care ne poartă. Șeful I.A.S.-ului ar fi fost foarte mirat să afle că-i facem onoarea de-a vedea în persoana lui un mic Chronos burtos și lacom, și că la chinuitoarea întrebare: unde este casa de odinioară? unde sînt zilele de la Faraoane? răspunsul a țîșnit mai clar ca niciodată din inconștientul meu după această vizită. Am simțit puternic misterul înscris în străfundurile vieții: pentru că *au fost*, sensul zilelor de la Faraoane rămîne înscris undeva. Dincolo de mine, de noi, copiii de altădată, de amintirile noastre personale, convingerea că există *altă memorie*, care înregistrează dincolo de cataclismele Istoriei *sensul intangibil al lucrurilor* pe care Duhul viu le-a atins odată pentru totdeauna.

Crans sur Sierre, 19 august

Aflăm azi căderea lui Gorbaciov și preluarea puterii de către un comitet condus de Armata sovietică și de K.G.B. Recunosc, în această lună august purtătoare de știri dramatice, alte luni august fatidice: 23 august 1944 în România, august 1958 (arestarea lui Vlad); august 1968 (intrarea rușilor în Praga, la care am asistat), august 1990 (războiul din Irak)...

Crans, 22 august

De trei zile așteptăm cu înfrigurare veștile de la Moscova. Lovitura de stat a dat greș — de necrezut — poporul rus iese mărit din această încercare. Boris Elțîn, de asemenea. Cît despre Gorby, slăbiciunile lui vor fi vizibile acum pentru occidentali. Puciul ratat confirmă sfîrșitul comunismului în Rusia. Nu credeam să fie posibil așa ceva. O cred acum.

Crans, 25 august

Săptămîna care se termină (19–25 august) a schimbat fața Rusiei. După 74 de ani de la Revoluția din 1917 — *o singură săptămînă* —

a fost de-ajuns. Au trebuit să treacă trei generații ca să se producă *săptămîna* care a pus definitiv în mișcare schimbarea — ca o roată de loterie care se oprește în sfîrșit pe numărul cel bun. Moldova și-a declarat independența, sub ochii ticălosului regim de la București pentru care „frontierele sînt inviolabile" (declarat de Iliescu acum cîteva zile). Țările Baltice, Ucraina, Bielorusia și-au proclamat și ele independența. La Moscova a fost dărîmată statuia lui Felix Dzerjinski, sigilate arhivele de la Lubianka și naționalizată averea partidului. Doi miniștri pucișți s-au sinucis (ministrul de Interne și un general). Dar „revoluția" nu s-a sfîrșit — cineva a spus (un rus): asta nu-i decît februarie 1917 — peste cîteva luni va urma și octombrie 1917...

Paris, 1 septembrie

După accelerarea evenimentelor din Rusia, se pune întrebarea: cum rămîne cu trecutul? cu anii trăiți? patruzeci de ani de comunism au umplut partea cea mai importantă a vieții noastre, în România și în exil. Sfîrșitul dramatic al regimului în Rusia, nemaipomenitul reviriment semnalează sfîrșitul incredibilei absurdități (văzută de la distanță), monstruoasei inutilități a stricăciunilor din ultimii cincizeci de ani, ai noștri. Tot ce s-a întîmplat a fost în același timp dramatic și absurd (închisorile, exilul, reluarea de la început), dar *a fost* — lucrurile trăite s-au încrustat în noi, ne-au marcat, *ne-au tatuat* cu răutate. Am scos-o la capăt — am traversat acești ani obsedați de viziuni, de figuri omenești, de scene — pe care uitarea nu le poate șterge, ch[illegible] dacă nebănuitul deznodămînt creează efectul unui ecran, acoperind cu un val anii în care Europa de Est era învinsă și mută. Va trebui ca fiecare să se regăsească printr-o viziune justă a propriei sale trăiri, să se reechilibreze în raport cu lucrurile care i s-au întîmplat. Fiecare va trebui să se întrebe ce atitudine să adopte, care să nu fie nici uitare, nici atașament necondiționat față de poziții care se justificau atunci, dar care trebuiesc revăzute astăzi — pentru a defini un punct de vedere valabil de-acum încolo, fără a se renega și fără a uita.

Paris, 2 septembrie

Conversație cu Ion Vianu întors de la București. Țărănimea îi susține pe foștii comuniști, adică pe șefii locali — de frica schimbării.

Frontul Salvării Naționale se întărește și se pregătește să reziste reformelor adevărate, prefăcîndu-se în același timp că dorește reformele. „Afacerile" rămîn în mîna foștilor securiști. Opoziția parlamentară și intelectualii lucizi se pregătesc de lupta care va fi dură. Ion Vianu a avut impresia că la București domnește o tensiune mărită. A vizitat aziluri psihiatrice unde nimic nu s-a schimbat, unde mizeria este mai cumplită ca înainte. La București spiritele sînt montate, ca în ajunul unor evenimente grave.

Paris, 15 septembrie

Regele Mihai este în vizită la Paris. A avut loc în cinstea sa un dineu la Hotel Méridien, și un garden-party la Bois de Boulogne, organizat de regaliștii din Exil. Acum cîteva zile regele a dejunat cu Giscard d'Estaing la Strasbourg, la Consiliul Europei. La Paris s-a întîlnit cu cîțiva reprezentanți ai Opoziției franceze. Atitudinea francezilor față de el este în general rezervată. Cu toate acestea, Franța este foarte prezentă în România. Francezii nu cred însă în posibilitatea revenirii monarhiei în România. Francezii sînt sceptici, interesați mai ales de promovarea limbii franceze. Faptul că românii sînt un popor marginal nu-i jenează, sînt obișnuiți cu fostele lor colonii — știu că în România 27% din locuitori vorbesc franțuzește — acest lucru contează pentru ei. Există apoi Petre Roman, francofil prin legăturile sale cu stînga franceză, cu partidul comunist francez și cu socialiștii. Recent, Jacques Attali s-a plimbat cu Petre Roman în Delta Dunării. În orice caz, dreapta franceză (m-a convins conversația avută cu deputatul Xavier Deniau acum cîteva zile la el acasă) și stînga sînt la fel de sceptice față de șansele monarhiei.

Normandia, 20 septembrie

A murit preotul Boldeanu. Duminica trecută, la biserica română din rue Jean de Beauvais, l-am văzut la fereastră privind în jos la mulțimea care-l întîmpina pe regele Mihai, venit să asiste la liturghie. Deși era bolnav, părintele Boldeanu arăta bine. A murit în noaptea de luni către marți.

(*aceeași zi*)

Am vopsit obloanele. Regăsesc ocupațiile mele rurale, dar entuziasmul de altădată s-a transformat într-o dispoziție calmă — prea calmă — ca un aluat fără dospeală.

22 septembrie

Fericirea de a-l descoperi tîrziu pe Chateaubriand. Nu l-aș fi gustat, nu m-aș fi delectat ca acum citind *Memoriile de dincolo de mormînt.* Am așteptat mult timp, nebănuind bucuria pe care mi-o rezervam pentru mai tîrziu. Am păstrat instinctiv ce-i mai bun pentru la urmă. M-a răscolit frumusețea acestor pagini. O frumusețe integrală, totală, a limbii, a sentimentului și a gîndirii. Reunite.

5 octombrie

La Chartres, cu Micaela, la expoziția *Proust și pictorii.* Alături de fiecare tablou figurează pasaje în care Proust face aluzie la tabloul respectiv. În primul moment am găsit că ideea, faptul însuși de-a expune pictori din diferite epoci, amestecați, era discutabilă. În cele din urmă calitatea pînzelor și lectura textelor m-au convins că formula nu era lipsită de interes. Mi se pare totuși că textul literar nu cîștigă de pe urma apropierii de tabloul pe care îl evocă. Textul lui Proust este complet în sine, literatura re-creează tabloul — este propriul său tablou. Acest gen de expoziție corespunde exact unei epoci în care predomină curiozitatea iar spectatorul este rege. Ce noutate am aflat în afara unor detalii care mi-au satisfăcut curiozitatea? Ce-i drept, am părăsit expoziția cu dorința de a-l reciti pe Proust. Cît despre tablouri, le-am privit *separat,* făcînd abstracție de comentariile lui Proust — am privit tablourile cu ochii *mei.*

*

Numeroase apeluri telefonice întrebînd dacă sîntem sau nu rudă cu noul prim-ministru român, Teodor Stolojan... „aveți un tiz..." Și noi care credeam că sîntem cunoscuți! o ironică rechemare la realitate!

Paris, 10 octombrie

Claude Michel Cluny îmi trimite poemul intitulat *Un jour à Durban* cu o dedicație care mă surprinde și mă încîntă: nu credeam că va resimți „gratitudine" pentru poemele lui Blaga pe care le-am tradus în franceză. E convins că am lucrat mult la ele. A ales pe cele

mai frumoase. Am fost de acord cu titlul pe care l-a sugerat: *L'Étoile la plus triste.* Omagiul lui — poemul trimis — mă emoționează.

14 octombrie

România este tot fără guvern. Petre Roman trage sforile, mafia nomenclaturistă își face de cap, opoziția e slabă și divizată. Între timp, în Bulgaria, alegerile confirmă victoria Opoziției asupra neocomuniștilor. Deunăzi, un român de la Paris s-a dus să-l vadă pe un politician francez (Alain Juppé) pentru a-i expune situația politică din România, sperînd să obțină astfel sprijinul dreptei franceze. La plecare, Alain Juppé l-a felicitat pentru succesul electoral repurtat la ultimele alegeri... în Bulgaria.

23 octombrie

Conversație telefonică cu Cioran. Se bucură auzindu-mi vocea. Reia subiectele lui preferate. În fond, se repetă din ce în ce mai des. Știu dinainte ce vrea să spună, dar joc jocul. Tacou a publicat de curînd *Amurgul gîndurilor* în traducere franceză. Cioran pretinde că uitase de existența acestei cărți... în realitate vorbisem despre ea de mai multe ori... e poate un semn de ramolisment? A refuzat să se ducă la București la *Colocviul Cioran* organizat de Gabriel Liiceanu... a repezit-o, pretinde el, pe Cristinel Eliade venită de curînd la Paris. Cînd Cioran i-a vorbit despre campania dusă împotriva lui Eliade, ea s-a prefăcut că nu știe nimic... apoi tot ea i-a spus lui Cioran pe un ton provocator: „Dar tu, de ce nu scrii ceva?", lucru care l-a scos din sărite pe Cioran. După ce a încondeiat-o mult și bine, a spus: „și închipuiește-ți că i-a telefonat Simonei și i-a cerut să vorbească „cu soțul dumitale"!... Este adevărat că Cioran n-a fost niciodată „soțul" Simonei, dar asta nu-i un lucru nou. Ce-i nou este că Cioran începe să cam bată cîmpii. A repetat de cîteva ori povestea cărții uitate — de mai multe ori necazurile lui cu Cristinel și indignarea lui împotriva celor care au montat la New York campania împotriva lui Mircea Eliade. Cioran e conștient că-i scad facultățile — mi-a mărturisit „umblu pe la doctori, știi". Am promis să mă duc să-l văd, căci rămîne, chiar dacă îmbătrînește, omul ale cărui idei le-am împărtășit *aproape integral.*

octombrie

Alecu Paleologu este dispus să meargă pînă la Dakar, în Senegal, pentru a vorbi despre Drepturile Omului și despre răspunderea Occidentului față de crimele comise de comuniști împotriva acelorași Drepturi ale Omului în Europa de Est. Este invitat acolo la un colocviu organizat de socialiști. Alecu dă dovadă de curaj, nu ezită să-și apere ideile, e combativ, el, căruia îi place să trăiască liniștit. Curajul moral îi vine de la educație, și în parte de la catolicismul la care s-a convertit tîrziu, deși nu prea merge la biserică — îl ajută poate și francmasoneria?

octombrie

Să trăiești destul în așa fel încît lucrurile începute să se poată împlini — pentru ca cele părăsite o vreme să aibă răgazul să-ți revină îmbogățite, rotunjite de viață...

28 octombrie

În eseul său *A XI-a poruncă*, André Glucksmann definește noua morală după care va trebui să se conducă societatea pe viitor. Va fi o societate întemeiată pe cosmopolitism și Rațiune. Morala oamenilor liberi, după A.G., va fi negativă: doar rezistența la relele veacului nostru îi va uni — acestea vor fi singurele criterii (negative) care pot fi clar definite, ca rele ale infernului totalitar: lagărele, tortura, genocidul, foametea. A XI-a poruncă va avea grijă ca aceste nenorociri să nu se mai producă în secolul viitor: „nimic din ceea ce este inuman nu trebuie să ne rămînă străin", ni se spune. Porunca este cum nu se poate mai limpede. După filozoful A.G., trebuie să acceptăm această „morală a oamenilor liberi" care interzice recurgerea la alte criterii, cu riscul de a deveni „inuman". În realitate, mentorul spiritual, A.G., recomandă o morală apropiată de o religie laică implicînd la rîndul ei o serie de noi tabuuri ce nu trebuie încălcate: rasism, elitism, tot ceea ce poate trece drept reacționar etc... S-ar putea ca André Glucksmann să aibă dreptate: cum să trăiești într-o lume pluralistă și cosmopolită (lumea viitorului, care există deja) fără să impui tăcere asupra a tot ce nu este *rațiune* în om? Altfel spus, fără să-i *impui,* la nevoie prin constrîngere, sacrificiul părții iraționale din propria-i

ființă, de care se leagă instinctele, obiceiurile moștenite, superstițiile dar și tradițiile prin care oamenii se definesc și se disting unii de alții? A trezi în fiecare om rațiunea și respectul față de Drepturile Omului e foarte bine — dar dacă pentru aceasta trebuie să faci vid în tine, noua morală nu va fi altceva decît o formă subtilă de inchiziție... De pe acum se întrevede spectrul ei, aici în Occident, unde limitele libertății apar din ce în ce mai vizibile în societățile noastre de oameni liberi.

Normandia, 1 noiembrie

Lumina, transparența copacilor, ultimele mere, mirosul de fum prin grădini. Mi-au plăcut întotdeauna țările cu anotimpuri schimbătoare, și printre acestea toamna cînd pădurile ancestrale pe care le port în mine își pierd frunzele. Toamna, ființa interioară arde mai bine din cauza frigului, care păzește și ațină focul dinăuntru. Un anticlimax perfect la acest sentiment de toamnă: plecarea lui Nicolae azi cu avionul de Quito, spre Ecuador.

Paris, 5 noiembrie

Discuție cu Marie-France despre filmul lui Pintilie *De ce trag clopotele, Mitică?* O tragedie românească, spunem noi, căci aceste personaje grotești suferă cu adevărat, dar suferințele lor se cufundă în derizoriu și în împotmolirea morală în care se complace omul universului românesc. Filmul datează din 1983. Azi, apare ca premonitoriu, ca o anticipare a iruperii violenței și morții care avea să însoțească revoluția din decembrie '89 precum și barbaria de necrezut a minerilor din iunie '90. Caragiale a pus în scenă personaje mizerabile și ridicole, violenți care sînt în realitate firi slabe. Noi spunem: aceste persoane jalnice care plîng și se împacă după certurile lor la un chef cu dans și băutură. Știm azi cît de îngrozitori pot deveni oamenii primitivi, știm că sînt în stare să lovească orbește. Pînă la instaurarea comunismului, acești oameni păstraseră o rezervă de omenie legată de libertatea pe care le-o dădea faptul de a fi *proprietarii* casei lor, ai peteculuí lor de pămînt și ai acareturilor lor. Comunismul, luîndu-le tot, i-a înlănțuit și i-a făcut răi, invidioși, gata să-și vîndă tatăl și mama pentru un nenorocit de avantaj material oferit de stat. Nu-ți mai vine să rîzi în fața noii mahalale... Pintilie actualizează realitatea românească

văzută de Caragiale, pune accente, îngroașă trăsăturile, forțează nota în sensul deriziunii. Farsa grotescă, abjecția și brutalitatea iau dimensiuni extreme. Să ne amintim că tragicul modern se exprimă prin deriziune. Atunci, enorma farsă, *quiproquo*-urile, *imbroglio*-urile capătă alura unei tragedii românești care înspăimîntă cînd o realizezi. Înțelegi atunci disperarea celor care, cu miile, tineri mai ales, au părăsit țara după episodul sîngeros al minerilor din iunie '90.

Paris, 9 noiembrie

Lungă întrerupere: traduc *Jurnalul filozofic* al lui Noica. Descopăr figura lui Noica dinainte de război: Dinu tînăr, dar de pe atunci preocupat de misiunea sa socratică pe lîngă tineri. Cultul valorilor vieții, capriciile și sofismele sale, latura lui provocatoare dar și naivă. Și această mărturisire care-l definește atît de bine: „esențialul este să seduci". Jurnalul se prezintă ca un tratat al devenirii, care trădează o mentalitate tradițională pentru care devenirea este naturală: trebuie să te inserezi în marele flux al lumii și al firii. O mentalitate care vine de departe (vezi *Paginile* lui *despre sufletul românesc* în care analizează învățăturile lui Neagoe Basarab). Găsesc de asemenea în jurnalul lui Noica detalii despre lumea bucureșteană în care trăia, între altele despre cochetăria femeilor și latura vitală a lumii românești. Pentru mine, toate acestea sînt pasionante, dar nu cred că i-ar putea interesa pe străini.

Paris, 10 noiembrie

În timp ce citesc, se întîmplă să-mi treacă prin fața ochilor imagini interioare care nu au nimic de-a face cu lectura mea — viziuni legate de călătoriile mele de interpret: orașe în care soseam cu avionul în ajunul unui congres, drumul de la aeroport prin suburbii spre centru — priveam obosită prin întuneric — căci de cele mai multe ori luam avionul de noapte — apoi nu mai vedeam nimic — rămîneam închisă într-un hotel, studiam documentele pentru a doua zi, dormeam, lucram în cabină — făceam conversații obligatorii cu delegații, apoi, trei zile mai tîrziu, plecam spre aeroport în taxi de la hotel — viziuni de orașe întrezărite în treacăt s-au imprimat în mine — revin la suprafață străzi necunoscute, reci, nocturne, luminate cu neon — unde să fi fost? La München sau la Copenhaga? la Oslo, la Milano? la Viena sau la Amsterdam?...

(*aceeași zi*)

Destine de exilați — despre ele scrie Nina Berberova în nuvelele sale. A ști ce înseamnă o viață, a mea, croită dintr-o mătase căptușită cu o stofă rezistentă la drum. O port de mult de-a-ndoaselea, păstrînd fața de mătase pentru plimbări prin grădini imaginare.

*

Ieri, dejun parizian la Odette Bibesco. Mondenitate franco-română cultivînd valorile aparențelor. Cadrul elegant și limba franceză vorbită cu mult șarm de bătrîna doamnă. Într-un fotoliu, Alecu Paleologu gesticulează cu mîinile lui albe și graseiază spunînd drăgălășenii: îmi zice „puică", apoi continuă în franțuzește...

Paris, 14 noiembrie

Primesc o reclamă pentru o reproducere a icoanei de la Vladimir (mînăstirea din Rusia), o copie artistică a Maicii Domnului împodobită cu smaralde. Mama mea a avut aceeași icoană deasupra patului pînă la sfîrșitul vieții. Nu știam că era o replică a Maicii Domnului din Vladimir. O adusese desigur de la Odessa, unde se refugiase în timpul primului război. Acum poți cumpăra cu 1 900 de franci o copie perfectă realizată aici, în Franța, de către niște amatori de artă, probabil ruși. Ce schimbare de perspectivă asupra unui obiect pe care-l vedeam planînd pe cerul copilăriei mele!

Paris, 17 noiembrie

Se vorbește mult despre războiul din Iugoslavia — despre sălbăticia sîrbilor și a croaților — despre omul primitiv în fața societății moderne, care nu poate fi decît tolerantă căci este sortită să fie multinațională... Se uită că există o barbarie a societății moderne — barbaria orașelor. Smulși din mediul lor firesc, oamenii își păstrează intactă violența. Violența le este instinctivă. Or, mentalitatea care recomandă „drepturile omului" asimilează violența cu societatea primitivă. Soluția, care constă în a instaura o societate democratică, aceeași peste tot, laică, cu dominantă economică, egalitară, presupune ca omul să fie *genetic* transformat — cealaltă soluție: teroarea — a fost experimentată de comunism.

Dar există o teroare mai subtilă, aceea a mediilor și a banului. În ciuda puterii lor imense, riscul anarhiei nu a dispărut.

Paris, 18 noiembrie

Am pus la fiert o oală de supă cu rasol. Curăț zarzavatul, spumuiesc supa. Va fi mîncată și totul se va sfîrși. De ce ai poftă să faci asemenea lucruri? Nu-ți pui întrebarea. De fapt, a pregăti o supă cu rasol sau a scrie un poem exprimă și una și alta *dorința de a trăi*. Totul pornește de la rădăcină, totul este omenesc și umil. Totul te împinge către viață, către lumină, către *gust*...

*

Strălucirea luminii: în ce constă bogăția, adîncimea, diversitatea vieții omenești? Perspectiva se schimbă în fiecare moment, în funcție de punctul în care te afli, de ce observi, gîndești... ești în mijlocul unei constelații: iată răspunsul. M-am întrebat întotdeauna: ce-și spun oamenii, ce fac, ce gîndesc — știind că viața se învîrte în jurul unor preocupări limitate ca număr, banale, mediocre în sine — și că fiecare viață are totuși versante noi, perspective interioare nebănuite.

*

Luciditate: conștiință larg căscată care-mi privește slăbiciunile (de la bomboane la vorbele goale rostite pentru a evita singurătatea) cărora nu le rezist, în timp ce ochii îmi rămîn fixați asupra zărilor și a idealurilor albe...

Paris, 20 noiembrie

La O.C.D.E*. După ședința Consiliului în fața căruia fusese invitat să vorbească, Adrian Năstase a ieșit din sală cu fața congestionată de efort. S-a întors, m-a recunoscut și s-a apropiat să-mi strîngă mîna cu căldură. „Am fost bine?" m-a întrebat... L-am felicitat pentru felul în care stăpînește limbile franceză și engleză. Face parte din noua generație, din fiii nomenclaturii, este bine școlit, în stare să facă impresie asupra adunării de experți exigenți, e bun cunoscător al jargonului conferințelor. Dar asta nu-i decît

* OCDE = Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare în Europa.

teatru — mă întreb ce părere au avut despre performanța lui cei care-l judecă în culise.

Paris, 25 noiembrie

Chateaubriand! Înțeleg de ce l-a iubit Martha Bibescu atît de mult. Mă descopăr citindu-l: o romantică cu mintea clară. „Eu, omul tuturor himerelor, urăsc nesăbuința, am oroare de tot ce e nebulos și disprețuiesc jongleriile", scria el în legătură cu seratele ezoterice ale faimoasei doamne de Krüdner, prietena țarului Alexandru I, care venea în secret la Paris ca s-o vadă și să se roage împreună cuprinși de o exaltare mistică!

Ce-ar însemna Chateaubriand fără cultură? Dar cu toată cultura și fără sufletului lui romantic, ce-ar fi? Recitesc cu încîntare notele din timpul călătoriei în Italia, în drum spre Roma, unde se ducea să-și ia în primire postul de ambasador în 1828 — felul lui de a privi Italia antică și medievală, erudiția cu care întîmpină lucrurile văzute și ecoul extraordinar pe care-l trezesc în sufletul lui fără ca el să-și piardă vreodată controlul pe care i-l impune rațiunea franceză! A se vedea paginile despre Ravenna unde privirea lui cuprinde dintr-odată splendoarea trecutului, frămîntările Istoriei și apusul soarelui — ce-ar spune Chateaubriand azi, confruntat cu Occidentul învingător și cu progresul care distruge lumea? Cum ar reacționa în fața efectului progresului ucigător și al direcției în care merge civilizația europeană în drum spre sfîrșitul ei?

Paris, 27 noiembrie

Mă duc la opticianul din strada Commerce. Îmi ia măsurile pentru o nouă pereche de ochelari. Mă roagă să fixez un punct pe o placă luminoasă ca să determine bine punctul focal. Insistă: „Privirea dumitale fuge — te rog, fixează bine vîrful creionului." Este adevărat, mi-e adesea greu să fixez ceva, de pildă ochii celui care mă privește. Nu-l privesc, îl văd dar privesc în altă parte, dincolo de persoana lui. Privirea mea nu-și schimbă direcția — vede același punct fără a-l privi. E ceva care ține de minte, nu de ochi, spune opticianul. Omul vede cu ce are în cap, cu memoria lui, cu ideile lui intime, cu sentimentele lui ascunse. Pentru că nu sînt în stare

să ascund adevărul, ceea ce gîndesc despre cineva, privirea mea evită privirea celuilalt, deși îl privesc în față.

2 decembrie

Petrec week-end-ul la Olivet, lîngă Orléans. După o plimbare în pădure cu copiii ca să culegem crengi de ilex, mă apuc să curăț samovarul lui Laurence. Aflu, în treacăt, că acest samovar provine din familia bunicii ei elvețiene, ai cărei strămoși au trăit, timp de cîteva generații, în Rusia. Nu mi-o spusese niciodată. Nu acordă importanță acestor lucruri. Așa se face că trecutul, dacă nu este povestit, se uită. În familii zac multe informații care vor dispărea o dată cu moartea celor care tac: pentru că nu sînt conștienți de interesul lucrurilor pe care le știu, fiind sau prea tineri, sau lipsiți de imaginație. Samovarul lui Laurence se deschide ca o carte asupra istoriei unei familii elvețiene. M-am întrebat: oare am fost întotdeauna atrasă de perspectiva fascinantă a timpului trăit de oamenii dinaintea noastră? în realitate nu am devenit conștientă de această atracție decît tîrziu. Exilul a contribuit mult la interesul meu pentru trecut. Anii străbătuți, contemplarea lor, au cîștigat cu timpul semnificație și relief.

Paris, 3 decembrie

La cafeneaua-restaurant Pont-Royal cu Tacou care se bucură că-i este foame („Îmi pare bine că mi-e foame"). Mănîncă cu poftă. Are un stomac românesc sănătos. În jurul nostru, așezați în fotolii englezești, dejunează celebrități pariziene din lumea literară, artistică, politică... îmi dau seama că voi fi întotdeauna o necunoscută pentru acești oameni, o „nobody", o româncă de la Paris — privită uneori cu un ochi curios cîteva clipe — o ipostază care mă face să surîd asupra momentului, ca și cum nu ar fi vorba despre mine.

Paris, 6 decembrie

Conversație cu Sorin Antohi în legătură cu debusolarea societății românești crescută în ignoranța trecutului și avînd o imagine falsă a perioadei dintre cele două războaie mondiale. S. Antohi este foarte îngrijorat în privința viitorului din cauza acestui rău greu de

vindecat: ignoranța și impostura propovăduite și susținute de tinerii politicieni de la putere, care sînt și ei ignoranți dar ar vrea să se situeze pe linia unui trecut care îi fascinează și pe ei. Trebuie reeducată societatea, spune el, avem nevoie de structuri, totul trebuie refăcut de la început. Ne lipsesc cărțile, manualele școlare. Profesorii ar trebui și ei reeducați. Se pare că Ministerul Învățămîntului este cel mai refractar la schimbare. S. Antohi cunoaște bine situația căci a lucrat cu Mihai Șora la acest minister. Îl găsesc inteligent și perspicace. Mai spune c-ar trebui să ne ocupăm de tinerii români veniți la Paris pentru diverse stagii, „se simt foarte singuri, riscă să devină niște revoltați sau niște cloșarzi..." Eu: „dar ce putem face? să-i invităm la masă?" (reflex de burgheză franceză).

Paris, 7 decembrie

Vizita (oficioasă) a lui Nicolae Manolescu la Paris, organizată de Mihnea B. (omul culiselor), a făcut valuri printre românii de la Paris. S-ar putea ca Nicolae Manolescu să nu fie un om politic. S-ar putea, cum spune Ion Vianu, ca Alianța Civică să sfîrșească prost. Avem dreptul să fim îngrijorați văzînd că președintele ei se ține departe de diasporă, că refuză să facă o vizită de curtuoazie regelui și că se lasă influențat de M.B. Aceste lucruri, în aparență secundare, trădează slăbiciunile lui Nicolae Manolescu care, de altminteri, este un remarcabil critic literar.

Paris, 8 decembrie

Astăzi, Uniunea Sovietică a încetat să mai existe. Crearea unei noi comunități, Uniunea Slavă, care reunește Ucraina, Bielorusia și Rusia a înmormîntat Uniunea Sovietică. Mîine va avea loc întîlnirea la vîrf de la Maastricht: istoria merge înainte. Partea noastră de viață asta a fost: patruzeci de ani de comunism petrecuți mai mult în exil. Vom fi acoperit secolul. Să poți scrie aceste cuvinte: „Uniunea Sovietică nu mai există" ține de domeniul incredibilului. Și dacă mîine ne-am trezi din acest vis și ne-am regăsi în brațele U.R.S.S.-ului? Dar întoarcerea înapoi nu este cu putință. Desigur, realitatea de mîine inspiră teamă. Viitorul este imprevizibil, într-o epocă de sfîrșit de veac, de sfîrșit de mileniu și de sfîrșit de mare ciclu (2000 de ani) — va fi, într-o primă etapă, o eră

nouă de tulburări și de convulsii care va aduce după sine o lume necunoscută.

Paris, 17 decembrie

În mijlocul nopții de iarnă: dacă m-ar întreba cineva ce-ar putea sugera azi farmecul influenței franceze pe care l-am întrezărit în ajunul sfîrșitului elitelor din România, aș răspunde: luminile nocturne ale Parisului — mă gîndesc la senzația avută adineauri în timp ce străbăteam orașul cu mașina după o seară la teatru. Luminile Parisului și limba ascultată sugerau secole de influență a culturii și a manierelor franceze. Trăirea acestui farmec trece azi prin creație și imaginar. Luminile care au strălucit în saloanele din București s-au stins, dar Parisul nocturn le sugerează. Parisul a aprins lămpile care au luminat mintea și inteligența unor români care au trăit în această ambianță. Contrar celor care nu văd în aceste însușiri decît mondenitate și formalism, eleganța și stilul însoțesc un anumit nivel de comportament, fără de care nu există elite.

Paris, 18 decembrie

Vizită la Cioran. I-am adus un trandafir — pe care-l primește rîzînd și vrea să-l dea Simonei, care iese în clipa aceea din bucătărie — dar insist: „este pentru *dumneata*...“; pentru Simone am adus un mic dar de alt gen: o agendă englezească „The Edwardian Lady's Diary“ — ilustrată cu acuarele de plante pe care o doamnă engleză le-a pictat în 1905 — exact în registrul Simonei.

Cioran arată bine. În camera lor domnește o atmosferă plăcută de cuib călduț. Simone este veselă ca întotdeauna dar parcă mai mult ca de obicei. Vorbește de asemenea mai mult ca pînă acum, în timp ce luăm ceaiul. Îmi dau seama că Cioran obosește repede, și atunci Simone îi continuă gîndul. Dar înainte de-a ne așeza Cioran insistă să-mi arate vederea peste acoperișurile Parisului pînă la Notre-Dame. Le-am privit împreună de nenumărate ori, dar vrea să mi le arate din nou azi în mod special: „acolo în colț, lîngă grădina Luxembourg, este primul hotel unde am locuit... în spatele acelor case este hotelul unde am locuit mai tîrziu... pe urmă ne-am mutat aici... am locuit întotdeauna în același cartier,

aici, lîngă grădina Luxembourg. Luxembourg-ul este important, știi..." O știu bine, este grădina *lui* unde se mai plimbă și azi.

După aceea am făcut conversație — despre ce am vorbit? sau mai curînd despre ce a vorbit Simone, Cioran intervenind doar rar cu cîte un cuvînt. Simone a povestit relațiile lor cu Celan — subiect bine cunoscut — dar cu Cioran și Simone așa stau lucrurile acum — se repetă aceleași povești cu cîte un mic detaliu în plus de fiecare dată. Conversația a pornit de la faptul că Simone citise deunăzi în *Figaro* anunțul morții lui G. de Lestrange, soția franceză a lui Celan. Simone a povestit din nou cît suferise ea de pe urma nebuniei lui Celan. O dată a vrut s-o omoare cu un cuțit de bucătărie, în mijlocul nopții. Femeia a scăpat fugind în stradă, în cămașă de noapte. Celan a trăit în România pînă tîrziu (1945 sau 1948?) și așa a scăpat de Auschwitz. Părinții lui au preferat să rămînă în Bucovina de Nord devenită sovietică... în consecință au fost deportați într-un lagăr din Transnistria unde au și murit. Celan îi ura pe români. A părăsit România, s-a dus în Austria (sau în Germania de Vest?) apoi a nimerit la Paris. Cioran i-a făcut rost de postul de profesor de germană la Școala Normală din rue d'Ulm. Celan avea mult farmec, Simone își amintește de surîsul lui care o cucerise cînd venea la ei, „se așeza aci, în fotoliul ăsta" (chiar cel pe care ședeam), fotoliul musafirului. Dar era dezechilibrat, psihotic. Ducea o viață de mizerie la Paris, el, marele poet german. Cioran a insistat mult asupra disprețului pe care-l avea Celan față de români.

Vorbim apoi despre Cioran el însuși, adică despre situația în care se află în urma publicării *Schimbării la față*, din care a suprimat cîteva pagini. La începutul acestei ediții noi (apărute la Humanitas) figurează cîteva rînduri în care Cioran menționează că de-acum încolo cartea va trebui să apară așa... Inutil, căci lumea se va repezi asupra ediției originale — care circulă deja în xerox — și va citi pasajele suprimate — Simone i-a reproșat-o de la bun început, dar Cioran a insistat asupra dreptului lui de autor de-a suprima paginile în chestiune. Va fi desigur foarte criticat — de fapt este deja. M-am mirat că Cioran a permis publicarea *Schimbării*... Simone îmi spune că Cioran s-a lăsat convins de Gabriel Liiceanu, care vroia să publice faimoasa diatribă: *Schimbarea la față a României.*

Am aflat cu această ocazie că Liiceanu oferise un mare dineu la Paris, la care participaseră Ieruncii, Cioran și Simone printre alții — în timpul mesei s-a vorbit despre Noica. Ieruncii l-au vorbit de rău — ceea ce a șocat-o pe Simone — și a adăugat că Liiceanu tăcuse. Am fost surprinsă de reacția Simonei, ea, o *outsider*, în fața bîrfelor românești. După aceea mi-am amintit de interviul acordat de Cioran lui Georges Walter la France-Culture, mi se pare, unde nu s-a sfiit nici el să-l „înfunde" pe Noica... Pe la ora 19 m-am ridicat, mi-am luat rămas bun și am plecat. Cioran, cam amețit, cu fața congestionată, și adorabila Simone m-au însoțit pînă la lift.

Normandia, Crăciun '91

Anul se termină într-un moment în care se acumulează evenimente grave: război în Iugoslavia, mizerie și tulburări în Europa de Est, destrămarea U.R.S.S., devenită C.S.I. — Comunitatea Statelor Independente — război civil în Georgia...

*

Citesc un articol într-un ziar românesc despre jurnalul lui Jeni Acterian. Mă surprinde jargonul tinerei critici literare românești, care a asimilat pînă la absurd limbajul noilor pedanți ai criticii pariziene. O critică literară sofisticată, la curent cu ultimele cercetări lingvistice, într-o țară în care cititorul mediu se află încă la stadiul inculturii comuniste așternute peste opacitatea poporului...

(*la acest sfîrșit de an 1991*)

În căutarea memoriei — ascultînd tumultul lucrurilor trăite — valul imens al vieților noastre, a mea și a celor care m-au înconjurat.

1992

3 ianuarie

M-am gîndit eu oare vreodată că voi ajunge anul 1992? Nu. Sînt întrebări pe care ți le pui retrospectiv, privind înapoi. Te gîndești la timp pornind de la o viață. În abstract, timpul scapă printre degete. Dar lucrurile trăite îi dau o consistență. Mă descopăr tîrziu ca o persoană al cărui ritm personal este lent — cineva înaintînd încet pe un drum a cărui lungime îi este necunoscută. Imagine banală, dar de ce să cauți neapărat imagini originale? Banalul este uneori tonul cel mai just. Un drum care străbate multe evenimente și priveliști fericite, dar și multe ruine. Să te strecori fără să știi dinainte ce vei face, cam asta a fost. Am fost totdeauna conștientă în mine însămi de enormitatea norilor Istoriei traversate, dar am amînat mereu ziua în care voi privi vremea în față. Nu-mi propuneam nimic altceva decît să acționez, să făptuiesc, să țin drumul, înainte de a mă uita înapoi pentru a interoga timpul parcurs.

4 ianuarie

Citesc în acest început de an: *Călătoria lui Mozart la Praga* de Eduard Möricke. În simplitatea lucrurilor, în „cotidian" se ascunde secretul a ceea ce trebuie să ni se întîmple într-o zi. Romanticii germani știu să scrie acest gen de literatură, povestiri care te fac să descoperi încetul cu încetul semnificații nebănuite în vorbele în aparență atît de simple, de firești, aproape convenționale, schimbate între oameni care se întîlnesc din întîmplare, și iată că ești condus pe nesimțite pînă la marginea misterului. Simți urcînd în tine emoția resimțită de acei oameni de treabă care l-au ascultat pe Mozart cîntînd pentru gazdele sale într-un castel unde

nimerise din întîmplare pe drumul care-l ducea spre Praga. Împărtășești cu ei o emoție specială în care se ascunde prevestirea morții sale timpurii. Nimic, la începutul povestirii, nu lasă să se întrevadă acest sentiment care te cuprinde în cele din urmă — sentimentul morții înscris în „frumusețea ascunsă sub strălucirea motivelor facile... (și care) își trădează în fiece clipă nobila prezență, îmbogățind opera cu pateticul ei". O altă idee reiese din admirabila povestire: Mozart a demonstrat cu măestrie că eleganța formală, „stilul", pot însoți valorile profunde ale vieții, care este de esență patetică. Altfel spus: chiar și tragicul se poate ascunde sub o strălucire aparent facilă. Idee la care țin în mod deosebit.

Paris, 6 ianuarie

Convorbirile regelui Mihai cu M. Ciobanu m-au făcut să descopăr calitatea morală a regelui. O surpriză pentru cei care îl considerau pînă în ultima vreme ca o persoană cumsecade, dar mediocră. Viața regelui Mihai a fost în realitate un lung șir de încercări. A îndurat umilințele impuse întîi copilului, apoi principelui moștenitor, apoi regelui. Înfruntînd dramele politice, intrigile, violențele, a rămas, în felul său, invulnerabil față de loviturile Răului. Totul i-a fost potrivnic, inclusiv timiditatea, felul lui de a vorbi, vocea stinsă. Și iată că din aceste *Convorbiri* reiese figura unui mare domn moral, al unui înțelept iubitor de adevăr. Să fie aceasta un semn de speranță? Lumina unui Drept va fi oare de ajuns pentru a lumina cetatea în ruine?

*

(În timp ce scriam aceste rînduri am primit un telefon de la Radu Portocală: regele este citat în fața tribunalului, la București, de către nepotul său morganatic, Paul... Mîrșăviile nu contenesc. România este pe cale să devină țara aventurierilor unde totul este posibil, unde nimic nu este pedepsit. Scriu aceste rînduri cu silă...)

Paris, 7 ianuarie

La expoziția de gravuri germane din secolele XV și XVI la Luvru, redescopăr poezia precisă a lui Dürer, pe care îmi place s-o numesc „poezie scrisă cu dalta"...

Paris, 10 ianuarie

Ieri, am vrut să mă rog... Dar vai, era o rugăciune interesată... Dumnezeu știe însă că așa de puține rugăciuni sînt pure... faptul că știu că Dumnezeu știe nu schimbă nimic. Nu m-am rugat bine. Ar trebui să mă rog cu adevărat, dar nu reușesc decît să implor și să cer ceva. Și totuși, Dumnezeu este aci, la doi pași de mine. Miracolul prezenței sale este un dar care nu poate avea nimic de-a face cu rugăciunea mea nevolnică, trunchiată, incompletă.

*

Notez aceste rînduri în timpul unor zile de instabilitate interioară, combinată cu un atac de gripă (jugulată) și sfîrșitul unui herpes pe buză. Filozofia herpesului: buza se apără, încetul cu încetul expulzează celulele străine, celulele legitime își reiau dreptul, buza își regăsește *forma*. Tot ce *este* are o *formă*. Haosul, neființa sînt *informe*. Moartea sau sfîrșitul formei. Întrebare: are spiritul o formă? Da, probabil. O structură cristalină? O formă imaterială? Ceva de ordinul matematicilor? Altfel spus, nu există *dezordine* acolo unde există creație. Ceea ce ar însemna că există o intenție îndărătul oricărei creații. O intenție îndărătul oricărei forme. Sau, ceea ce pare a spune Arta, scopul creației ar fi însăși forma? Dar o formă își este oare de-ajuns? Ceva pare a nu corespunde acestei afirmații — o formă *îndărătul* formei? De adîncit.

*

Avionul care a traversat cerul, ale cărui urme albe s-au șters, a trecut cu adevărat, zborul a avut loc. Cerul golit de urme a fost străbătut de acele vieți zburătoare ale căror urme nu mai sînt vizibile cu ochiul liber. Dar trecerea lor a avut loc, semnele șterse rămîn în profunzime, ele participă la Istoria Omului pe pămînt. Trebuie păstrată în sine această taină a trecerii, ale cărei urme sînt înscrise în lucruri, un sentiment care trebuie să corespundă misterului ființei...

Paris, 15 ianuarie

În realitate, toate mormintele sfîrșesc prin a fi goale... (după vizita pe care am făcut-o cu fratele meu D. la Cimitirul din Thiais, o suburbie pariziană, unde ortodocșii români au obținut o „figură").

Crans s/Sierre, 23 ianuarie

Memoriile din închisoare ale unui anume Petre Baicu. Citează o lungă listă de nume reținute pe de rost, de prizonieri politici întîlniți în timpul lungii sale detenții (16 ani și jumătate): intelectuali, militari, țărani, preoți, studenți, elevi, ba chiar și femei. Impresie comparabilă cu memoria lui Soljenițîn. Se poate oare ca românii de azi să refuze trecutul lor, cum se spune? F.S.N.-ul care guvernează vrea să șteargă crimele comise de Securitate. O lege trecută săptămîna trecută prin Parlament, unde F.S.N.-ul are majoritatea, interzice accesul la dosarele personale (vezi situația exact opusă din Germania, unde dosarele personale de la Stasi sînt accesibile persoanelor care vor să le consulte). Interdicție în România să fie consultate înainte de 40 de ani! Fără să mai vorbim de dosarele care au fost distruse — cum o dovedesc descoperirile de la Berevoiești, anul trecut. O astfel de descoperire, în loc să trezească indignarea opiniei publice, a rămas fără ecou adevărat în România. Societatea română nu se poate lecui dacă nu se face lumină asupra ultimilor patruzeci de ani de comunism. Primul responsabil de perpetuarea minciunii în sînul societății este guvernul. Dar sînt și mulți români, prea mulți, care din calcul sau din indiferență primitivă preferă să nu mai audă vorbind de închisori, de oroarea trecutului. Să vrei să uiți, să întorci pagina fără să păstrezi amintirea celor care au pierit în închisori și în lagăre este o dovadă de *ușurătate* și de *iresponsabilitate* comparabilă cu uitarea într-un trib african...

Paris, 26 ianuarie

Ziarul *Le Monde* a publicat zilele acestea, în facsimil, faimoasa notiță prin care Churchill propunea lui Stalin, la 9 octombrie 1944, împărțirea Europei de Est, exprimată în procente. Scrisă de mîna lui Churchill, alături cu traducerea făcută de interpretul de limbă rusă. Cînd te gîndești că am trăit acel moment fără să știm ce semnase Churchill, noi, anglofilii! Viața noastră avea să fie dată peste cap, istoria nefericitei Românii era deja pecetluită și noi aplaudam victoria aliaților! Eram „atribuiți" în proporție de 90% lui Stalin, dar lumea era convinsă că americanii nu vor abandona România! Azi, privită de la distanță, piesa jucată apare în toată amploarea ei, cu actorii, trădările și victimele ei. Politica Occidentului a devenit

la fel de vizibilă ca și crimele comunismului. A realizat oare Churchill ce propunea atunci? La acea epocă (1945) preocuparea lui era în primul rînd înaintarea trupelor sovietice cărora li se dăduse mînă liberă în Europa de Est și care amenințau Balcanii. Churchill a vrut să împiedice victoria comuniștilor în Grecia (atribuită 10% influenței sovietice, 90% influenței Aliaților). Grecia trebuia să rămînă în sfera de influență occidentală. Churchill a prezidat la lichidarea Imperiului britanic. A fost instrumentul sfîrșitului lumii sale, lumea ducelui de Marlborough. Putea să mai facă altceva decît să salveze cel puțin accesul la Mediterană și cîteva fărîme de Imperiu? Churchill, clarvăzător și cinic, nu-și făcea iluzii în privința lui Stalin. Trebuia salvat ce se mai putea salva: nu mai era stăpînul jocului și o știa.

*

Editura Actes-Sud a refuzat *Jurnalul filozofic* al lui Noica.

Paris, 27 ianuarie

Aflu că se suprimă postul de radio Europa Liberă de la Paris. Americanii au hotărît să închidă toate birourile din capitalele occidentale. Lucrul era previzibil încă din 1989. Va fi deci sfîrșitul *Tezelor și antitezelor la Paris* și cu aceasta se va încheia o epocă. Din unghiul Istoriei, totul durează puțin — dar raportat la o viață de om, timpul *Tezelor și antitezelor* a fost lung și fecund. O dată cu această știre primesc o scrisoare de la Doina Cornea. E convinsă că România se va îndrepta. Refuză resemnarea, are încredere în Binele care există acolo, spune ea. Opoziția a făcut progrese, oamenii devin din ce în ce mai conștienți — încep să înțeleagă. Românilor din străinătate le cere să nu înnegrească situația și să-l susțină pe regele Mihai. Sorin Antohi, întors din România, este de cu totul altă părere. Consideră că societatea nu se va regenera dacă nu se face nimic în privința educației și a învățămîntului. Or, *nimic* nu s-a schimbat în școli și în universități: aceiași dascăli, aceeași pedagogie, aceleași manuale. S.A. este foarte pesimist.

31 ianuarie

Scrisoare de la Bambi (Andrei Brezianu — *n. t.*). Își amintește că prin 1954, în timpul unei ierni foarte grele, venise să ia de la

noi „un sac de lemne". Eram evacuați în Grivița Roșie, ultima noastră adresă înainte de plecarea din țară. Barbu Brezianu, cu soția lui depresivă și cu trei copii rămăseseră în strada Căpitan Demetriade, într-o locuință glacială, deoarece nici unul nu avea „cartelă de lemne". Barbu, ca fost magistrat, nu avea de lucru. Îmi amintesc că trăiau într-o mizerie neagră. Barbu Brezianu a înfruntat anii aceia sinistri cu eleganța și curajul care-i sînt proprii.

Paris, 3 februarie

Ioana Andreescu mi-a vorbit despre spectacolul prezentat la Odéon de o trupă românească: *Hamlet* cu Ion Caramitru. A făcut între altele o remarcă foarte justă: era în atmosfera piesei o notă mizerabilistă, probabil involuntară, datorată mizeriei românești, asimilate de lumea de acolo. Remarca ei mi-a revenit în minte în ajunul plecării mele la București (cu „observatorii" Consiliului Europei). Plec cu un sentiment pe care nu-l avusesem pînă acum: sentimentul că mă voi regăsi în fața unei lumi devenită din ce în ce mai *opacă*.

București, 10 februarie

„Observatorii" au plecat. Eu mi-am prelungit șederea cu cîteva zile. Am regăsit Bucureștiul pe un timp senin și rece. Am mers pe jos, pe Calea Victoriei, parcursul meu ritual, pînă la Dîmbovița. Strada este mai orientală ca niciodată. O impresie accentuată de muzica turcească auzită peste tot. Doi ani după revoluția din decembrie '89 Piața Palatului și edificiile din jur sînt tot acoperite cu schele, străzile pline de gropi. Am fost în vizită la cîteva persoane care trăiesc în locuințe sumbre, unde viața se desfășoară într-o semiboemă românească care m-a atras întotdeauna. Cred că n-aș putea să trăiesc așa. Dar acolo se poate. Mă gîndesc la o rudă apropiată care s-a mutat într-un „bloc" unde trăiește cum trăia și înainte în casa bunicii. Au stat cît au putut, ea și familia ei, în casa veche din fundul unei curți, pe strada Romană. Într-o zi au fost obligați să se mute. Trăiesc acum într-un bloc dar interiorul lor nu s-a schimbat. Un interior unde nimeni nu mai repară mobilele, unde totul este uzat — dar unde viața este ciudat de *vie*, unde oamenii sînt generoși. Omul fără ambiții, omul visător poate trăi aici mai fericit ca în Occident, unde toți sînt puși pe luptă și

pe cîștig. Aici totul este într-un fel pierdut dinainte pe planul material — la ce bun să te agiți? De ce să nu te lași în voia boemei și a speculațiilor? De unde fascinația mea pentru interioarele și viețile acelea...

*

„Cernit" — cuvînt românesc magnific, cernită lume...

Paris, 14 februarie

Mi-au trebuit cîteva zile pentru a mă regăsi din nou la Paris, un efort ca să mă situez din nou la distanță — postura mea față de România. Acolo, pe loc, sînt absorbită de tot ce e viu, de imagini (mirosurile, lumina, vocile), de materia care mă face să mă simt mai grea. Îmi trebuie distanța care transfigurează, care dă un sens acelui spațiu uman. Depărtarea este cîștigul trecătorului — celui care, îndepărtîndu-se, percepe mai bine secretul ființelor.

Paris, 8 martie

Despre engleza care capătă, azi, valoarea unui „esperanto", găsesc la Julien Gracq o reflecție interesantă: cărțile scrise în englezește de scriitorii din Africa de Sud sau din Antile, de indieni sau de alți scriitori originari din țările anglofone, par a fi *traduceri*, spune el. Observație care m-a făcut să mă gîndesc la o literatură de traducători ca perspectivă de viitor, într-o lume a comunicării universale. Traducerea sărăcește limba pînă la un punct, îi ia ceva din savoarea ei, din materialitatea ei vie. Cuvintele traduse sînt mai aproape de semnele matematice, sînt mai abstracte. Omul viitorului, rupt de „locul" lui, de originea și de ființa lui, omul rătăcitor, va vorbi o limbă redusă, văduvită de Spiritul ei viu — cum ar putea să arate poezia într-o astfel de lume?

Paris, 13 martie

Conversație telefonică cu Alecu Paleologu. Este decepționat de Occident, indignat de spusele lui Bernard-Henry Lévy care denunță cu exagerări isterice pericolul naționalismului. General vorbind, A.P. este decepționat de atitudinea cercurilor influente care s-au pus de acord să nu tolereze instrumentarea unui proces al

comunismului. Nedreptatea care se face astfel victimelor comunismului creează un sentiment de revoltă care poate avea consecințe neprevăzute. La aceasta se adaugă frustrările economice de care suferă popoarele sărăcite și slăbite de regimul comunist. La recentul colocviu consacrat țărilor de Est ținut la Paris, Bernard-Henry Lévy și Alain Finkielkraut s-au înfruntat pe tema naționalismului. Alain Finkielkraut, cu autoritatea lui de necontestat, l-a pus la punct pe B.H. Lévy.

Paris, 15 martie

Deunăzi, întîlnire cu reprezentanții noilor *Cahiers de l'Est* la Institutul Cultural Maghiar, pe strada Bonaparte, lîngă Luxembourg. Clădirea a fost cumpărată de guvernul maghiar în 1980, deci încă sub regim comunist. Am stat de vorbă cu Danielle Sallenave, intelectuala pariziană de stînga, care se interesează acum de Europa de Est. A fost la București unde s-a întreținut cu Liiceanu, care i-a remis *Jurnalul filozofic* al lui Noica. Mi-a cerut să-i trimit traducerea mea. Tot în legătură cu Institutul Maghiar de la Paris... cînd te gîndești că Ceaușescu a construit cel mai mare edificiu administrativ din lume, după Pentagon... că a distrus ansamblul artistic de la Văcărești și atîtea alte biserici... în timp ce ungurii cumpărau și instalau frumosul lor Centru Cultural de la Paris și probabil și alte centre în alte mari capitale. De meditat asupra acestei enormități. Și de asemenea asupra faptului că un întreg popor, cu intelectualii lui cu tot, *a asistat neputincios* la nebuniile lui Ceaușescu. Și că cele cîteva voci izolate care s-au ridicat ca să protesteze sînt, azi, reduse la tăcere...

Paris, 16 martie

Dan Hăulică a reușit să-l convingă pe Cioran, acum îmbătrînit, să participe la „Seara de omagiu lui Mircea Eliade și Cioran". După multe refuzuri și revirimente, Cioran a acceptat. A fost invitat și o altă celebritate: Paul Ricoeur. Doi editori, Hubert Nyssen (de la Actes-Sud) și Constantin Tacou se aflau pe podium, precum și romancierul-eseist Dominique Fernandez, care citise *Romanul unui adolescent miop* și fusese fermecat de ideea că eroul era un băiat de șaptesprezece ani... Au fost citite de către actori (era prezent și George Banu, specialist în teatru) extrase din *Adolescentul miop*

și din *Amurgul gîndurilor* al lui Cioran. Apoi, personalitățile de la tribună au vorbit despre Eliade și Cioran. (Cioran a refuzat să ia cuvîntul, a rămas așezat în sală.) Omagiul s-a terminat cu un bufet românesc la care serveau personaje cu chipuri obscure, probabili chelnerii securiști ai ambasadei... Succes de fațadă pentru o serată menită să „promoveze valori"... Cioran, în centrul atenției. Se lăsa anturat și zîmbea cu un aer aiurit. Asistența a fost numeroasă și pestriță.

Paris, 19 martie

Mai mulți intelectuali români, scriitori și editori, au venit să vorbească despre situația actuală a culturii românești, la FNAC-ul de pe bulevardul Saint-Germain. Editurile de stat sînt într-o situație dificilă. Vor să se „privatizeze", multe proiecte au fost expuse, dar puține lucruri interesante au reieșit din intervențiile numeroșilor vorbitori.

Paris, 25 martie

Am constatat încă o dată lipsa mea de afinitate cu Mallarmé, la Maison de la Poésie, unde Mario Luzi și Yves Bonnefoy au vorbit despre poezia lui. Mi-e greu să ader la acest rafinament uscat. Atîtea artificii, atîtea căutări și găselnițe savante, lasă prea puțin loc *respirației*. O poezie subțire de mare civilizație literară. Nu am ce face cu ea, în afară de plăcerea de-a mă apropia de subtilitățile admirabile ale limbii franceze. La serata Mallarmé s-a vorbit mult despre traduceri. S-a spus că trăim în era traducătorilor, intermediari indispensabili într-o lume a comunicării între culturi. Din ce în ce mai mulți autori se exprimă prin intermediul traducătorilor. Ceea ce corespunde de altfel unei epoci de „reproduceri", „adaptări", „transpuneri", cu alte cuvinte, de *interpretări*. Opera traducătorului este o operă de mic maestru („petit maître"), în sensul pe care îl are această expresie în pictură.

Paris, 29 martie

Cecilia Bartoli, mezzosoprana italiană, a cîntat azi la Teatrul Châtelet arii de Rossini. La un asemenea nivel de virtuozitate, acrobațiile belcanto-ului devin o încîntare pentru trup și suflet. Ariile

vesele mi-au adus aminte de Italia tatălui meu. Restul timpului am trăit un vis italian, mi-au defilat prin fața ochilor tablouri, evocări literare (Stendhal), dar și fotografii de familie, bunicul meu într-un peisaj din *campagna romana*, vederi de la vila din Anzio, o lume s-a trezit în mine, în contact cu acea voce italiană.

Paris, 30 martie

La cafeneaua *l'Ambassadeur* împreună cu colaboratorii de la Free Europe adunați în jurul Ieruncilor cu ocazia încetării emisiunilor lor. Pentru noi toți este sfîrșitul unei epoci. Monica pare mai afectată decît Virgil. În jurul mesei: Oana Orlea și Rodica Iulian, cuplul Lucian Raicu, Alain Paruit, Alecu Paleologu, Paul Goma, Theodor Cazaban și — în trecere prin Paris — Geta Dimisianu, Bogdan Ghiu și Victor Bârsan. Ce poți adăuga dincolo de părerea de rău de a vedea sfîrșindu-se o epocă din viața noastră? Rolul de arbitru jucat de postul de la Paris, și mai ales de emisiunea *Teze și Antiteze,* a fost imens. A umplut un gol, a întreținut rezistența intelectuală, a servit de supapă într-un moment în care România era o închisoare, milioane de oameni izolați de lume l-au ascultat ca un mesaj de nădejde. A contribuit fără îndoială și la întreținerea fascinației exercitată de Paris într-o epocă în care Parisul nu mai este centrul lumii — dar aceasta nu scade cu nimic meritul imens al Ieruncilor în fața posterității.

Paris, 7 aprilie

Am citit azi-noapte cîteva pagini din *Jurnalul* lui Nicu Steinhardt. Îi revăd scrisul, imagine limpede a sufletului său. Înțelepciune și lumină. Încredere transmisă. Mi-am amintit și sfatul lui pe drumul de întoarcere de la Cerisy-la-Salle unde se ținuse Decada Ionesco: tu ești între Franța și România, scrie asta! Acum jurnalul lui îmi dă puteri. Vocea lui îmi parvine. Mi-a trebuit un drum lung pentru a-l întîlni, pentru a mă apropia cu adevărat de el.

Paris, 8 aprilie

Alecu întîmpină dificultăți ca să fie publicat în presa franceză: la *Figaro,* se pare că Patrick Wajsmann (prietenul lui Mihnea

Berindei) i-a întors spatele de la o zi la alta. Alecu își revine încet-încet, învățînd totodată calea grea a exilului.

*

Vintilă Horia a murit deunăzi la Madrid. Nu-mi vine să cred. Era în plină formă, dar a fost doborît de o hemoragie cerebrală.

Paris, 11 aprilie

Cioran la telefon: regretă că s-a dus acum cîteva zile la comemorarea *Hommage à Mircea Eliade et à Cioran* — dar se consolează cu gîndul că prezența lui la UNESCO a reprezentat, poate, un gest pentru Eliade în campania declanșată împotriva lui la New York... La telefon Simone, mai „cioranescă" decît însuși Cioran... bîlbîieli, expresii, exclamații!

Paris, 12 aprilie

Cioran și Simone vor să mă *vadă*. Îmbătrînesc și au sentimentul că sînt părăsiți — de fapt îl anticipează, căci în realitate sînt asaltați de vizitatori, mai ales români. Simone s-a resemnat, a acceptat „întoarcerea în forță a României", mai mult, a început chiar să citească cu voce tare pe românește scrisorile pe care Cioran le primește din țară, căci el vede din ce în ce mai prost. Cioran mă aștepta în stradă, cu șapca pe cap. Se temea că uitasem numărul codului de la intrare. Ne-am îmbrățișat cu multă căldură. Sus, ne aștepta Simone, foarte veselă, proaspăt coafată, cu șuvițe albe lăsate anume de coafor în părul ei acaju. Ne instalăm confortabil și stăm de vorbă, dar Cioran rămîne în picioare — ca să audă mai bine, pretinde el. De fapt, amîndoi țineau să-mi povestească din nou cum s-au petrecut lucrurile la comemorarea lui Eliade la UNESCO, și să comenteze situația politică din România. Aflu ceea ce știu deja: că UNESCO a fost o greșeală, că Cioran a cedat împotriva voinței lui, că Marie-France Ionesco l-a certat etc. Apoi am vorbit despre Liiceanu, pe care-l numește „filozof și om de afaceri", despre drepturile cedate acestuia pentru opera sa în limba română etc. Cunosc perfect aceste povești, dar îi las să vorbească. Am în fața mea un Cioran îmbătrînit — care se repetă — zîmbește, dă din umeri, cu un aer ușor decrepit. Simone vorbește din ce în ce mai mult, în locul lui. Este înduioșător să-i vezi cît sînt

de uniți, rămași credincioși unul altuia o viață întreagă. Din cînd în cînd, Cioran parcă se trezește și lansează o vorbă de duh. Vorbim despre românii care știu să te farmece, dar care dincolo de aparențe sînt uneori în stare să-ți „facă o figură": „...este *spe-cia-li-ta-tea* lor", spune Cioran, accentuînd fiecare silabă, cu ironia lui de altădată.

Crans sur Sierre, 15–21 aprilie

Călătorie agitată. Pană de automobil pe autostradă. Ne-am întors atrași de acest loc, deși studioul nostru a fost vîndut. Ne-am întors ca niște străini... Ninge... o iarnă falsă... trăim o falsă despărțire de studioul nostru și o falsă întoarcere... Am iubit prea mult acest loc ca să ne putem despărți de el...

Crans sur Sierre, 19 aprilie

Am terminat *Jurnalul* lui Steinhardt. Jurnalul unui drum care trebuia să se termine printr-o convertire. Drum adevărat și în același timp simbolic: moștenirea evreiască dusă pînă la împlinire prin recunoașterea Mesiei. Nicu Steinhardt l-a parcurs pînă la capăt. A crezut în Cristos cu toată inteligența, cu toată inima lui. A fost atras cu toată ființa lui de Cristos. Jurnalul dezvăluie de asemenea figura omului: intelectualul bucureștean, eseist, cultivat, amator de literatură franceză și engleză, burghez, bogat, monden, nițel snob. Experiența închisorii l-a răvășit, i-a dezvăluit esența creștinismului ca religie care asumă realitatea vieții omenești, adică suferința și moartea. „Iată ce este viața... dar veți fi salvați prin sacrificiul lui Cristos..." În ciuda păcatelor ei, Steinhardt a simțit și iubit lumea românească, sufletul românesc, înălțimea spirituală a ortodoxiei. Dușmanii lui de moarte față de care se arată necruțător sînt șmecherii, detestați și denunțați fără încetare.

Întoarcerea la Paris, la 22 aprilie

Mă gîndesc la miracolul de a-l fi cunoscut pe Nicu Steinhardt. Acum, Nicu a murit, dar miracolul rămîne: l-am cunoscut, am în clipa de față fotografia lui pe perete, lîngă mine, o fotografie pe care a trimis-o prietenilor lui puțin înainte de a muri, și care-l reprezintă pe el, Nicu Steinhardt, în rasă de călugăr, el cu ființa

lui împlinită. Tot de ordinul unui dar miraculos a fost întîlnirea mea cu Dinu Noica. Am realizat toate acestea abia într-un tîrziu. Dar nu ține tocmai de esența miracolului recunoașterea lui întîrziată? Miracolul poate să apară ca atare, pe dată, ca o iluminare, o fulgerare. Dar poate împrumuta și celălalt chip, se poate revela la capătul unui lung ocol intelectual sau spiritual.

Normandia, 30 aprilie

M-am plimbat prin pădure cu Nicolae care mi-a cerut să-i vorbesc despre familia noastră. Îmi dau seamă că nu înregistrase lucruri care mi se păreau de la sine înțelese. A atins vîrsta la care începi să te interesezi de antecedentele familiale. Poate că l-a influențat și prezența la masă, acum cîteva seri, a lui Micky Rădulescu, genealogistul. M.R. are o memorie aparte, o memorie fenomenală care reține sute de genealogii, pe un fond de cultură în curs de achiziție (nu are decît 25 de ani!). S-ar putea ca esențialul să fie interesul lui real, curiozitatea lui nesecată pentru înrudirile dintre familii, încrengăturile acelea care mi s-au părut întotdeauna ceva arid în sine — afară doar de momentele în care anumite personalități apar ici și colo în curgerea generațiilor. România a avut mulți genealogiști — lucru destul de curios căci urmele trecutului (documente, memorii) nu s-au păstrat decît rar în familii (spre deosebire de interesul manifestat în Occident pentru memorii). Ca să nu mai vorbim de familiile țărănești care n-au știut niciodată nimic despre strămoșii lor. Această constatare este valabilă în special pentru Muntenia și Moldova. În Transilvania arhivele s-au păstrat mai bine grație administrației austriece. Vezi detaliile culese de M. Rădulescu asupra antecedentelor familiale ale lui Cioran.

Paris, 9 mai

Eugen Ionescu mi-a lăsat un mesaj pe repondeur. I-a plăcut traducerea mea din Blaga: „traducerile dumitale sînt nemaipomenit de frumoase", îmi transmite el pe românește. Adaugă că a descoperit „mărirea" lui Blaga abia acum, grație traducerii mele. Sînt emoționată, tulburată. Și mai spune: „Și dumneata ești o mare poetesă", Eugen Ionescu știe să pronunțe asemenea vorbe pline de grație ca un mare senior, generos și luminat. Dumnezeu dă *mai mult* decît ceea ce aștepți...

Paris, 18 mai

Ungurii de la Paris ne-au poftit la o recepție în cinstea soției președintelui Ungariei, Arpad Göncz, care este scriitor, ca și Vaclav Havel. François Fejtö ne-a propus să mergem împreună. Am întîlnit acolo pe criticul Tibor Meray (echivalentul lui Virgil Ierunca la unguri) pe care-l cunosc încă de pe vremea *Caietelor de Est*. Am vorbit despre Petre Roman și despre tatăl lui, Walter Neulände-Roman. Tibor Meray ne-a dat detalii despre rolul jucat de Walter Roman în asasinarea lui Imre Nagy în România. Meray este foarte bine informat despre politica din România. A vorbit despre liberalii care au părăsit Convenția Democratică, despre scriitori și despre atitudinea lor din decembrie 1989 încoace... Din cauza legăturilor pe care le au cu Transilvania, ungurii trăiesc într-un fel de osmoză cu lumea românească. Îi interesează tot ce se petrece acolo...

Paris, 24 mai

Regele este la Paris, a asistat la slujbă la biserica română. După dejun a acordat audiențe la Hotelul Georges V, unde locuiește. Regele a întinerit. Mă recunoaște, îmi vorbește despre fratele meu Lascăr, pe care l-a văzut la București, de Paști, împreună cu alți doi foști colegi de clasă. Al treilea, încă în viață, a venit să-l vadă la Suceava. Din cei cincisprezece elevi din clasa Voievodului nu mai rămîn azi decît patru sau cinci, inclusiv regele. Timpul și-a îndeplinit opera, iar evenimente extraordinare au zbuciumat epoca. Între tinerii „străjeri" de altădată și ce-au devenit, vii sau morți, se întinde o jumătate de secol de teroare totalitară. De cînd am citit *Convorbirile cu M. Ciobanu* nu pot să nu mă gîndesc la viața regelui. Găsești în viața regelui Mihai elementele unei drame shakespeariene: umbra unui tată tiranic, tragedia politică, dimensiunea umană a eroului precum și această ultimă fațetă shakespeariană: prezența bastardului. Se pare că Paul, fiul fiului morganatic al teribilului Carol al II-lea s-a instalat la București într-o casă atribuită lui de Iliescu. S-a însurat la Curtea de Argeș cu o grecoaică bogată. Vrea să fie recunoscut ca moștenitor al tronului la moartea regelui Mihai. Drama shakespeariană se întîlnește cu o lungă listă de bastarzi în principate...

Paris, 27 mai

Regele Mihai a fost invitat la emisiunea de televiziune *Sacrée Soirée*, o emisiune populară la care un rege nu prea are ce căuta. Dar regele Mihai a reușit, prin ținuta sa, să șteargă impresia a priori negativă a prezenței sale într-un astfel de context. A păstrat distanțele, a fost simplu, într-un cuvînt a avut o purtare *regală*. De notat de asemenea ingratitudinea sa regală: a uitat sau n-a binevoit să aducă mulțumiri publice lui Eugen Ionescu, apărut pe ecran pentru a-l omagia. Bătrînul, admirabilul geniu, a acceptat să apară pe ecran — bolnav cum este — ca să-l susțină pe rege — dar regele a uitat să-i aducă la rîndul lui omagiul unui cuvînt de gratitudine. Ce-i drept, l-a vizitat la el acasă, dar mi-ar fi plăcut să-i fi adus un omagiu *public*. Este de asemenea adevărat că la întrebarea animatorului emisiunii: „Are Majestatea Voastră un comentariu de făcut după declarația lui Eugen Ionescu?", regele a răspuns „Eugen Ionescu a avut dreptate". (Ionescu vorbise despre semnificația monarhiei în România...)

*

Cioran s-a dus în vizită la rege. Se spune că a plîns văzîndu-l.

*

Asistăm la asaltul noilor curtezani... la revenirile după trădări... fiica Doinei Cornea a apărut din nou...

Paris, 9 iunie

Francezii: sînt modelați de marile lor reușite trecute (creațiile lor intelectuale, artistice, invențiile, cuceririle lor) — azi trebuie să se schimbe *biologic*, să se „corcească" pentru a regăsi vitalitatea necesară unor noi creații. Evoluție firească. Se confirmă astfel adevărul conform căruia spiritul creator prinde rădăcini în materia vie. Spiritul nou are nevoie de un trup nou, de o materie disponibilă, maleabilă, gata să-l primească — de o nouă rasă care să nu rămînă încremenită în forme moarte.

Paris, 12 iunie

Veștile primite din România, din Moldova sau din Serbia întreține în noi o stare morbidă — viața noastră va fi fost legată de acel

spațiu nefericit — e în parte absurd și în parte dramatic dacă ne gîndim la neputința noastră în fața destinului. A-l accepta, a fi ceea ce sîntem — exilați într-o vreme a exilului...

Geneva, 19 iunie

Am făcut o plimbare, pe jos, în Geneva. O plimbare plină de amintiri. Mergînd de-a lungul cheiului Ronului, mă revedeam la începutul șederii noastre în Occident, cînd ne gîndeam, la un moment dat, să ne stabilim în Elveția. Trecutul acela se detașa pe un trecut mai apropiat — cîte straturi acumulate de atunci încoace, și încastrate în prezentul clipelor în care eu, astăzi, contemplam cea mai frumoasă priveliște din lume: malurile lacului Leman! Priveam pe celălalt mal, vechiul Hotel des Bergues, la fel de bătrîn ca și orașul, și, în mijlocul Ronului, insula și statuia lui Jean-Jacques Rousseau, și resimțeam aceeași emoție ca altădată. Apoi, am urcat prin orașul de sus pînă la catedrala Sfîntul Petru. Am trecut pe lîngă frumoasele reședințe din cartierul patricienilor genevezi. Am regăsit luxul discret care ne întîmpinase la începuturile noastre la Geneva, la Coppet, la Paris, pe Esplanada Invalizilor, la castelul de la Lonray. Atunci a început aventura noastră. Realitatea care a urmat ne-a deschis ochii. Ne-am construit propria noastră poveste, pornind de la bază, am trăit un adevărat *Bildungsroman*. Visarea mea s-a prelungit mai tîrziu, în timpul nopții pe care am petrecut-o la Oana Mirabaud, în superba ei casă de pe Promenade Saint-Antoine, deasupra zidurilor cetății istorice, lîngă Colegiul Calvin. În timpul unei insomnii, m-au năpădit alte amintiri. Mi-au trecut prin minte tot felul de lucruri fără șir. Probabil din cauza obiectelor expuse în vitrinele din încăperea în care mă aflam am revăzut serviciul de porțelan de Copenhaga al mamei. Mi-am amintit de micul-dejun pe care-l lua în pat, bînd dintr-o ceașcă albă fină cu decor albastru — apoi de mesele mamei — din ce se compuneau, oare, spre sfîrșitul vieții ei? din paste făinoase? din gnocchi? Mi-am adus aminte de reproșurile pe care mi le făcea cînd nu mîncam destul, cum ar fi vrut ea. O revăd pe săraca mama la masă, alături de bucătărie, în strîmtoarea în care trăia acum... — rarele dăți cînd treceam prin București eram întotdeauna grăbită — voiam să-mi văd prietenii, așteptam pe cineva... lucruri care o enervau. Apoi mi-am amintit de odaia ei din strada Pietății, cînd casa

s-a umplut de locatari necunoscuți aduși de Spațiul locativ. De divanul ei acoperit cu un damasc albastru închis pălit de vreme — de rochiile care fuseseră noi prin anii patruzeci — apoi din ce în ce mai vechi prin anii '50–'60 — de bietele ei rochii reparate, călcate — de eleganța ei învechită — și totuși mama rămăsese cochetă — se privea în oglindă, cînd ieșea își punea mînuși, un fular, pudră, ținea la aparența ei, ajutată de draga, unică, de neînlocuit, Doda, guvernanta noastră devenită cu anii ce treceau doamnă de companie, bucătăreasă, călcătoreasă. M-am tot gîndit la lucrurile acestea în timpul nopții mele petrecute la Geneva. La împrejurările care mă aduseseră pînă aici. Ah! dacă aș avea imaginația unei romanciere, cîte aș fi putut să invent, brodînd pe viața noastră! dar nu am decît darul adevărului și al amintirii și capacitatea de a mă mira la nesfîrșit în fața sensului de nepătruns al mersului vieților noastre!

Paris, 22 iunie

Lucrurile se deteriorează în Basarabia. S-ar putea să izbucnească un adevărat război civil care să se întindă, ca în Iugoslavia, la toate regiunile în care există o minoritate rusă. România ar putea și ea să fie implicată în conflict. Lucrurile merg prost și în Cehoslovacia: separarea dintre cehi și slovaci se va putea ea oare face fără război civil?

Paris, 23 iunie

Interpretă pe lîngă Primăria Parisului care-l primește pe primarul Bucureștiului. Crin Halaicu a fost invitat la un dineu, la restaurantul de lux Fauchon. Halaicu este liberal din PNL–Câmpeanu. Omul e plin de vitalitate românească: destul de greoi la trup, dar are o minte vioaie. Halaicu ar vrea să vindece Bucureștiul de toate racilele: canalizarea, aprovizionarea cu apă și căldură, igienă deficientă, vrea mai ales să deratizeze orașul infestat de șobolani. Societățile franceze sînt puse în concurență cu firme germane și japoneze. S-ar zice că Halaicu și echipa sa au de unde alege. Halaicu negociază abil, în realitate, cum nu dispune de mijloace financiare, *el* este acela care *cere,* dar o face cu destulă dibăcie. Meniul a fost excelent, dar serviciul a fost prea lent. Băuturile au compensat

așteptarea. Halaicu a apreciat mult faimosul „kir", (șampanie amestecată cu sirop de coacăze negre). În timpul mesei a băut mult, a fumat și nu părea grăbit să încheie un contract spre deosebire de reprezentanții marii companii franceze care furnizează apa („la Compagnie des Eaux") în frunte cu directorul ei, dornici să aibă asigurări de la români... Halaicu a preferat să stea de vorbă cu mine.

Paris, 24 iunie

Vizita lui Crin Halaicu continuă. Sînt prevăzute mai multe întrevederi cu societăți franceze. „Specialiștii" români se dovedesc prost pregătiți și confuzi. Pînă la urmă o singură întrebare îi interesează: cine va plăti și cît vor primi (de la Piața Comună, de la Banca Mondială etc.). Din nou a avut loc un dineu, oferit de astă dată de Ministerul echipamentului, la un restaurant celebru: „Le Train Bleu" la Gare de Lyon. Un subiect de conversație lansat de gazdele franceze a stîrnit un interes deosebit: ce se va întîmpla cu Casa Poporului a lui Ceaușescu, căci s-ar părea că Primăria orașului este competentă în această materie. Se discută mult. Se pare că problema a devenit o chestiune... europeană! Afacerea îi interesează pe promotorii străini. Halaicu povestește că un japonez, omul de afaceri cel mai bogat din lume, a venit la București anume, nimic nu l-a interesat pe japonez afară de palatul lui Ceaușescu. La ce poate servi monstruosul edificiu? Francezii sînt și ei fascinați de această dilemă. În realitate, așa cum este conceput, cu proporțiile lui uriașe în interior, palatul este inutilizabil iar întreținerea lui costă o avere, de aceea statul român caută să-l rentabilizeze. S-a sugerat o idee: să fie transformat într-un casino, ceea ce ar face din București un nou Las Vegas: cu săli de joc, dancing-uri, cinematografe, un Disneyland... de ce nu și bordeluri... un oraș al Plăcerilor...? Străinii sînt impresionați de edificiu (țin minte vizita lui Pierre Joxe, anul trecut), îl consideră o adevărată „creație" a lui Ceaușescu.... Românilor, monumentul înfipt în inima capitalei le aduce aminte de dictatorul nebun și de epoca lui. O asemenea conotație atîrnă greu asupra utilizării lui, rămasă pentru moment fără soluție. În timpul mesei aflu, vorbind cu Halaicu, că acesta este de origine ruteană și princiară și că familia sa posedă un palat la Cernăuți, ocupat azi de Direcția KGB-ului

local. Vorbim despre „Casa de piatră" de la Herești — la a cărei restaurare a contribuit și Primăria — și despre alte case vechi. Halaicu este convins că Iliescu va fi ales președinte la alegerile din septembrie viitor. Oricum, afirmă el, partidul liberal va fi unul din cele trei partide la putere. Convenția Democratică flirtează acum cu Petre Roman. Iată de ce PNL–Câmpeanu a avut dreptate cînd a părăsit C.D. — dixit Halaicu. Mai tîrziu, în timpul conversației, îmi șoptește confidențial: „Clasa dumneavoastră... mă rog, vreau să spun clasa noastră... n-a dispărut", și-mi face cu ochiul. Luată prin surprindere, fac un semn de aprobare. Mă întreb dacă am fost la înălțime? cu alte cuvinte, dacă am avut aerul convins care se impunea?...

Paris, 14 iulie

(După lectura revistei *22*.) Fiecare zi îmi întărește ideea că s-ar putea ca România ca stat să nu mai aibă motiv să existe pe viitor. O dată străbătută perioada turbulențelor actuale, țările ca atare, ca națiii, ca state ale Europei, vor dispărea pentru a lăsa loc unor regiuni într-un ansamblu numit Europa. Unele din ele vor fi avut un trecut, o Istorie, momente-forță în jurul cărora se vor fi articulat. Altele, ca România, nu vor fi avut o existență stabilă suficient de lungă — se vor stinge după o scurtă perioadă de existență istorică. Vor exista români, oameni de origine românească, așa cum există deja peste tot în lume. Lumea viitorului va fi, oricum, o lume a oamenilor de pretutindeni — vezi modelul american. Va trebui de-acum încolo să cultivăm valori universale, care nu pot fi decît comune — să le extragem din fondul comun — să regăsim o singură și *adîncă memorie* umană — asemenea acelor savanți care cercetează mostrele de gheață polară pentru a regăsi originile lumii. Va trebui să sondăm, să umblăm la izvoarele memoriei pentru a făuri valori diferite de cele de azi. Pînă una-alta, țările mici ieșite din comunism caută să-și rescrie istoria, să-și regăsească identitatea, fără să-și dea seama că pentru ele timpul este numărat: ele vor fi înglobate în structuri noi care le vor șterge înfățișarea lor actuală.

(*aceeași zi*)

Azi e 14 iulie, sărbătoarea națională a Franței. Seara mergem la Eugen Ionescu, ca să privim împreună focurile de artificii de

14 iulie. Marie-France îl instalează pe Eugen Ionescu într-un fotoliu din salon și-i pune un pled pe umeri. Mai tîrziu, cînd încep focurile de artificii, îl conduce pe balcon, și-l așază pe un scaun. Ionescu umblă greu, sprijinindu-se pe brațul fiicei sale. Vorbește cu dificultate, dar privirea lui este vioaie, fața lui are o expresie blîndă și iubitoare. Bietul Eugen Ionescu, în drum spre moartea care l-a obsedat întotdeauna! În timp ce stăteam pe balcon, priveam pe întuneric, desprinzîndu-se asupra bulevardului Montparnasse, profilul și craniul unicului, adevăratului nostru geniu. În fața focurilor de artificii ratate, care porneau de la Turnul Eiffel, Ionescu a pronunțat o vorbă amuzantă: „...este ca la Montauban...", a spus el. De ce Montauban? Nimeni nu știe — dar era absurd și caraghios. Rodica era și ea cu noi, mică, mică de tot, o liliputană. Marie-France îi veghează pe amîndoi. S-a dedicat „copiilor ei"...

Paris, 18 iulie

Aflînd că plec la București, Cioran comentează cu o intonație cîntată: „Dar de ce nu?" Cioran e obosit, a îmbătrînit, dar și-a păstrat ticurile verbale și ironia involuntară. Îl cred totuși sincer cînd se plînge că „s-a săturat de comedia asta", vrînd să spună: de viață.

Paris, 3 septembrie

Toamna se anunță posomorîtă: în Iugoslavia e război civil, în Europa, după referendumul de la Maastricht, alegerile din România riscă să mențină la putere un regim care frînează reformele...

Paris, 11 septembrie

E o lună de cînd m-am întors de la București. România mi se pare deja foarte departe, chiar dacă ne preocupăm întruna de soarta ei! Distanța dintre lumea de-acolo și cea de aici se adîncește, am simțit acest lucru mai puternic ca altădată. Contactele cu intelectualii sînt însă un recurs, o punte între mine și noua societate românească. Pot avea relații cu ei. Ideile sînt ființe aparte, care-și vorbesc între ele, frînghii pe care le poți întinde peste distanță și timp. Între oamenii preocupați de idei sau de cultură, dialogul este posibil. Am această experiență pe măsură ce descopăr oameni

noi. Astfel, luna trecută am făcut cunoștință cu două figuri din noua lume românească necunoscută mie: ieromonahul Iustin Marchiș și ziarista Elena Ștefoi. Intelectualii din București sînt interesanți, chiar dacă suferă și ei, ca întreaga Românie, de un fel de debusolare interioară care se reflectă, între altele, în presă. Cei mai buni dintre ei scriu articole prea lungi, prea pasionale. Nu pun destulă perspectivă între ei și opiniile lor. Dar inteligența lor, curiozitatea lor intelectuală îi transformă într-un fel de refugiu într-o societate căzută foarte jos, în care conversațiile cu oamenii obișnuiți se învîrtesc imediat în jurul unor zvonuri sau bîrfeli violente, mă gîndesc la criticile de necrezut la adresa Doinei Cornea.

*

L-am cunoscut pe Iustin Marchiș la doctorul Guran, apoi l-am revăzut, de două ori la el, la Biserica Stavropoleos. Am descoperit un om inteligent, înzestrat cu simț artistic, un preot evoluat, o minte deschisă. Mi-a vorbit despre rege, pe care l-a însoțit în timpul călătoriei de Paști. Minte subțire, Marchiș a înțeles imediat ce trebuia făcut. La rîndul lui, regele a înțeles că putea să se bizuie pe acest consilier providențial. Regele l-a impresionat prin personalitatea și sinceritatea sa. Regele nu și-a dat seama de amploarea manifestației decît la ieșirea din Biserica Sfîntul Gheorghe. Pînă atunci, în mașină, nu știa ce se petrece dincolo de mulțimea care-l înconjura. I-a fost chiar puțin frică, pretinde Iustin Marchiș. Apoi, măsurînd amploarea evenimentului, a ieșit în fața poporului, fericit și inspirat. Scena de la balconul Hotelului Continental a fost extraordinară. Marchiș era aproape de rege, a simțit trecînd curentul. De fapt, în acea clipă totul era posibil. Se petrecuse un miracol: dialogul regelui cu poporul într-o atmosferă de tensiune extraordinară și în același timp de regăsire, ca în familie. Părintele Marchiș este bine informat, judecata lui e dreaptă. Va putea oare să joace un rol novator în Biserica ortodoxă? Are intenția s-o facă? În privința viitorului, e foarte rezervat, dar plin de încredere.

Părintele Marchiș m-a primit în curtea mînăstirii de lîngă biserica Stavropoleos, la o masă de piatră înconjurată de regina nopții. Era a doua vizită pe care i-o făceam. Era într-o sîmbătă seară, pe o căldură de asfințit de vară. Bucureștiul se golise. Un tînăr diacon

(care are o voce splendidă) a venit să ne aducă ceaiul. Părintele Marchiș, îmbrăcat în alb, citea traducerea românească a *Catehismului familiilor* editat la Paris de ortodocșii ruși. Părintele are proiecte, ar vrea să întemeieze la București o comunitate de călugărițe care să fie totodată un centru de rugăciune și de primire. Este un om de rugăciune și de acțiune. În ambianța în care m-a primit regăseam ceea ce este mai de preț în ortodoxie: discreția, libertatea personală, dialogul simplu al sufletului cu Dumnezeu. Mă simțeam bine în curtea mînăstirii înconjurată de vestigii ale trecutului, coloane, bucăți de marmură cu inscripții, pietre de morminte vechi, obiecte eteroclite depuse acolo în așteptarea unei restaurări a locurilor. În timp ce vorbeam pe semiîntunericul crepuscular, tînărul diacon a venit să întrebe dacă poate să sune clopotele și să bată toaca. Părintele i-a dat voie. De îndată aerul s-a umplut de vibrații sonore — nu ne mai auzeam — ne-am reluat conversația după un timp destul de lung, cînd vibrațiile s-au potolit. M-am gîndit după aceea că ar fi trebuit să plec, poate, mai devreme. Era ora vecerniei — sau poate că nu trebuia? Necunoscînd orarul vieții călugărești, depășisem probabil limitele unei vizite vesperale la un ieromonah. M-am despărțit de părintele Marchiș într-un tîrziu și am luat-o pe jos pînă în Calea Victoriei pe întuneric. Trecînd prin fața clădirilor vechiului București (Poșta, fostele Galerii Lafayette, Hotelul Bulevard, Capșa, Cercul Militar — itinerariul meu ritual), întîlneam trecători necunoscuți, oameni de azi. Sentimentele mele, impresiile mele, imaginile care mă însoțeau le erau la fel de necunoscute ca și figura mea, pierdută în umbră. Simțeam sub tălpi asfaltul încins, pe brațele mele goale simțeam aerul nocturn al Bucureștiului vara. După atîtea distrugeri, după atîtea ruine și răni suferite în carnea lui, orașul era tot viu, cu străzile lui nocturne populate de umbre. Farmecul orașului mă cuprinsesese cu o putere amoroasă de neînțeles. Am mers mult timp pe jos, nu mă puteam hotărî să iau un taxi ca să mă întorc acasă. Pînă la urmă am oprit o mașină fiindcă mă aștepta Micaela. Taxiul m-a readus la realitate cînd m-am așezat lîngă șofer, un tînăr din zilele noastre, un tip de orășean nedefinit, conducînd un taxi și visînd numai dolari. Am luat multe taxiuri la București, dar asta-i altă poveste.

Paris, 16 septembrie

Pregătind comunicarea mea despre Martha Bibescu pentru colocviul care se va ține la Avignon săptămîna viitoare, am găsit detalii despre vărul ei, Léon Lahovary, care trăia pe vremuri la Paris, de unde trimitea corespondențe jurnalului *La Roumanie*, publicat în franceză la București. Într-un articol intitulat *Une visite à Emile Ollivier*, ministrul francez de la începutul secolului îl sfătuia în acești termeni pe Leon Lahovary: „datoria dumitale, tînărul meu prieten, este să muncești în primul rînd în și pentru țara dumitale... vorbește românilor despre francezi, dar vorbește mai ales francezilor despre români... împarte-ți timpul între cele două patrii: patria firească și cea aleasă! fii un intermediar, o legătură vie și constantă... aceasta-ți este datoria sfîntă... lasă francezilor onorurile și prerogativele!"... etc. Ce lecție valabilă până în ziua de azi! ce permanență a soartei intelectualilor români la Paris! Chiar dacă, cu timpul, au existat, dînd cu tifla orgoliului francezilor, lecția lui Cioran și triumful lui Ionesco! Sfatul către exilul intelectual de la Paris e mai actual ca niciodată: rămîneți în umbră, lucrați în colțul vostru sau duceți-vă înapoi acolo unde veți fi poate mai folositori...

Paris, 19 septembrie

Vizită de rutină lui Cioran. Zîmbitor, elegant. Se interesează de călătoria mea la Sibiu. Simone a pregătit o tartă de renglote. Vorbim din nou despre fratele lui căruia Liiceanu îi varsă regulat drepturile de autor ale lui Cioran, „e bogat acum, știi...", Cioran rîde răutăcios — apoi precizează că locuiește la Paris de cincizeci și cinci de ani, ca și cum ar vrea să se justifice că nu s-a mai întors la Sibiu. Cioran se simte părăsit, acum, chiar dacă lumea în trecere prin Paris sună des la ușa lui. Spune că Liiceanu a trecut deunăzi prin Paris fără a-i da un semn. La sfîrșit îmi povestește încă o dată convorbirea lui cu regele Mihai din primăvara trecută: „... am zis: da, mă duc să-l văd, dar cu condiția ca *nimeni* altcineva să nu fie prezent..." Accentuază cuvîntul *nimeni* pe un ton categoric și definitiv... tonul unui maniac.

Paris, 27 septembrie

Alegeri în România. Suspens. Televiziunea prezintă cele două tabere: pro și contra lui Iliescu — cu alte cuvinte satele contra orașelor.

Paris, 28 septembrie

„România a întors spatele schimbării" (*Le Figaro*). Iliescu — a avut 48% din voturi la primul tur de scrutin — va fi deci reales. Așadar, impresia cu care m-am întors ultima oară din România era justă; mi se păruse că regimul s-a întărit. Puterea a cîștigat aplomb, este mai sigură pe ea ca înainte. Știe că stăpînește populația cea mai numeroasă: țăranii, muncitorii, locuitorii micilor localități. „Decepționantă Românie." (Cioran, la telefon azi-dimineață.) Faptul că omul care i-a adus pe mineri în iunie '90 și care le-a mulțumit în public a putut fi reales dovedește că drumul de parcurs pînă la liman este încă lung. Perspectiva este sumbră — tineretul va pleca, România va înainta prea încet pentru a putea prinde Istoria în mers. Va rămîne mult timp marginalizată, într-o stare de semimizerie cu care este obișnuită (acest nivel de viață scăzut dar socotit acceptabil de către țărănime, a determinat realegerea lui Iliescu!). Lupta reîncepe și mai dură pentru minoritatea clarvăzătoare care va trebui să continue să reziste, să denunțe, să aștepte noi soroace.

Paris, 5 octombrie

M-am întors de la Freiburg im Breisgau unde am asistat la întrunirea anuală a Asociației care susține Institutul și Biblioteca română. Printre banalitățile auzite, reții câteva fraze căzute din cer: „ceea ce scriu valorează mai mult decît ceea ce sînt" sau acest citat din Vintilă Horia: „resemnarea este un fel major de a fi liber". (Ceea ce înseamnă că trebuie să te resemnezi să asculți și persoane a priori fără interes!...)

*

În legătură cu refuzul Occidentului în rîndurile noilor adepți ai tendinței „prin noi înșine" și cu revenirea ideologiei legionarizante, mai ales printre tineri — fenomen al postcomunismului care nu este numai românesc (vezi de asemenea la ruși) —, trebuie să ne punem întrebarea: *pentru ce?* Faptul că oamenii sînt în căutarea unor *valori* și a unei apartenențe și că vor să se unească în jurul acestor valori — lucrul e de înțeles. O dată ce falsele valori ale comunismului au fost înlăturate, ei se simt fără identitate, orfani, fără ghid. Nu știu să acționeze fără stăpîni, fără să

primească porunci. În mințile lor domnește confuzia. Așa se face că Occidentul devine țapul ispășitor, sentiment încurajat de Biserica ortodoxă care nu s-a schimbat, nu și-a făcut *aggiornamentul*. Ideile legionare renasc pe căi subterane. Una dintre aceste idei care circulă pretinde că forțe din exterior urzesc un complot împotriva României.

14 octombrie

Călătorie profesională la Innsbruck într-un mic avion cu elice. Patruzeci și opt de ore absurde și ireale într-o cabină de interpreți, dineuri și o excursie în autocar de la Innsbruck la Bolzano, pe ceață. Am zărit în depărtare castele, turnuri medievale, biserici cuibărite în fundul văilor. Urmele trecutului acestor provincii dintre Imperiul Germanic și Italia, legate între ele de Pasul Brenner. Întîlnirea dintre sensibilitatea gotică și cea barocă a dat naștere unui stil specific acestor regiuni. Am întrezărit mici localități pline de farmec.

Paris, 15 octombrie

Rezultatul alegerilor din România confirmă eșecul intelectualilor în fața aparatului bine instalat și a poporului retrograd. Un aparat căruia intelectualii ar fi trebuit să i se opună *mai devreme* — un popor căruia ei nu i s-au adresat la timp. Eșec al partidelor istorice — eșec al Convenției Democratice, constituită prea tîrziu și slăbită de rivalități între persoane și clanuri. Verdict pentru viitor: pentru că se va trezi prea tîrziu la democrație, România va rămîne la remorca Europei. S-a terminat și cu visul monarhic.

Paris, 20 octombrie

Ieri, la Institutul Saint-Serge, l-am văzut pe Constantin Andronikof. Parisul adăpostește acest centru ortodox, cel mai important din Occident, creație a rușilor albi după revoluția din Octombrie. Astăzi, Institutul primește pe toți studenții în teologie ortodoxă, francezi sau străini. Prințul Andronikof, fostul meu coleg interpret, este un mare traducător al filozofilor religioși ruși de la începutul secolului. Lucrează cu modestie ca să perpetueze măreția Ortodoxiei în care crede. De la Saint-Serge am trecut pe la Monica Lovinescu,

care locuiește la doi pași de institut. Era la curent cu ultimele vești din România. I s-a propus lui Mihai Botez postul de prim-ministru în locul lui Theodor Stolojan. O șmecherie a lui Iliescu? Mihai Botez a trăit în America, are relații, este un vechi și autentic disident. Această numire ar trebui să-l împace pe Iliescu cu americanii, să-i permită să primească în sfîrșit faimoasa „clauză". Dar Mihai Botez n-a acceptat încă.

Paris, 11 noiembrie

Am văzut un film teribil: *Stejarul* (*Balanța*) lui Pintilie. Și cînd te gîndești că tot ce arată filmul este adevărat!

*

Lungă conversație cu Alecu Paleologu. A venit de la București ca să asiste la un colocviu despre Democrație. S-a hotărît: de-acum încolo va trăi la București în calitate de senator ales pe lista Alianței Civice — dar se va întoarce cît se poate de des la Paris, unde fiul său își face studiile. Alecu se simte bine la Paris. În schimb, în România este „cineva", se bucură de considerație. Situație existențială bine cunoscută încă de pe vremuri. Aflu detalii despre conferința de presă a lui Mihai Botez la Grupul de Dialog Social. Alecu a găsit-o mediocră. Cît despre vechea gardă din jurul lui Coposu, ea se compune din domni foarte onorabili dar care împiedică venirea noii generații în fruntea mișcării național-țărăniste. Unul dintre acești deputați țărăniști i-a cerut lui Alecu să scrie în locul lui o scrisoare în limba franceză care să recomande pentru Premiul Nobel pentru Literatură... pe Viorica Stavila, autoarea romanului ridicol: *O femeie goală în fața lui Dumnezeu...*

Paris, 18 noiembrie

Am lucrat două zile la Colocviul franco-român organizat de Fundația pentru studiile de Apărare Națională. Militari, diplomați, „experți" au venit din ambele părți. Românii apără tezele oficiale — recunosc poziția lor slabă, dar *se prefac* că nu cunosc adevăratul obstacol care-i ține pe loc: *natura puterii lui Iliescu*. Ne aflăm mereu în fața unui *paravan*. Aceiași secretari ai ambasadei de la Paris supraveghează *din obișnuință* pe interpreții din cabină... Doleanțele exprimate de delegația română (un general,

doi colonei, un ambasador, secretari) se lovesc de poziția amabilă dar fermă a omologilor lor francezi care le dau să înțeleagă unde se află nodul gordian — însă cînd vine vorba de realitate, românii sînt ca „absenți". Prezența lui Dan Berindei la masa convorbirilor a fost jenantă.

Paris, 24 noiembrie

Convocată la Elysée, pentru convorbirea între François Mitterrand și Ion Iliescu. Mitterrand îmbătrînit, fizic slăbit dar cu mintea întreagă, îl primește pe Iliescu, însoțit de noul ministru al Afacerilor Externe, Teodor Meleșcanu, și de ambasadorul Vătășescu. Mitterrand îi pune întrebări lui Iliescu cu o voce de circumstanță: gravă, atentă, confidențială — apoi schimbă brusc tonul: hai, spuneți care vă sînt doleanțele? Iliescu este sigur pe el, zîmbitor ca întotdeauna, arată bine, tenul lui contrastînd cu paloarea bolnăvicioasă a lui Mitterrand. Românii subliniază agravarea relațiilor cu Ungaria, răspundere ce le revine ungurilor în cadrul actualei tensiuni dintre cele două țări, și pericolul potențial pe care îl reprezintă. Roland Dumas ascultă cu simpatie, apoi amintește că a susținut România în diferite ocazii la Consiliul Europei. Afirmă că de fapt nici nu înțelege de ce România este marginalizată? Poate din cauza americanilor, strecoară el în treacăt, iar românii aprobă. Fără îndoială, e o aluzie la *lobby*-ul maghiar foarte activ în America. „Dar de ce?" insistă Roland Dumas, zîmbind. Roland Dumas dă impresia că este cel mai bun prieten al României. Asist la jocul diplomatic în toată splendoarea lui. Nimic nu lipsește: nici regretele, nici compasiunea, nici promisiunile, nici complicitatea... toate nuanțele marii arte de a aplana lucrurile, de a găsi soluții, totul fiind o chestiune de cuvinte... Roland Dumas mi-a zîmbit — își amintea poate de dineul la Cotroceni? Iliescu și Meleșcanu și-au apărat bine cauza. Au dreptate, Ungaria duce o ofensivă *urbi et orbi* — probabil pentru a profita de slăbiciunea României. Dar regimul politic al lui Ion Iliescu este putred la bază și din această cauză nu poate fi susținut. Cum poți uita descinderea minerilor, cum să te faci că nu știi ce se ascunde după fațadă? Iliescu nu m-a văzut. Eram o necunoscută: o interpretă. Sau, dimpotrivă, mă știe prea bine? Întrevederea a durat exact o jumătate de ceas. Mitterrand era grăbit. Pleca a doua zi în Israel, o vizită mult mai importantă pentru politica franceză.

Paris, 8 decembrie

Cineva m-a tratat drept „o bunică devotată", ceea ce mi s-a părut a fi un compliment foarte relativ. De fapt, de ce „a fi devotat" este astăzi o calitate cenușie ca și modestia sau umilința? S-ar putea să fie o chestiune legată de mentalitatea modernă. Devotamentul nu are cotă. Nu se potrivește cu spiritul de competiție într-o societate de consum, nici cu influența mediilor care impun morala „cîștigătorului". Nici cu schimbările accelerate în toate domeniile. Devotamentul este opusul „calităților" la modă. Presupune constanță, legături prelungite, aprofundarea a ceea ce a fost trăit între ființe, dar și spiritul de *sacrificiu*, altă noțiune de asemenea respinsă azi. Încetul cu încetul se conturează un răspuns care este: *altruismul* se opune *individualismului care domnește!*

Paris, 12 decembrie

Poetul Pierre Oster (care e și critic la editura Seuil) a citit *Jurnalul filozofic* al lui Noica. „Jurnalul, mi-a spus el, inspiră imediat simpatie pentru prietenul dumitale Constantin. Totul este plăcut, just, moderat în aceste pagini. Dar cine s-ar încumeta să arunce pe piață o asemenea carte, în deșertul în care se zbat librăriile?" Așadar, Dinu Noica este un înțelept „just și moderat" care nu-i interesează pe editorii parizieni. S-ar părea că spiritul lui Noica nu se potrivește cu spiritul vremurilor actuale. Fiindcă nu are de-a face cu modernitatea?

Normandia, Crăciun 1992

Am zugrăvit casa, am aruncat lucrurile vechi, am întinerit decorul, ca pentru un început de viață nouă. Soarele rămîne jos la orizont, de unde luminează albul zidurilor pînă în fundul încăperii. Crăciunul, pe vremea asta blîndă, îmi amintește de primele noastre Crăciunuri petrecute în această regiune, unde iarna iarba este verde ca în insulele britanice. Am simțit o emoție aproape copilărească venind înapoi de la biserică peste cîmpul întunecat. Îmi dau seama că timpul a deplasat lucrurile în jurul meu, m-a așezat altfel față de ele, sîntem ca astrele în raport unele cu altele. M-am schimbat în mine însămi față de acest loc. Totul s-a rotit în același timp, eu, lucrurile, am evoluat, privirea pe care o arunc asupra lor și-a

schimbat unghiul. Trebuie meditat asupra acestor prefaceri, pe care Blaga le numește „marea trecere", această mișcare totală, inclusiv a călătorului capabil de a capta din cînd în cînd un curios sentiment de permanență dincolo de procesiunea invizibilă pentru ochi, și totuși imensă și rapidă, a lumii.

1993

Paris, 2 ianuarie

În pragul unui an poate fatidic — să fie oare din cauza cifrei amintind teroarea din 1793? Va fi probabil război în Bosnia. Cehoslovacia s-a împărțit în două jumătăți independente. În Rusia naționaliștii, mai precis militarii, nu pot accepta realitatea: dezmembrarea Imperiului sovietic. Rușii, în masă, îi susțin pe sîrbi în războiul lor de „curățire etnică". La Belgrad se așteaptă, zice-se, sfîrșitul lui Eltîn și înlocuirea lui cu Conservatorii și Armata. Între timp, Bush, încă Președinte al Statelor Unite pentru cîteva zile, semnează la Moscova, cu mare alai imperial, Tratatul Start II. Politica americană, susținută de Marea Britanie, propune sfîrtecarea Bosniei în zece regiuni... Susținuți de ruși pe ascuns, sîrbii ar obține felia cea mai groasă — ceea ce va determina inevitabil dorința de răzbunare a bosniacilor susținuți la rîndul lor de musulmani, de turci etc...

*

În legătură cu naționalismul. Problema se pune: ce trebuie făcut pentru a schimba mentalitatea popoarelor din Europa de Est? cum să-i convingi pe români să renunțe la sentimentul național în favoarea Drepturilor Omului? Acest gen de revoluție presupune ca un popor să fie *bogat*. Un popor de consumatori într-o societate a abundenței devine mai ușor adept al Drepturilor Omului — renunță mai ușor la apartenența sa, la identitatea sa întemeiată pe trecut, pe tradiții și origini — renunțare cerută azi oamenilor din Est. Ne aflăm în fața acestei dileme insolubile într-o societate de oameni săraci.

Paris, 3 ianuarie

Vizite de Anul Nou. Întîi la Eugen Ionescu. Îl găsesc într-o formă mai bună decît ultima oară. Medicii au acum mijloacele de a menține fizic persoanele în vîrstă. E.I. nu mai poate umbla — dar în rest a rămas același. Dacă vorbești mai tare aude ce spui și răspunsurile lui poartă pecetea ionesciană. Marie-France ne servește ceai chinezesc, mîncăm plăcinta tradițională, dar nimeni nu găsește banul. Marie-France vorbește mult, în românește, umple spațiul lăsat gol de tăcerea părinților ei. Dragostea ce le-o poartă se combină cu darul ei de a înveseli o conversație. Ea însuflețește mica noastră întrunire. Nu-mi pot desprinde privirea de chipul lui Ionescu.

Paris, 4 ianuarie

Vizită la Cioran. Arată bine, ba chiar s-a îngrășat. A îmbătrînit însă. Vorbește greu. Se congestionează des cînd vorbește. Își caută cuvintele, adesea le găsește pe românește. Spune, în legătură cu situația politică: „*les choses*... se destramă..." Vocea lui e slabă. Dă din umeri zîmbind, vechi gest dezamăgit pe care-l recunosc, dar care capătă acum o semnificație tristă. Pare să spună: Uite, asta e! Simone, veselă și vorbăreață povestește pățania lor cu o româncă venită să le ceară bani (aceeași pe care am repezit-o cînd m-a trezit noaptea, chemîndu-mă la telefon fiindcă voiau s-o dea afară din hotel). Simone a pus radiatoare electrice lîngă fereastră, acolo unde Cioran își primește vizitele. Acum, vizitele s-au rărit. Tristețe în fața acestui declin. Dar fără păreri de rău: Cioran n-a trăit în zadar.

Paris, 6 ianuarie

Vizită telefonică lui Ionel Jianu. Îl felicit de ziua lui. Ionel e aproape orb acum. Vocea lui este stinsă. Se bucură de telefonul meu. Este la curent cu tot ce se petrece: criticile aduse lui Noica la București, atacurile împotriva lui Eliade la Paris. Ar fi vrut să răspundă, dar nu mai are puterea s-o facă. Ionel Jianu a rămas credincios prietenilor lui de altădată. Acum are 88 de ani. M-a rugat să vin să-l văd „ca să-mi umpli pustiul" și mi-a mai spus: Liiceanu și Pleșu au fost creați de Noica... dar au uitat-o...

Paris, 8 ianuarie

Timpul trăit se îndepărtează repede. Trei ani s-au scurs de la căderea lui Ceaușescu. Cînd mă gîndesc că am petrecut o bună parte din viața noastră aici, la Paris, combătîndu-l în timp ce tiranul domnea acolo... am trăit într-un fel în funcție de el! ce destin!!

*

Viziune visată acum cîtva timp, ieri seară din nou cînd abia adormisem. Un om minuscul traversa o strîmtoare de munte, urcînd între doi pereți stîncoși. Cineva îl urmărea de sus. Știam că era destinul aplecat deasupra pereților stîncoși, la o înălțime amețitoare în raport cu micul om. Viziune kafkiană? Imagine romantică a pelerinului care urcă încet, străbătîndu-și viața? Erau de toate în viziunea mea. Aș fi putut s-o desenez, atît era de clară, în negru și alb, gata pentru a fi gravată — de unde apropierea cu o gravură romantică.

Paris, 11 ianuarie

La televiziune, Tanda Caragea, care-și spune „prințesa Dracula", pledează în favoarea lui Vlad Țepeș, pretinsul ei strămoș (se dăduse filmul lui Murnau *Nosferatu*). Prințesa Dracula este patrioată și mitomană. Pretinde că i-a făcut un proces lui Frank Coppola, cineastul american, pentru ultragiu adus strămoșului ei. De viță boierească, T.C. este o aventurieră care umblă după bani și scandal („îmi plac florile roșu-sîngeriu pe balconul meu... și-mi place albastrul în casă, pentru că am sînge albastru în vine..."). Parisul e obișnuit, a cunoscut multe prințese, în general false, aventuriere sau spioane venite din Europa orientală. Prințesa Caragea-Dracula perpetuează o veche tradiție româno-balcanică, despre care s-ar fi putut crede *a priori* că astăzi s-a pierdut...

Paris, 13 ianuarie

A fost întrerupt procesul lui Honnecker. Nu va fi judecat, căci nu mai are decît cîteva săptămîni de trăit (cancer la ficat). Așadar moartea îl va salva pe un mare criminal al Istoriei. Justiția umană rămîne nesatisfăcută — victime și călăi se regăsesc în moarte... Dar, cel puțin, opinia publică germană va fi fost informată de adevăr, puterea n-a trecut sub tăcere responsabilitatea lui Honnecker.

Ceea ce opinia publică și societatea românească n-au obținut de la puterea actuală: mai mult ca oricînd guvernul refuză să facă lumină, dimpotrivă, lasă să se strecoare dubiul, bănuielile care întreține nevroza generală. De unde problemele care se ivesc, încetineala progresului, conflictele interne care împiedică înțelegerea dintre partidele opoziției. Ieri seara la niște prieteni francezi, un om de afaceri care are relații la București a dat precizări: foștii responsabili ai partidului comunist, acum la pensie, stau acasă și fac afaceri după modelul oamenilor de afaceri occidentali: prin telefon, prin fax, cumpără, vînd, fac trafic — căci au bani și bineînțeles legături printre cei de la putere... *Dar* sînt obligați să verse atît la sută Securității, care-i acoperă sub diferite denumiri (poliție, SRI etc.). S-a instalat o mafie în sensul propriu al termenului. O putere în spatele autorităților vizibile — care ține în mînă societatea. Care degeaba se zbate, gesticulează, denunță... este neputincioasă față de aceste forțe oculte.

ianuarie

Citind un roman englezesc de Vita Sackville-West, soția lui Harold Nicholson, marele ziarist englez din timpul războiului, mi-am amintit de Micaela Catargi. Aceasta îl cunoștea bine pe Harold Nicholson. Fusese și ea ziaristă înainte de război. Era și foarte bună prietenă cu tatăl meu. Mi-amintesc că se vedeau destul de des în anii întunecați (1950–1960). La viitoarea mea călătorie la București o să-l întreb pe fiul ei, Alexis, dacă Micaela Catargi a lăsat amintiri scrise. Micaela Catargi, „tante Mic", născută Ghica, a cărei mamă era născută Văcărescu, era foarte inteligentă, cultivată și cinică. Avea mulți prieteni englezi — făcea parte atît din lumea românească anglofonă cît și din cea francofonă — cunoștea persoane foarte diferite precum ziarista franceză comunistă Geneviève Tabouis — sînt sigură că aceasta din urmă a lăsat amintiri în care vorbește despre Micaela Catargi. În Franța, toată lumea lasă amintiri pentru cei care vor urma. Ca să mărturisească despre trecut și să întrețină memoria. Lucrurile nescrise suferă în felul lor de a fi date uitării. Ce a fost trăit cere să fie consemnat. Trăitul uitat este închis într-un fel de lume a umbrelor unde suferă așteptînd să fie salvat prin memorie. Sînt absolut sigură de asta.

Paris, 16 ianuarie

S-au lipit afișe peste tot în oraș, cu portretul lui Ludovic al XVI-lea, decapitat acum două sute de ani, la 21 ianuarie 1793: „sînt nevinovat de crimele care mi se atribuie". Bietul Ludovic al XVI-lea a fost o victimă ispășitoare. Regaliștii se pregătesc să manifesteze. Demonstrația e derizorie, dar dincolo de gest dăinuie puterea simbolului. Marile simboluri sînt mereu actuale. Anumite evenimente istorice nu și-au pierdut semnificația. Încărcătura lor simbolică este mereu puternică, deoarece este legată de adevăruri de ordin spiritual permanente — vezi uciderea lui Cezar sau moartea lui Socrate. Ludovic al XVI-lea, simbol viu al monarhiei de drept divin, a pierit pentru a semnifica sfîrșitul regimului bazat pe sacralitatea puterii monarhice.

*

(*aceeași zi*)

În fața Operei franceze (unde am văzut portretul lui Ludovic al XVI-lea atîrnat de un felinar) — o străină elegantă, cu pălărie, vestă și pantalon asortat, purtînd o poșetă de la Lanvin, căuta metroul. Am regăsit-o pe peron, în direcția Balard, așezată lîngă mine. Văzută de aproape nu era chiar tînără. Bine fardată, înaltă, cu umerii largi — o nemțoaică? o americancă? locuind într-un hotel din centru, umblînd prin magazine de lux? Alături de ea, cu punga mea de plastic verde de la Marks and Spencer, unde tocmai cumpărasem niște lucruri de la solduri, arătam probabil ca o pariziancă mijlocie, econoamă, o femeie *rezonabilă*.

Paris, 18 ianuarie

La televiziune s-a dat *Gulagul românesc* — extrase în parte cunoscute — filmat mai ales de Lucia Hossu-Longin. Închisorile, martorii de la Canal, de la Pitești, imagini de la Gherla, de la Poiana Mare (unde se află faimosul spital psihiatric al doctorului Țuculescu), colectivizarea — scene de propagandă comunistă și martori în viață reclamîndu-și pămînturile colectivizate. Ansamblul este just, alegerea bună. S-a dat și un interviu cu Petre Roman, pe atunci prim-ministru, căruia aceste lucruri îi „erau necunoscute"... Arestările din epoca stalinistă? Răspunsul lui Petre Roman:

„nu sînt informat... probabil cîteva mii de persoane... este posibil". Un moment dintre cele mai extraordinare: Nikolski, torționarul, organizatorul sistemului de exterminare de la Pitești, întredeschizînd ușa în fața unui tînăr ziarist. „N-are habar, n-a auzit vorbindu-se despre așa ceva"... da, era însărcinat să vegheze ca fasciștii, legionarii, dușmanii regimului să nu tulbure ordinea publică, să nu producă cine știe ce tulburări... restul nu-l privea... Nikolski este un bătrînel cu ochelari, bască, mustăcioară — dar în spatele măștii de pensionar liniștit ghicești un aer de șiretenie, de cinism. De cînd a avut loc această conversație incredibilă în pragul ușii (între acela al cărui simplu nume răspîndea teroarea în anii cincizeci — și un ziarist curajos aparținînd tinerei generații, care abia se năștea în epoca în care tăiau și spînzurau marii torționari Nikolski și Drăghici) — Nikolski a murit — anul trecut. A fost el ajutat să treacă pe lumea cealaltă? Este posibil, căci știa prea multe și era prea urît de populație. Același film îl arată pe Doru Viorel Ursu împreună cu Stănculescu, amîndoi rîzînd în hohote — după revoluția de la 1989 — precum și documente de pe vremea cînd Doru Viorel Ursu era procuror la Tribunalul Militar, acolo unde se judecau procesele politice. Mi l-am amintit pe Doru Viorel Ursu, anul trecut în vizită oficială la Paris, ca ministru de Interne al lui Ion Iliescu: trăsăturile fetei, aerul de taur tînăr — prudent, vorbind puțin, neîncrezător. Era cu soția lui, o blondă clorotică, mută. Căci frica și bănuiala pe care puterea lor le-a răspîndit i-a molipsit și pe ei. Dineul oferit într-un *palace* parizian de către ministrul francez de Interne s-a desfășurat într-o tăcere jenată. Dineul și mai ales conversația la masă sînt, așa cum m-a convins lunga mea experiență, „teste" de temut pentru deținătorii noii puteri. Sînt grăitoare pentru personalitatea lor redutabilă și *pedigree*-ul lor de polițiști.

Paris, 20 ianuarie

Alegerea lui Bill Clinton: o comedie americană în care vulgaritatea și brutalitatea se iau la întrecere. Viziune babiloniană (canalul NBC): un milion de persoane la picioarele Capitoliului. Un pastor („let us pray"), o orchestră din Arkansas, coruri, apoi Clinton a ținut un discurs... reușit! După care a asistat cu soția lui la... 21 de baluri populare unde a cîntat din saxofon.

Paris, 22 ianuarie

Memoriile lui Anne-Marie Callimachi, născută Văcărescu, apărute la Londra, sînt o mărturie despre societatea marilor boieri la amurgul lor. Însuși tatăl ei, Theodor Văcărescu, făcea parte din acea lume care mai exista la începutul veacului și care avea să cedeze locul burgheziei din era modernă. Căsătorit cu o grecoaică foarte bogată și văduv încă de tînăr, crai mare, cu o metresă la Paris, se căsătorise cu sora mai mare a Marthei Bibescu, Jeanne Lahovary, divorțată Olănescu. Anne-Marie Callimachi îi zugrăvește pe numeroșii originali și maniaci, mai mult sau mai puțin înrudiți între ei, care formau la sfîrșitul secolului al XIX-lea o clasă veche încă prezentă dar hărăzită dispariției: „*my childhood was simply overwhelmed by tales of crazy, inbred people...*" Excentrici, soți brutali, femei obișnuite să fie înșelate, și ele bizare, răsfățîndu-și copiii și lăsîndu-i pe seama unor Fräulein sau Miss — vezi descrierea meselor de la Mănești unde erau patru guvernante deodată... „*The Romanians with their natural lack of morality, felt relieved at not having a saint for a queen*" (românii, cu lipsa lor firească de moralitate, se simțeau ușurați că nu aveau o sfîntă drept regină), comentează autoarea vorbind despre regina Maria care venea des la Mănești, unde Anne-Marie și-a petrecut copilăria. Acolo a cunoscut ea peisajul și țăranii pe care i-a iubit mereu, căci A.M.C. vorbește întruna de „my country" cu dragoste, chiar dacă tabloul lucid al clasei ei sociale pe care-l zugrăvește este necruțător. Amintirile lui A.M.C. mă duc cu gîndul la *Craii de Curtea-Veche*... Pașadia era din rasa acelor personaje teribile pe care le evocă A.M. Callimachi. Mateiu Caragiale a cunoscut și a înțeles fascinația acelei lumi.

Paris, 2 februarie

De la 28 la 30 ianuarie am însoțit vizita oficială a președintelui Republicii Moldova în Franța. Mircea Snegur seamănă extraordinar cu Brejnev, iar soția lui, o rusoaică corpolentă, este o copie perfectă a soțiilor demnitarilor sovietici. A sosit înconjurat de vreo zece miniștri și parlamentari. Am auzit toate felurile posibile de a pronunța românește, de la accentul cel mai pur la cel mai rusesc. Era prima vizită oficială în Occident a lui Mircea Snegur de cînd Moldova și-a cucerit independența. Francezii pavoazaseră

Salonul de Onoare de la Orly, dar nu artera Champs Elysées și nici Palatul Crillon, reședința președintelui moldovean.

Mircea Snegur este un fost președinte de colhoz. În consecință fusese prevăzută o vizită la INRA (Institutul Național de Cercetări Agronomice), și la laboratoarele de cercetare în biologia moleculară. Principala preocupare a președintelui moldovean a rămas însă, înainte de toate, îmbutelierea vinului, pînă de curînd vîndut exclusiv în Rusia cu cisternele. Moldovenii cer ajutorul francezilor, mari specialiști în domeniul vinicol.

Convorbirea de la Quai d'Orsay l-a interesat pe ministrul francez Roland Dumas. La sfîrșitul mesei care a urmat, moldovenii se destinseseră, înveseliți de vinurile franceze. Unul dintre ei, care figura pe lista personalităților ca „prieten personal al președintelui", un cîntăreț de la Opera din Chișinău, a fost cît pe ce să înceapă să cînte, dar a înțeles că nu era momentul... Vizita a culminat cu semnarea la Elysée a „Tratatului de prietenie și înțelegere franco-modovenesc" și a „Cartei de la Paris", act foarte important pentru Moldova, care face acum parte dintre țările recunoscute drept independente. Mitterrand l-a ascultat pe Snegur cu real interes. A cerut să i se aducă o hartă a Moldovei, cu Transnistria, pentru a înțelege mai bine situația.

Dincolo de fizicul lui de aparatcik, Mircea Snegur este natural, pare un om sincer. A vorbit fără ocol despre independența Moldovei, denunțând prezența rusească din Transnistria. A insistat asupra dificultății de a elimina trecutul, structurile economice ale Moldovei fiind concepute pentru a funcționa în cadrul sovietic. A afirmat că întoarcerea este exclusă, dar că trebuie să se țină cont de problemele tranziției spre economia de piață (pericolul șomajului etc.). În ceea ce privește România, problema unirii nici nu se pune. După el, doar 5%, mai ales intelectuali, doresc unirea, restul de 95% din populație susține politica sa: adică unire nu, dar o întărire a legăturilor economice și culturale cu România. Și a repetat că Ion Iliescu era de aceeași părere.

În timpul conferinței de presă de la palatul Crillon a avut loc un dialog în rusă între Snegur și un ziarist rus. Era vorba, cred, de convorbirile de la Minsk. Cu această ocazie, președintele moldovean refuzase să se alăture Comunității Statelor Independente (C.S.I.). Între timp miniștri moldoveni schimbau priviri: ce fel de sentimente trezise în sufletele lor prezența ziaristului rus?...

sentimente mai curînd rezervate? La acest tip de oameni este greu să descifrezi, dincolo de aerul lor simplu, *unde* se ascunde șiretenia politică. Pot fi sinceri, dar înainte de toate sînt *aparatcici* formați la școala sovietică.

În ultima zi Mircea Snegur a dorit să-l întîlnească pe Paul Goma în particular, și m-a rugat să fiu de față. Cu această ocazie Snegur l-a invitat pe Goma să vină în Moldova. Goma a refuzat, în felul lui obișnuit, fără menajamente: „De ce să viu? Ce să caut acolo?... Eu nu mă duc la foștii comuniști!... Eu sînt refugiat politic..." Imperturbabil, Snegur îl asculta zîmbind. Deputatul moldovean care asista la convorbire părea speriat. „Eu am lăsat Basarabia mea... cum să mă întorc acum acolo?... Știu eu cum e la voi acum... mizerie, frig... Of!..." A intervenit nevasta lui Snegur, cu accentul ei rusesc: „Nu-i așa... nu-i frig... e cald... e curat... nu-i așa cum spui dumneata..." În timpul conversației ni s-a servit șampanie moldovenească. Goma: „Nu știți cine e doamna S. (eu)"... Eu: „Lasă asta, Goma. Să spun eu: desigur știți că Paul Goma a scris multe cărți — dar una mai ales despre copilăria lui în Basarabia, cum au fugit... și cum tatăl său a fost deportat în Siberia..." Am aflat în timpul conversației că fiul lui Snegur e diplomat în America, la ambasada Moldovei pe lîngă O.N.U... Cînd am părăsit salonul, Paul Goma mi-a șoptit, în lift: „ai văzut politrucii de la Partid?" I-am spus că Snegur îl poftise pe François Mitterrand în Moldova. Goma: „dacă te duci cu ei... poate mă iei și pe mine?"

Paris, 4 februarie

I se pregătește un proces politic Doinei Cornea, acuzată că a făcut afirmații care „subminează autoritatea Statului"! O întoarcere la stalinism?

Paris, 7 februarie

Două zile la un Colocviu O.C.D.E. la Saint Germain-en-Laye. O.C.D.E. a invitat experți din țările foste satelite la o masă rotundă despre „Mecanismele luării de decizii politice" precum și despre „Organizarea muncii la nivel ministerial". Participanții polonezi, cehi, unguri, slovaci, bulgari și români erau toți de înalt nivel (de la români: Mișu Negritoiu și încă doi). Polonezii și ungurii

își expun problemele, se plîng de urmele adînci lăsate de trecutul comunist, de societatea care nu e în stare să înțeleagă etc. Românii cer explicații în legătură cu ce s-a scris acolo, pe tablă. Se mulțumesc să constate: „La noi se face așa... va trebui să studiem chestiunea..." N-am auzit nici o aluzie la trecut, nici o învinuire a vechilor structuri — ca și cum nu *aici* ar fi problema! Am stat de vorbă cu ei în timpul pauzei: erau *detașați, indiferenți*, chiar atunci cînd au fost nevoiți să admită că Parlamentul nu votase nici o lege importantă de la alegeri încoace. „O să se facă", a spus unul pe un ton liniștitor. Apoi a vorbit despre altceva (despre fetele lui care merg la școala engleză...). În comparație cu sinceritatea, cu nota patetică, ce apăreau în discursul miniștrilor polonezi, în comparație cu preocuparea *reală* a ungurului, ceea ce te izbea era *dezinteresul* vădit al românilor, preocupați în primul rînd de-a fi acolo, de-a juca teatru...

Paris, 9 februarie

Am intrat, ca în fiecare an la această epocă, la magazinul „Le Père fragile", unde sînt solduri de porțelanuri și cristale. Pe o consolă pahare de cristal de Boemia: albastre, verzi, galbene. Exact aceleași ca pe vremuri în sufrageria părinților mei. Să fi fost din cauza naturii cristalului? Amintirea s-a transformat pe loc într-o prezență rece fără umbre, un desen net, fără emoția acestui gen de regăsire cu obiecte familiare. Imaginile venite din memorie nu au fost *transfigurate*. Așadar, și cristalul care este șlefuit în acest scop poate să nu reflecte nimic decît pe sine, asemenea unei oglinzi goale, atunci cînd sursa interioară este stinsă.

Paris, 13 februarie

Primarul din Săpînța a cerut azil politic în Franța unde are un frate — și l-a obținut. Ca și medicul care a făcut autopsia studentului mort în timpul celei de-a patra mineriade (septembrie 1991, în Piața Victoriei, primarul a constatat că trupa (= Securitatea) trăsese cu cartușe de război, contrar versiunii oficiale. Amenințat cu represalii, el și familia sa s-au refugiat în Franța. Un grup de tineri români refugiați în Germania au trimis un apel Ligii noastre (LDHR): se tem că vor fi trimiși înapoi în România. Să crezi că sîntem iar în era Ceaușescu.

Paris, 14 februarie

Am găsit în memoriile lui Nicolas Sombart (fiul marelui economist Werner Sombart) această frază: „subiectivitatea și istoria nu sînt în ochii mei decît cei doi termeni ai unei alternative. Subiectivitatea are oricum o coloratură istorică." Totul, în această carte admirabilă, îmi este familiar, începînd cu copilăria lui la Berlin-Grünewald. Părinții mei au cunoscut desigur pe *Geheimrat* Werner Sombart și pe frumoasa lui soție româncă, născută Corina Leon, cu treizeci de ani mai tînără decît el, a căror casă și ale căror mese erau faimoase în anii dinaintea preluării puterii de către Hitler. Capitolul privitor la ambasade, mai ales la ambasada Franței de pe Pariser Platz — paginile despre André François-Poncet (pe care tatăl meu l-a cunoscut bine), atît de perspicace prin judecățile pe care le emite asupra lui Hitler (vezi *Souvenirs d'une ambassade à Berlin — 1931-1938*), toate acestea m-au făcut să regret că tatăl meu n-a avut timpul să-și scrie amintirile, el care cunoscuse și iubise Berlinul acela! Dar cum ar fi putut să-și scrie memoriile în timpul terorii anilor cincizeci? Au urmat boala și moartea.

*

... te duci... îți cumperi cîte ceva la farmacie, pe urmă intri la colțul străzii, la Monoprix... te îngrijești, te întreții ca un *obiect viu*...

*

Conversație cu Marie-France: se pare că Goma s-a dezlănțuit, calomniind pe toată lumea, acuzîndu-l pe Lucian Pintilie de a fi fost „securist"... o mizerie românească... să fii un erou, și apoi să cazi atît de jos...

(*aceeași zi*)

Arta de a trăi în „marile case" ale Europei de altădată. De reținut sentimentul lui Nicolas Sombart față de oamenii rafinați pe care îi frecventau părinții lui la Berlin — elitele care au dispărut o dată cu apariția, după al doilea război mondial, a societății de masă și a influenței americane. De pus în legătură cu rolul oamenilor de valoare germani emigrați în America: nu numai evrei — dar și nemți care au contribuit mult la edificarea Americii

moderne. Vezi arhitecții Bauhaus-ului care au conceput buildings-urile din New York (Gropius etc.) și oamenii de știință (Werner von Braun)...

Paris, 18 februarie

Cioran e rău de tot. Simone îmi povestește la telefon ce s-a întîmplat și cum s-au agravat lucrurile în ultimele zile: l-au găsit pe stradă, așezat pe jos. A urinat mult sînge, s-ar putea să fie o piatră la rinichi. Nu vrea să mănînce, nu vrea să-și pună ciorapii de varice, nu vrea să se spele... Simone stă ore lîngă el ca să încerce să-l convingă. Are clipe de luciditate, apoi totul reîncepe. Ce se va întîmpla? Sînt foarte îngrijorată.

(*aceeași zi*)

Azi-dimineață, era încă întuneric, oglinda de la intrare a căzut cu mult zgomot. Am fost îngrozită de semnul rău. Ca în noaptea morții lui Dinu Noica, cînd o hartă înrămată a căzut exact în același loc. Agățasem acolo oglinda. Ce curios că nu s-a spart. A lovit scaunul și o valiză care se afla acolo din întîmplare. Am umblat fără rost toată dimineața. După aceea am primit telefonul Simonei.

•

Paris, 8 martie

Centrele Puterii care ne guvernează — libertatea este iluzorie cînd ai înțeles acest lucru. Oamenii de legătură la lucru. Bucățile puzzle-ului se așază la locul lor. Apare atunci figura Puterii Centrelor. Cum să scapi de ea? Cum să scapi de Centrele care ne manipulează? doar prin disprețul față de Putere.

(*noaptea*)

Luna de primăvară m-a trezit — uitasem să las storurile. Atunci m-am gîndit la toți morții care se înmulțesc în jurul nostru. La boala bietului Cioran — cine ar fi zis? O lecție învățată tîrziu: să vezi murind în jurul tău. La lumina magnetică a lunii moartă demult, m-am gîndit la Nego, la Nicu Steinhardt, la Dinu Noica. Și-apoi din nou la Cioran: a căzut, și-a fracturat femurul. L-au dus la spitalul Cochin. Nu recunoaște pe nimeni, în afara unor scurte momente de luciditate.

Paris, 13 martie

Am ascultat predica transmisă de la catedrala Notre-Dame. Am reținut, prin intermediul limbajului liturgic, distincția dintre trup și carne. Trupul, organ al vieții, locul vulnerabilității sufletului nostru (a sensibilității noastre), trupul trăiește laolaltă cu spiritul. Carnea este acea materie pe cale de descompunere. Creștinismul subliniază unitatea în viață a sufletului cu trupul. Atitudinea lui față de trup: nu-l exclude dar îi acordă o altă misiune, o altă semnificație. Lucruri știute a priori, dar care trebuiesc regîndite acum. Cum se poate exprima acest sentiment de *unire* cu trupul, această complicitate între mine și el — acest mister al spiritului împlîntat în trup? în caz de boală aș putea eu oare vorbi cu aceeași seninătate despre trupul meu fără a-l condamna să nu fie decît o carne pieritoare și nimic altceva? Creștinismul se adresează atît trupului cît și sufletului, prin asta este unic. Dar cum să nu te încurci astăzi în descoperirile științei și ale biologiei? Tehnici care toate trag înspre ele nefericitul nostru trup pieritor, fără să-i lase libertatea de a fi și altceva decît materie, decît *carne*. O mare amenințare vine dintr-acolo — o amenințare care poate duce la o atrofie a sufletului...

*

Vis de primăvară — îmi imaginam o carte mare cu trepte albe pe care mă înălțam... Cartea se numea Singurătate...

Paris, 14 martie

Vizită lui Cioran la spitalul Cochin. L-au mutat într-un serviciu de boli interne din cauza problemelor sale intestinale. Un vechi ulcer care ar fi reactivat. M-a sărutat, m-a cuprins cu brațul lui stîng, mi-a luat mîna în mîna lui dreaptă. Mi-a făcut un semn spre fotoliu, cu un zîmbet dezamăgit, aerul lui obișnuit, dar mai *sălbatic*, ochii mai albaștri ca de obicei. A bolborosit cîteva cuvinte pe care nu le-am înțeles numaidecît. Erau în germană: „was für eine Komödie" (ce comedie) — apoi a scos cîteva sunete românești... ceea ce mi-a confirmat că mă recunoștea. Erau lîngă el Simone și traducătoarea Christine Frémont. Am observat că auzea foarte bine. Simone i-a istorisit (o asculta atent) povestea portarului lor care nu mai vrea să urce cu scrisorile de două ori

pe zi — și aceea a postașului prieten căruia Simone vrea să-i dăruiască ultima carte a lui Cioran (*Cartea amăgirilor*). A vrut să-l pună pe Cioran s-o iscălească. Cioran a apucat stiloul și cartea, dar nu reușea să pună vîrful stiloului pe hîrtie — a reușit în cele din urmă să scrie cu litere majuscule foarte mari: CIORAN. Simone a scos atunci o cutie cu ciocolată „After-Eight" — iar eu am glumit „but it is only after five" („este doar după ora cinci") și asta l-a amuzat. Mi s-a părut că *vrea* să fie distrat. *Înțelege* tot ce este de domeniul inteligenței, ceea ce nu merge este vorbirea. La un moment dat a început să rîdă și am înțeles că murmura: „man müsste Schweinereien erzählen..." Am avut ideea să-i vorbesc despre cartea lui Sombart, a reacționat imediat, fericit ca un copil: „da... povestește..." și a adăugat „este un om într-adevăr... civilizat". Am plecat, fericită că l-am văzut în stare să fie el însuși, dar în același timp profund abătută fiindcă văzusem ceva de necrezut: Cioran atins la cap. Se pare că medicii au diagnosticat cîteva mici atacuri cerebrale irecuperabile.

Paris, 22 martie

Vestea morții lui Ionel Jianu se adaugă știrilor copleșitoare din ultimul timp. Marga Jianu mi-a spus la telefon că de cînd orbise nu mai voia decît să moară. Ionel Jianu era prieten cu Eliade și cu Noica; cu el dispare o figură luminoasă a Bucureștiului intelectual și artistic de odinioară. Ar fi trebuit să mă duc să-l văd, cum de am putut să-l uit?

Paris, 28 martie

De cîteva zile Cioran este mai liniștit. Între timp au adus în salonul lui, în locul bătrînului cardiac, un tînăr bolnav de SIDA. Simone i-a rugat pe prietenii mai tineri ai lui Cioran să nu vină să-l vadă... Peste cîteva zile Cioran va fi transportat la spitalul Broca... pentru reeducare...?

Paris, 30 martie

Întîlnire cu Liiceanu la cafeneaua La Rotonde. Sosită cu cîteva minute mai devreme îl văd venind prin geam. Se oprește, își lasă jos servieta enormă, scoate un pieptene și se piaptănă — degeaba,

căci părul lui aspru este rebel. Mă bucur să-l văd. Sînt sensibilă la inteligența lui învăluitoare. Este preocupat de rezultatul alegerilor recente din Franța: se teme pentru politica culturală franceză dusă pînă acum: îl liniștesc din acest punct de vedere, nimic nu se va schimba. Lupta pe care o duce nu este ușoară: să te introduci pe lîngă marii ștabi ai editurilor franceze, să bați la uși pentru a obține înlesniri (era așteptat la Hachette). Trebuie să fii rezistent pentru asta (și este) și abil în negocieri. Noica nu se înșelase socotindu-l primul dintre discipolii lui. Liiceanu s-a revelat a fi un mare editor. Stăm de vorbă. Spune că în ultimii trei ani totul s-a stricat în România — oamenii și-au dat arama pe față, decepțiile sînt numeroase. Intrigile de asemenea. I-am răspuns: mie-mi spui?... Ne vom întîlni la sfîrșitul lunii, la București. Mă va duce la Pălținiș, cel mai frumos loc din lume, după părerea lui.

Paris, 1 aprilie

Mă gîndesc la extraordinara frumusețe a instrumentelor muzicale pe care le-am văzut azi la Salonul de muzică clasică MUSICORA. O lume aparte, aceea a fabricanților-meșteșugari de instrumente de tot felul. O revelație artistică. Omul este o ființă făcută din — și pentru — sunete... varietatea infinită a viorilor, a flautelor... frumusețea aparte a obiectelor care servesc interpretului muzical... prezența intensă a trupului în muzică... gura... brațele... degetele... picioarele...

*

Nocturnă: Citind o pagină din Montaigne, în noua ediție Arléa, mi s-a părut că în spatele cuvintelor, ca un acompaniament, auzeam vocea omului care le rostea. S-a spus tot ce se putea spune despre modernitatea lui Montaigne, despre apropierea de el pe care o simți cînd îl citești. Ca atunci cînd te duci să vezi pe cineva dispus să te primească la orice oră — și să stea de vorbă cu tine.

Paris, 8 aprilie

M-am dus să-l văd pe Cioran. Mi-a zîmbit, cu zîmbetul lui dezamăgit, avea o expresie rătăcită dar blîndă, ochii mai albaștri ca niciodată, mîinile lui frumoase întinse lîngă el. Cînd te strînge de mînă

îl simți tresărind din cînd în cînd. A spus cîteva cuvinte pe care nu le-am înțeles. Clipele de luciditate alternează cu absențele, momentele în care nu se poate exprima — apoi din nou rostește foarte clar cîteva cuvinte. Își va reveni vreodată? Bietul, bietul Cioran. Ce jale să-l vezi așa. Totul este așadar posibil, nimic nu este exclus, moartea ne priveghează pe toți, gata să ne schimbe cursul vieții, atrăgîndu-ne spre ea pe căi nebănuite de noi.

13 aprilie

M-au intervievat doi ziariști tineri din noua generație care nu știu nimic despre trecut. Mi-au spus că toți tinerii români sînt dezamăgiți. Cei mai buni vor să plece. Și ei ar vrea să plece. Pun întrebări de genul: ce credeți despre situația actuală din România? despre naționalism? există remedii posibile? — întrebări rituale. Își fac meseria. O prea mare distanță mă desparte de ei. Sînt un tip de persoană care le este necunoscut. Cînd mă gîndesc că sperasem la un moment dat să mă pot adresa acestei generații. Îmi sînt străini, sau mai degrabă *eu* sînt aceea care le pare străină. La un moment dat am simțit că atitudinea lor politicoasă conținea o doză de indiferență.

21 aprilie

Cioran a fost transportat la Clinica de Geriatrie Broca. L-am găsit singur. Era destul de tîrziu. Dormea. M-am așezat lîngă el. Trăsăturile sale erau frumoase, expresia îmblînzită. Cînd a venit infirmiera care i-a adus un medicament, s-a trezit pe jumătate. L-am chemat atunci și i-am strîns mîna. Mă privea de undeva de foarte departe. I-am vorbit normal, în franțuzește, apoi în nemțește — și atunci a zîmbit. L-am întrebat dacă Verena venise mai devreme — și mi-a răspuns cu voce joasă dar cu o umbră de veselie: „selbstverständlich", apoi am continuat: „und die Marie-France war auch da?" și a repetat „selbstverständlich"... Apoi s-a pierdut — uneori dormind, alteori absent. Am avut impresia că i se dăduse un calmant foarte tare, ca și celorlalți bolnavi din spital. Uit: i-am mai spus la un moment dat: „Was für ein Abenteuer!" Apoi a oftat și a închis ochii. Bietul Cioran. De ce acest chin?

29 aprilie

În timp ce Cioran se pierde tot mai mult în boală, primăvara a făcut să înflorească castanii din Paris. Marie-France și cu mine am vorbit despre el mergînd la teatru. Este oare condamnat să-și sfîrșească zilele într-un spital de bătrîni bolnavi mintal — de a căror prezență devine sigur conștient în clipele lui de luciditate? Multă lume vine să-l viziteze. Simone vine în fiecare zi. Vin de asemenea pe rînd nemțoaica Verena von der Hayden Rinsch, Christiane Frémont, Ioana Andreescu, Marie-France și alții, bănuiesc. Sînt sigură că simte afecțiunea lor prin pîcla care-l înconjoară acum.

Paris, 8 mai

Întrunire la noi: Ana Blandiana, Romulus Rusan, Alexandru Călinescu, Matei Cazacu. Ana Blandiana ținuse cu cîteva zile mai înainte o conferință la Universitatea Paris IV pe tema: *Convertibilitatea suferinței.* Săptămîna viitoare va vorbi despre *Rădăcinile Răului românesc.* Ana Blandiana este o prezență seducătoare. E frumoasă, brună, cu piele mată, zîmbetul ei e plin de farmec. Talentul ei poetic corespunde acelorași calități. Această femeie luminoasă este de asemenea o militantă inspirată, care apelează la sensibilitatea omului, la simțul binelui social, al dreptății și al adevărului. Apelurile Doinei Cornea se situează în același registru. Ce efect poate produce discursul Anei Blandiana asupra unui public francez alergic la tonul patetic? A. B. a înțeles perfect marea dezbatere: cum pot fi salvate valorile tradiției într-o democrație de tip occidental? Problemă spinoasă pentru România care trebuie să se regăsească pe ea însăși, să regăsească trecutul, memoria (după spălarea creierelor operată de comuniști) — înainte de a avea acces la valorile democrației. A sări peste memorie pentru a se pune în acord cu democrația occidentală i se pare lucru imposibil și de nedorit. O ascultam ieri seară, fără să-i mărturisesc cît de mare mi se părea distanța între vorbele ei (care mă tulburau) și discursul cu care sîntem obișnuiți în Occident.

Paris, 12 mai

Excelentă conferință a lui Livius Ciocârlie despre *Răul românesc la Cioran* — o analiză a *Schimbării la față a României*, ca punct

de plecare a criticii cioraniene a României. De reținut comentariile lui L. Ciocârlie. Cioran le-a reproșat românilor (în *Schimbarea...*) dezbinarea între ei, lipsa unui proiect major care să-i unească, absența unei voințe de-a realiza ceva în viață, *negativitatea* lor. Românii s-au mulțumit să *dureze* în Istorie. După Cioran, sensul echilibrului la români s-ar datora lipsei lor de combativitate, de forță interioară. Dorul n-ar fi decît un fel de lene... L.C. vede în *Schimbarea...* o analiză justă dar incompletă. Au fost și momente în care românii s-au unit (vezi marea Unire istorică). Cioran ignoră de asemenea *creativitatea* care rezultă din firea românilor. Socoate cultura românească o cultură inferioară: a avea *sensul morții* este, după Cioran, inferior *sensului Istoriei.* Or, românii au *sensul originilor,* spre deosebire de Occidentali care l-au pierdut. *Au experiența suferinței și sensul gratuității...* Am constatat acuitatea privirii lui Livius Ciocârlie, luciditatea unui român din zilele noastre în fața dramei românești, căci, într-adevăr, este vorba aici de o dramă spirituală: de ce atîta mizerie morală, de ce atîtea slăbiciuni acumulate?...

Paris, 19 mai

Mă întreb ce mi-a venit. Probabil curiozitatea. Încă o jurnalistă de la București. Încep să mă încurc în interviuri care mă obligă să repet mereu aceleași lucruri. Am primit-o. Am stat de vorbă cu ea. O femeie oacheșă, nemachiată, familiară, cu multe întrebări dar și cu multe povești despre ea însăși. O femeie credincioasă. Se interesează de Nicu Steinhardt, știind că l-am cunoscut. Îl știe, spune ea, pe monahul care-l spovedea, pe preotul care l-a botezat. Are un văr care i-a povestit multe despre Steinhardt. O ascult vorbind. E o româncă simplă, de bună credință, atrasă de spiritualitatea ortodoxă. Un tip uman de acolo, la care poți găsi calități — umilință, milă, caritate — dar și — uneori — practici ortodoxe primare, idei confuze, semidoctism... Interviul va fi mediocru, dar ea părea mulțumită.

Paris, 20 mai

Înainte de a pleca în România, am dat o fugă pînă la Clinica Broca. Mă temeam de ce aveam să găsesc, dar Cioran e mai bine. Mult mai bine. Așezat pe pat, arată bine. A fost *prezent* mai tot

timpul. M-a primit cu căldură, nu mai sfîrșea îmbrățișîndu-mă. Vorbește încă greu, își caută cuvintele mai ales cînd sînt cuvinte complicate. A reușit chiar să rostească cîteva fraze scurte. E curios că nu se mulțumește cu vorbe simple, vrea să pronunțe cuvinte complicate: simți că ticluiește fraze în mintea lui. Sînt gata gîndite dar nu reușește să le exprime. Oricum, vioiciunea, rîsul lui erau extraordinare după starea de prostrație de data trecută. Să fie totuși o speranță pentru el?

*

(*seara*)

Mi-a revenit în minte gestul lui Cioran cînd a vrut să-mi ofere bomboane dintr-o cutie așezată lîngă el, dar nereușind să-l ducă pînă la capăt, schițîndu-l doar. Gestul curtenitor cu care își primea musafirii în rue de l'Odéon. Bietul Cioran. Cînd am plecat, a reușit să rostească: „*je vous aime beaucoup*..." Mai tîrziu, ascultînd la mine un cvintet de Mozart, mi-am adus aminte de pasiunea lui pentru muzică. O să-i spun Simonei să-i pună discuri.

Paris, la întoarcerea din România, 29 iunie

Cîteva note despre călătoria mea în România ca să răspund obsedantei întrebări: în ce constă farmecul acestei țări frumoasă și săracă? Am văzut la Muzeul țăranului român creații ale omului pămîntului care dezvăluie o frumusețe originală legată undeva de binefacerile sărăciei. Pornind de-aci poți explora atitudinea românului în fața vieții: acceptarea imperfecțiunii, refuzul (inconștient) al rationalului — ceea ce Noica exprima în felul său cînd spunea: „lucrul *exact* nu este neapărat *adevărat*" — o seamă de aptitudini care nu-l ajută să fie „prezent în Istorie", dar care denotă în schimb acceptarea superioară a soartei — cu alte cuvinte a inevitabilului, adică a morții. M-am gîndit la cuvintele lui Stăniloae: „grijile sînt bune, ele unesc, apropie, trezesc..." Mi-am imaginat revolta unui occidental din societatea de azi împotriva unei asemenea porunci!...Există deci *o față ascunsă a sărăciei* care-l readuce pe om la adevărurile esențiale. Sînt adevăruri pe care Occidentul, asfixiat de prea multă bunăstare, le-a uitat. E vorba, într-un cuvînt, de partea din om care aspiră la un pic de

hrană pentru sufletul său mereu îngrijorat (vezi sufletul occidental, azi în căutare de tămăduitori).

*

O țară unde totul este amestecat — un amestec ce-i drept unic în felul său. Dar pentru ca oamenii să poată trăi în mod civilizat, societatea are nevoie de reguli, de legi. De cîte ori plouă, populația protestează împotriva inundațiilor (din cauza proastei canalizări) dar cînd iese din nou soarele, oamenii uită. S-a făcut frumos, încep din nou să se bucure de viață — viață care este aici puternică, nimicitoare, mereu reîncepută... Grosolănia și vulgaritatea străzii ți-o amintesc la fiecare pas...

*

A fi realist: trebuie așteptat ca noua clasă să se îmbogățească, după aceea se va putea instaura un regim liberal. Altfel spus, asistăm la înscăunarea unei clase noi, copiii foștilor deținători ai puterii comuniste, imposibil de alungat căci ei dețin banii și pîrghiile puterii. Mai este și problema ortodoxă. Doctorul Bălăceanu-Stolnici a înființat „Frăția Ortodoxă", mișcare laică susținută de Patriarhie. Dar Constantinopole, sub influența grecilor, impune „linia athonită". Aceasta nu admite părăsirea tradiției ortodoxe care-i interzice Bisericii să se îndrepte spre serviciul social, și se opune angajării în afara mînăstirilor. Ortodoxia românească este mai suplă, dar este obligată să asculte de Constantinopole de frica excomunicării. La ora aceasta catolicii duc o ofensivă certă. De altfel, uniții își zic acum „catolici". Tinerii sînt atrași de ortodoxie. Adevărata problemă o constituie sectele care primesc bani din America, precum și mișcările carismatice care-i atrag pe oamenii debusolați de criza morală prin care trece societatea născută din comunism. De fapt însă, în toate țările foste comuniste domnește o mare confuzie a spiritelor.

*

La Păltiniș și la Rășinari — la mormîntul lui Noica și la casa părintească a lui Cioran. Mi-a fost greu să fac legătura între Cioran, scriitorul francez și aceste locuri, între frumosul Rășinari și proza cultivată în saloanele marelui secol al filozofilor. Am realizat cît de independentă este activitatea spiritului față de datele materiale

ale existenței. Și cît de simbolică este prezența lui Noica, prietenul, pe aceste meleaguri vecine. Camera lui Noica: de abia poți să te învîrtești între pat și ușă. O sărăcie sublimă, cîteva haine vechi, basca lui, căciula, cărțile. Gabriel Liiceanu ar vrea să facă din acest loc o casă memorială.

*

În mașină cu G.L. Despre ce am vorbit? Despre Dinu Noica și despre amintirile lui, ale lui G.L. Despre românii de la Paris pe care-i descoperă acum. S-a purtat atent cu mine, a pus mult spirit în conversație. Cred că i-am deslușit felul de a fi: unde mai găsești la un occidental un asemenea contrast între apetitul pentru viață și detașare? între inteligența speculativă și omul natural, în armonie cu el însuși?

Paris, 30 iunie

Mi-a trebuit destul de mult timp ca să mă regăsesc în Franța. Ca să pun din nou distanța indispensabilă între mine și lumea aceea îndepărtată dar atît de apropiată. O reajustare tot mai problematică pe măsură ce trece timpul. A fi în afară pentru a gîndi ceea ce este în interior — amîndouă făcînd parte din mine.

Paris, 1 iulie

La Cioran. E mai bine, un bine care depinde de zile. Dar medicii nu mai au speranță. Era așezat într-un fotoliu, lîngă pat, cu aerul „prezent", privirea veselă, chiar șugubeață, vorbind greu, rostind din cînd în cînd un cuvînt, oferindu-mi dulciuri (rahat). A avut un aer uimit cînd i-am spus că-l văzusem pe Relu — ceva a vibrat în el — apoi a întrebat încet, cu greu: „ist er gestorben?"... Bietul Cioran.

iulie

La „Tîrgul Poeziei" (Marché de la Poésie) care s-a ținut ca în fiecare an în piața Saint-Sulpice, în jurul fîntînii, am stat de vorbă cu cîțiva editori prieteni sau poeți — am vorbit cu Michel Cluny despre poezia religioasă. A vrut să știe dacă există o poezie religioasă românească comparabilă cu cea armenească. Tocmai îi

publicase în colecția sa „Orphée" pe poeții armeni, în traducerea lui Vahé Godel. M-am gîndit bineînțeles la Vasile Voiculescu, printre moderni. E sigur că limba liturgică are, în românește, o poezie care-i este proprie. Oricum, personal, m-am îndoit întotdeauna de poezia de inspirație religioasă — adică de combinația dintre limbajul poetic modern și spiritul religios. Limbajul tradiției liturgice s-a născut dintr-un sentiment care l-a inspirat puternic pe omul anonim în fața Dumnezeului său, limbaj într-adevăr înrudit cu cea mai înaltă poezie. În ce măsură un poet poate să atingă acest nivel? De văzut cum a tradus Vahé Godel pe poeții religioși din Armenia sa natală. Spiritul religios își are cerințele sale. Este rar ca aceste două exigențe, limba modernă și inspirația religioasă, să se întîlnească. Vasile Voiculescu poate fi oare tradus?

iulie

Înainte de a pleca în Normandia am trecut pe la notar pentru a verifica donația pe care ne-am făcut-o reciproc, numită donația „ultimului supraviețuitor". Notariatul situat pe avenue Rapp, lîngă turnul Eiffel, este un labirint de birouri unde lucrează, la umbra dosarelor, „clericii de notari". Atmosfera este vătuită, cufundată în tăcere. Sînt tratate aci afaceri legate de moșteniri, de bani, de donații, aranjamente în vederea transmiterii de bunuri, preocupări secrete pe care familiile le tăinuiesc în sînul lor. Am pătruns într-o Franță secretă. Faptul de-a trebui să trecem prin această veche instituție franceză, imuabilă, căci este legată de domeniul intangibil al „dreptului de a poseda", n-ar trebui să ne mai mire. Dar nu mă pot dezbăra de un vechi sentiment de rezervă față de această lume a sacrosanctei posesiuni protejate — probabil că am fost marcată de comunism fără să-mi dau seama.

Normandia, iulie

O scrisoare de la Simone, datată 28 iulie: „Cioran își urmează drumul — dar cît de neprevăzut, de imprevizibil, tîrîș-grăpiș." Are zile proaste, cînd i se mărește doza de calmante, cum a fost săptămîna trecută, cînd a „agresat" un pacient. Duminică își revenise — pe cît se poate. În aceeași zi a venit să-l vadă Georges Roditi, care a observat în timpul conversației că orice om vrea să trăiască cît se poate de mult în ciuda „neajunsului de a se fi născut". Cioran

a rîs și a spus: „eu sînt autorul acestei cărți...“ Mai tîrziu i-am citit cîteva poeme ale poetului Pius Servien pe care vizitatorul lui i le adusese. A ascultat cu plăcere, a vrut să-i mai citesc și altele. Cum să înțelegi? Mă străduiam să citesc cît mai bine! Cînd m-am întors la Paris, i-am telefonat Simonei. Mi-a spus că Cioran, auzind că-i scrisesem, exclamase: „trebuie s-o primim ca pe o *regină*!“... O să mă duc să-l văd duminică 8 august, săracul de el.

8 august

L-am găsit în grădină cu Simone și cu doi tineri brazilieni, soț și soție. I-am adus fotografiile cu Relu și cu casa de la Rășinari. Le-a privit multă vreme. Restul timpului a ascultat conversația, prezent, făcînd cîteva remarci ironice „mai bine să te sinucizi imediat“ (se vorbea despre degradarea existentă peste tot în lume, brazilienii descriind prăbușirea Braziliei...) — a pronunțat cîteva cuvinte ici și colo, dar care aveau sens, deși le rostea cu greu. A mîncat doi biscuiți, a băut puțin suc de fructe și ceai medicinal. L-am găsit destul de bine, dar Simone nu era de părerea mea. Se pare că Ion Iliescu i-a trimis luna trecută un mesaj foarte bombastic („celui mai mare gînditor al acestui sfîrșit de veac...“) care l-a indignat pe Liiceanu, întîmplător de față. La plecare l-am îmbrățișat: „sper să ne mai vedem pe lumea asta“, a spus el, apoi mi-a sărutat amîndouă mîinile.

9 august

Mi-am recitit notele despre Cioran așa cum l-am văzut ieri. Uitasem să notez ce bine arăta, avea mină bună, ochii foarte albaștri, purta pe umeri șalul de culoare lila (un cadou, pare-se, de la admiratoarea lui, Verena) — este oare indecent din partea mea să detailez în felul acesta aspectul unui biet bolnav? Dar e vorba de un om al cărui farmec nici cea mai cumplită boală nu i l-a putut răpi. Ai vrea să stai lîngă el ca lîngă un copil bolnav. Nimic la el nu te respinge, nu seamănă cu ceilalți bolnavi pe care i-am zărit acolo. Are în el ceva angelic, chiar în starea în care se află. Oroarea nu l-a urîțit. Doamne, cum pot să scriu asemenea lucruri!

*

Aflu de la Simone că Ionescu a avut un mic infarct și că a trebuit să fie internat. Azi-dimineață am sunat-o pe Marie-France.

Era îngrijorată, o podideau lacrimile la telefon cînd i-am spus că mă gîndesc mult la el și la ea. Așadar, asistăm acum la două vieți care se sfîrșesc, după atîtea altele care s-au consumat în jurul nostru. Azi după-amiază mă voi duce la un parastas în amintirea doamnei Basil Munteanu, soția profesorului, mort mai demult.

Crans sur Sierre, 14 august

L-am văzut ieri la Hotel Elite, lîngă terenul de golf, unde locuiește în fiecare vară, pe George Antoniade, acum „mareșal al Curții" regelui Mihai. Mi-a povestit recenta călătorie a reginei Anna în România. Regina a vizitat mînăstirea Țigănești, unde maicile pregătiseră o masă „de post"... compusă din șapte feluri de post și dintr-o prăjitură enormă, tot „de post"... Regina nu mai înțelegea nimic, ea care se vrea acum o bună ortodoxă! A asistat de asemenea la liturghia de la Patriarhie. Și a cerut în mod special Patriarhului s-o binecuvînteze... așa cum i-ar fi cerut și Papei, pe vremea cînd era catolică.

Crans, 18 august

Am revăzut-o pe doamna elvețiană de la Chermignon care organizează în fiecare an o călătorie în satul „adoptat" de comuna ei. Alți elvețieni din regiune au descoperit și ei România. La întrebarea mea: în fond, de ce vă duceți acolo? — „din cauza oamenilor, doamnă, fiindcă sînt inimoși!"

Crans, 25 august

Voi părăsi Crans-ul de data aceasta fără a lăsa în urma mea apartamentul cu balconul și priveliștea de neuitat asupra Alpilor și a Văii Ronului. Cum se face că mă despart de acest loc fără să mă apese vreun sentiment de regret? O schimbare petrecută în mine? Se poate să nu mai fiu persoana care și-a dorit așa de mult să se *instaleze*? Să cumpere divane, o masă și scaune rustice, să le aranjeze, să atîrne gravuri, să comande un dulap pe măsură, să pună rafturi în boxa de la parter unde se păstrează schiurile și hainele de iarnă?... Nu-mi vine să cred că am devenit altă persoană. După un timp care a durat douăzeci de ani, m-am detașat. Zilele trăite aici s-au depărtat de mine fără durere, schiul de fond, excursiile

din timpul verii, plimbările pe potecile săpate de vechii locuitori din Valais pe povîrnișul muntelui... farmecul de care nu mă puteam lipsi... am o senzație de libertate, mă simt despovărată. De astă-dată am locuit într-o cameră închiriată. Acum, plec fără a lăsa nimic în urma mea. Apartamentul este vîndut — unui profesor de filozofie se pare, fără familie și amator de munte... Peisajele își iau rămas-bun de la mine. Ne vom mai revedea, dar altfel — va fi un contact diferit, ca între ființe care își vor aminti despre lucruri de altădată. Între munții din Valais și mine a fost o poveste plină de zăpezi și de ceruri, o lume cu soare și cu alb de neuitat. Totul a fost frumos — acum plec, ușoară, fără păreri de rău.

1 septembrie

Boutros Ghali, secretarul general al Națiunilor Unite, a răspuns la televiziune întrebărilor ziaristului Jean-Marie Cavada. Călduros, spontan, sensibilitatea acestui copt egiptean îmi este familiară. A vorbit despre prezența Națiunilor Unite în lume. Despre „mondializarea" problemelor. Întrebare: unde va fi centrul de autoritate a lumii de mîine? Organizațiile regionale vor juca un rol crescînd. Dreptul de „ingerință" de asemenea. Dar cine va face poliția? Ce forme noi de autoritate vor fi adoptate? Boutros Ghali a negat că există deja „o nouă ordine mondială". Consideră că sîntem într-o lume în gestație, în căutarea acestei noi ordini. O lume în plină tranziție. De reținut pentru mine tipul de om pe care-l reprezintă acest egiptean de religie coptă. Mi-a amintit-o pe o tînără profesoară de franceză de la Universitatea din Cairo, Hanna Fathmi, pe care am cunoscut-o la conferința islamo-creștină de la Tripoli, în Libia. Coptă și ea, venise să ne vadă la Paris și ne vorbise despre dificultățile cu care se confruntă creștinii într-un Egipt tot mai islamizat, care vrea să șteargă urmele trecutului elenistic al orașului Alexandria, o lume pe care o cunosc prea puțin, dar care mă atrage mult.

Paris, 2 septembrie

O dată revenită la Paris, primesc anunțul unei noi asociații create de istoricul de stînga Jean Ellenstein, care-și propune să combată

naționalismul. Sînt invitată să ader la ea. Dar nu mă pot hotărî să accept. Eu revendic pentru popoarele abia ieșite din comunism dreptul de a-și regăsi, prin apartenența lor la un spațiu, un trecut, o tradiție. De ce sentimentul național n-ar face și el parte din „drepturile omului" pentru popoarele care se află în acest stadiu? Întrebarea poate surprinde din partea unei expreședinte a unei ligi a Drepturilor Omului — dar eu o pun — și-mi pare justificată.

*

„Ar fi vrut s-o cuprindă un vîrtej albastru provenit din praful caselor unde-și petrecuse zilele..." (o frază auzită? visată? imaginată?)

Paris, 4 septembrie

Dejun monden cu Grégoire Brancovan și soția lui, o laoțiancă. Eram invitați de bătrîna și fermecătoarea doamnă Odette Bibesco, văduva lui Philippe Bibesco, văr cu Martha. Grégoire Brancovan este fiul lui Matei B., la rîndul lui fiul lui Constantin B., fratele Annei de Noailles. Acest tînăr Grégoire lucrează la O.N.U., la New York. A fost numit (de către Boutros Ghali) responsabil al secției umanitare pentru Irak. Inteligent, subtil, și-a făcut studiile la Geneva. Vorbește despre greșelile americanilor care s-au împotmolit în Somalia, despre tactica lor greșită în Kurdistan, despre erorile Occidentului în fosta Iugoslavie. Socotește că evoluția din România se poate înțelege, că încetineala reformelor se explică: noua clasă vrea, bineînțeles, să păstreze puterea. Cît despre monarhia românească, spune că principesa Margareta este prost văzută la New York, dar s-ar putea să fie din cauza unor intrigi românești... În timp ce discutăm, Grégoire Brancovan scoate din buzunar niște mătănii pe care și le strecoară printre degete, după obiceiul oriental. Ce lucru curios, căci după aspect și conversație este un occidental! Mi-am amintit atunci că bunicul lui, fratele Annei de Noailles, fusese căsătorit întîi cu o grecoaică din Egipt și că mama bunicului său Constantin și a Annei de Noailles era fiica lui Musurus Pașa, un grec din Fanar, ambasador al Turciei la Paris... din momentul acela l-am privit cu alți ochi — uitînd ceea ce *voisem* să cred sau *crezusem* că văd în el: în realitate, cu excepția numelui său, ar fi putut fi un oriental de orice apartenență.

Trebuie să mă scap o dată pentru totdeauna de una din obsesiile mele: să cred, mereu și întotdeauna, că este ceva interesant de descoperit în originea românească!...

*

Astă seară la Champ de Mars, a avut loc un festival în aer liber. O sută de mii de persoane s-au strîns pe peluze ca să-l audă cîntînd pe Pavarotti.

5 septembrie

La clinica Broca. Cioran s-a îngrășat puțin, are poftă de mîncare. Simone și Ioana A. erau așezate lîngă el și-l ajutau să mănînce o bucată de tartă cu prune și biscuiți. M-a privit, a zîmbit, m-a sărutat. Simone mă avertizase la telefon că nu știe încă unde se află. Deunăzi i-a spus într-o clipă de luciditate: *„trebuie să mă suprimi"*... Am stat de vorbă între noi și cu el, Simone, Ioana și cu mine. Simone a povestit despre Verena von der Hayden-Rinsch, cu care nu se află în termeni buni în momentul de față. Cioran asculta, avea aerul că înțelege, dădea din cap, zîmbind, începea o frază, bolborosind ceva. Am coborît cu el în grădină ca să-l obligăm să umble puțin. Imposibil de știut dacă ne urmărea conversația. La plecare ne-am îmbrățișat — a rostit: „cînd? cînd?" — i-am spus „mă întorc în curînd" — dar nu înțelegea. Are reflexe care te fac să crezi că înțelege: rîde, se miră ca înainte — dar mă tem că sînt doar aparențe. M-a cuprins o adîncă tristețe, deși Cioran nu era mai rău ca ultima oară.

8 septembrie

La colocviul despre Istoria religiilor, ținut la INALCO, în amintirea lui Ioan Petru Culianu (Couliano), am aflat între altele că se practică astăzi isihasmul în România. Există chiar un Institut (un Centru) de isihasm laic... Am aflat de asemenea că, după o statistică americană a țărilor celor mai religioase din lume, România s-ar situa pe locul al treilea, după India și Polonia... De ce nu se scrie nimic despre asta? Vreau să spun cărți care să nu fie broșuri hagiografice? Poate există lucrări despre care nu știu nimic.

17 septembrie

Conștiință acută a evenimentelor, ca și cum lumea ar răsuna în mine — probabil din cauza imaginilor de la TV — timpul, impresia de a fi *luată pe sus* de ape repezi — nu găsesc alte cuvinte în clipa de față. Cum să reziști sufletește, iată singura chestiune care contează.

*

Apariția lui Soljenițîn — tocmai la TV — m-a liniștit. A rămas extraordinar de tînăr. Intenționează să se întoarcă în Rusia în mai 1994, cînd îi va fi gata casa pe care și-o construiește, o casă nouă, el, care n-a avut niciodată locuința lui în Rusia! Alături de el, Bernard Pivot care se dusese să-l intervieveze în America, părea minuscul. Dimensiunea lui Soljenițîn este impresionantă, răspunsurile sale complexe, subtile, profunde. Convingerile sale creștine, omenești, rusești, de nezdruncinat. A refuzat să vorbească despre „sufletul rusesc" (la întrebarea trimisă de Valéry Giscard d'Estaing) — i-a displăcut expresia. A prezis că Rusia are un drum lung de parcurs pentru a ajunge la democrație. A vorbit despre *haosul* actual — democrația va trebui construită pornind de *jos* — de la *bază* — schimbările trebuie să înceapă de la nivel local, de la sate, prin îmbunătățiri materiale, pentru a urca la nivelul superior (cultură, structuri politice). Am recunoscut vechea lui idee: întîi organicul, adică organismul viu... S-a declarat împotriva modelului occidental, căci Rusia are evoluția ei proprie, în funcție de trecutul ei. Răspunzînd ziaristului Bernard Guetta, Soljenițîn a pomenit de negustorii ruși care existau în secolul al XVI-lea... În fața ochilor noștri apăruse bătrîna Rusie — simbolul viu al măririi pe care o poate atinge Rusia. Cît de mici sîntem noi, românii, prin comparație!

18 septembrie

Vizită lui Eugen Ionescu, întors acasă după infarct. Trăiește acum ocrotit în fiecare clipă de medici, vegheat de Marie-France. Văzut așa, întins în patul lui din lemn lustruit, cu cearceafuri înflorate, acoperit cu un pled roșu, era palid dar viu la chip, exact el însuși. A ascultat conversația, intervenind uneori cu haz („am niște micimi", a spus, traducînd din franceză: *j'ai des petitesses*...).

Am vorbit despre interviul lui Soljeniţîn de la TV, pe care l-a văzut. Eugen Ionescu a rămas un mare admirator al lui Soljeniţîn. Emisiunea îi plăcuse foarte mult, dar francezii de tipul lui Bernard Pivot i-au displăcut întotdeauna. Şi-a reluat leitmotivul umoristic: „Francezii sînt proşti..." Ar fi dorit să aibă veşti de la Cioran care venea des să-l vadă dimineaţa, pe la orele 11. Marie-France, vorbăreaţă, extraordinar de devotată, este îngerul lui păzitor... pe scurt era acelaşi scenariu ca de obicei. Pe la orele 21, infirmierul de noapte, un tunisian, nu venise încă. Ionescu se agita: „De ce n-a venit? Ar fi trebuit să fie aici. Telefonează-i!" (lui Marie-France). Zece minute mai tîrziu a apărut tunisianul, dar Ionescu nu s-a liniştit, căci el (tunisianul) a spus că se duce să-şi parcheze maşina, şi se întoarce imediat... „Unde este? Unde s-a dus să parcheze? Este un idiot, ar fi trebuit să plece mai devreme de acasă!" — Pe scurt, o miniscenă de teatru jucată de însuşi Ionescu, mai natural şi mai drăgăstos ca niciodată. După ce s-au liniştit lucrurile, am plecat cu Marie-France şi ne-am dus la restaurantul italienesc unde-i place să meargă ca să-şi mai schimbe ideile.

Paris, 20 septembrie

Citind discursurile lui Titulescu (pentru juristul francez Gérard Lyon-Caen, care se va duce la Bucureşti şi care mi-a cerut să-i fac un rezumat al ideilor lui Titulescu) — descopăr vederile sale asupra realităţilor politice ale momentului (vezi analizele economice şi financiare), angajamentul său românesc, demnitatea lui, ironia lui subtilă, de pildă în faţa revendicărilor ungureşti (afacerea „optanţilor"), puterea argumentaţiei sale. Pe de altă parte, citindu-l, înţelegi îngrijorarea care domnea prin anii '20–'30 în ceea ce priveşte *frontierele*. De unde Mica Antantă, apoi Pactul Balcanic. Titulescu alerga de la o capitală la alta pentru a întări legăturile cu ţările vecine. Viitorul părea ameninţător pentru micile ţări din Est.

24–25 septembrie

În Rusia există în momentul de faţă *doi preşedinţi*: exact ca în *Boris Godunov*: adevăratul ţar şi falsul ţar. Cine va cîştiga? Eltîn

a înconjurat Parlamentul cu armată. În interiorul Parlamentului, s-au baricadat deputații împreună cu „președintele" Ruțkoi, mulți dintre ei sînt înarmați. Occidentul îl susține pe Elțîn.

Paris, 29 septembrie

Suspensul continuă la Moscova. Parlamentul este încercuit de armată. Deputații rebeli refuză să se predea. Istoria rusă se desfășoară în văzul tuturor.

*

Intermezzo: călătorie de interpret în Luxemburg.

Paris, 4 octombrie

Răzmerițe la Moscova — în direct. Parlamentul este luat cu asalt de trupele pro-Elțîn. Nemaipomenite imagini în direct pe CNN. Azi dimineață, pe o vreme splendidă, tunurile au tras în plin asupra Casei Albe (fostul Comitet Central). Ieri, s-au văzut scene de stradă tipic rusești: mulțimea (pro-Ruțkoi), garda de la Casa Albă.

Paris, 24 octombrie

Azi, duminică, l-am luat cu mine pe Vladimir la biserica din rue Daru ca să poată urmări liturghia ortodoxă (în franceză). Copilul a fost foarte atent. M-am bucurat cînd mi-a spus: „M-am simțit bine cînd m-am împărtășit."

Paris, 26 octombrie

Interpretă la Banca Mondială cu reprezentanți ai Moldovei. Lumea de azi: pe de o parte „experții" organizațiilor internaționale, „the donors" (FMI, BERD, UE, UNDP etc.*), pe de alta noii burghezi foști comuniști, care dețin puterea în Europa de Est. Din trei miniștri moldoveni, doi au vorbit în rusă.

---

* Fondul Monetar Internațional, Banca Europeană de Dezvoltare, Uniunea Europeană, Fondul de Dezvoltare al Națiunilor Unite.

Paris, 29 octombrie

În România, banditismul la orașe a luat proporții: tînărul istoric Mihai Sorin Rădulescu a fost bătut pe stradă, la București, de niște țigani, acum e la spital.

1 noiembrie

N-am mai fost demult la Cioran: din lașitate față de degradarea fizică a unui om? dintr-un refuz al realității? din lipsă de caritate?... Astăzi m-am hotărît să mă duc să-l văd. Era singur, așezat pe pat, cu aerul absent. Cum m-a văzut, s-a înviorat puțin. A avut aerul că mă recunoaște. M-am așezat lîngă el și i-am vorbit. I-am povestit despre plimbările noastre în grădina Luxembourg, și a reușit să pronunțe „era... un paradis". L-am întrebat ce face Simone — și mi-a dat un răspuns curios: „... se preface..." Am spus: „se preface că ce...?" și mi-a răspuns cu greu: „... că înțelege". Ce-a vrut să spună? Că Simone îi ascunde ceva? A ascultat cu plăcere ce i-am povestit despre primirile de altădată la Mircea Eliade și Cristinel, dînd din cap cu gesturi cunoscute. Dar nu sînt sigură că mă urmărea. I-am vorbit despre cărțile lui. I-am spus că de cîte ori mă duc la Gibert sau la o altă librărie mă uit la cărțile lui. Părea mulțumit. Dar cînd i-am arătat peretele, acolo unde Simone a prins tăieturile de ziar (din *Le Monde, Le Figaro, Libération*) în care se vorbea despre ultima lui carte (*Bréviaire des vaincus*) n-a înțeles. Nu știe ce este în fața lui. Luna trecută, cînd i s-a arătat cartea, nu a fost în stare să citească titlul. Poate că nici n-a realizat cine sînt, deși la plecare mi-a spus: „la revedere, dragă prietenă". În ceața care-l învăluie acum nu l-a părăsit stilul primitor, vrea să se scoale în picioare, să rostească formulele obișnuite. A rămas același, devenit acum altul. A fost un moment patetic. Ce poți face pentru un om lovit de o asemenea nenorocire? Doar un lucru: să-i arăți timp de cîteva minute puțină căldură omenească. Descoperi atunci sensul compătimirii, singurul ajutor cînd totul a fost epuizat.

2 noiembrie

M-am strecurat o clipă în sala unde se ținea un colocviu organizat de Asociația „Est-Libertés" în cartierul la Défense: ziariști

români, bulgari și albanezi erau invitați să vorbească despre presa liberă din țările lor. După-amiază au luat cuvîntul și ziariști sîrbi, croați și bosniaci. Românii (Gabriela Adameșteanu și Ilie Șerbănescu de la *22*, Elena Ștefoi de la *Dilema*) s-au dovedit mult mai subțiri, mai deschiși, mai „europeni" decît ceilalți... Realitatea este că românii aparțin aceluiași spațiu, zis „balcanic", dar sînt fără îndoială diferiți. Au în ei o „valență" care îi situează aparte — *calitățile* lor intelectuale sînt diferite — dacă n-aș fi știut-o, m-aș fi convins observînd astăzi deosebirea dintre ei și ceilalți intelectuali din Balcani.

4 și 5 noiembrie

S-a întrunit Comisia franco-română de Transporturi Maritime. Delegația română: ministrul Transporturilor, directorul general al Navrom-ului și un tînăr atașat... dejun la restaurantul Lenôtre, pe Champs Elysées (Ghiocel și Mitică la Lenôtre... parcă-l aud pe Cioran ironizînd: „*pourquoi pas?*..."). Contrastul mă interesează. În timpul conversației se vorbește despre industria lemnului, mai precis despre industria de mobilă din România. Directorul francez, amabil: „dacă nu mă înșel producția de mobilă este o tradiție în țara voastră, nu-i așa?" Ministrul român: „o tradiție? ce tradiție??... avem o sută de fabrici în România care produc mobilă, atîta tot!" Iată noua clasă: fiii nomenclaturiștilor, deveniți peste noapte burghezi, s-au cățărat, fac afaceri, noțiunea de tradiție nu le zice nimic. Văzuți de cealaltă parte a mesei, într-un restaurant la Paris, pot părea niște ariviști simpatici... dar să te ferească Dumnezeu să ajungi la cheremul personalității lor „intime"!

noiembrie

Viziuni nocturne în stare de semitrezie: o pădure, iarna, o sală într-un muzeu învechit în care parchetul scîrțîia, un pian negru, lucios, pe care era culcat un buchet de flori ofilite... imagini care nu aveau rezonanță, probabil imagini de moarte... mai tîrziu, eram în căutarea unui luminiș și auzeam pe cineva în spatele meu care-mi șoptea: dar ți l-am dat... știi bine... ca un fel de reproș pe care mi-l făceam mie însămi de a fi străbătut luminișul fără a persevera. Ar putea fi o indicație: să caut un lucru pe care l-am găsit și să mă țin de el.

*

Simt că *aș putea* face o depresie... azi-noapte am retrăit spaima momentului în care am căzut pe stradă, în drum spre gară. Mă duceam la metrou, eram grăbită, am calculat greșit înălțimea unui trotuar — m-am lovit foarte tare. Am intrat într-o farmacie să cumpăr ceva, apoi mi-am continuat drumul... O cădere care părea a-mi rezuma viața așa cum mi-a apărut azi-noapte — o cădere, un abandon care se profilează — abandon în mine de către mine. Simt pericolul ascuns în aceste cuvinte. Pentru moment nu sînt decît cuvinte în raport cu care reușesc să păstrez o oarecare distanță, dar care s-ar putea infiltra în ființa mea, ar putea-o otrăvi cu sensul pe care-l poartă în ele, prin semnificația lor amenințătoare. Trebuie căutat ajutor de la alte cuvinte, cele mîntuitoare pe care le-am învățat pe vremuri în anii de școală la maici, cuvinte de rugăciune, îndemnuri la învățătură, cuvinte de încredere. M-am afundat prea mult în propria mea persoană, pe căi fără ieșire, negative — departe de izvoarele spirituale — m-am forțat, m-am angajat voluntar pe terenuri care m-au scos din mine... dar puteam face altceva? Știu că am avut tot timpul sentimentul că ascult de forțe care mă împing din spate — de un imperativ vital, un fel de dinamism biologic — destinul unui om nu este oare făcut și din aceasta? Poate că n-am știut să recunosc luminișul care-mi făcea semn, poate că l-am străbătut cu ochii închiși, dusă de elanul meu biologic, de forțele obscure ascunse undeva în mine. Poate că am *ratat* un lucru important? Un lucru care purta mai multe nume: *viață*, de exemplu... creație, înălțare, poate am trecut alături — de ce? de cine? Poate că n-am fost la înălțimea oamenilor remarcabili pe care mi-a fost dat să-i cunosc?

Paris, 28 noiembrie

Vizită la Cioran: stare staționară. Simone a vorbit mult despre subiecte obișnuite, despre traducerile din Cioran. El asculta, dînd din cap, părînd că înțelege. A slăbit, umblă încovoiat acum. A vrut cu orice preț să se plimbe în grădină (era foarte frig). Simone și cu mine l-am învelit bine: căciulă, palton îmblănit, fular, și am ieșit pe întuneric să facem cîțiva pași. La plecare i-am urat în românește: „sănătate!" — mi-a răspuns: „sănătate și..." Am zis: „voie bună!" și a rîs. Cît timp va mai trăi așa? În camera lui, pe

zid, tăieturi de ziar vorbesc despre ultima lui carte, tradusă de Alain Paruit, care a venit de curînd să-l vadă, mi-a spus Simone.

Paris, 6 decembrie

Am fost invitați la prînz de Gérard Lyon-Caen, care fusese la București pentru sărbătorirea lui N. Titulescu — împreună cu alt cuplu, dl și dna Conac — el, specialist în drept constituțional — ea, o franțuzoaică pasionată de România, vorbăreață și exaltată. Amîndoi au legături printre membrii fostei nomenclaturi azi la putere (Iliescu, Năstase, Roman, Negrițoiu etc.). Doamna Conac este specialistă în probleme legate de *apă* (irigații), cunoaște geografia, hidrologia și agricultura României, a călătorit peste tot în țară. Soțul ei face parte din lumea juriștilor, din burghezia „de robă". Ne aflăm într-un mediu francez cu idei de stînga. G. Lyon-Caen a fost membru al partidului comunist francez. Într-un moment ca acesta în care se pune întrebarea: cînd va avea loc procesul comunismului? și se răspunde: probabil, niciodată — o persoană ca el este interesant de observat. Printre alte remarci, i-a reproșat lui Gorbaciov că a permis *dintr-o slăbiciune* unificarea Germaniei. În legătură cu burghezia franceză, consideră că este în stare să se regenereze pentru a se adapta la lumea modernă. Vorbind despre Rusia, a spus că trebuie umblat cu băgare de seamă, pentru a nu-l supăra pe Ursul cel mare... Și el și prietenii lui erau încîntați de călătoria lor în România. Românii i-au primit regește — ședințe de lucru într-o sală a palatului lui Ceaușescu — recepție luxoasă — călătorie la Sinaia, unde au locuit la Foișor, apoi serbare la București la mormîntul lui Titulescu. Vanități, lingușeli, la care românii se pricep de minune.

12 decembrie

La ora cinci am fost să luăm ceaiul la Eugen Ionescu. L-am regăsit neschimbat. Surprinzător de vioi la minte, deși vorbește încet. Așezat în fotoliu, cu un pled pe genunchi, îngrijit cu infinită dragoste de Marie-France. După ce ne-am instalat, Ionescu mi-a pus întrebări despre Duiliu Zamfirescu. Își amintea de *Viața la țară* și căuta să citeze și alte titluri. Am vorbit apoi despre filmele lui preferate: *Don Giovanni* de Losey și *My fair lady* pe care vrea să le revadă întruna la magnetoscop. Celălalt subiect la ordinea zilei a fost

moartea Elvirei Popescu. Ionescu și-a amintit că Elvira i-a spus odată: „pentru mine de ce nu scrii? de ce scrii numai pentru intelectuali?" și a tras o înjurătură românească. Ionescu îl disprețuiește pe André Roussin și în general pe autorii pieselor de bulevard: „ororile acelea"... în care Elvira Popescu s-a specializat.

13 decembrie

Jurnalele se întrec scriind despre Elvira Popescu articole ditirambice demne de ea: despre surîsul ei, despre strălucirea ei... „numai șampanie și lacrimi"... „De-a lungul unui secol a cărui istorie a fost adesea dramatică, Elvire Popesco a practicat cu eleganță arta supremă a actorului, a adus bucurie, fericire și curaj reînnoit zecilor de mii de oameni ca noi..." (*Le Monde*). I se laudă accentul, farmecul slav, eleganța, vitalitatea, temperamentul ei *autentic*, rar întîlnit la actrițele din zilele noastre, care se *jenează* să se arate așa cum sînt. E. Popescu a aparținut unei epoci fără televiziune — lucrul acesta nu s-a scris, dar mie mi se pare foarte semnificativ. Elvira Popescu a fost *o actriță, nu un manechin* — n-a depins niciodată de *camera de filmat* — televiziunea nu va putea face niciodată concurență unei artiste înzestrate cu un temperament *adevărat.*

Normandia, 21 decembrie

Ca în fiecare an, petrecem Crăciunul într-un mediu francez. Am regăsit aici tăcerea casei, cerul de iarnă, timpul ploios, cu rafale de vînt. Trăiesc un fel de „veșnică reîntoarcere" a cărei față vizibilă este această natură normandă. Un loc ca un răspuns liniștitor la starea mea actuală de debusolare în raport cu mine însămi. Inundațiile din Franța și din țările vecine au cruțat regiunea noastră. M-am plimbat de-a lungul rîului care curge mai departe în matca lui. Am citit un roman de Adalbert Stifter. Aparenta lui simplitate ascunde o frumusețe tulburătoare asemenea unui lac de munte ale cărui reflexe variază o dată cu cerul. Am împărtășit stările sufletești ale eroului care, ca toți eroii lui Stifter, trăiește într-o lume ideală, departe de constrîngerile vieții sociale și politice. Există ceva etern în emoțiile aparent banale ale eroilor lui Stifter, un prezent legat de sentimentele pe care ți le inspiră lungile lor peregrinări pe jos. Privirile lor asupra peisajelor izvorăsc din adîncul

ființei, ca o memorie în mers. Povestirea romantică mi-a transmis strania ei stare de liniște interioară.

26 decembrie

A doua zi după Crăciun îmi parvine un apel de la Radio France International. Mi se cere un interviu telefonic despre... afacerea Caritas!... escrocheria monstruoasă pornită de la Cluj! O oră mai tîrziu, mă sună François Fejtö care m-a auzit și vrea să afle detalii... voi scăpa vreodată de consecințele ironice ale românismului meu rebel?

1994

ianuarie

Un început de an plin de semne de întrebare. Viitorul Rusiei personificat de naționalistul Jirinovski, constituie o primejdie de care Occidentul se teme. Acest personaj grotesc îi permite lui Elțîn să facă apel la occidentali, agitînd sperietoarea nazismului care ar putea renaște. O farsă în stil rusesc, adică periculoasă.

15 ianuarie

Clinton, în Rusia, semnează cu Elțîn și Kravciuk un acord privind distrugerea rachetelor nucleare, însoțit de o declarație: renunță și unii și alții la un atac reciproc. În jurnalul *Le Monde*, articolele semnate de corespondentul ziarului la Moscova sînt pasionante: poți urmări politica rusă ca într-un roman.

*

Ca să-mi mai schimb gîndurile, citesc amintirile unei femei care i-a cunoscut îndeaproape pe Jean-Paul Sartre și pe Simone de Beauvoir. Se numește Bianca Lamblin. O necunoscută care și-a scris memoriile pentru a protesta împotriva implicării ei într-o biografie a Simonei de Beauvoir, scrisă de o universitară americană. Această Bianca Lamblin figurează în *Memoriile* și scrisorile lui Sartre și ale Simonei de Beauvoir, reproduse în parte de americancă. Săraca Bianca protestează împotriva etalării în public a decepțiilor avute în tinerețe cu cei doi monștri intelectuali. Dezvăluie josniciile lor, mîrșăviile, combinațiile lor murdare. Biata

Bianca era o fată cuminte din al XVI-lea arondisment*, prima din clasa de filozofie a Simonei de Beauvoir, care a remarcat-o, a preferat-o, i-a dat dovezi de tandrețe apoi de iubire lesbiană și a sfîrșit prin a o pasa lui Sartre, convingîndu-l în cele din urmă pe acesta s-o părăsească. Beauvoir îi furniza fete tinere lui Sartre. Bianca relatează jalnica ei legătură sexuală cu Sartre, care era un amant mediocru, era urît, dar mai ales bădăran cu tînăra lui pradă, exaltată și naivă. Azi, Bianca reacționează, dar o face prost: se exprimă ca o moralistă lipsită de umor, vrea mai ales să se justifice, ceea ce o deservește. Folosește prea multe adjective, clișee, un stil corect și banal. În ultimă instanță, cartea nu pledează în favoarea ei, chiar dacă are motive să se plîngă că a fost victima unor combinații murdare. Cît despre confidențele lui Beauvoir în scrisorile ei către Sartre, ele ilustrează plăcerea *voyeurismului* la acest gen de intelectuali moderni.

*

La prima ei ședință de amor cu Sartre, Bianca s-a dezbrăcat, păstrînd în jurul gîtului un colier de perle. Sartre, cu un aer dezgustat, i-a poruncit să-l scoată. Contactul fizic a fost mai degrabă ratat din cauza stîngăciei lui Sartre care se controla întruna. Rămîne de văzut dacă sexualitatea filozofului era la limita impotenței sau dacă amintirile tinerei fete (pe atunci) trebuiesc puse pe seama indignării...

16 ianuarie

Aurel Răuță, românul din Spania — bogat și patriot — vrea să organizeze un colocviu pe tema Exilului. A convocat pe cîțiva dintre noi (Th. Cazaban, Paul Barbăneagră, C. Poghirc și cîțiva alții) la un dejun pentru a discuta despre conținutul și titlul colocviului. Am sugerat: *Exilul, bilanț și perspective*. După mine ar trebui să fie întîi de toate un bilanț, o recapitulare a activităților diferitelor straturi ale Exilului (stare de spirit, motivație, acțiuni). Am realizat că întrebarea: mai sîntem noi în exil? continuă să fie actuală pentru aceia dintre noi care se consideră încă niște „exilați".

* Arondismentul burgheziei cu „standing" și bani.

Există situații personale mai mult sau mai puțin dramatice, datorate dezrădăcinării, dar exilul, ca fenomen colectiv legat de o epocă istorică — epoca terorii totalitare — este depășit. Vine acum întrebarea: se poate aplica noțiunea de „diaspora" (versiunea oficială în România) tuturor românilor plecați de patruzeci de ani încoace? Denumirea de „diaspora" lasă să se înțeleagă că românii din străinătate sînt liberi să se întoarcă în țara lor fără probleme — or, această libertate nu corespunde cu realitatea. România are încă un cadru legislativ și administrativ care limitează drepturile românilor din străinătate doritori să se întoarcă în țara de origine. Și totuși, nu din cauza aceasta ar trebui să ne socotim ca fiind încă în exil. Starea de exil legată de o perioadă istorică este depășită. Exilul a fost destinul nostru, al celor care am plecat, alungați, fără speranță de întoarcere, pentru că reprezentam o Românie repudiată de regimul comunist. Discuția în jurul mesei oferite de gazda noastră, Aurel Răuță, a arătat pînă la ce punct Exilul este încă un subiect sensibil, dureros, pasional.

Paris, 19 ianuarie

Micaela îmi scrie din România că la Bellu terenul Filipescu este în paragină. O cățea și-a săpat un adăpost sub piatra de mormînt a bietului colonel Dumitrescu, înhumat acolo pentru că se ocupase de Asociația foștilor elevi ai Școlii Militare Nicolae Filipescu de la Mînăstirea Dealu. Cățeaua a fătat în mormînt! Ce simbol! Iarăși moartea emblematică în diversele ei variante românești. De la consolarea antică în pămînt păgîn, la „bătrînul călugăr din prag" al lui Blaga. Mi-am amintit de cimitirele de sat văzute anul trecut în Maramureș, pline de prune căzute pe jos din prunii plantați la marginea mormintelor. Acum, o cățea a fătat în trupul unui mort. Imagini dintr-o lume unde lumina se întîlnește cu putregaiul. O lume în care oamenii nu-și ascund realitatea morții — și nu-și reneagă credința în puterile Duhului. Printr-o coincidență ciudată, tocmai recitisem *Moartea lui Ivan Ilici*.

Paris, 21 ianuarie

Aveam întîlnire la medic în legătură cu o mică durere intestinală intermitentă. Căutînd printre radiografiile vechi, am găsit clișeul

craniului meu luat cu ocazia unei intervenții dentare. Craniul este perfect vizibil — rotund (ca al tatii), orbitele rotunde, pomeții, gaura nasului — tot ce se va vedea cînd mă vor dezgropa poate, cine știe cu ce ocazie. Mi-au revenit în minte toate „memento mori"-urile cunoscute. Neglijasem posibilitatea de a medita de pe acum asupra propriului meu „memento mori". Mă văzusem sub formă de schelet (coloană vertebrală, șolduri, picioare) dar nu realizasem că aveam la îndemînă craniul meu, *într-un dulap.*

22 ianuarie

Profesoara Smaranda Vultur a ținut o conferință despre deportarea țăranilor din Banat în Bărăgan. Nu știam aproape nimic despre acest capitol al terorii din epoca stalinistă (1948–1953). Mai tîrziu, Ceaușescu a pus să fie rase de pe fața pămîntului satele deportaților și arate cimitirele ca să nu rămînă nimic în urma lor. Ca să se aștearnă uitarea. Azi, Iliescu face același lucru cu crimele regimului. Trecutul trebuie șters pentru ca generațiile viitoare să nu știe pe ce distrugeri în masă s-a întemeiat comunismul în România.

*

Nevoia cea mai urgentă: o Istorie a ultimilor patruzeci de ani. Ce fac istoricii români? Au acces la arhive? Aceeași întrebare se pune în Rusia. În legătură cu Rusia, după plecarea lui Clinton s-a constituit imediat noul guvern, dar *fără reformatori.* Noul șef, Cernomîrdin, un fost aparatcik de grad mare, provenit din complexul militaro-industrial, a decretat refacerea Rusiei (a puterii rusești cu prioritate) și încetinirea reformelor. Americanii le vor împrumuta totuși mulți bani, așa că totul reîncepe — Rusia va trăi mai departe ca un parazit bogat și amenințător, iar casta militară va supraviețui.

*

În *Le Monde*, profesorul Joseph Rovan scrie despre decadența care pîndește Occidentul european dacă acesta nu se hotărăște să schimbe discursul politic: s-a terminat cu statul-providență, cu civilizația vacanțelor, cu protecția socială exagerată. Dacă nu se trezește, Europa merge spre sinucidere.

*

Îmi dau seama, recitindu-mă, cît nu mă pot desprinde de anumite obsesii: pentru că sînt, și mai ales au fost, în centrul vieții noastre. Comunismul, sfîrșitul lumii românești căreia îi aparțineam, Occidentul, decadența marilor țări occidentale — și, pe reversul aceleiași medalii: Europa de Est legată de Occident — acum, Europa va fi obligată să cedeze pasul celorlalte continente. Rusia este un continent pe jumătate asiatic. Ca putere pe jumătate europeană, Rusia va fi viitoarea versiune a Europei — afară de cazul în care se va produce un miracol și se va constitui Uniunea Europeană, cu un guvern european, care să pună astfel capăt Europei împărțită în națiuni. O opțiune dificilă pentru patrioții de stil vechi. Dar unicul remediu *amar* — iată-mă din nou pe punctul de-a lua-o da capo...

29 ianuarie

Colonia română din Paris a fost încîntată de emisiunea lui Frédéric Mitterrand despre regele Carol II și metresa lui, Elena Lupescu. Am fost printre puținii care au regretat lipsa de perspectivă istorică și deformările realității epocii, prin omisiuni și exagerări. De exemplu: afirmația conform căreia regele Carol II a părăsit România în 1940 pentru a-și trăi în Occident dragostea cu Lupeasca. Or, Carol II *a fost obligat* să abdice, pentru că semnase (= aprobase) sub presiunea Germaniei Diktatul de la Viena prin care se cedase Transilvania de Nord Ungariei. Dar cine se interesează de adevărul istoric? Publicul cere povești sentimentale, cu regine, cu regi și scandaluri... oferite în abundență de cronica Curții regale din România, spre desfătarea amatorilor de istorii în marginea Istoriei („*la petite Histoire*"). Un cuvînt despre frumusețea imaginilor din acest film în care se vede Bucureștiul anilor '30, Calea Victoriei de atunci, defilările de 10 Mai, regina Maria călare. Imagini din viața monarhiilor europene care fascinează lumea acestui sfîrșit de veac, cînd dispar treptat capetele încoronate cu mitologia lor deja fabuloasă...

6 februarie

Vizită lui Ionescu. E culcat, nu se mai dă jos din pat, dar arată bine. În camera lui e o lumină plăcută, are televizorul în față și o mulțime

de fiole și bomboane pe o măsuță lîngă el (adoră ciocolata). Îl interesează actualitatea. De îndată ce i-am vorbit de viața teatrală (i-am povestit spectacolul *Menajeria de sticlă* pe care-l văzusem), mi-a spus: „dar există Ionesco!" Era mai liniștit decît acum cîteva seri cînd Marie-France și cu mine ne-am dus la cinema, lăsîndu-l cu Rodica în așteptarea infirmierului de noapte. Ionescu și-a păstrat mecanismul intelectual intact — singurul lui handicap: surzenia. Poimîine mă duc să-l văd pe Cioran. Să mergi de la unul la altul, de la Cioran la Ionescu, iată la ce am ajuns, aici, la Paris — am ajuns să fim martorii vieților lor intrate în umbră — martori involuntari...

8 februarie

Nocturnă: ora 3 dimineața. Imobilul este cufundat în beznă. Parisul doarme. Cerul este senin, o stea strălucește. Noaptea a înghițit imensul oraș, nebunia oamenilor a amuțit. Într-o zi îndepărtată așa va apărea și epoca noastră: ca o imensă tăcere nocturnă.

(*dimineața*)

Masacru la Sarajevo: o bombă a ucis acum cîteva zile șaizeci de persoane ieșite la piață. Miniștrii europeni au condamnat atentatul, dar n-au hotărît nimic. Franța, care se opunea unei intervenții militare anul trecut, stăruie să se pornească acum la acțiune. Americanii se codesc. Totul se amînă de la o săptămînă la alta. Lașitatea generală ascunde teama unui război. O teamă încurajată de Rusia, care se opune oricărui atac împotriva Serbiei. Cu alte cuvinte, Rusia este cea care dictează... de altfel lumea a început să-și exprime pe față îngrijorarea față de declarațiile lui Jirinovski... dar cine poate să știe dacă nu e o înscenare rusească? Argumentele umanitare și declarațiile înlocuiesc acțiunea occidentalilor. Materialismul și pietismul combinate însoțesc neputința Europei.

9 februarie

Cioran era calm, zîmbitor, fericit că primește o vizită. M-a îmbrățișat cu exclamații: „Oh! oh!" și a rostit cu greutate cuvinte rituale: „adevărat?" — „nu se poate!" care ne punctuau conversațiile altădată... mi se pare că a pronunțat de mai multe ori cuvîntul „sceptic". Simone a trebuit să plece la dentist — am rămas cu el —

am privit împreună un album ilustrat cu Greta Garbo. Ne-am plimbat puțin pe culoar, apoi l-am dus înapoi în cameră: nu știa unde e! Și-a păstrat instinctele vitale: răspunde semnelor de afecțiune, simte prezența ființelor, vrea să le atingă. Dar nu știe cine sînt — cu excepția unor rare clipe de luciditate. Trăiește în această stare de crepuscul prelungit, care i-a cruțat înfățișarea: ochii, zîmbetul, mîinile. Uitasem: suspină des, un suspin sfîșietor venit din adînc, suspinul unei ființe care suferă, un suspin profund uman.

15 februarie

NATO a lansat un ultimatum sîrbilor, care trebuie să se retragă la un kilometru în jurul Sarajevoului. Rusia se opune. Ce se va întîmpla? Poate că Occidentul s-a trezit în cele din urmă?

Paris, 17 februarie

Horia Bernea a refăcut, în mic, expoziția de obiecte românești pe tema Crucii la Galeria Teatrului de la Rond-Point — teatrul Renaud-Barrault. În fapt, un proiect aproape imposibil de realizat: obiectele expuse (icoane, cruci de lemn, broderii țărănești etc.), prezentate la Muzeul țăranului român în cadrul simplu care le convine, își pierd aici la Paris o parte din puterea lor simbolică — trebuie să *vrei* să le vezi pentru a le aprecia. Această expoziție prezintă cel mai de preț lucru pe care România îl poate oferi: spiritul (dezbărat de magii) al unui creștinism pur și autentic, la fel de autentic ca și lemnul Crucii. Această autenticitate s-a pierdut în Occident, chiar aici, în Franța, vechea țară rurală. Valorile creștinismului omului natural fac parte dintr-o comoară ascunsă și nu pot fi transmise omului modern din Occident.

20 februarie–5 martie

Am cedat pasiunii mele pentru munte iarna. I-am luat cu mine la schi pe copiii lui Nicolae, la Méribel-Village, deasupra lui Albertville. Am făcut o experiență de viață într-o vilă de munte ținută de o familie-tip din lumea de azi. Ea, doamna S., mică burgheză franceză dintr-o provincie catolică, s-a măritat din spirit de rebeliune (sau din dragoste?) cu un francez de origine străină, un evreu magrebian. Amîndoi sînt medici în regiune. Ea își are cabinetul la Brives:

o femeie modernă, care se vrea sigură pe ea, fără prejudecăți — de fapt o ființă fragilă, nevrozată — din cauza relațiilor conjugale, se spune. Soțul, medic generalist la Méribel (specialist în fracturi, picioare rupte și alte accidente de schi), un original, bărbat frumos, fustangiu, apărînd prin casă dar absent de cele mai multe ori — un tip bărbos, cu cămașă cadrilată și pălărie mexicană. Copiii, doi băieți, crescuți americănește, sălbatici, care nu salută, se lăfăie în fața televizorului, urlă prin casă. Ceea ce nu-i împiedică să fie drăguți, obișnuiți să se servească singuri, eficace, făcînd o mie de lucruri, sportivi, cel mic gătește foarte bine. O familie tipică din societatea contemporană, care respinge în primul rînd principiul de *autoritate*, adică *principiile* în numele cărora se impunea pe vremuri un comportament. Adică respectul datorat valorilor vîrstei, părinților, învățătorilor, persoanelor care au cunoștințe sau experiență, ascultarea, ținuta etc. O experiență neașteptată care mi-a întărit ideile în privința efectelor negative ale modelului american asupra tineretului european.

În timpul șederii mele în această *chalet* am avut mai multe vise. Unul, îngrozitor: eram pe o punte întunecată. Jos, în apa tulbure, animale necunoscute se sfîșiau între ele, încleștate într-o luptă crîncenă... Apoi un vis paradisiac: cineva îmi deschidea o ușă veche, asemenea ușilor care dau într-un pod — oh! minune, în spatele acelei uși se deschidea o grădină luminoasă care se întindea la infinit. Sub un cer fără nori, răzoare mari dreptunghiulare, fiecare cu alte plante, se întindeau pînă la orizont. Pe aleile dintre răzoare se plimbau prieteni... am văzut și am simțit prezența lui Dinu Noica printre ei... De ce era atît de stranie acea grădină? Din cauza luminii palide, transparente, a culorilor trecute? Eram fericită, liniștită, alături de acele *prezențe* benefice. M-am trezit cu un sentiment de fericire ca și cum m-aș fi plimbat pe aleile unei pepiniere din rai.

Paris, 30 martie

Ionescu a murit alaltăieri. El, care a vorbit atît de mult despre moarte, a murit fără să sufere, în urma unui stop cardiac cauzat de o bronșită. Am fost la el. Era întins, senin, autentic în moarte, așa cum fusese în tot ceea ce făcuse în viață. Omul cel mai „true to himself". Ionescu integral Ionescu. Am așezat un trandafir

lîngă el. Mai tîrziu a venit o cucoană cu o jerbă imensă — trandafirul meu a dispărut. Dar floarea mea a trăit lîngă el, măcar o clipă, și acea clipă supraviețuiește undeva, prezentă în lumea nevăzută.

*

Între timp, Cioran se afundă tot mai mult într-o nenorocire de nedescris. Simone, disperată, nu-i dorește decît să moară mai repede. Ca noi toți, de altfel. De ce i-a fost dat să sufere atît? De unde îi vine acest calvar? O boală de familie? Cioran mi-a vorbit altădată despre o soră nevrozată, despre fratele lui, mult timp bolnav, despre mama lor care suferea de mai multe boli. Totuși, nimic nu lăsa să se întrevadă o așa de lungă agonie cerebrală. Să fii lovit tocmai acolo unde erai de neînvins... să ne rugăm pentru el, nu mai rămîne de făcut altceva.

*

Ionescu, Cioran, Eliade... aceste reușite românești au în sine ceva fantastic, dacă ne gîndim la locul modest pe care-l deține România pe tabelul de onoare al reușitelor. Să fie rolul unei țări mici să producă din cînd în cînd „cazuri"-excepție? Vorbeam despre acest lucru cu o spaniolă românofilă care-l adoră pe Alexandru Ciorănescu — devenit critic literar francez și istoric al insulelelor Canare, printre alte isprăvi intelectuale. O inteligență remarcabilă, unul din acele talente care pot atinge uneori geniul (mă gîndesc la Ionescu) — așa sînt românii cînd reușesc să se impună undeva în lume. Calificativul de „fantastic" este cel care le convine cel mai bine. De meditat.

Normandia, 2–4 aprilie

Mă gîndesc întruna la moartea lui Ionescu. (Simone mi-a spus că în ajun îi telefonase ca să-i spună că îi era frică să rămînă... fără bani!) Ceremonia funebră a avut loc la biserica română din strada Jean de Beauvais. Multă lume, jerbe imense — de fapt o biserică prea mică pentru înmormîntarea unui academician francez — preoții români, modești, alocuțiunea preotului francez cam lungă și prea literară. Regele Mihai prezent cu familia sa — televiziunea — și în mijlocul bisericii sicriul lui Eugen Ionescu, simplu — deasupra, pe o pernă, sabia lui de academician și Legiunea de

Onoare. În rîndul întîi, locuri rezervate „personalităților", spre frustrarea celorlalte „personalități" rămase în picioare. Teatrele pariziene (La Huchette, Poche Montparnasse și altele) au trimis coroane enorme, n-am văzut niciodată așa ceva. Iliescu a trimis de asemenea o coroană pe care o doamnă din biserică a împins-o la o parte... Maria B. a depus o jerbă tricoloră în numele Ligii noastre. Toate coroanele au fost transportate la cimitirul Montparnasse unde ceremonia a luat sfîrșit la marginea mormîntului aflat pe aleea principală. Erau de față cîteva celebrități franceze care urmăreau cu interes și curiozitate desfășurarea ritualului ortodox — coliva, vinul, veșnica pomenire cîntată de cîțiva. Cred că dacă Eugen Ionescu și-ar fi putut vedea propria înmormîntare, ar fi fost mulțumit. Ritualul morții ortodoxe convenea sufletului său adînc credincios.

15 aprilie

Evenimente: Jirinovski la Strasbourg, furios, din spatele gardului Consulatului Rusiei, a aruncat cu pietre în manifestanții care protestau împotriva prezenței sale. La Consiliul Europei a făcut afirmații nemaiauzite, de tipul: Franța este astăzi o țară arabă și neagră... singurii albi (din Europa) sînt rușii...

*

Iliescu la Paris. Interpretă la Consiliul Patronatului Francez care l-a primit. Timpurile s-au schimbat. Spre deosebire de Ceaușescu, Iliescu vorbește franțuzește, miniștrii săi au figuri mai acceptabile decît miniștrii lui Ceaușescu. Avem de-a face cu generația următoare, copiii nomenclaturii de ieri, pe cale să devină burghezi.

*

Războiul civil din Bosnia. Sîrbii și generalii sîrbi, cu patriotismul lor ancestral, aparțin trecutului. Ca și concepția militară rusească, de altfel. Noutatea o reprezintă soldații cu „căști albastre", fără mandat de război, care par a nu servi la mare lucru pentru moment. În viitor războiul va îmbrăca alte forme. Va exista probabil o poliție internațională la ordinele unei superautorități (în cazul acesta, O.N.U.). Căci într-o lume deschisă („one world"), în care datorită tehnicilor noi de comunicare nu vor mai exista

frontiere, va fi nevoie de o altă concepție a forței. Pentru moment, această forță „multinațională" este încă în fașă. Dar viitorul aparține poliției internaționale. Rușii și sîrbii sînt demodați, îi pîndește eșecul pe *acest plan*. Cadrul lor de gîndire național-militară este depășit. Dar și așa pot rezista încă mult timp.

1 mai, Paștele ortodox

Vizită tristă lui Cioran. Imobilizat acum într-un scaun rulant, nu mai vorbește. Privirea îi este goală, dar este tot frumos. Simone îl hrănește, îi mîngîie frumosul păr gri, bine spălat. Curînd nu va mai putea să se miște deloc. Doamne, cît timp va mai trăi? I-am cîntat *Hristos a înviat*, sub ochiul ironic al Simonei. Buzele lui Cioran parcă au tresărit. Simone și cu mine am stat de vorbă ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, ca și cum ne-ar fi putut urmări conversația. De ce trebuie să treacă prin această decădere? Ce păcate ispășește el? (O întrebare la care ar fi răspuns, pe vremuri, cu o mișcare de umăr sau cu un zîmbet dezamăgit.)

*

Vizite suspecte se succed la spitalul Broca în absența Simonei. Indivizi care nu l-au cunoscut niciodată pe Cioran se interesează de el. Mai deunăzi a apostrofat pe unul care o înfrunta cu un aer obraznic. Ea crede că sînt agenți care-i pîndesc moartea. Se pare că autoritățile române se pregătesc să-l recupereze odată mort. Un ziar (*Tineretul liber*) a scris că Cioran e pe moarte și dorește să fie îngropat în România. Nu-i prima dată cînd regimul comunist se străduiește să recupereze rămășițele unui român celebru care a refuzat, în viață fiind, să se întoarcă în România.

Paris, 30 mai

Între 20 și 23 mai s-a ținut în sala Conferințelor, Bd. Latour-Maubourg, colocviul despre Exil patronat de Aurel Răuță, care a invitat cu generozitate și cîteva personalități politice din România (cu hotel și călătorie): Doina Cornea, Corneliu Coposu, Emil Constantinescu, Octavian Paler, Petre Mihai Băcanu și mai mulți ziariști. Venirea Regelui, dorită de unii, dezaprobată de alții, a stîrnit intrigi pe coridoare. La 24 mai, regele, „Primul dintre exilați", a dat o recepție pentru participanți la Hotelul Méridien, Porte Maillot.

Regele va putea oare să se mențină deasupra tuturor, ignorînd interesele unora și altora, și să reziste fanteziilor fiicei sale, Margareta?

În privința Exilului, concluzia mea: nu există întoarcere. Nu există decît drame personale sau mituri regăsite pe căile imaginarului.

România, 2 iunie

La București, ca interpretă a lui François Léotard, ministrul Apărării, în vizită oficială, invitat de înlocuitorul generalului Spiroiu, ministrul Gheorghe Tinca.

Cîteva impresii:

Mașinile poliției care l-au însoțit pe François Léotard în deplasările sale aveau același stil ca pe vremea comuniștilor. Aceleași figuri de polițiști, printre care o femeie, în costum de western american. Din primul moment, la aeroport, prezența insistentă a lui Petre Roman și a lui Nicolae Manolescu, alături de Léotard, m-a surprins. Seara, la ambasada Franței, Manolescu și Roman erau în centrul atenției. Se caută poate o apropiere între PAC și PD? Printre invitați n-am văzut decît membrii ai Opoziției și intelectuali aparținînd, cei mai mulți, GDS-ului. Ca pe vremea lui Renaud Vignal. Coposu, Doina Cornea, Ana Blandiana și soțul ei, Patriciu, Roman, Manolescu, Emil Constantinescu, Al. Paleologu, Ștefan Aug. Doinaș, Mariana Celac, Andrei Pippidi, Gabriel Andreescu, Iustin Marchiș, A. Beldiman, Augustin Buzura, Elena Ștefoi, Smaranda Enache etc. Am impresia că Convenția Democratică în forma ei actuală este condamnată. Poate că vor să-l înlocuiască pe Emil Constantinescu cu Nicolae Manolescu? Petre Roman, foarte sigur de el, se prezenta bine. În grădinile ambasadei aveai impresia că lucrurile aveau să se aranjeze, Petre Roman părea inspirat de un real patriotism românesc — a insistat mult asupra pericolului rusesc. Domnea o atmosferă de înțelegere călduroasă în jurul lui François Léotard, foarte zîmbitor (primise în aceeași după-amiază titlul de *doctor honoris causa* al Universității din București).

*

François Léotard a fost invitat să viziteze Muzeul Militar, creație a lui Ceaușescu, unde istoria României este prezentată din epoca neolitică pînă în zilele noastre. O poveste în imagini, undeva între

banda desenată și Muzeul Grévin*. Cînd am ajuns, conduși de un ghid care era și el istoric, la anul 1944 — mentorul nostru a sărit peste 45 de ani de comunism! Am trecut în tăcere prin fața unui perete acoperit cu o pînză. Numele lui Gheorghiu-Dej și al lui Ceaușescu n-au fost rostite nici o singură dată! Nici o fotografie, nici un rînd, nici un comentariu pentru a ilustra anii comunismului! Apoi povestirea a reînceput în 1989, cu o versiune fantezistă a evenimentelor din zilele Revoluției. De necrezut! Muzeul a costat milioane. Totul este din marmură, din materiale scumpe, cu scene și personaje animate (poți asista la bătălia de la Mărășești „live") — cu eroi costumați și înarmați, în mărime naturală — Istoria așa cum o înțelegea Ceaușescu — un fel de *Disneyland național* — care-i încînta imaginarul de om primitiv. Mă întreb ce a reținut Léotard din acest turneu „istoric".

Vizita lui François Léotard a fost, diplomatic vorbind, dintre cele mai cordiale. Relațiile militare dintre cele două țări sînt bune (schimburi de stagiari, cumpărări de armament, modernizare) — dar care este impactul acestor relații? Probabil, redus. Politica românească este în mîinile tinerilor lupi ai vechii nomenclaturi, care se prefac că sînt impresionați de Franța. De fapt, însă, ce contează pentru ei este puterea americană, precum și cea rusească pe care o cunosc prea bine. Din partea Franței, se practică același demers, esențialmente politic, în timp ce Germania este prezentă în economie și comerț.

În general, România m-a impresionat prin amestecul, confuzia, combinația între mai bun și mai rău: noul tipător alături de paragină, farmecul vechilor străzi și prezența noilor îmbogățiți adăpostiți după fațadele reamenajate, pofta de viață și degradarea limbii. Multe jurnale publică de toate, bune și rele. Lucrul cel mai grav sînt intrigile politice, gustul denigrării, latura pasională a oamenilor, aproximativul și scăderea nivelului în toate.

Nu văd în viitorul apropiat vreo ieșire din situația actuală. Ce se va face se va face cu picătura, încetul cu încetul, cu forcepsul aplicat din străinătate. România va supraviețui, marginalizată, atîta vreme cît puterea politică va fi deținută de reprezentanții

---

* Muzeul Grévin, unde sînt expuse scene și personaje istorice din ceară și în mărime naturală, copii exacte după original.

aceleiași clase născută din *vechea* oligarhie comunistă, care deține toate bogățiile țării, finanțele, industria, casele frumoase din București — și care nu sînt dispuși să le lase din mînă.

*

Mi-am prelungit șederea la București după plecarea lui François Léotard. Am putut astfel să asist la înmormîntarea lui Vintilică Brătianu, revenit în România pentru a susține partidul liberal, și mort, pare-se, de inimă rea din cauza dezbinărilor din sînul partidului. Înmormîntarea la Florica a fost precedată de o ceremonie într-o biserică dintr-un cartier vechi pe unde trece și azi tramvaiul, biserica Sfîntul Constantin. Slujba s-a slujit afară, în curtea bisericii, cu sicriul deschis în mijlocul asistenței. În timpul rugăciunilor, niște bătrîne se tot învîrteau în jurul mortului, scotoceau sub cearceaful alb, desfăceau legăturile de la mîini și picioare. Nu mai terminau, îi ștergeau fața congestionată, alungau din cînd în cînd o muscă atrasă de cadavru. Vremea era caldă și frumoasă, ceea ce făcea să reiasă și mai tare realitatea dureroasă, nefardată, a morții ortodoxe. Să privești moartea în față la propriu este pe atât de teribil pe cît de necesară poate fi contemplarea unicului adevăr, în fața căruia totul este un artificiu și o iluzie.

Cu ocazia înhumării la Florica am descoperit farmecul locului și frumusețea acestui gen de casă de țară din România, comparabilă cu cele mai frumoase case din Occident. Vintilă a fost coborît în cripta Brătienilor, o binefacere pentru el, pentru omul care a fost. S-au rostit discursuri de către Corneliu Coposu, Alecu P., un preot patriot și alți cîțiva. Apoi ne-am adunat pe frumosul cerdac, cu vedere asupra parcului și cîmpiei, pînă departe la Pitești. Din păcate, se văd multe coșuri de uzine în zare. Infinita poezie a locului a fost evocată de poetul Ion Pillat (care, de altfel, este și el înhumat în cripta Brătienilor). E greu de crezut că Florica poate fi azi un hotel pentru străini, care plătesc în dolari! Impresii, amintiri — și realitate — o lume ne desparte acum de vremurile cînd Florica era reședința de vară a unei familii românești de altădată. Doar cuvintele pentru a o spune supraviețuiesc acelui trecut.

Paris, 1 iulie

Abia întoarsă, m-am dus să-l văd pe Cioran. Era în grădină pe scaunul cu rotile. Aproape că nu l-am recunoscut, într-atît i s-a

schimbat expresia. L-am îmbrățișat, i-am strîns mîna. Fața i s-a însuflețit o clipă, a zîmbit, buzele au tresărit — a părut aproape conștient... apoi, în timp ce stăteam de vorbă lîngă el, cu Simone, cu Ioana Andreescu și un tînăr român din Canada, Cioran a redevenit un necunoscut. Simone a fost lovită de o mașină acum cîteva zile, pe stradă: are un picior și un braț fracturate. După accident, s-a mutat la clinică pentru a fi alături de Cioran. Acum umblă în cîrje dar poate să treacă din camera ei în camera lui. Curajul cu care înfruntă drama interminabilă a lui Cioran este extraordinar. Sînt impresionată de forța ei de caracter, de luciditatea, de stăpînirea de sine de care dă dovadă în fața nenorocirii. Măsor calitatea acestei femei care a stat toată viața ei alături de Cioran, pînă la această ultimă încercare în care îl însoțește, fără patetism, cu o dragoste adîncă, infinită.

Normandia, 14 iulie

Alaltăieri, la Paris, unde mă întorsesem pentru o zi, l-am întîlnit pe Basarab Nicolescu la Cafeneaua (locul de întîlnire preferat al românilor). Voia să mă vadă ca urmare a scrisorii în care îi explicam cît de mult mă interesaseră reflecțiile lui, deși îl avertizam că nu sînt un om de știință, nici o matematiciană — dar că poezia, așa cum o concep eu, este și ea o ușă deschisă spre domeniul necunoscut explorat de noua fizică cuantică. Întîlnirea noastră (deși ne cunoaștem demult!) a fost ocazia unui schimb de informații personale. Am aflat astfel că tatăl lui, ofițer, fusese timp de șase ani prizonier de război în URSS. Pe la sfîrșitul vieții, venit să-și vadă fiul în Franța, i-a povestit în cele din urmă ceea ce îi ascunsese întotdeauna, anume încercările groaznice prin care au trecut prizonierii români în URSS. Cum se face că nu s-a scris nimic despre acest capitol de istorie? De ce nu există nici o mărturie a prizonierilor de război? Frica? Uitarea involuntară? Cădem de acord că lipsa de memorie este ceva grav pentru conștiința colectivă a unui popor. Basarab N. este un om de știință ale cărui însușiri sînt foarte românești. Direcția lui spirituală, deschiderea inteligentă asupra Gîndirii tradiționale, *exaltarea lui interioară* susțin competența fizicianului cuantic, a omului cercetării și-al calculelor — această combinație este românească. Am aderat (și din curiozitate) la grupul lui, CIRET-ul.

Normandia, 20 iulie

Trăim cu imaginile din Ruanda transmise de televiziune. De ce trebuie arătată oroarea? Televiziunea concentrează în ea problema răului în lume. Ne arată ce sîntem, fiind ea însăși fața noastră. Să-ți întorci privirea de la imaginile de groază este poate inuman sau necreștinesc? După cum se știe, să privești răul este un păcat împotriva Spiritului. Dar să-ți întorci privirea nu este un păcat împotriva milei? Cum să ieși din această dilemă a destinului nostru legat de rău? În fiecare zi vedem imagini care fac să crească abisul, vidul pe care-l sapă în noi — dîndu-ne iluzia că ne luminează, pentru că ne aduc *informații*. Înlănțuiți imaginilor, devenim cu atît mai nesimțitori, mai indiferenți în sinea noastră. Caracterul reducționist, publicitar, *trecător*, deci nesemnificativ al imaginilor, ne contaminează. Moartea filmată devine o ficțiune, un divertisment care procură frisoane morbide, un fel de exaltare, indecentă la limită, un fel de pornografie necrofagă. Spectacolul acestor morți văzuți „în direct", o dată consumat, ne lasă doar urme de dezgust, asemenea dezgustului pe care îl resimțea publicul decadent al Romei antice văzînd actorii care mureau *într-adevăr* pe scenă, pentru amuzamentul scîrbit al invitaților. Fellini a arătat-o în *Satyricon,* filmul de neuitat. Conștiinței morale anesteziate de imagine îi corespunde cealaltă față a exhibiționismului contemporan: dorința de *a se arăta;* vedeți ce-am făcut, am scris o sută de poeme în trei săptămîni, mă droghez în felul acesta, am ucis așa, sînt bolnav, am SIDA, o să mor, *priviți-mă*!... isteria celui care este gata de orice pentru a fi văzut — gata să moară pentru o clipă de publicitate!... Încotro se îndreaptă acest tip uman care se exhibează fără rezerve, fără limite, fără pudoare? Răspuns: spre un nou tip de sclavie indus de imagine. A te privi, a fi privit, a nu mai fi decît aparență interșanjabilă, a nu mai poseda o personalitate proprie, a te dărui acestei noi rase de stăpîni care îți fură chipul, te manipulează, te transformă, te exhibează — rasa stăpînilor unei lumi de spectatori, de halucinați cărora ei le aruncă drept hrană pe victimele lor consimțitoare...

Normandia, 29 iulie

Furtuni mai peste tot, avalanșe în munți, alpiniști în coardă pierduți „in una tomba di ghiaccio" (ziarele italienești).

*

În legătură cu interesul manifestat de români pentru Gnoze: situația producțiilor românești s-ar putea explica prin înrudirea lor mai mult sau mai puțin ascunsă cu acele curente spirituale care pornesc de la Tradiție și care au existat întotdeauna în *marginea* curentului principal al gîndirii într-o epocă dată.

*

Cît valorează învățămintele Înțelepciunilor, cum arată ele azi față de Spiritul Timpului? Iată întrebarea pe care o pune gîndirea lui Noica... Oare Noica ar putea fi actualizat, pornind de la această întrebare? Ar trebui însă suprimată legătura între gîndirea sa și noțiunea de „român" („sentimentul românesc al ființei" etc.) și vorbit de gîndirea și de sentimentul *tradițional.* Basarab N. a reluat de la Lupasco ideea „terțului inclus" pentru a construi o teorie științifică și metafizică susținută de logica cuantică. De ce B.N., care a scris despre Jakob Boehme, nu-l citează pe Blaga („cenzura transcendentală" care interzice vorbirii, cuvintelor, să exprime inexprimabilul)? sau pe isihaști, și în general atitudinea orientală față de mister?

*

Am deschis ieri-seară *Filocalia* lui Stăniloae, volumul 9, capitolul despre Grigore Palama. Introducerea lui Stăniloae mi se pare confuză, scrisă în grabă, nu stabilește o deosebire clară între ideile importante și detalii. De necrezut sînt răfuielile lui Grigore Palama cu teologii din Bizanț și cu „catolicizanții". Asaltul catolicilor asupra Bizanțului, „certurile" lor cu ortodocșii (tezele unora și altora) au un aer familiar — aceeași atmosferă de *neîncredere*, de *rezistență* a ortodocșilor. (Transcriu o primă impresie.)

Normandia, 2 august

Am decupat din *Figaro* fotografia lui Cioran. Alături de Marguerite Yourcenar și de Julien Gracq, considerați ultimele mari figuri ale unei literaturi franceze „obosite". Dar, ca întotdeauna, românii privesc tot spre Franța! În *Figaro* Jean d'Ormesson își exprimă părerea de rău față de anemia literaturii franceze contemporane, căreia

îi găsește explicații în parte juste. Este exact că într-o lume dominată de televiziune, cultura nu poate să mai fie ceea ce a fost: o treabă a elitelor. Egalitarismul, așezarea pe același plan a valorilor și a non-valorilor, care însoțește democrația, are un efect negativ asupra marii creații. A avea drept crez relativismul permite maselor accesul la o subcultură care le aduce satisfacții dar care coboară nivelul general al culturii. Literatura de consum este produsul acestei societăți. Trebuie adăugată influența limbii engleze (sau, mai precis, anglo-americană) — și a *spiritului* anglo-saxon, în largul său în viața modernă, care este o creație a anglo-saxonilor. Acest spirit este „at home" în roman — formă literară care corespunde unei vechi tradiții engleze — vezi geniul psihologic al romancierilor și romancierelor engleze sau americane. Librăriile sînt pline de traduceri din anglo-americană — spiritul francez este străin de această modernitate. Mai trebuie ținut seama și de influența „ideilor de stînga" — despre care Jean d'Ormesson nu spune un cuvînt: Franța și cultura ei au fost mari *la dreapta* — toate mințile luminate franceze ne-au venit dinspre dreapta. Sartre și Aragon au scris într-o limbă provenită din marea cultură franceză. Dacă au eșuat în ultimă instanță, lucrul se datorează ideologiei lor — iar dacă Sartre și Aragon înseamnă ceva în acest secol, aceasta se datorează înainte de toate limbii în care scriu. Marele suflu clasic și creștin al Franței a inspirat, a *ridicat* materialismul — francez și el — al gînditorilor care au pregătit Revoluția. Acest suflu și-a pierdut azi vlaga. Azi, Drepturile Omului și ideile egalitare apasă asupra culturii. S-a creat o subclasă incapabilă, cultural vorbind, să îndeplinească corect o sarcină care cere un efort susținut. O subclasă a cărei cultură superficială, întreținută de TV și de diferitele medii (vezi revistele ilustrate), nu o pregătesc pentru muncă ci pentru distracția ușoară. Acest fenomen nu afectează numai Franța, dar cultura franceză suferă mai mult decît alte culturi europene, fiind esențial legată de o limbă care are un stil și o ținută lăsate moștenire de spiritul tradițional aristocratic al elitelor franceze.

7 august

Să fie efectul rugăciunii azi la biserică, unde nu mai fusesem de mult? Amintirea intensă, astă-seară, a mamei și a celei care i-a stat

alături pînă la sfîrșitul vieții, m-a luat pe sus ca un val. M-a podidit senzația absenței lor — mama mea și guvernanta noastră — a doua noastră mamă prin dragostea și devotamentul ei. Am privit fotografia ei făcută în 1988 — mama murise în 1979. E așezată pe marginea patului, la spital, coase, cu ochelarii mari pe nas. Mi-a venit s-o strig, atît mă durea absența ei și toată bunătatea pe care ne-o arătase. Am revăzut-o în camera ei de la București, ultima, micuță de tot — înconjurată de amintiri mărunte, fotografii înrămate cu noi, copiii crescuți de ea, o vedere din golful de la Rio, mici obiecte personale — lucruri făcute cu croșeta — lucra întruna, croșeta mănuși din ață, sacoșe, cosea pentru mama la sfîrșitul vieții ei. Atîta suflet, atîta bunăvoință, atîta dragoste pentru noi — de entuziasm cînd soseam de la Paris — vocea ei de italiancă, sonoră, în prag. A fost sufletul casei, chipul protector al copilăriei noastre, îngerul păzitor al mamei în ultimii ei ani.

20 august

Politica din România ia o întorsătură proastă. Persistența semidocților, a micilor șefi locali peste tot. Pasivitatea poporului. Corupția. Iliescu reușește să mimeze democratizarea. Occidentul îl tolerează din cauza liniștii din România în comparație cu războiul civil din Serbia. Mai aproape de noi, un bătrîn român a vrut, pentru a obține permisul de ședere în Franța, să se căsătorească cu sora lui, cetățeancă franceză! Cînd autoritățile au descoperit subterfugiul l-au expulzat din Franța.

*

Tineri și tinere din Germania, care plecaseră voluntari în Ruanda în timpul vacanței, n-au putut suporta grozăvia lagărelor de refugiați, morții, bolnavii. A trebuit să fie repatriați. Totul, acolo, se învîrte în jurul realității morții, pe care lumea modernă o ține departe de ochii celor vii. Tinerii nemți umanitari nu bănuiau ce înseamnă oroarea absolută — aceea pe care au cunoscut-o soldații din tranșeele războiului din 1914, de pildă. Fragilitatea tineretului e cu atît mai mare astăzi cu cît societatea încurajează infantilizarea tinerilor adulți.

Sicilia, 3–17 septembrie

Ședere la Cefalù, lîngă Palermo. Regăsit zgomotul valurilor și trenulețul de coastă sub ferestrele noastre, ca o veste la fiecare trecere... ce-mi amintea trenulețul? De ce l-am iubit? Pentru că îmi spunea că locurile trebuiesc traversate, gustate în treacăt, casele, peisajele care-mi fac semn de-a lungul călătoriilor, priveliștile, marea... atunci cînd visez: ce-ar fi să mă opresc aici... ce-ar fi să trăiesc acolo... dar fericirea nu există decît traversată, fericirea are de-a face cu secretul lucrurilor trecătoare... Asta părea să-mi spună, de cîteva ori pe zi, trenulețul de la Cefalù — și parcă adăuga încă ceva: singura stație este în tine...

*

Întoarcere la Paris, într-un charter ticsit, Vlad șchiopătînd, eu cu o coastă fisurată (mă lovisem de o barieră, pe plajă) — să te vezi și să rîzi.

Paris, 25 septembrie

Nocurnă: după ce am pus ordine în fotografii și scrisori. Sfîrșitul comunismului — ne-a așezat în fața destinului nostru — în fața vieților noastre — a celor dintre noi care, în exil, ne-am orientat existența în funcție de soarta Europei de Est. Descumpănită de-a mă găsi față-n față cu viața trecută, cu o parte importantă din viața mea, dedicată în Franța combaterii comunismului. A sta în fața ei ca în fața unei oglinzi, a o privi, a o cîntări, a constata ce rămîne din ea, un pumn de nisip sau poate de semințe... Individual, fiecare dintre noi a fost plasat în fața bilanțului acestui secol traversat, ca un om scăpat dintr-un naufragiu, ajuns pe celălalt mal. Să-ți schimbi viața, să evadezi, să zbori mai sus — dar cum să scapi de propria-ți greutate, de povara acțiunilor săvîrșite? — ce aripi puternice mă vor ridica de acum încolo, care să nu fie aripile unei iluzii?

Normandia, 1 octombrie

Lucrat în grădină pe o vreme frumoasă de toamnă. Prezență intensă în mine a toamnelor românești, urma lor, lumina de neuitat peste dealuri, cîmpuri, păduri. Străbătînd Franța cu mașina, azi,

îmbrățișam trupul unui alt pămînt, față de care acesta este un simplu substitut. Așa cum ai face dragoste cu cineva, gîndind la altcineva. Fericire creată de imaginea trimisă în oglinda memoriei, spre adîncimile timpului trăit, și acum visat. Lumină a adevăratei naturi, creatură cunoscută, dispărută, dar rămasă vie în mine.

6 octombrie

La Freiburg im Breisgau — ședința anuală a Institutului Român. Convorbiri cu Nicolae Stroescu-Stânișoara și Nicolae Florescu, redactor la *Jurnalul literar*, veniți de la București, foarte pesimiști. În timpul ședерii noastre la Freiburg, bietul rege Mihai a încercat să aterizeze în România. Pretext: simpozionul despre 23 August 1944. A fost oprit la Otopeni, căci nu avea viză de intrare. Prost sfătuit, escapada adaugă o nouă trăsătură chipului său de ofensat și umilit. De ce nu renunță la asemenea tentative? Ce speră? Românii nu se vor răscula ca să-l răstoarne pe Iliescu în favoarea lui. Opoziția este prea slabă ca să antreneze o lovitură de stat, ceea ce ar presupune că armata l-ar susține pe Rege. Micii ambițioși care-l înconjoară se servesc de ascendentul lui ca să acopere mărunte combinații personale. Regina și fiicele ei îl împing și ele într-un sens negativ — căci astfel de tentative sînt, după părerea mea, negative. Sînt nedemne de un Rege — care trebuie să rămînă deasupra politicienilor meschini care compun azi Opoziția. Afară doar... afară doar dacă... totul fiind posibil în România, țară a aventurierilor — bietul rege Mihai nu ar deveni, în ciuda naturii sale, un actor într-o piesă care cere, pentru a se desăvîrși, o întoarcere rocambolescă cu consecințe demne de imprevizibilul românesc...

Paris, 12–14 octombrie

Vizită a ministrului Apărării, Gh. Tinca, cu o puternică delegație militară, pentru niște afaceri de armament (modernizare a armatei române). Am petrecut trei zile cu ei. Am dejunat la François Léotard pentru a încununa vizita. Am vizitat Alcatel, Matra, Euromisilele, Aerospațiala*, am fost la Statul-Major al Armatelor etc.

---

* Diferite grupuri industriale pentru armament.

Contactul meu cu militarii români m-a făcut să realizez ponderea acestei clase sociale. O clasă legată prin forța lucrurilor de structurile instalate de partidul comunist la putere. Aceste structuri întîrzie evoluția României, care se face încet (în ciuda patriotismului acestor militari), cu o pierdere de timp corespunzătoare timpului necesar pentru ca acești oameni să dobîndească o mentalitate diferită. Mai sînt încă marcați de cadrul de gîndire în care au fost formați. În conversațiile lor cu nuanțe politice, și-au exprimat temerea de a fi tratați drept marginali, în comparație cu țările din grupul de la Višehrad și dorința lor de a se integra în Europa, înțelegînd totuși că Europa trebuie să menajeze Rusia. Veche acrobație, veche politică și teamă de a fi lăsați deoparte în calculele Occidentului. Amestec de îngrijorare reală, de astuție, de combinații pentru a realiza progrese tehnologice într-o situație financiară și economică haotică (lipsă de bani) de care sînt conștienți. Reține acest strigăt sincer, pornit din inimă, al ministrului Tinca într-un moment de discuție privată: „...România este bogată, ce trebuie făcut ca să se valorifice această bogăție?" N-am răspuns că ar trebui început prin a promulga legi care să nu lase loc ambiguităților, să se asaneze viața publică, să se termine cu minciunile, nedreptatea și corupția. Un om politic ca el, simpatic, inteligent, arătînd bine, a fost, totuși, crescut în seraiul comunist. O lungă ședere la New York, apoi la Geneva sub Ceaușescu i-au permis adoptarea unui stil mai deschis. Dar noua clasă căreia îi aparține nu este pregătită să plătească prețul adevăratelor reforme.

Paris, 20 octombrie

Astăzi am scris la Cimitirul Montparnasse ca să ne înscriem pe lista de așteptare în vederea achiziționării unui loc de veci. Un gest... definitiv? însemnînd că am renunțat la ideea de a fi îngropați la Bellu? Să fie un semn de fidelitate neagră (în sensul de „umor negru") față de Franța în care trăim? unde *vom fi trăit* într-o zi?...

Paris, 15 noiembrie

Cinci ani după evenimentele din decembrie 1989 — deținătorii puterii nu se grăbesc. Le trebuie timp pentru a se instala, a se

transforma din nomenclatură într-o clasă burgheză posesoare. Societatea abandonată se afundă în neputință, în resemnare, în uitarea trecutului recent. Îi lipsește României o trezire bruscă. De unde ar putea veni șocul necesar?

*

La sfîrșitul lunii apare numărul din *Magazine Littéraire* dedicat în parte lui Cioran. Ca și cum Cioran ar fi murit. Se va vorbi despre viața lui, despre rătăcirile și pasiunile lui de tinerețe, fără ca el să fi fost consultat. Gabriel Liiceanu a adus texte inedite, fotografii, pe care ziaristul însărcinat cu întocmirea acestui număr le va publica în facsimil. De ce am acceptat să colaborez la acest număr? Ironia vrea ca biroul ziaristului Patrice Bollon să fie situat exact vizavi de clinica Broca. La zece metri de camera lui Cioran, Bollon a alcătuit numărul în chestiune. Este ceva șocant și totodată derizoriu, în această inițiativă a revistei *Magazine Littéraire*. Nu mă gîndisem, dar realizez că bietul Cioran va fi de-acum încolo la cheremul ambițioșilor culturali și al exploatatorilor de *scoops*. Și cînd te gîndești că mai trăiește și că Bollon a refuzat să meargă să-l vadă...

Paris, 17 noiembrie

Sîntem la mijlocul lui noiembrie, luna mea predilectă. Lună în care coborîm în misterioasa și întunecata iarnă. Despuierea copacilor în plin oraș este simbolică, amintește de existența forțelor naturii, prezente îndărătul artificiilor inventate de Om. Orașul, mască strălucitoare, orbitoare, în mijlocul întunericului de unde venim. Întuneric cald, apropiat de sufletul care distinge focul adevărat, viu, focul ascuns în inima lucrurilor. Noiembrie închide timpul, deschide calea spre regiunea tainică.

Paris, 19 noiembrie

De cînd a murit Eugen Ionescu, fiica lui și-a schimbat purtarea, a devenit antiromâncă. A spus cuiva, unui român de la Paris, care voia să organizeze o conferință despre E.I. la Casa Română: „tatăl meu este francez, nu aparține României!" — sau așa ceva.

Paris, 24 noiembrie

La Sotheby. Am hotărît să vindem pastelul pictat de Helleu în anii '20. Va fi prezentat la licitația de la Londra, în martie. Portretul fiicei lui Nicolae Filipescu cu fiul ei va figura în catalog: *Contesa Le Marois și fiul ei*. Cine-l va cumpăra? Artistul francez Helleu este, pare-se, mai apreciat în Anglia decît în Franța la ora actuală. Circulația operelor de artă este un lucru straniu, misterios ca destinul unui om viu. Unele își au viața lor, legată de cea a colecționarilor, a amatorilor, a locurilor unde vor fi văzute și admirate. Altele supraviețuiesc în cotloane uitate, unde vor fi redescoperite într-o zi, cu condiția ca vreun uragan distrugător să nu fi trecut pe acolo. Ce soartă așteaptă pastelul lui Helleu? Am luat catalogul de la Sotheby unde figurează vînzările din toamna aceasta — pictura secolului al XIX-lea european. O delectare pentru ochi. Figurează acolo, de altfel, și două portrete de femei elegante de același pictor, din anii '20. Poate că și portretul nostru se va vinde. Am cerut o reproducere fotografică a tabloului — de vreme ce tot îl fotografiază pentru viitorul catalog.

Paris, 29 noiembrie

Ion Iliescu a venit la Paris pentru Adunarea Uniunii Europei Occidentale. Este primit la Elysée. Am fost convocată, dar Iliescu nu are nevoie de interpret. Spre deosebire de Ceaușescu, se exprimă în limba franceză. Iliescu trebuie judecat după criteriul „o treaptă mai sus", chiar dacă aparține în realitate aceleiași lumi, formată de marxismul stalinist. Dar Iliescu este în stare să se lanseze într-un dialog în franceză, ceea ce Ceaușescu nu îndrăznea, căci rămăsese prea primitiv în sufletul lui. Am asistat la sosirea și la intrarea lui Iliescu la Mitterrand pentru o convorbire particulară. Garda Națională a dat onorul, fotografii s-au îmbulzit. La ieșire, Iliescu s-a precipitat ca să fie fotografiat în mijlocul reporterilor. Aplombul personajului m-a izbit. Seara, la ora 18, Iliescu a ținut o conferință organizată de IFRI*. O limbă de lemn ameliorată (în comparație cu Ceaușescu). Subiectul: Europa văzută de la București. Leitmotiv: România vrea să adere la Europa, dar cu prudență, căci Rusia ar putea să se încrunte. Apel la ajutorul occidental, căci

* IFRI: Institutul Francez pentru Relațiile Internaționale.

economia primează asupra restului — un subiect asupra căruia convingerile lui marxiste îi permiteau să se lanseze. Iliescu a fost aplaudat de francezii prezenți, care nu se lasă înșelați dar cărora le face plăcere să audă vorbindu-se franțuzește. Din publicul invitat în frumoasa sală a hotelului Royal-Monceau făceau parte deputați sau foști deputați, Lionel Stoleru, Maurice Duverger, domni în vîrstă amatori de conferințe politice — și oficiali români (Meleșcanu, ministrul de externe, care a adoptat o pălărie cu boruri largi, „à la Mitterrand", Dan Hăulică și alți cîțiva).

Paris, 16 decembrie

O franțuzoaică m-a invitat la un recital de muzică arabă. De fapt, un cîntăreț de cobză din Bagdad, pe nume Munir Bachir. Mă temeam că o să mă plictisesc. Am fost captivată. Era ceva foarte antic, foarte „babilonian" — așa mi s-a părut — m-am simțit transportată într-o lume foarte îndepărtată în trecut, un Orient biblic, cu grădini întinse între Tigru și Eufrat, unde regele îi punea să cînte pe terase, pentru plăcerea lui personală, pe cîntăreții din cobză... lucru pe care arabii l-au imitat mai tîrziu. Sunetele veneau din Ninive și din Ur... așa visam, ascultîndu-l. De ce acest sentiment? Mi s-a părut că recunosc sunete familiare, poate că ceva asemănător răsunase odinioară în spațiul dunărean vasal turcilor... trebuie să le fi plăcut acest gen de muzică la curtea Sultanului, și de acolo va fi trecut la boierii valahi. O muzică ce-ți cuprinde simțurile, în priză directă asupra pasiunilor, cu suspine, declarații de dragoste, invocări, ritmuri sincopate. O muzică creatoare de senzații imediate, dar foarte elaborată, foarte rafinată, fără structură, fără plan aparent. O descoperire sonoră, o lume necunoscută, recunoscută.

Paris, 17 decembrie

Orașul Constanța este pe cale să redevină un oraș turcesc. Tudor Berza îmi povestește că prezența turcă din 1989 încoace se explică între altele prin venirea unor foști muncitori care s-au îmbogățit în Germania (ca „Gastarbeiter") și care vin să se instaleze cu capitalul lor (mare sau mic) în România (dar nu și în Transilvania). E ca și cum România și-ar regăsi Istoria... Trecutul, legătura cu Turcia va fi fost deci altceva decît un accident istoric? va fi exprimat

apartenența firească a României la zona de expansiune a Turciei? De ce s-o regreți? Astăzi, și Turcia se occidentalizează. După ce a ieșit din ultimul război și a scăpat de comunism, Turcia se prezintă ca o putere rezonabilă (cu excepția problemei kurzilor), deschisă spre Europa. România, care, în principiu, a rezistat turcilor, seamănă din ce în ce mai mult cu noua Turcie. Să fie asta... congenital? Într-un fel, da. Nu se vorbește destul de acest fenomen. Românii mai evoluați nu se gîndesc decît să semene cu Occidentul, dar, în profunzime, poporul revine la vechile afinități orientale și întîlnește în chip firesc turcii în calea lui. Singura rezistență pînă acum rămîne rezistența față de islam. Aci din nou intervine trecutul: refuzul islamului ca religie. Vor face oare islamiștii prozeliți în România? *Nu.* Aceasta ar fi contrar Istoriei. România este, nu trebuie uitat, un vechi pămînt creștin.

Paris, 20 decembrie

Întîlnire cu Alexandru Vona la Café de Flore. Conversație firească, deschisă, tulburată uneori de psihismul angoasat al omului. Amestec de spontaneitate și de distanță, de obscuritate după lumină, și de distracție — într-un cuvînt: *de absență* a omului din fața mea, lucru care creează o jenă preț de o clipă. Impresia că trebuie să plec — dar îndată își revine, este din nou prezent, drăguț, cald, inteligent... Articolul meu în *Magazine Littéraire* i se pare novator: am deschis o cale: să fie analizat Cioran raportîndu-i-se opera franceză la cea românească. Ideea mea poate face obiectul unei teze. Vona a înțeles foarte bine ce am vrut să spun: Cioran și-a sacrificat sufletul în favoarea spiritului. Trecerea lui de la sufletul căruia se pretează limba română (lirismul primelor sale eseuri) — la uscăciunea și ironia cerute de spiritul limbii franceze. Cioran sensibil la cuvinte. Cioran și poezia. O altă pistă de explorat. Eu, deschizătoare de piste... pe care nu le voi fi exploatat... Chestiune de destin (personal). Vona a trimis la *România literară* versuri și o nuvelă scrisă în tinerețe. De ce nu? îi spun. Asta nu va schimba însă faptul că este autorul unei cărți unice, misterioase, o capodoperă în felul ei. Îmi face mare plăcere să-l văd pe Vona, să mă confrunt cu spiritul acestui gen de om care, într-un mod inexplicabil, domină întruna pe interlocutorul său.

Crăciun în Normandia

România, la cinci ani după revoluția din decembrie 1989. Constatare copleșitoare: cînd a venit momentul nu a fost nimeni care să preia conducerea! cu excepția unor rare figuri care n-au putut să umple golul. Iliescu & Co s-au putut instala ușor în spațiul rămas neocupat. Și încă ceva. Se vorbește mult în ultima vreme (în *România literară*) despre „generația anilor '80"... despre acei tineri intelectuali care s-au refugiat în post-modernism... intertextualitate... cercetări critice... lăsîndu-l pe Ceaușescu să-și facă de cap... Noica este învinuit că nu a luat poziție... dar „generația anilor '80"? Rezultatul estetismului: societatea românească nu va fi salvată de intertextualitate... Mai trebuie și intelectuali cu vocație morală. Așa cum scrie Nadejda Mandelstam: literatura n-a salvat niciodată pe nimeni!

Paris, 30 decembrie

Sfîrșit de an. Ne apropiem de anul 2000. Un ideal: să fii bătrîn tînăr și să trăiești multă vreme bătrîn... I-am scris fostei fete în casă a bunicii, una din ultimele (în viață) care a cunoscut-o pe grand'maman și casa ei de la Pietroasa. Nicolița s-a născut în satul Pietroasa. În ultima ei scrisoare ne-a informat că țăranii din partea locului au *ras* casa bunicii ca să fure cărămizile și să construiască mai multe case cu ele. Asta s-a petrecut *după decembrie 1989*... Azi, pe deal, în locul culei, pămîntul este arat. Nimic nu mai amintește de trecut, de vacanțele din Oltenia, de grand'maman, de lumea care a trăit în casă, așa cum am văzut-o ultima dată în noiembrie 1949. Ce rămîne este într-alt loc — este în mine — în fibrele, în celulele mele — și dincolo, în domeniul misterios unde toate supraviețuiesc. Nicolița a plîns în fața pustiului care a înlocuit casa de la Pietroasa.

1995

Paris, 2 ianuarie

Prin ce miracol am ajuns la această bornă îndepărtată? Ce viitor există în mine după atîta trecut? Unde să mă situez pentru a avea o perspectivă? Ca un răspuns la îndoiala mea (subconștientă), mi-au căzut întîmplător ochii pe un text al filozofului Gadamer în *Le Monde*. Despre Gadamer mi-a vorbit prima oară Dinu Noica, îmi amintesc, îl admira mult. Gadamer este un gînditor al modernității dar care refuză teoriile limbajului întrucît ele îngrădesc omul. Gadamer crede în deschidere, în comunicarea umană prin limbaj, în cuvîntul poetic pe care nimic nu-l poate înlocui. Gadamer afirmă prioritatea umanului față de Știința dezumanizantă. Din punctul său de vedere au existat grave „deformări" înăuntrul gîndirii occidentale din cauza influenței științei asupra limbajului. În „știința modernă, afirmă el, limbajul a devenit un instrument..." Limbajul influențat de știință închide omul într-un monolog, adică contrariul a ceea ce facem cînd vorbim unii cu alții. Concepției „instrumentale" a limbajului, Gadamer i-o opune pe a sa, o „concepție hermeneutică". Trebuie să înțelegem, spune el, că nu vom găsi niciodată cuvinte în stare să exprime ceva definitiv. Să lăsăm mereu deschisă urmarea pe care am vrea s-o dăm vorbelor noastre... Este esența însăși a dialogului. Un dialog nu are, în principiu, nici un sfîrșit. Noi elemente se pot ivi oricînd... fiecare idee nouă, fiecare intuiție este în acest sens o deschidere. Cuvintele lui Gadamer mi-au deschis o fereastră asupra unei perspective necunoscute — important este că ea s-a deschis — sau, cum spune Gadamer, „important este să păstrăm această deschidere — și nu o păstrăm într-adevăr decât devenind conștienți de incapacitatea radicală în

care ne aflăm de a avea ultimul cuvânt... hermeneutica constă în a ști acest lucru infinit de simplu: *ei bine, nu, nu vreau să am ultimul cuvînt*!" Minunat Gadamer!

Paris, 5 ianuarie

Citesc poemele religioase ale lui Vasile Voiculescu, *Călătorie spre locul inimii,* în vederea încă nemărturisită a unei eventuale traduceri. Intensitatea sentimentului, tandrețea și violența care-l îndeamnă spre Cristos, înălțarea și coborîrea în trup, suferința căutată — mă duc cu gîndul la experiența religioasă a jansenistei Angélique Arnauld de la Port-Royal. Maica Angélique a trăit mistuită de pasiune pentru Cristos, care se confunda în ea cu „dorința neantizării și a morții". Vasile Voiculescu trăiește aceeași pasiune la lumina credinței ortodoxe. La el, suferința este înconjurată de un nimb, moartea înspăimîntătoare este îmblînzită de iubirea pentru Cristos. Crucea este scăldată în mîngîierea Iubirii dintre Om și Creatorul său. Înălțarea spirituală schimbă la față răul, îl distruge prin puterea Duhului Sfînt care luminează Inteligența. Este ceva suveran, ceva foarte înălțător, în aceste poeme.

Paris, 6 ianuarie

Trezire nocturnă din cauza albului straniu care cuprinsese încăperea, ca o brumă lăptoasă pe întuneric: ningea afară. Parisul, îngropat sub dublul linţoliu al somnului și al zăpezii căzînd cu fulgi mari. Tăcerea naturii, tăcerea cea adevărată, acoperea lumea de piatră a orașului de unde natura a fost alungată. Acum, natura se întorcea, cu ajutorul nopții de iarnă, și sufla peste oamenii adormiți un aer pur, neprihănit, de apă înghețată, purificatoare. Mi-am amintit că azi e Boboteaza.

Paris, 12 ianuarie

Deunăzi, cu ocazia unei incursiuni în românismul culinar, am cunoscut, la restaurantul Doina, pe un bizantinolog de origine basarabeană care profesează la Atena și la Iași: Dimitrie Năstase. Am aflat că îl cunoscuse pe tatăl meu în anii '50. Își amintea de o libațiune care se sfîrșise în strada Pietății, unde tata îșI invita prietenii după închiderea localurilor. Lumea este străbătută de necunoscuți

(mie) care l-au cunoscut pe tata prin barurile bucureștene. Din cînd în cînd unul dintre ei îmi răsare în drum. În seara pomenită, tata era în tovărășia sculptorului Ion Vlad. De atunci, Ion Vlad a murit, aici, în Franța. Încetul cu încetul au început să dispară și tovarășii lui mai tineri. Mi-ar face plăcere să mai întîlnesc vreunul dintre ei cît mai e timp. Cui să mă adresez? Destinului? Hazardului? Bizantinologul de alaltăieri mi-a vorbit îndelung despre strămoșii lui, „plăieși" și „răzeși" din Soroca, pe Nistru. M-a făcut să mă gîndesc la strămoșii mei, munteni liberi din vechiul ținut al Vrancei. Și cînd te gîndești că aceste povești s-au născut dintr-o întîlnire la colțul străzii Saint-Dominique cu avenue de la Bourdonnais... semn al timpurilor, al secolului, al vieților noastre de ființe transplantate — bizantinologul se întorcea din Canada unde trăiesc astăzi ultimii membri ai familiei lui...

Paris, 12 ianuarie

Ieri, la încîntătoarea bătrînă doamnă Odette Bibesco, am dejunat împreună cu o prințesă turcă. Prințesa Ibrahim e nepoată, prin mama ei, a fratelui ultimului sultan, Abdul Khamid — Sultanul Roșu — și a unui pașă egiptean. Una din acele străine de spiță regală care locuiesc la Paris, în al XVI-lea arondisment, se îmbracă elegant, ca o pariziancă, vorbește franceza, dar rămîne ceea ce a fost: turcoaică, persană, româncă, indiană etc. Conversația a păstrat o notă deferentă datorată majestății princiare. O femeie frumoasă, înaltă, între două vîrste: ochi verzi-albaștri, chip zîmbitor cu riduri, taior sport elegant, acvamarin mare pe deget, povestind cu plăcere și amănunțit tot felul de lucruri. O turcoaică extrem de patrioată („să nu cumva să-i vorbiți de armeni", ne avertizase Odette), plîngîndu-se de prejudecățile antiotomane ale occidentalilor („noi eram toleranți și mai democrați decît se crede") — genul de cucoană de neam mare pe care nimeni n-o s-o contrazică pentru că încarnează o lume, o clasă, un Orient pe cale de dispariție. O doamnă turco-egipteană purtînd asupra ei urmele unei lungi istorii cu sultani și seraiuri — azi emigrată la Paris, plină de amintiri, de spaime, de uitări destul de patetice — păstrînd o mare alură salvată de bogăție. Una din acele figuri mondene grație cărora Parisul elegant continuă tradiția saloanelor, astăzi confundată cu lumea anticarilor, a croitorilor, a revistei *Point de Vue* unde prințesa

Ibrahim a dat de altfel, nu de mult, un interviu. Figurează acolo, în rochie lungă, albă, pe jumătate întinsă pe un fotoliu în loc de divan.

Paris, 20 ianuarie

Un magistrat francez din provincie, Guy Gauthier, a ținut o conferință despre cartea pe care a publicat-o recent: o viață a reginei Maria, intitulată *Missy*, după numele de alint pe care regina Victoria îl dădea nepoatei ei. O istorie sentimentală, una în plus, la activul reginei Maria. Magistratul francez este ultima dintre numeroasele cuceriri ale reginei... Regăsești în cartea lui aproape toate episoadele-clișeu ale raporturilor franco-române, rolul jucat de Napoleon al III-lea, de regina Maria, de generalul Berthelot, francofonia românilor etc. Stilul este agreabil, autorul, un simpatizant al monarhiei, a adăugat un capitol la saga sentimentală a *Reginelor* și a *Regilor* inaugurată de Guy des Cars, alt specialist al eroinelor regale, domeniu în care România a reușit mult mai bine decît în alte domenii istorice!

Paris, 13 februarie

ACAT* vrea să activeze în țările din Est, și în special în România și în Rusia. Președintele ACAT-ei Internaționale m-a convocat împreună cu un tînăr rus, Alexis Struwe. Acesta, un ortodox de la Paris, ca noi, deci a priori puțin mai special în ochii pravoslavnicilor din Rusia, se întorcea de la St. Petersburg. Situația de acolo seamănă, în mai rău, cu cea din România. Nu există în Rusia nici o structură a Drepturilor Omului — nici chiar *pro forma*. În închisori, deținuții sînt tratați îngrozitor. ACAT vrea să pătrundă în Rusia și în România.

Paris, 15 februarie

Cioran ar fi spus persoanei care-l îngrijește (o doamnă pe care Simone a angajat-o ca să fie în permanență cineva lîngă el) ceva de necrezut. Într-un moment de luciditate i-a șoptit, pretinde ea: *je suis foutu mais je ne suis pas fou* (sînt terminat dar nu sînt

* ACAT — Asociația Creștinilor pentru Abolirea Torturii.

nebun...). Dacă doamna l-a auzit bine, e cutremurător — ar însemna că Cioran trăiește dincolo de zidul de Tăcere în care s-a închis. Simone nu este la curent. A fost operată de o tumoare benignă la gît. Cîteva zile mai tîrziu era iar lîngă Cioran și se plimba cu el în grădina spitalului. Cît timp va mai rezista? Am înțeles că s-a hotărît să doneze toată arhiva Cioran Fundației Doucet. Gallimard se va ocupa de opera lui franceză. Între timp s-au găsit inchizitori care scotocesc în trecutul lui din anii treizeci în România, desigur pentru a lansa o campanie de denigrare împotriva lui, acum că nu se mai poate apăra. Simone este indignată și scîrbită.

Paris, 23 februarie

Ieri seară, la televiziune, s-a dat o emisiune mai veche despre Jean Genet. Nu-l văzusem niciodată foarte aproape. M-a izbit, în acest interviu de la sfîrșitul vieții lui Jean Genet, strania asemănare neașteptată între Genet bătrîn și Cioran. Și anume, aceeași *sinceritate* în *exhibarea propriei persoane*, și aceeași reacție la întrebări, precedată de un moment de reflecție în căutarea unei formule. Dar asemănarea se oprește aici: J.G. își etalează cu plăcere viciile. Cioran, în schimb, are oroare de viciu — o oroare viscerală. Admiratorii lui J.G. nu se concep decît într-o lume decadentă care nu mai are alte criterii în afara celor estetice. J.G. scrie într-o limbă franceză admirabilă, făurită de secole de cultură rafinată care nu putea să se nască și să se dezvolte decît la adăpostul valorilor pe care opera lui le profanează. J.G. se servește de ea, adică de armele pe care cultura i le oferă, pentru a distruge bazele morale ale societății. Cazul lui J.G. (între altele) anunță (sau confirmă) autodistrugerea culturii franceze *din interior.* Dincolo de cultura franceză apare chestiunea gravă pe care George Steiner a subliniat-o: cum va arăta viitorul cînd totul se va juca la nivelul imanenței, în care *esteticul va înlocui spiritualul?* în care metafizica va fi ignorată sau repudiată?

*

La biserica română din strada Jean de Beauvais, scandalul iscat de vizita lui Ion Iliescu a avut drept rezultat intervenția Bisericii Rusești Dinafara Granițelor, autoritatea ecleziastică de care depinde biserica noastră... („îi avem și noi pe rușii noștri")... autoritate care l-a suspendat pe preotul Costandache pentru trei luni.

Paris, 10 martie

La clinică: biétul Cioran supraviețuiește, complet absent. Rareori mai trece o licărire prin ochii lui încă frumoși. Un fel de blîndețe emană din trupul lui străbătut uneori de o tresărire de umanitate, apoi, nimic... Cioran — între ființă și neant — în sensul cel mai literal, cel mai puțin filozofic al termenului! Cioran în starea asta. Simone face față dezastrului, cu simplitate și cu un devotament fără margini izvorît din dragostea ei pentru Cioran. Circulă între spital și strada Odéon, gonește intrușii, se ocupă de drepturile lui de autor, găsește resurse suplimentare, căci clinica este un adevărat hău financiar. Acest calvar mai poate dura mult.

Paris, 20 martie

Înapoi la destinul meu de „pasarelă"... trei zile de interpretă la Conferința pentru Stabilitatea în Europa, la UNESCO, în atmosfera marilor spectacole politice: 52 de țări din OSCE* reunite, inclusiv noile țări „independente": Azerbaidjan, Georgia, țările Baltice etc. Vreo sută de persoane venite din România în avioane speciale, inclusiv ziariști, fotografi, „oameni de afaceri". Franța, în persoana lui Balladur, prim-ministru, în rolul ei preferat: făcînd istorie, jucînd rolul de gazdă a Europei. Văcăroiu, în calitatea sa de prim-ministru, a fost primit înainte de deschiderea Conferinței de către Edouard Balladur la Palatul Matignon. (România și Slovacia erau singurele țări reprezentate de prim-miniștrii lor, celelalte țări își trimiseseră miniștrii de Externe.) Amabilitate marcată față de România, atenție accentuată prin așezarea lui Văcăroiu la dreapta lui Balladur la dejunul oferit de acesta șefilor delegațiilor. Mare recepție pentru delegații la Elysée și excelentă alocuțiune a lui Mitterrand — bolnav, complet chelit din cauza chimioterapiei. Mi-am zis că-l vedeam desigur pentru ultima oară pe Mitterrand, pe care l-am admirat întotdeauna pentru inteligența și farmecul lui personal. După discurs a dispărut destul de repede. De îndată, paravanele au fost strînse, permițînd accesul la un bufet bogat, cu sandviciuri devenite din ce în ce mai sofisticate în ultima vreme. Nimeni nu stătea

---

* OSCE: fosta CSCE: Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa.

de vorbă cu Văcăroiu. Interpreta lui personală, la care ține foarte mult (cînd vorbește despre ea, spune „fata mea..." — cine o fi? o protejată?) se dusese să mănînce, probabil că murea de foame. Atunci, m-am apropiat și am stat puțin de vorbă cu el. I-am pus întrebări despre stadiul agriculturii românești (calul meu de bătaie în aceste cazuri, pentru că îmi permite remarci discret critice combinate cu constatări optimiste: „România este o țară bogată, atunci, de ce...?" etc.). S-au apropiat apoi Teodor Meleșcanu și ambasadorul Caius Dragomir. Impresia generală: românii păreau marginalizați, cam ignorați de celelalte delegații. Meleșcanu este cel mai evoluat dintre miniștrii români, știe să fie agreabil. Văcăroiu este *vizibil* un produs al nomenclaturii — un subprodus al subcomunismului lui Ceaușescu. A doua zi a luat cuvîntul în fața unui parter de industriași francezi cărora le-a servit o limbă de lemn cu sos democratic: privatizări, restructurări, credite, schimbări, progres... La dejun, vinul spunîndu-și cuvîntul, atmosfera s-a destins, tonul familiar fiind dat de Văcăroiu. Ipocriți, patronii francezi l-au felicitat pentru interesanta expunere din cursul dimineții...

Dar România a semnat Pactul de Stabilitate în Europa, *dar* a fost primită la cel mai înalt nivel, *dar* a obținut un acord asupra garantării investițiilor, *dar* contacte au fost legate pe culoarele UNESCO-ului („nu vom semna nimic de-acum înainte fără a ne fi pus de acord cu voi", îi spunea primul-ministru slovac lui Văcăroiu, prin intermediul interpretului său, făcînd aluzie desigur la recentele probleme cu minoritatea maghiară — sau „Ungurii au un lobby puternic la Paris..."). Una peste alta, am fost de asemenea surprinsă de amestecul de tipuri umane care formau numeroasa delegație românească. Bonomia sinceră a unora, faciesurile sumbre ale altora reflectau ca o oglindă România în faza ei actuală: și ce-i bun și ce-i rău, și între ele mediocritatea dominantă.

*

Să nu uit că l-am văzut de aproape pe Kozîrev, ministrul afacerilor externe rus. Am avut impresia că treceam pe lîngă un *pisic de rasă* mare, cu ochii verzi, enigmatici. Și că delegații statelor din Comunitatea Statelor Independente s-au așezat toți la aceeași masă la dejun... pentru că vorbeau *toți rusește* între ei.

Paris, 24 martie

Un an de la moartea lui Eugen Ionescu. A avut loc o comemorare ieri seara la Sorbona, cu prezentarea unui interviu filmat al lui Ionescu cu Liiceanu. Ionescu era prezent, în fața noastră, umplea sala cu figura sa brăzdată de cute adînci, cu accentul său de bătrîn român franțuzit, cu aerul său puțin ametit... Viu pentru eternitate, Ionescu a vorbit mai ales despre moarte.

*

Ambasada României îmi face dificultăți, îmi cere dovezi ale originii mele române, pentru a-mi elibera un pașaport de român rezident în străinătate. Am petrecut toată dimineața căutînd certificatul meu de naștere. Am scotocit în valiza în care păstrez documente, fotografii, dosarul cu pușcăriile noastre, pașaportul meu diplomatic dinainte de război (Domnișoara Z....), albume din copilărie, ba chiar un *diary* pe care-l țineam la vîrsta de treisprezece ani...

Paris, 27 martie

Nocturnă: o stranie voluptate... de a fi o necunoscută... o conștiință de sine care seamănă cu actul de a scrie pe întuneric, pe o pagine invizibilă, cuvinte ilizibile... conștiința îndoielilor, a imperfecțiunii mele... a prefera asta... există ceva suspect în a fi celebru azi... (să fie o consolare?)... ceva suspect pentru că depinde de manipulatorii atotputernici ai opiniei... și cînd te gîndești că avem reputația de a fi liberi, noi ăștia din Occident... din nou manipulare... să refuzi Occidentul, în cunoștință de cauză, cu toată luciditatea... dar cum?... părăsindu-l prin ridicare, prin înălțare, urmînd direcția Duhului... divagații, fumuri nocturne...

Paris, 28 martie

Vona a fost decepționat acum cîteva zile de filmul lui Liiceanu și de vorbele lui Ionescu despre moarte („Ionescu n-a spus nimic..."). M-a sfătuit să-l citesc pe Albert Cohen, care vorbește despre moarte în cuvinte mult mai puternice, cuvinte de revoltă adevărată, spune el. Dar Ionescu (ceea ce Vona a uitat) vine dintr-altă lume. Obsesia morții care-l urmărește are alt răsunet, o tonalitate diferită,

mai aproape de lacrimi decît de revoltă. Lumina și lacrimile izvorîte din inima sa (orientală) se combină cu umorul negru al clovnului absurd care zace în el.

Paris, 30 martie

Am luat masa la Simone împreună cu Ilinca Zarifopol (trăiește în Statele Unite, predă la aceeași universitate ca și Matei Călinescu), care scrie un eseu despre Cioran. A fost în România să consulte texte inedite. Liiceanu a autorizat-o să citească corespondența lui Cioran care va apărea la Humanitas. Simone, foarte nervoasă, este exasperată la ideea că *Schimbarea la față* ar putea să fie publicată la Gallimard în seria de opere complete care vor apărea în curînd. A fost lansată o campanie în America, și în curînd vor apărea articole și la Paris, ca să-l compromită pe bietul Cioran *care nu se poate apăra*. Simone are încredere în Gallimard — dar va rezista Gallimard la presiunile care împing la scandal?

Paris, 5 aprilie

Jean-Michel Cantacuzène povestește: a vizitat recent un laborator de fizică avansată din Rusia: banii necesari cercetării provin din prostituția fetelor ruse care lucrează într-un bordel din țările arabe. În fiecare lună cineva de la laboratorul din Moscova se duce la arabi să adune banii cîștigați de fete...

Jean C. locuiește într-un vechi apartament parizian renovat. Tablouri, mobilă elegantă, bibliotecă frumoasă (este amator de cărți frumos legate). Stil mare la acest semiromân, a cărui mamă era o franțuzoaică cu idei de stînga. Stabilit în Franța încă din adolescență, și-a regăsit românitatea mai tîrziu. A scris o lucrare erudită, plină de lucruri interesante, despre istoria Cantacuzinilor.

Paris, 12 aprilie

M-am dus cu Barbu Brezianu la inaugurarea restrospectivei Brâncuși de la Beaubourg. Mare eveniment parizian. Vizităm expoziția organizată de americani. Oricît ar părea de curios, este prima mare retrospectivă Brâncuși la Paris. B.B., specialist în Brâncuși, a venit și el de la București. Este una din ultimele figuri ale culturii românești dinainte de război. Are 86 de ani dar mintea i-a rămas

tînără, inteligența intactă. Pentru mine, un prieten unic printre ființele care mă leagă de România. Ne-am întors la expoziție din nou, seara, în nocturnă, apoi ne-am dus la recepția oferită la etajul V, la Beaubourg, cu priveliște asupra Parisului luminat. Decor floral exotic. Bufet foarte rafinat. Un public ales pe sprînceană (eu am intrat grație invitației lui B.B.) — toată elita pariziană a criticii de artă, ziariști specializați, doamna Georges Pompidou, „personalități" de tot felul. Dinspre partea română, trei feluri de invitați: particulari ca noi (B.B. cu mine și cu cîțiva alții), oficiali culturali (Dan Hăulică, Virgil Tănase etc.) și membrii ai ambasadei dintre care unii ușor de recunoscut după înfățișarea lor care nu s-a schimbat. B.B. a stat de vorbă cu specialiștii care-l cunoșteau. Printre alte persoane care se găseau acolo, am întîlnit-o pe doamna Boyer, soția ambasadorului de la București, o elvețiancă romandă. Firitiseli, amabilități. Mi-am amintit că avea multe pisici și că-i plăcea să joace bridge. M-a întrebat dacă am învățat limba franceză la... trei ani! S-a servit șampanie din belșug. Barbu a mai cerut o cupă, surprins că eu prefer un pahar de vin bun. Barbu este încîntat că revede Parisul, încîntat de seara petrecută și de șampania franțuzească, Barbu este în al nouălea cer!

*

A doua zi, l-am luat cu noi (Vlad și cu mine) la seara de gală a Fundației pentru Ajutorul European, o fundație care datează din epoca „eroică" dinainte de 1989. Seara de gală era prezidată de regina Anna și se ținea la Opéra Comique. Am fost instalați într-o lojă deasupra orchestrei (loja Choiseul) cu vedere peste sală. Momente neașteptate au transformat serata muzicală într-o „opera buffa": dirijorul acrobat și-a dirijat orchestra (Orchestra Simfonică Europeană) sărind și gesticulînd ca un arlechin iar pianista a avut un lapsus în mijlocul unui concert de Mozart, muzica s-a oprit, rîsete în sală, discuție între dirijor, prima vioară și pianistă înainte de reluarea pasajului... La început a vorbit regina Anna, care a mulțumit publicului „că a venit în număr atît de mare" pentru a susține Fundația... Biata regină, cu optimismul ei de cercetașă și vocea ei de daneză, puțin răgușită de pe urma fumatului... După spectacol, din nou șampanie, spre marea bucurie a lui B.B. S-a băut în sănătatea reginei, s-a mai băut încă o dată. Foaierul era frumos restaurat, doctorul Florescu, generosul președinte al Fundației

era onorat de prezența reginei, monarhiștii se felicitau unii pe alții. S-a uitat că orchestra fusese mai degrabă comică iar discursul reginei nițel patetic, dată fiind situația familiei regale...

Paris, 21 aprilie

Azi e Vinerea Mare ortodoxă. Vlad și cu mine eram așteptați la o întrunire destul de specială într-un vechi imobil parizian: descendenții familiei Blaremberg se întruneau pentru a-și compara arborii genealogici și a-și stabili gradele de rudenie. Vlad pregătise o mică valiză plină cu documente despre strămoșii Blaremberg ai mamei lui. Ajunși la adresa în chestiune am căzut, m-am rostogolit pe niște trepte și m-am rănit foarte tare la cap. Sîngerare spectaculoasă. M-au cusut la clinica din cartier. Un accident absurd dar și un avertisment: să am grijă cum mă mișc, să-mi stăpînesc mișcările bruște, pornirile precipitate, neîndemînările legate de dispoziția în care mă aflu. Atenție! Trei căderi în nouă luni! Cîteva zile mai devreme avusesem un vis premonitoriu: o visasem pe prietena mea din copilărie, Manica M., moartă de mult. Îmi făcea semn — era într-un șir lung de persoane — mi se pare că-mi spunea să îmbrac o rochie la fel cu a ei, o rochie albă — încercam s-o îmbrac — era mai curînd o cămașă destul de groasă — nu-mi venea, era prea strîmtă, nu era pe măsura mea. Pe cînd încercam s-o trag pe cap, m-am trezit. Nu mă mai gîndisem la Manica de mulți ani. Foarte straniu.

După accident m-am întors la reuniunea genealogiștilor amatori, dar n-am stat mult. L-am lăsat pe Vlad acolo iar eu m-am dus la biserica română. Se terminase Prohodul. Biserica era plină de lume. Am avut timpul să-i mulțumesc lui Dumnezeu că ieșisem teafără din accidentul suferit — apoi m-am întors acasă și m-am culcat.

*

Descrierea Sfîntului Duh văzut de țăranca de la biserica română, madam' Mihalache, cu care m-am întors în metrou: „a traversat altarul, zburînd într-o parte, așa ca o pasăre mare cafenie, cu puncte albe pe piept, în loc de pene avea o blăniță așa, moale, și venea cu gura căscată..." Madam' Mihalache are regulat vedenii. Noaptea este adesea înconjurată de mulți îngerași care zbu-

rătăcesc în jurul ei. A văzut-o pe Fecioara Maria, de multe ori, și pe Isus Cristos. Spune că nu încetează să se roage zi și noapte. Nu arată a exaltată. Este o femeie credincioasă, săracă, are acces la mistere — la tainele care ne sînt interzise nouă, oameni ai rațiunii și ai culturii. La biserică stă întotdeauna în rîndul din față, și ține o perniță sub genunchi, căci stă ore întregi în dreptul icoanelor. Acum cîțiva ani nu știa o boabă franțuzește, circula în papuci, cu broboada pe cap. După ce s-a despărțit de nepotul ei, orbul pe care l-a însoțit în Franța după mai multe plecări ratate (îi prindea la graniță, îi trimitea înapoi în satul lor), trăiește singură acum — mă întreb unde? Orbul, bine îngrijit în Franța, s-a însurat cu o tînără oarbă, și împreună au alungat-o pe biata bătrînă, interzicîndu-i să se mai întoarcă lîngă ei, dar întîi i-au furat toți banii. Bătrîna s-a descurcat nu se știe cum. Lucrează în diferite case și-și petrece restul timpului la biserica română din strada Jean de Beauvais. Este una din acele țărănci romînce devenite mică burgheză la Paris, s-a obișnuit să trăiască aici. Are un RMI*, este înscrisă la Securitatea Socială, are o cartelă de metrou gratuită. Dar se roagă la fel ca în România ei natală, închinîndu-se cu gesturi largi și bătînd mătănii în fața icoanelor.

Paris, 5 mai

Trecînd azi-dimineață prin fața bisericii Saint-Merri, lîngă Beaubourg, am văzut prin ușa mare deschisă, naosul *gol* și la capăt Isus Cristos răstignit deasupra altarului. Veșnic răstignit și singur. Dumnezeu părăsit de oameni. Un simbol al vremurilor de angoasă și de debusolare pe care le trăim la sfîrșitul acestui veac. Un timp al trecerii într-o eră nouă, prin distrugerea unei lumi ale cărei ultimele zile, noi, copiii secolului al XX-lea, le-am trăit. Un semn al dramei omenești, al morții înscrise în Istorie în spatele căreia se profilează indestructibilul Duh. Să avem milă pentru aceste vremuri, pentru această biserică goală, pentru toate lucrurile care se sfîrșesc, pentru o civilizație grandioasă care se stinge, pentru marile ei înfăptuiri, pentru tot ce a inventat, pentru muzica pe care o

* Revenu minimum d'insertion — venit minim de inserție.

poartă în suflet. Dar marile opere, marea poezie, vor supraviețui, pentru că poartă în ele Duhul... Milă la căpătîiul Europei...

Paris, 10 mai

Un ziarist român de la televiziunea din București m-a vizitat. Sub pretextul unui interviu, a venit să-mi ceară să colaborez pentru cauza bună: România este în momentul acesta într-o poziție dificilă, Rusia și Ucraina sînt amenințătoare, Iliescu s-a declarat fără rezerve pentru ralierea la Occident, spune el etc. etc. Tipul este un amestec de energie primitivă, de naivitate și de patriotism — 80% — restul, 20% aparțin părții ascunse a icebergului puterii neocomuniste.

București, 14–24 mai

Mare agitație culturală la București, festival, expoziții și un colocviu Eugen Ionescu la Institutul Francez, în prezența lui Marie-France și a Rodicăi. Comunicări ale unor universitari francezi aleși de Marie-France și ale unor intelectuali români invitați cu titlu personal. Prezența instanțelor oficiale românești a fost cu grijă evitată de Norbert Dodille* la cererea insistentă a Mariei-France — care încearcă să estompeze pe cît posibil românitatea tatălui ei... Din acest punct de vedere, filmul-interviu al lui Liiceanu a adus o infirmare involuntară a spuselor ei și a creat un anticlimax mai degrabă picant. Cu ocazia acestui colocviu, a fost inaugurată și Librăria Franceză Humanitas din incinta Institutului. Ambasadorul Boyer a ținut o cuvîntare în limba română: ca mai toți diplomații francezi în post la București, ambasadorul Boyer, devenit românofil, a devenit și românofon.

M-am dus, bineînțeles, să revăd în București locurile mele preferate: străzile din vechile cartiere care au scăpat de demolări. De data aceasta, am redescoperit existența fostului Country-Club (amintire din copilărie), devenit „Clubul Diplomaților" de la Băneasa. Frumoasa casă a Clubului a supraviețuit, cu terasa ei mare, cu lemnăria, cu aerul ei englezesc (clubul este o creație engleză a anilor treizeci). Dar terenul de golf care se întindea dincolo de

* N. D. — directorul Institutului Francez.

lacul Herăstrău, a dispărut. A fost vîndut noilor bogătași nomenclaturiști, care și-au construit un cartier de ville în stil californian... Lascăr și bătrînul Tomiță (profesorul de golf, care mai trăiește!) ar vrea să creeze un nou teren într-altă parte, înspre Cernica. Dar au nevoie de sprijin, de bani... golful era încă prost văzut pînă mai ieri, ca fiind un sport burghez. La Budapesta, Varșovia și Praga există cîte unul sau două adevărate terenuri de golf: la București nu. Golful este, pare-se, un semn de apartenență la o mentalitate care caracterizează partea occidentalizată a Europei de Est... criteriu „snob" la prima vedere, dar criteriu veridic, ca toate sporturile inventate de englezi.

Normandia, 30 mai

Ca urmare a demersurilor mele de la București, am primit, o dată întoarsă la Paris, pașaportul de „român rezident în străinătate", eliberat de ambasadă. L-am cerut, considerînd că era dreptul meu. Mi-a fost acordat cu multe reticențe. Acum, redevenită româncă, rămasă franțuzoaică, am senzația stranie că mi-am trădat ambele „eu"-ri deodată — cel vechi și cel nou — care vechi? care nou? — recunosc, de fapt, vechiul sentiment al exilului — un sentiment care mă fixează între amîndouă, făcîndu-mă mai „volatilă"... nici unul, nici altul... amîndouă de-o dată...

Paris, 20 iunie

A murit Cioran. Ar trebui să spun: în sfîrșit?

Paris, 22 iunie

Simone mi-a povestit ultimele clipe ale lui Cioran. Nu-l mai părăsea, și totuși s-a nimerit să nu fie lîngă el în clipa morții. Se întorsese acasă pentru o urgență, abia ajunsă, a fost rechemată la clinică. Cioran avea ochii închiși. Șocul a fost teribil pentru ea în fața chipului fără privire. Nu l-a recunoscut, într-atît îl distrusese boala. Privirea, rămasă frumoasă pînă la sfîrșit, ascunsese ravagiile trupului. Cu ochii închiși, nimic nu mai rămăsese din ce fusese Cioran. Simone se duce la cimitir în fiecare zi, ea care nu mergea niciodată în astfel de locuri. Ar dori să fie singură lîngă el, să se reculeagă, să evite lumea, dar întîlnește mereu pe cineva, și găsește

întotdeauna flori proaspete pe mormînt. Toate acestea mi le spune cu o voce liniștită. Trebuie să se simtă ușurată gîndindu-se la suferința lui. Cioran a dispărut, dar viața continuă. Misterul absenței sale este la fel de total ca acela al timpului trăit, timpul în care eram toți împreună în rue de l'Odéon, ascultîndu-l pe Cioran, rîzînd împreună cu el. Moartea îl obseda, dar era și el cucerit de minunea de a fi pur și simplu în viață. A iubit viața. Nu s-a sinucis, deși a scris mult despre sinucidere. Simone mi-a dăruit un exemplar din *Convorbiri*, perpetuînd gestul lui Cioran care-mi dădea de fiecare dată o carte cînd plecam de la el.

Paris, 15 iulie

I-am scris lui François Fejtö. Pe cît mi-a plăcut frumosul lui articol din *Le Monde*, închinat prieteniei dintre el și Cioran, pe atît mi-au displăcut celelalte două, care, apărute imediat după moartea lui, ca necrologuri, se străduiesc, lamentabil, să-l discrediteze.

la Bayreuth, 26 iulie–2 august

La Festivalul Wagner, șase zile, dintre care patru cu spectacole. În timpul liber am vizitat pe îndelete casa–muzeu a lui Wagner. *Ring*-ul este, anul acesta, pus în scenă de Alfred Kirchner: dincolo de regie (contestată), am ascultat cu încîntare această muzică, amestecul de artă și spontaneitate, care te atinge, îți răscolește senzațiile, fericirea, suferința. Sînt captivată la această oră tîrzie de construcțiile sonore wagneriene. Am încercat să urmăresc dezvoltarea temelor îndărătul acestui fluviu care nu se oprește, înainte de ultima notă, care te duce, te transpune, experiență care te lasă fericit, vlăguit, pe un *alt* tărîm. Ca după o experiență erotică reușită.

*

(O întrebare pe care mi-am pus-o mai tîrziu.) Siegfried era el inocent? Eroul este el inocent? De ce trebuia el să moară? Există oare o rațiune *morală* pentru ceea ce i se întîmplă lui Siegfried? sau este el victima inocentă a Destinului? (ca într-o dramă antică).

*

Vis la întoarcerea de la Bayreuth: mi se arătau trei paturi din lemn, paturi largi, într-o cameră semiobscură, asemenea unei

camere într-o casă țărănească. Paturile erau pline de... grîne. Unul de grîu, altul de orz, al treilea, cel mai frumos, de porumb *foarte galben*. Urcam apoi într-un imobil cu pereți de sticlă și de metal strălucitor, deasupra unui oraș. Păstrez amintirea fericirii resimțite în fața celor trei paturi pline de grîne, a uimirii care mă cuprinsese în vis în fața acestei viziuni: paturile nu erau goale — dar în loc să servească odihnei oamenilor absenți, serveau la odihna grînelor (visat în Normandia).

Crans s/ Sierre, 2 august

Înainte de a pleca m-am dus din nou la Simone. Să revăd apartamentul în felul acesta, fără Cioran — iată o experiență la care nu mă gîndisem. Absența și tăcerea au biruit — *definitiv*. Simone este curajoasă. A făcut ordine în cele două încăperi. Atmosfera este diferită. Pereții, masa, scaunele par mai albe ca înainte. E lumină acum în celula unde Simone refuza să intre din cauza boemei lui Cioran. Ușa este deschisă, camera lui Cioran e goală. Balconul este înflorit, ca înainte. Simone se ocupă de hîrtiile lui Cioran, a depus manuscrisele lui la Fundația Doucet. Făcînd ordine la el, a descoperit mai multe caiete despre care nu știa nimic, un fel de jurnal pe care l-a ținut mai mulți ani de-a rîndul. A început să-l descifreze, vrea să-l transcrie la mașina de scris. A aflat că Liiceanu a fost la Paris cu gîndul să-și plaseze interviul filmat, lucru pe care Simone îl dezaprobă. Găsește că Cioran era deja diminuat cînd a fost filmat interviul. După părerea ei, filmul nu-l reprezintă pe adevăratul Cioran. S-a opus categoric difuzării lui. Săraca Simone!

Crans, 16 august

Mi-este greu să-mi regăsesc calea interioară pierdută de cîtăva vreme. Cartea lui Albert Cohen dedicată mamei lui m-a ajutat. Am citit cu o emoție salutară, liberatoare, această extraordinară evocare a morții, această mare litanie a unui revoltat care acuză moartea. Prin iubirea lui imensă pentru mama lui, Albert Cohen atinge speranța, dar pentru un asemenea spirit nu există consolare, nu există credință în taina reînvierii. De unde tenta roșie, violentă, și întunecimea acestei cărți de suferință lucidă și disperată.

Crans, 18 august

Noaptea trecută am visat — m-am trezit tremurînd, mai mult decît un vis, era o altă *realitate*. Într-un spațiu întunecat (de obicei visez în culori) eram culcată. Mi-era frică, o chemam pe Dadi, a venit și s-a culcat lîngă mine. Împreună ne-a fost frică. Am chemat-o pe mama. A venit, era zîmbitoare dar distantă. Nu m-a sărutat — eu, da, cred că am sărutat-o. Scena se petrecea într-o penumbră cenușie. Ca și cum ar fi venit amîndouă, într-adevăr, lîngă mine, în timpul nopții. Nu numai că le-am văzut, dar le-am și *simțit* lîngă mine. Veniseră pentru că le chemasem. Să fie pentru că am citit cartea lui Albert Cohen și că m-am gîndit mult la moarte? La a mea și la a celor care mi-au fost cei mai apropiați, mama și doica mea, a doua mea mamă?

Crans, 29/30 august

A avut loc marele bombardament asupra sîrbilor din Bosnia pe care-l așteptam de mult. Și asta, din voința americanilor. Europenii apar într-o lumină crudă: incapabili de acțiune fără ajutorul americanilor. Și încă o constatare: în fața Americii, doar Rusia poate pretinde să joace un rol, chiar dacă pentru moment este obligată să accepte înfrîngerea sîrbilor din Bosnia. O înfrîngere foarte relativă, căci sîrbii bosniaci au păstrat jumătate din teritoriul Bosniei-Herțegovina. Excelentă analiză a ziaristului Bernard Guetta: în final fosta Iugoslavie va fi împărțită între cei doi protagoniști: sîrbii și croații...

Paris, 6 septembrie

Astă-seară a sosit nepotul meu din America. Nu-mi vine să cred că am în familie un american 100%! Care a rămas totuși atașat de România. Vine din Japonia. Este un informatician de vîrf, trăiește în mijlocul computerelor la Palo Alto, în California. Locuiește într-o casă mare care aparține unui japonez bogat, frecventează mulți asiatici și numeroși indieni care lucrează în domeniul lui. Spune că în America nu se vorbește niciodată despre România. Este uitată, nu interesează pe nimeni, se întreabă de ce. Îi explic că America n-a decis (încă) dacă România trebuie considerată ca

fiind în sfera de influență rusească sau nu. Situație la care contribuie și faptul că guvernanții români nu se gîndesc pentru moment decît la propria lor căpătuire, fără a se preocupa de soarta României, de societatea care are nevoie de *legi*, de o justiție independentă etc., pentru a putea fi considerată o țară civilizată.

Paris, 10 septembrie

Bombardamentele americane în Bosnia sîrbească se intensifică. Să fie oare începutul războiului? Rușii sînt furioși că au fost lăsați în afara chestiunii. Mai *pot ei* să declanșeze un război? Rușii acționează în culise pentru a destabiliza Europa. Se spune că achiziționează bunuri, întreprinderi, pămînturi, fabrici, imprimerii în fostele republici sovietice. (Balticii sînt astfel invadați de noii bogătași veniți din Rusia, de asemenea și fosta Germanie de Est...) Convingerea mea: singura, adevărata problemă cu care se confruntă Occidentul: *ce să faci cu Rusia*?

Paris, 12 septembrie

Am visat azi-noapte că mergeam pe un covor roșu. Alături, de-a lungul celui pe care pășeam, era *alt covor* roșu, nou, strălucitor, pe care n-aveam voie să calc. Trebuia să stau pe al meu, care era roșu dar uzat, un covor vechi, alături de care se desfășurase cel nou în așteptarea unui personaj oficial. Și eu stăteam pe roșu, dar *la margine*.

Paris, 24 septembrie

Mi-a trebuit mult timp ca să scriu pentru *România literară* cîteva pagini de amintiri despre Ion Barbu! De fapt, nu păstrez decît puține amintiri despre el. Prezența sa, vizitele sale asidue mă stînjeneau puțin, deși mă flatau. Eram poate ușuratecă, prea superficială? Abia scosesem capul din mediul meu monden, n-am prins ocazia chiar dacă — gîndindu-mă bine — întîlnirea mea cu el m-a marcat. M-am apropiat de mintea lui, de inteligența lui — avea geniu — am simțit-o, dar fără să-mi spun: „cunosc un poet genial" — eram însă sensibilă la fascinația minții lui. Îmi făcea o curte discretă (abia mă măritasem), literară, și mă antrena spre

preocupările intelectuale care aveau să devină pasiunea mea de-o viață.

Paris, 26 octombrie

Lungă întrerupere. Am luat masa azi cu Simone. Conversație ca o repetiție, un ecou al vorbelor lui Cioran, lucruri spuse de prietenii lui, povești cu editori, cu traducători (i se traduce corespondența pentru a fi publicată). Este o experiență curioasă cu Simone, o prietenie veche, sînt legături repetitive resemnate în fața timpului care a trecut, un timp deja numărat și pus de o parte.

30 octombrie

La Oana Orlea și Rodica Iulian, la țară, în Picardia. Amîndouă scriu romane, trăiesc în lumea provinciei, au prieteni printre localnici, cutreieră Franța cu mașina, cumpără vin de la producătorii viticoli de pe Loara, cunosc locuri, biserici, sate. S-au franțuzit în cincisprezece ani, s-ar zice că aparțin unei generații fără legături reale (sau mitice) cu România. Și totuși experiența fundamentală a vieții lor nu poate fi disociată de trecutul trăit acolo pînă prin 1975–1980. Franța a venit tîrziu, peste patruzeci de ani de viață trăită în România comunistă. Am petrecut împreună cîteva ceasuri bune: am băut vin roșu în jurul unui *barbecue*, am stat de vorbă. Avem prea multe lucruri în comun ca să nu ne înțelegem asupra esențialului — fiecare a făcut în partea ei o bucată de drum spre un punct de convergență care este un destin comun de exilate, orice ar gîndi ele și oricît ar înjura mizeria românească.

Paris, 1 noiembrie

Ieri seară, la Leonid Mămăligă, pentru a-l asculta pe Laurențiu Ulici, care ar vrea să lanseze o afacere editorială la Paris, cu scopul de a face cunoscută cultura română. Autoritățile române ar aproba, pare-se, cheltuirea unui milion de dolari pentru a edita printre altele autori români *aleși la București*... în cel mai bun caz ar fi o aventură cu șanse reduse de reușită — Vona este de aceeași părere cu mine. Convorbirile s-au prelungit între cei care se simt atrași de propunere și cei care rămîn sceptici. La un moment dat m-am sculat și am plecat — întrebare: de ce am venit, de ce nu rezist la acest

gen de întruniri care se termină în coadă de pește? răspuns: sînt, și eu, un personaj din comedia românească, o comedie fără sfîrșit care se joacă iarăși și iarăși, aici și acolo.

Paris, 5 noiembrie

Patriarhul ecumenic e în vizită la Paris. M-am dus ieri la concertul de muzică bizantină de la biserica Saint-Sulpice și azi la Notre-Dame, unde cardinalul Lustiger l-a primit pe Patriarh pentru a celebra vecernia împreună. Mii de persoane umpleau catedrala, ca niciodată. Prezența ortodoxiei m-a emoționat. Măreția vechii credințe plecate din Orient se regăsește în imnurile bizantine de slăvire a Fecioarei, în expresivitatea poemelor cîntate pînă în zilele noastre, în frumusețea hieratică a acestor *icoane vocale.* (Patriarhul era însoțit în călătoria sa de un cor din Constantinopole.) Iubire și severitate, bucurie și tristețe, sufletul dezgolit de o voce venită din primele secole creștine, ortodoxia este un izvor rămas neprihănit — n-ar trebui să te apropii de el decît cu inima și cu spiritul. Dar Istoria s-a amestecat în treburile Bisericii. Azi ortodoxia este exploatată între altele de Moscova, pentru a controla popoarele Europei orientale. Bietul Patriarh ecumenic este prizonierul unor forțe politice (Turcia, Moscova mai ales...) care văd desigur cu un ochi bănuitor tentativele sale de apropiere de Occident. Rolul lui este dificil. Îi reține vocea puternică și frumoasă, expresia deschisă a chipului, prezența simpatică.

Paris, 7 noiembrie

La mormîntul lui Cioran. Nu reușeam să dau de el în hățișul de morminte. Cum nu-l mai găseam, am cerut un plan de la Direcția Cimitirului. Simone a pus o inscripție: *Emil Cioran. Răsinari 1911 — Paris 1995.* Cu planul în mînă, mă gîndeam la el. Cine ar fi zis că-i voi vorbi prin piatra care-l acoperă, el devenit acum invizibil? Am stat multă vreme sub soarele de toamnă, singură în fața locului anonim care-i poartă numele. Apoi m-am dus la mormîntul lui Eugen Ionescu, ușor de găsit pentru că este situat pe aleea principală. Marie-France a pus o dală din piatră calcaroasă, deja puțin roasă de ploi. Bietul, dragul Eugen, și lui i-am adresat un gînd. Cimitirul era plin (*prea* plin) de crizanteme galbene și mov, aduse de ziua Morților. O dată pe an burghezii

francezi fac acest pelerinaj și aduc flori rituale. Cîteva persoane aprindeau candele. Dar nu era nici o „curățenie" de făcut în cimitirul Montparnasse, unde totul este ordonat, curățat, greblat. Nici o comparație cu Bellu, unde oamenii își petrec timpul măturînd, smulgînd buruieni, îngrijind flori. La drept vorbind, Bellu este un cimitir viu, însuflețit, dezordonat ca însăși viața. În timp ce Montparnasse este rece, ordonat, bine administrat — un cimitir de burghezi francezi. Bietul Cioran! În mijlocul acestei companii pe care o detesta! Ar fi fost mai bine la Rășinari sau într-un cimitir de sat, pierdut în vreun cătun românesc. Am strîns într-un sertar planul indicînd locul mormîntului lui Cioran la Montparnasse, pentru altă vizită. Să te duci să-l vizitezi tocmai acolo! Cioran ar fi găsit că e absurd, și ar fi rîs în felul lui, strîmbîndu-se! Derizoriul cimitirelor, de vreme ce totul se transformă în țărînă, de ce să nu fii îngropat într-un cîmp unde vîntul bate încet?...

Paris, 10 noiembrie

Am visat un peisaj luminos, albastru palid. Se vedeau, dincolo de malurile mării, munți îndepărtați de unde se înalța un fum alb... În jurul meu erau lebede albe, imense, mari cît niște cai. Mă aflam într-un fel de tren descoperit care se oprise la marginea apei. Eram neliniștită: din cauza acelor aburi albi, prevestitori de ceva rău? Era peste tot atîta lumină, dar totul mi se părea tulbure, urît.

Paris, 14–16 noiembrie

Trei zile interpretă pe lîngă doi colonei de la Institutul de Istorie Militară din București, veniți să viziteze Arhivele franceze păstrate la Vincennes în clădirile renovate ale castelului. Locul este impresionant prin măreția lui, prin alura lui regală, în ciuda numeroaselor distrugeri, demolări etc. Cei doi colonei români, ieșiți din tiparele militare moștenite de la regimul comunist — azi antirusi declarați, responsabili cu noua Istorie a României, care nu mai trece sub tăcere campania din Rusia (1940–1944). Amîndoi vorbesc rusește. Unul dintre ei a fost recent la Moscova pentru a consulta (și recupera) arhivele confiscate de Armata Sovietică privitoare la războiul pe frontul de Est, apoi de Vest. De partea francezilor, multe arhive din 1939 la 1944 se găsesc tot la Moscova

(luate de nemți, apoi confiscate în Germania de către sovietici). Moscova și-a deschis arhivele, dar de doi ani le-au închis din nou. Franța a recuperat o parte din ele (am văzut cutiile de carton la Vincennes) și România la fel. Restul este încă în Rusia. La Serviciul Istoric al Armatei de Uscat (SHAT) vizitat de coloneii români, am fost primiți de francezi dintr-o speță din ce în ce mai rară azi: militari pasionați de trecutul militar al Franței. Și de arhiviști cufundați în 300 de kilometri de dosare unde se păstrează *absolut tot.* Exemplu: numele și caracteristicile *tuturor* soldaților care au servit în armata franceză de la începutul secolului al XVIII-lea pînă azi! Documente de orice tip privitoare la războaie: tratate, corespondență, cărți, rapoarte secrete etc. plus insigne, drapele (numesc asta „simbolica"), decorații, tablouri, hărți. O secție aparte (situată la Fort d'Ivry), pe care am vizitat-o de asemenea, păstrează fotografiile și filmele ultimelor două războaie. Cei doi colonei nu voiau să pară mirați, dar erau vizibil depășiți de cantitatea de memorie păstrată și impresionați în fața rafturilor cu dosare care se întind la nesfîrșit, plasate în fostele săli ale castelului regal, devenit închisoare după revoluția franceză, apoi cazarmă, înaintea recentei lor renovări. Cînd vezi acest gen de clădire înțelegi mai bine ce a fost puterea politică a Franței. În legătură cu România ni s-au arătat cîteva hărți vechi de pe vremea Imperiului otoman, rapoarte ale agenților diplomatici din Principate, rapoarte ale atașaților militari, cîteva fotografii ale regelui Carol al II-lea, ale aviatorului Traia . Vuia, vederi de pe Dunăre etc. Puține lucruri. Restul se află la Quai d'Orsay. Concluzie: trei zile ca o cufundare în Franța istorică și un contact în plus cu armata română care-și caută identitatea și trecutul ocultat de cincizeci de ani de comunism. Dar istoria pe care acești colonei vor s-o facă cunoscută marelui public și noilor generații este încă la nivelul vulgarizării. Au admis că trebuie început cu manualele școlare.

Paris, 30 noiembrie

Sfîrșit de an amenințător: grevele iau amploare. Spectrul manifestațiilor din mai '68 planează asupra Franței.

Paris, 12 decembrie

A treia săptămînă de greve. Nu sînt transporturi publice, oamenii fac kilometri pe jos sau cu bicicleta, mașinile particulare se opresc ca să-ți propună să te ia în direcția lor, dar blocajele de circulație nu se mai sfîrșesc. Aprovizionarea devine problematică, uzinele sînt în dificultate din cauza lipsei de combustibil. Plutește ceva în atmosferă care seamănă cu așteptarea în spatele liniei de front, într-un război în care Franța s-a aventurat — de o parte guvernul (neîndemînatic), de alta sindicatele, încăpățînate, care refuză reforma Securității Sociale.

Paris, 14 decembrie

O vecină îmi spune că Madame Soleil, faimoasa astroloagă, locuiește nu departe, în Piața Commerce, într-o casă înconjurată de un zid înalt, o vilă a vechiului Paris prin fața căreia trec întrebîndu-mă adesea cine o fi fericitul ei locuitor. Madame Soleil a prezis încă de anul trecut, pare-se, că decembrie 1995 avea să fie o lună de mari tulburări...

Și totuși, în același Paris, capitală a unei țări în plină criză socială, a avut loc semnarea păcii din Bosnia. Cei trei șefi ai țărilor beligerante (sîrbul, croatul, bosniacul) au semnat acordul încheiat în America, la Dayton.

Ceremonia a avut loc la palatul Elysée, în prezența lui Jacques Chirac, a președintelui american Clinton, a lui Helmut Kohl, a lui John Major și a omologului lor spaniol (căci Spania prezidează Uniunea Europeană în momentul acesta). Occidentul a impus pacea în Bosnia. A acționat în numele „Dreptului de ingerință" care va fi practicat de-acum înainte pentru a împiedica conflictele, într-o lume pe care comunicațiile și comerțul au unificat-o. În această lume o idee își face drum: ideea unei forțe militare, o „poliție" internațională însărcinată să oprească conflictele periculoase, să stingă focurile care amenință lumea civilizată. Pentru moment, Occidentul este acela care își apără în acest fel concepția sa despre un viitor în care Drepturile Omului vor face să domnească pacea. Rusia se preface că participă la construcția pe care Occidentul vrea s-o impună: o putere armată în slujba ideilor umanitare supranaționale. Dar de fapt, Rusia nu e de acord. Astfel,

războiul din Cecenia, o privește numai *pe ea.* Generalul Lebed anunță că va pune capăt existenței Țărilor baltice, proferează și alte amenințări și pretinde că va reface puterea imperială. Rusia mai are de parcurs, mental vorbind, unul sau două secole. Între timp Occidentul *inventează* o politică nouă. Că vrem sau nu, că ne place sau nu, nimic nu mai e ca înainte. Trebuie să admitem că tehnica (occidentală) a cîștigat partida (spre bine sau spre rău) și că în consecință este nevoie de idei politice noi.

1996

Paris, 3 ianuarie

Un an nou. Se apropie sfîrșitul secolului. Pentru mine, calea e lungă dacă privesc întorcînd capul înapoi.

Paris, 9 ianuarie

În timp ce termin de citit, într-o stare de mare exaltare, minunatul *Tratat al rebelului* unde se exprimă cu rigoare, patetism și poezie toată înălțarea morală și spirituală a lui Ernst Jünger, aflăm vestea morții lui François Mitterrand. Se știa că este bolnav și totuși vestea a venit ca un șoc pentru toată lumea — și pentru mine, sînt conștientă de asta. Înțeleg că mi-a lăsat o amintire de neuitat. L-am cunoscut ca interpretă după 1989, la București în 1991, apoi la Paris, de trei ori. Pe plan omenesc, m-a fascinat mai mult sau altfel decît predecesorii săi. Generalul de Gaulle era impresionant ca un munte pe care-l contempli de jos în sus — Georges Pompidou era simpatic, ca un vecin care te salută politicos, Giscard d'Estaing avea un stil de om de lume, o politețe orgolioasă... Mitterrand seducea de cum intra pe ușă — emana din prezența lui un farmec subtil pe care vîrsta nu-l știrbise. Cînd l-am văzut prima dată era un domn bătrîn cu alură sobră, dar în spatele inteligenței și al privirii mi s-a părut că mai era și altcineva, o persoană care *se amuza* de spectacolul lumii la care participa... nu am uitat niciodată acea primă impresie.

Paris, 11 ianuarie

Funeraliile lui François Mitterrand. Dictase totul dinainte, toate detaliile înmormîntării, precizase chiar că labradorul lui trebuia să

urmeze cortegiul pînă la locul de veci. Toată Franța a urmărit ceremonia la TV și l-a văzut pe Helmut Kohl plîngînd la Notre-Dame...

Paris, 12 ianuarie

Am primit de la Barbu Brezianu o scrisoare cu timbre pe care sînt reprezentați Ionescu, Apostu și Cioran! O recuperare ușor de înțeles. Aceștia sînt adevărate glorii românești, dar nu trebuie uitat că de afirmat s-au afirmat în Occident. În România nu mai era loc pentru ei...

Paris, 15 ianuarie

Americanii sînt în Europa de Est! În sfîrșit! Erau așteptați de cincizeci de ani! Dar, din nefericire pentru România s-au instalat alături, în Ungaria, de unde își organizează acțiunea din Bosnia. România s-a oferit să primească soldații americani la Timișoara, unde exista și infrastructura necesară (aeroport, hoteluri). Prea tîrziu. Fapt simbolic. România a sosit cu întîrziere, cu prea puține șanse de a găzdui pe teritoriul ei pe faimoșii soldați americani („vin americanii!") așteptați de atîta vreme! Veșnica poveste: prea departe! prea tîrziu! prea încet!

*

Am ascultat vocea lui George Enescu vorbind cu Bernard Gavoty — nu știam că vorbea așa de bine franțuzește. De fapt, a trăit multă vreme la Paris. Enescu apare azi ca un compozitor modern, anticipînd vremurile noi. Statul român tot încearcă să-i recupereze resturile, dar Marioara Cantacuzino se ține tare, refuză ofertele indirecte — casă la București în schimbul osemintelor lui George Enescu.

*

Azi noapte, mare libertate interioară, străbătută de imagini, de idei — de care nu-mi mai amintesc — o libertate cu care a gîndi, a scrie devenea posibil. O redescoperire, așa mi se pare — eram în acord cu mine însămi, acord care îmi scapă ușor printre degete, iată că-l prinsesem, cuvintele îmi veneau singure, făceam împreună, ele și cu mine, un singur trup. Iluzie nocturnă? Vis? Nu — eram trează ca în plină zi. Trezirea *celuilalt* în mine.

Paris, 29 ianuarie

Într-o convorbire în legătură cu viitorul religiei, Paul Ricoeur a spus acest lucru: „doctrinalul" și „pastoralul" se îndepărtează tot mai mult unul de altul. Pe viitor, pentru a fi agreat, „pastorul" (preotul) va trebui să se apropie de oameni spunîndu-le (implicit): „de vreme ce trăiți așa, ce pot face pentru voi?" în loc să-i scuture, să-i încurajeze fără ocolișuri să-și schimbe viața. Cu alte cuvinte „pastorii", pentru a fi acceptați, vor trebui să se adapteze la mentalitatea care refuză autoritatea, refuz considerat ca de la sine înțeles într-o societate în care libertatea individului este o dogmă. A cere ascultare sau supunere (de la tineri, de exemplu) a devenit imposibil. Ascultarea, o virtute creștină — nu mai poate fi impusă în numele moralei — ea trebuie să fie liber acceptată. O problemă cu multe consecințe în societatea occidentală unde indivizii care refuză autoritatea cer totuși insistent să se ocupe cineva de ei, *dar cu condiția* să nu se atingă nimeni de libertatea lor... de unde pierderea influenței „pastorilor", de unde transformarea lor în „agenți umanitari", de unde o societate de „asistați"...

Paris, 3 februarie

Am răsfoit cu interes poemele lui Ștefan Nenițescu, într-o frumoasă ediție ilustrată, trimisă de un român, Emil Constantinescu, întîlnit în timpul vizitei mele la Sighet. Efect neașteptat al acestei lecturi: a ieșit din umbră amintirea unui om foarte cultivat pe care tatăl meu l-a avut drept coleg pe vremuri la Haga. Ștefan Nenițescu era un român occidentalizat: estet, eseist de artă și poet, italianizant, devenit catolic, poliglot, care a călătorit mult, prieten credincios al lui Titulescu. Viața lui ilustrează soarta elitelor românești sub regimul comunist: întors în România în 1946, a fost condamnat la cincisprezece ani de pușcărie sub pretext că era... agent al Vaticanului. A ieșit din pușcărie în 1964, a murit în 1979. A lăsat o operă considerabilă, încă necunoscută, de care se ocupă cu fervoare Fundația condusă de Emil Marinescu.

Paris, 14 februarie

Acum cîteva seri, un prieten englez care a lucrat mult timp în serviciile culturale britanice din străinătate, ajuns acum la vîrsta

pensiei, om remarcabil, foarte cultivat, dar modest din fire, mi-a spus pe un ton dezamăgit: „nu am dezlănțuit propria mea furtună". Justețea expresiei m-a izbit (era spusă în englezește): este adevărat, trebuie să fii capabil să produci un „șoc" pentru a te elibera, pentru a scutura lanțurile cu care viața te leagă, creîndu-ți diverse „obligații". O banalitate? Dar expresia merită să fie reținută.

Paris, 17 februarie

Dejun ritual cu Simone la bistroul din colțul străzii Odéon cu strada Condé. Foarte locvace. Cel mai mic lucru o pune într-o stare de mare excitație. E foarte preocupată de moștenirea literară a lui Cioran căreia i s-a dedicat de-acum încolo. E vorba să se publice scrisorile lui Cioran, dar ea ar vrea să le citească întîi, știind însă că va trebui să cedeze în cele din urmă. Admirabila Simone! Cioran a marcat-o atît încît nu mai știi bine dacă ea este cea care vorbește cînd se indignează împotriva „românilor" — și sfîrșește prin a ceda — sau dacă este Cioran!

Paris, 20 februarie

Nu mă simt în stare să mă apăr — degeaba mă țin la distanță, vorbele rele mă ating pe latura mea moral sensibilă, care, de altfel, m-a costat întotdeauna. Dar cum poți fi diferit de tine însuți? Plătești pentru natura ta, pentru contradicții și slăbiciuni împotriva cărora nu poți să lupți. În schimb, conștiința te cunoaște, te privește, te vezi prin ochii ei ca printr-o lupă. Luciditatea este o ușă de ieșire, o ușă dinspre partea spiritului, o ușă prin care scap de natura mea sentimentală.

Paris, 8 martie

Citind antologia de „portrete" alese de Cioran m-am înscris și eu, după expresia lui, „la școala moraliștilor" — am înțeles importanța pe care Cioran o acorda acelor scriitori pentru cunoașterea societății franceze. Trăind în Franța, cunosc bine spiritul francez tributar marelui secol care l-a încîntat atît de mult pe Cioran. Am făcut o curioasă experiență, răsfoind aceste portrete. Citeam cu delicii paginile lui Chateaubriand despre Talleyrand și Doamna de Coislin. Eram în plin secol al XVIII-lea, în vizită la bătrîna

marchiză căreia Chateaubriand îi consacră un portret în *Memoriile de dincolo de mormînt,* descriindu-i umorul, zgîrcenia, aspectul (se pare că fusese metresa lui Ludovic al XV-lea, în tinerețe), vorbele de duh în clipa morții — cînd, deodată, m-a săgetat o senzație, ca un curent rece — venit de unde?... dinspre o zi, la țară, în România! În timp ce mă desfătam cu proza lui Chateaubriand, cufundată în stilul lui admirabil, iată că o senzație intensă de *natură* s-a interpus între mine și *arta* textului francez. În ce constă forța misterioasă a subconștientului? din ce întîlniri între teritorii discontinue sînt făcute aceste întoarceri ale trecutului, asemenea unor aisberguri care se rup de continentele lor înghițite și urcă la suprafață? Extremele se întîlnesc, se ciocnesc ca niște ghețuri plutitoare la suprafața conștiinței. Imagini însoțite de un sentiment curios de înstrăinare față de tine însuți. Crezi că te recunoști în acel „altul" căruia îi rămîi străin. Ești și nu ești celălalt ascuns în spatele sinelui, în straturi adînci. Poți specula la infinit asupra secretului, asupra misterului imaginilor care năvălesc la suprafață — nu vei putea niciodată transmite.

Paris, 10 martie

Am petrecut seara la Duiță, de curînd însurat — are un apartament frumos într-un vechi imobil parizian modernizat în interior. În living mă aștepta o surpriză: pe perete, portretul unei femei tinere pozînd în stilul anilor treizeci — bunica lui, adică mama mea, în mantou negru, cu un trandafir alb în mînă. D. Z., nepotul ei, locuia la ea la București, înainte de a părăsi România în 1979. Cîteva luni mai tîrziu bunica lui — mama mea — murea. Era nepotul ei preferat, își făcea griji pentru el. În ultima ei carte poștală trimisă de la București cîteva zile înainte de a muri, îmi scria: „ocupă-te de el, spune-i să învețe bine limba franceză"... Mama, atît de profund româncă, în spiritul vechii educații, a ales să rămînă în România și să moară acolo. Dar n-a uitat niciodată anii petrecuți la Paris în adolescență. De aceea am avut impresia că portretul pe care-l uitasem și pe care tînărul D.Z. a reușit să-l aducă din România, era la locul lui în Parisul de azi. Acest Paris, îndrăgit de imaginarul românilor, în care trecutul lor, călcat în picioare de patruzeci de ani de comunism, a supraviețuit, ca nicăieri altunde, în memoria marelui oraș.

Paris, 30 martie

Veşti urîte despre „vaca nebună". Măcelarii francezi sînt înnebuniţi, lumea cumpără tot mai puţină carne.

Paris, 2 aprilie

Deunăzi, ieşind de la micul editor care a publicat traducerea franceză a *Jurnalului fericirii*, în arondismentul XI, lîngă Père-Lachaise, am intrat o clipă în cimitir cu *Jurnalul* lui Nicu Steinhardt sub braţ. Aveam impresia că Nicu era lîngă mine şi că urmam împreună drumul coşciugelor, pietruit cu pietre mari de pe vremuri. M-am întrebat ce-ar fi spus Nicu S. de o asemenea aglomerare de morţi. Ar fi comentat, ar fi glumit poate, ar fi căutat, el, mare amator de cultură occidentală, mormintele celebrităţilor literare, de la Molière la Marcel Proust, înhumate aici. El, pe vremuri atît de avid de cultură, a sfîrşit totuşi prin a se desprinde de această deşertăciune strălucită care se numeşte literatura. A întors spatele gloriei care se exprimă pe o notă pompoasă şi lugubră în acest cimitir parizian. Mi-am amintit de mormîntul lui, în pădurea de lîngă mînăstirea Rohia, un loc retras, atît de potrivit spiritului de umilinţă pe care Nicu l-a îmbrăţişat din tot sufletul în ultima parte a vieţii.

Paris, 19 aprilie

Dejun cu Simone. Era o vreme de primăvară cînd m-am dus s-o iau de la ea de-acasă. Mi-a oferit un aperitiv în camera ei însorită, apoi ne-am îndreptat spre bistrou, coborînd încet strada Odéon, din cauza reumatismelor de care suferă la genunchi şi la mîini. Nu ştiu cum reuşeşte să bată la maşină. Are încă mult de lucru: mai bine de o mie de pagini şi de note, adesea în româneşte. Îmi spune că merge des „la Cioran" la Montparnasse, şi adaugă „n-am crezut că-l voi vedea aşa într-o zi..." Ultima dată a întîlnit o tînără pereche care căuta mormîntul lui Cioran: un român cu prietena lui franţuzoaică. A fost fericită să constate că tinerii veneau la cimitir pentru el. A făcut ce-ar fi făcut Cioran: a stat de vorbă cu ei, le-a promis să-i primească la ea într-o zi. Osmoza dintre Simone şi Cioran, el pe lumea cealaltă, ea încă în viaţă, e impresionantă.

Paris, aprilie

Se pare că Iliescu vrea să-l invite pe regele Mihai în România... ar fi o mișcare abilă din partea lui, care l-ar pune pe rege în încurcătură. Regele a declarat de atîtea ori că dorește să viziteze România — va putea el să refuze? va putea el să accepte să fie invitatul nomenklaturiștilor la putere? Oricum, regele nu poate rivaliza cu metodele lor, va cădea probabil în cursa care i se pregătește. Căci nimic nu va fi lăsat la voia întîmplării, totul va fi calculat, orice eventualitate prevăzută dinainte. Iliescu este un manevrier iscusit. Bietul rege Mihai! Ce aventură îl mai așteaptă? încă una?... afară doar... dacă intervine un miracol... dar miracolul nu-i înscris în destinul lui, care este tragic. Miraculosul și tragicul nu fac casă bună împreună.

Paris, 25 aprilie

Cineastul Ștefan Fay (vecinul și prietenul nostru), pe care l-am chemat în ajutor, căci am urgent nevoie de o fotografie a mea pentru Humanitas, m-a fotografiat în curtea interioară a imobilului din strada Lakanal. Am căutat mult timp un fond monocolor (cerut de editor), o ușă, un zid, apoi am pozat pentru o fotografie care va figura pe coperta jurnalului meu parizian. Am avut un moment de ezitare — poate ar fi fost mai bine să mă duc la un fotograf, într-un studio, să mă fotografiez cu efecte de lumină cernută — dar nu, este mai bine așa, mai veridic. Jurnalul vorbește despre o exilată a secolului al XX-lea, mînată de vîntul unor vremuri defuncte, cineva trăind pe un fond neutru, ca atîtea alte ființe venite din Est. M-am văzut exact așa, în oglinda unei anumite Românii „gone with the wind"! Nu putea să fie altfel decît pe fundalul unei curți pariziene. Locurile sînt în ultimă instanță ceea ce trebuie să fie — adică semne, puncte de reper pe un drum.

(Seara i-am telefonat Micaelei Slăvescu: prost dispusă, preocupată de viitoarele alegeri municipale la București, de viitorul PAC-ului, de situația monarhiștilor dintre care face parte. Am simțit-o departe de mine.)

Paris, 15 iunie

Am fost la București la colocviul Cioran — apoi la Sibiu. România este azi o țară unde atmosfera apăsătoare produce o tensiune

nervoasă, sensibilă mai ales la intelectuali. Exasperarea intelectualilor în fața situației insolubile, a unei societăți condusă de mafioți și de primitivi explică refugiul în cultură și apariția unor cazuri de excrescență culturală neîntîlnită în alte părți.

*

După Bucureștiul valah, a urmat frumusețea Transilvaniei, pădurile de salcîmi înfloriți de-a lungul drumului. Am urcat la Păltiniș pe o vreme de vis, lăsînd să se distingă munții în zare. Am revăzut mormîntul lui Dinu Noica în luminișul de lîngă biserica de lemn. M-am gîndit la el stînd în fața crucii, am aprins trei lumînări și le-am înfipt în pămînt. Apoi ne-am dus să vedem locurile din jur. Am vizitat reședința de vară a mitropolitului Transilvaniei îngrijită de măicuțe, pe jumătate servitoare... La intrare, piuiau la soare niște puișori abia ieșiți din ou. Ni s-a arătat cu deferență salonul mitropolitului deschis spre o frumoasă priveliște. Ziaristul francez Poirot-Delpech, care ne însoțea, nu înțelegea ca un mitropolit să beneficieze de atîtea avantaje într-o țară săracă!... I-am explicat că acest lucru este considerat normal în Biserica ortodoxă, încă foarte ierarhizată. Apoi Gabriel Liiceanu ne-a condus la vila unde a locuit Noica, la etajul I. G.L. a descris viața zilnică a filozofului — o viață de ascet. Poirot-Delpech mi-a mărturisit mai tîrziu că fusese surprins de explicațiile date de G.L. Tonul și vorbele vădeau un gen de atașament, o legătură afectivă între maestru și discipol cum nu mai există în Franța. O constatare revelatoare pentru evoluția relațiilor umane în Occident. Mă gîndeam, ascultîndu-l, că există în România calități de rezistență la modernitatea cea rea, inteligențe care mai păstrează calitățile inimii. Ar trebui scris despre asta, despre inimă... o noțiune care ar trebui salvată — pretutindeni în vederea amenințărilor care vin dinspre tehnicizarea lumii — acest lucru s-ar putea realiza cu ajutorul unor minți și ființe trăind în partea cea mai oropsită a Europei.

*

Întorși la București, l-am atras pe Poirot-Delpech în duminica următoare la biserica Stavropoleos, astăzi în curs de restaurare. Am așteptat afară, în mijlocul multor tineri, mame cu copii, care ascultau liturghia transmisă prin difuzoare. Era acolo și tînărul Petre Guran. Privirea lui luminoasă l-a impresionat pe Poirot-Delpech.

Francezul a luat note despre ortodoxia pe care încercam să i-o explic. La urmă, după ce s-a terminat slujba, am intrat în biserica transformată în șantier. Era beznă! Părintele Marchiș ne-a explicat că au primit fonduri de la Consiliul Europei pentru restaurarea frescelor și ne-a arătat o bucată de frescă redată vederii, admirabil colorată. M-am întrebat ce-o fi gîndit ziaristul francez după această incursiune în mediul ortodox? Pentru ce l-am antrenat aci, știind, după articolele sale din *Le Monde*, că este protestant, raționalist, anticlerical... și că acest gen de francez e impermeabil la atmosfera ortodoxă...? sau poate că nu este?

București, strada Londra. O ceată de țigani mătură, ridicînd nori de praf și de frunze, sub direcția autoritară a unei femei care le dă ordine urlînd: „tu, vino-ncoa cu tomberonu... tu, du-te pe dincolo, hai, hai!" Primăria cartierului a dat probabil ordin să se mătură în vederea viitoarelor alegeri municipale. În acest cartier, pe vremuri elegant, transformat în semimahala de către noii locuitori și rubedeniile lor, vezi acum țațe în papuci în fața porților, indivizi burtoși care-și spală mașina pe trotuar, acolo unde odraslele lor din ultima generație, în blugi stil occidental, își plimbă cîinii în lesă, imitînd America văzută la TV. Din cînd în cînd, zărești cîte o doamnă sau un domn în vîrstă, oameni săraci, cu trăsături subțiri, poate foștii locuitori ai frumoaselor case din cartier? Dacă e așa, poți fi sigur că locuiesc în cel mai bun caz într-o încăpere la subsolul sau în mansarda fostei lor case... M-am plimbat mult timp prin cartier, fascinată de schimbările sociologice care anunță viitorul. România, care trăiește de secole cu mizeriile ei, cu aventurierii dar și cu ființele ei bune, va continua să existe. Veșnică periferie a Europei de unde vor țîșni din cînd în cînd oameni excepționali...

Farmecul insinuant al acestor locuri se întîlnește cu observația nemaipomenită a unui boier bătrîn încă în viață, în grădina lui plină de trandafiri urcători, demnă de un tablou de Aman, ca răspuns la indignarea mea față de pasivitatea ierarhiei în vremea demolării bisericilor și care a spus: „ce contează distrugerea mînăstirii Văcărești față de perenitatea Bisericii?" Ce să gîndești despre o lume unde auzi asemenea opinii (emise de oamenii culți)? Există oare echivalentul lor în Rusia?

N-ar trebui să te întorci. Ar trebui să te întorci acolo numai cu spiritul, lăsîndu-ți trupul într-altă parte, să străbați continentul, ca un șaman, să vii noaptea ca o stafie, să vizitezi cartierele, chemînd

alte spirite care și-ar aminti și ele, și prin energia memoriei ar reînvia trecutul, în timp ce prezentul ar fi ținut în stare de adormire... Să mă transform în șaman... m-a bîntuit gîndul... în nopțile de vară, culcată lîngă balcon, sub tei, la lumina spectrală a felinarelor din București...

Paris, 29 iunie

În legătură cu logodna prințesei Margareta cu actorul Radu Duda, auzi pe unii francezi, la Paris, spunînd: „este un act de înaltă politică!" Eu: „în ce sens?" Răspuns: „este bine pentru familia regală, în acest fel se va apropia mai mult de România"! Ce gîndește regele, al cărui destin a avut cel puțin o dimensiune tragică pentru a compensa gloria pe care soarta i-a refuzat-o? Să fie nevoit să participe la foiletonul prințesei, zău, nu merita acest lucru!

Londra, 14 iulie

La Londra, pentru un interviu la BBC despre *Jurnalul* meu. O seară plăcută cu Cristian Mititelu și Oana Lungescu la restaurantul *Chez Gérard*, vizavi de Covent Garden. Am constatat că politica românească este privită aci cu mult pragmatism, în stilul englez. C. Mititelu consideră că trebuie susținută Convenția Democratică fără ezitare, chiar dacă politicienii care fac parte din ea nu au anvergură. Important este să se cîștige alegerile la toamnă. Cît despre cultura română, ea nu interesează pe nimeni în Anglia. Nu există nici o traducere din limba română în librării. Din Anglia nu vezi decît realitatea așa cum este, despuiată de pasiunile și iluziile noastre de români parizieni: o lecție de realism binevenită din toate punctele de vedere.

A doua zi, înainte de a urca în Eurostar în sens invers, îi fac o vizită Ilincăi Bossy (fiica lui Raoul Bossy, coleg cu tatăl meu). Descopăr o englezoaică foarte cordială, cu casă englezească din cărămidă roșie și o mamă englezită (Senta Bossy, născută Cantacuzino). Vorbim împreună în franțuzește. Ilinca Bossy nu știe absolut nimic despre cultura română (n-a auzit de Duiliu Zamfirescu), mă numește la un moment dat Sanda... Djuvara! Mă invită foarte drăguț într-un *pub* din cartiertul Battersea. Am în fața mea o înstrăinată foarte simpatică. A părăsit România la vîrsta de cinci ani. Eu le datorez părinților mei, trecuți și ei prin școli occidentale, faptul că nu am rupt niciodată legăturile cu țara mea de origine.

Paris, 28 iulie

Întrebare: să acept sau nu propunerea lui François Fejtö, de a face parte din Comitetul de Onoare a Colocviului care va avea loc în octombrie: patruzeci de ani de la Revoluția de la Budapesta din 1956. Ezitările mele se datorează prezenței în comitet a comuniștilor francezi (Charles Fittermann) cerută pare-se în mod expres de către Partidul Comunist Francez. Socialiștii din comitet au acceptat în cele din urmă, pentru ca acest colocviu să nu fie considerat ca o manifestare „anticomunistă". Deși „cauza", adică comemorarea marelui eveniment, este importantă, ea nu-mi poate învinge reticențele. Ideea de a sta alături de un reprezentant al Partidului Comunist Francez pentru a comemora răscoala de la Budapesta mi se pare inacceptabilă. Voi spune deci „nu" ungurilor.

Normandia, 30 iulie

René de Obaldia, pe care l-am întîlnit deunăzi la vecinul nostru Manuel de Diéguez, mi-a spus că se uita cu melancolie la biblioteca lui plină de autori buni care nu mai prezintă azi nici un interes. Autori din perioada dintre cele două războaie, care au trăit, cei mai mulți, pînă în zorii marii întorsături a anilor 1960–1970, cînd Franța a intrat într-o eră nouă. Era noastră, era televiziunii, a informatizării, a CD-Rom-ului etc. Romancierii primei jumătăți a secolului par demodați. Obaldia se întreba ce să facă cu atîtea cărți care păreau prețioase la vremea lor. Azi, această literatură pare inutilă. Cîtă dreptate are! Am simțit adeseori același lucru răsfoind în fața librăriilor lăzile cu cărți la preț redus, mai ales romane, broșate, dinainte de război. Autori excelenți, deveniți *inutili*... Cine mai citește azi (afară de autorii de „teze") *Falsificatorii de bani*?

Crans s/Sierre, 16 august

Sergiu Celibidache a murit la începutul săptămînii. Ne-a părăsit ultimul mare român al acestui secol. Ziarul *Figaro* a publicat un frumos articol din care reținacest pasaj: „caracterul profund românesc al impetuosului *maestro* consta dintr-un amestec de intransigență și de nostalgie. În această ființă mîndră și însetată de dreptate și onestitate morală regăseai ceva din caracterul Electrei. Cîte articole mînioase n-a scris el în presa germană pentru a denunța

întoarcerea la pupitru și metodele lui Karajan sau ale lui Böhm!... O nostalgie eficientă care-l apropia pe Celibidache de compatrioții săi români de la Paris: întîi de toate de George Enescu, părintele muzical al lui Yehudi Menuhin, apoi de Clara Haskil și de sora ei, Jeanne... dar și de ironia lui Eugen Ionescu sau de disperarea în stil dandy a lui Cioran..." Mai departe, articolul aduce un omagiu magnific uneia dintre „conștiințele Europei secolului al XX-lea care dispare o dată cu Sergiu Celibidache" (Jacques Doucelin). Mi-am spus încă o dată: e de necrezut că România, o țară mică, a putut să dea atîția bărbați de seamă care au marcat secolul: Brâncuși, Ionescu, Eliade, Cioran, Celibidache — și alți cîțiva oameni excepționali, toți proveniți din România dinaintea erei comuniste, care a distrus tot. Înseamnă că există speranță, dar cu condiția ca lumea românească să se dezbare de sechelele erei totalitare, lucru care nu se întrezărește încă la orizont.

Crans s/Sierre, august

Am scris lui Annie Bentoiu, prietena care mi-a venit în întîmpinare o dată cu regăsirea României:... „Trăind într-o stare de sfîrtecare (pentru a vorbi ca Cioran) devenită constitutivă — spre norocul sau ghinionul meu, voi avea întotdeauna nostalgia unui « altundeva ». E starea mea existențială — cel puțin o știu acum. Ceea ce nu înseamnă că nu mă complac în iluzii — cum am putea trăi altfel? Fiecare zi este o minune chiar pentru cei nemîngîiați — ceea ce nu sîntem nici tu, nici eu din fericire — chiar dacă simțim fragilitatea lucrurilor și privirea lor uneori ironică..."

Crans, 26 august

Sînt momente în care lucrurile din jurul tău converg, în care le resimți ca o sinteză, o expresie globală instantanee a ceea ce ai făcut, ai spus, ai creat etc. În acele momente realizezi că strădaniile, încercările traversate, etapele întunecate s-au întîlnit pe căi diferite cu linia vieții tale, cu sensul care te duce în direcția cea bună — punctul final. Astfel, gesturile, acțiunile tale, tot ce ai înfăptuit, bun sau rău, își avusese rațiunea de a fi. Descoperi, prin asemenea bilanțuri-fulger, că ești pe orbita ta personală. Fatalism? Să fi devenit eu oare fatalistă? Mă simt liberă, *sînt* liberă, să fie asta o iluzie?

Crans, 27 august

Amînăm cu trei zile întoarcerea noastră la Paris, ca să pot merge la un reumatolog, la Sion. Am citit *Jurnalul* Florenței Albu cu real interes. A priori, drama ei a fost mică: scriitor-poet sub Ceaușescu, bucurîndu-se de o anumită protecție acordată de regim, ca membru al Uniunii Scriitorilor. Statul își asigura astfel înregimentarea intelectualilor. *Jurnalul* Florenței Albu povestește relațiile ei cu tovarășii scriitori, editori, ziariști... În ciuda limitelor vieții sale, paginile scrise de ea sînt străbătute de o disperare reală. A suferit tot timpul din cauza situației ei, a mizeriei morale din lumea intelectuală aservită lui Ceaușescu. Firea ei, calitățile sufletești și spirituale înnăscute au făcut-o să trăiască în profunzime, dînd astfel proporții existenței sale în universul meschin, josnic, înjositor al scriitorilor români sub regimul comunist. Este ca un fel de acord subteran între sufletul ei întunecat și suferința care a apăsat un întreg popor umilit. O suferință apropiată de suferința pămîntului, călcat în picioare și distrus de puteri monstruoase puse în mișcare de ura dintre oameni. Este ura ca motor al sistemului comunist, cea care a distrus cimentul societății: încrederea mutuală, curajul, sinceritatea.

Paris, 28 august

Am găsit la Paris o grămadă de corespondență, mai ales din România, de cînd jurnalul meu m-a „revelat". E ceva care mă apasă în această regăsire tîrzie cu lumea de acolo. Poate sentimentul unui angajament depășit, care riscă să se oprească brusc, poate o revenire a destinului pe care credeam că-l așezasem definitiv pe raftul poveștilor terminate... Ar fi mai curînd asta, întoarcerea, reechilibrarea nebănuită, reorientarea mea după un palimpsest, o hartă nouă a destinului meu, care s-a suprapus peste semnele la care crezusem că mă convertisem: a scrie în franțuzește, a mă fixa într-alt loc, lingvistic vorbind... unde mă voi duce de-acum încolo? poate că voi cădea într-o prăpastie, cea care desparte cei doi munți ai mei — cel românesc și cel francez. O cădere care ar putea să-mi frîngă gîtul, dar oare frîntura nu este deja în mine? Sînt o persoană recusută, un *patchwork* existențial deja vechi — un *patchwork* din naștere?

Printre cărțile primite găsesc romanul lui Alexandru Vona tradus în franceză la Actes-Sud (*Les Fenêtres murées*) cu o dedicație:

„Pentru V. și S., minunații descendenți ai acelei societăți românești subțiri și bune a frumoșilor ani, care l-ar fi fascinat pe tînărul Swann în salonul Guermantes-ilor." I-am trimis în schimb *Jurnalul* meu cu un bilețel: „Dar unde sînt zăpezile de altădată? unde e biata lume bucureșteană a părinților noștri, persoane rafinate și cultivate?... păstrate în amintiri, ele bîntuie străzile vechi ale Bucureștiului cînd știi să stai la pîndă — și cimitirile unde cavourile lor se năruie sub ochii nepăsători sau lacomi ai noilor ocupanți ai spațiului românesc. Dar poate că mă înșel în măsura în care cultul morților a mai supraviețuit în această țară. Sînt astfel șanse ca Guermantesii respectivi, *pentru că au murit*, să regăsească un fel de perenitate prin intermediul « pomenirilor », care compensează în felul lor furioasele pulsiuni « eliticide » care au lăsat acest popor decapitat și în aparență mulțumit și așa!"

Paris, 6 septembrie

Am terminat *Jurnalul* Florenței Albu. Citindu-l, am exclamat de multe ori: *e o carte mare*, o carte tare, care ar trebui să impresioneze, să trezească cititorii români care au traversat aceeași epocă îngrozitoare. În orice caz, pentru mine care eram *de cealaltă parte*, e pasionant să descopăr sentimentele unei persoane ca ea. Fiică de chiaburi colectivizați, cu tatăl trimis la Canal, face parte din lumea nouă, lumea orășenilor originari din satele distruse de colectivizare. A fost membră de partid, dar n-a încetat să se revolte, să denunțe în *Jurnal* regimul opresor. A participat împotriva voinței ei la regim, blestemîndu-l; se arată așa cum a fost: lucidă, supusă în fața mașinăriei polițiste însărcinată să supravegheze, să cenzureze și să-i corupă pe intelectuali. S-a supus, s-a dus la ședințele politice, a fost obligată să scrie din cînd în cînd un articol, o poezie, s-a aranjat ca să nu se înjosească pînă la laudele și josniciile la care alți scriitori au cedat. *Jurnalul* Florenței Albu este un document tulburător tocmai pentru că ea este o fată care s-a ridicat prin cultură și a rămas moralmente integră — chiar dacă s-a alăturat în ciuda ei turmei în care au fost amestecați oamenii cinstiți și oportuniștii (dar ce putea face?). Neputința unei disperate lucide, ca Florența Albu este impresionantă. Atîta suferință îndurată, exprimată cu atîta putere și sortită să rămînă tragic *neîmplinită*. În propriile ei cuvinte: „curajul de-a îndura... cu atîta lașitate-umi-

litate..." (p.306). Florența Albu s-a supus la ceea ce se aștepta din partea ei, dar n-a încetat să se revolte, să blesteme, să dispere față de atîta „mizerie fără răbufnire". Acest „jurnal al jelaniilor" este o adevărată biblie a neputinței românești: o capacitate, o forță de exprimare remarcabilă și nici o acțiune! frica, bănuiala, delațiunea o înconjoară, ființa ei captivă vede, urlă, este bolnavă, urăște această mizerie... Cîteva fraze admirabile dau măsura lucidității ei „...numai elanul urii (față de regim) îmi dă bice... am ajuns la timp (la revoluția din 1989) să văd, să fiu martorul inutil și de data aceasta!" O astfel de mărturisire, o durere așa de mare cuprinsă în această carte ar putea înălța, înnobila lumea românească, oamenii acestei țări. Cel puțin, disperarea a fost spusă fără înconjur, fără false scuze, o disperare goală, expusă ca atare. Mi se pare că Florența Albu exprimă strigătul adînc al lumii românești în ultima sa versiune istorică.

Paris, 13 septembrie

Papa va veni în Franța săptămîna viitoare. Societatea franceză este împărțită în două tabere — de o parte Biserica, de alta statul laic — între ele prăpastia creată între Biserică și statul laic care s-a născut din revoluția de la 1789. În asemenea momente cele două fețe ale Franței devin vizibile.

Paris, 4 octombrie

După zece zile de dureri dorsale, reumatologul îmi prescrie un al treilea calmant, celelalte dovedindu-se ineficace. Un calmant în care constat prezența unui praf de opiu. Din cauza lui am dormit eu mai bine? Ideea însăși a opiului are asupra mea un efect magic, chiar dacă am refuzat întotdeauna să recurg la paradisurile artificiale în numele lucidității și al lumii reale. În fața durerii, iată că opiumul mi-a apărut ca un vizitator neașteptat, oprit în pragul ușii: de ce nu? m-am trezit murmurînd: de ce nu? puțin opiu... puțină liniște, puțină uitare...

Paris, 10 octombrie

Cărui popor îi aparținem prin originea noastră, noi, franco-românii? Ce fel de populație respingătoare a plîns, a cîntat și a recitat poezii

la moartea fiului lui Ceaușescu? Acest fiu era urît pe vremea cînd trăia tatăl său. I se cunoșteau nebuniile de la Las Vegas, bețiile, crimele lui la volanul mașinii, scandalurile din night-cluburile bucureștene. La procesul foștilor demnitari (vastă înscenare în care nu au fost judecate decît faptele lor din 1989), Nicu Ceaușescu a fost condamnat la 25 de ani de pușcărie. I s-a dat drumul din motive de boală, și a murit de curînd de pe urma unei ciroze la ficat datorată alcoolismului. Un gunoi, un criminal ordinar, și iată că sute de persoane au venit să plîngă la înmormîntarea lui. Ce fel de popor este acesta, care a uitat totul? Bătrîni dar și tineri au așteptat ore întregi pentru a-l duce la groapă, cu lamentații, suspine și lacrimi. S-au auzit voci în mulțime: „era un băiat bun, care n-a făcut rău nimănui" sau „întoarceți-vă, vă așteptăm!" (adresat membrilor familiei Ceaușescu, care erau acolo, toți prezenți). Această sinistră prăsilă *care confundă uitarea vinovată cu iertarea creștină*, imprimă azi lumii românești o tușă specială, unică în această parte a Europei. Ea se numește *mahalaua*.

Paris, 31 octombrie

Romanul Catherinei Durandin *La Trahison* este un roman de intelectuală pe un fond de realitate bine prins: evenimentele din decembrie 1989 la București și Timișoara. Autoarea pune față în față occidentalul (eroul Mark) și nomenclaturistul de rang înalt pînă ieri, devenit azi un personaj căruia puterea nevăzută din culise îi dă însă o siguranță calmă și antipatică. Asemănarea lui cu unele figuri întrezărite în delegațiile românești de după '89 m-a uimit. Catherine Durandin a redat bine psihologia acestui gen de „boss" născut din comunism, detestînd în adîncul sufletului său Occidentul, din care nu vede decît aspectul materialist. L-a caracterizat bine și pe celălalt erou, francezul Mark, burghezul cultivat, bogat, răsfățat, ascunzînd scandaluri de familie. Un roman cu „teză", desigur, dar bine construit în ciuda limbajului uneori pretențios. Am felicitat-o pentru judecata și clarviziunea ei.

Paris, 3 noiembrie

Înainte de a merge să votăm la ambasada română (pentru alegerile parlamentare și prezidențiale), luăm masa cu fratele meu D. și

soția lui la restaurantul românesc „Doina" de la colțul străzii Saint-Dominique. Atmosfera e animată. Lume multă se pregătește să voteze, s-a format deja o coadă lungă în fața ambasadei. Îl întreb pe patronul Popescu: „Dv ați votat?" Îmi răspunde cu un aer grav: „Nu... Știți, eu sînt francez..." (El, fostul securist... nu votează pentru că a devenit francez!) Mi-a venit să rîd.

Paris, 18 noiembrie

Emil Constantinescu a fost ales! Mare bucurie, în sfîrșit! Manifestații triumfale au loc la București. Șapte ani după '89, în timpul cărora România a bătut pasul pe loc, așteptînd ca fiii foștilor nomenclaturiști să se așeze confortabil în fotoliile lor — ceea ce s-a întîmplat, probabil, cel puțin în majoritatea cazurilor! Succesul alegerilor s-ar putea explica și prin trezirea noii generații din România. Asistăm la un nou început, care ar fi trebuit să aibă loc acum șapte ani. Resimt totodată un ciudat sentiment de descumpănire. Să te privești în față, pe tine, să te oglindești în acest eveniment mult așteptat, oglindă a trecerii timpului care-ți spune: nimic n-a rămas pe loc, ține minte și privește dincolo de eveniment...

Va ști oare Emil Constantinescu să se înconjoare de persoane în stare să-l sfătuiască? În schimb, Petre Roman poate conta pe tinerii tehnocrați crescuți ca el în serai. Emil Constantinescu se bazează pe membrii mediocri ai partidului țărănesc. I-am trimis un fax de felicitare.

Paris, 19 noiembrie

Ambasadoarea Claudine Le Breton mi-a spus la telefon: „s-ar putea ca alegerile cîștigate de Opoziție să nu fie decît începutul unei faze intermediare — încă una — spre democrație... problemele care trebuiesc rezolvate sînt prea numeroase"... Lucru care trebuie să ne pună pe gînduri. Este interesant să-i asculți, pe ea și pe soțul ei, Jean-Marie Le Breton, vorbind despre revoluția din '89, trăită de ei ca diplomați în post la București. Cartea fostului ambasador aduce o mărturie suplimentară. Dovedește că revoluția română fascinează pe observatorii străini cărora le oferă toate ingredientele unei drame istorice, cu eroi și părți sumbre, uneori chiar o melodramă undeva între Victor Hugo și Eugene Sue, asezonată cu sos KGB-ist.

Paris, 19 decembrie

Neagu Djuvara a venit să petreacă sărbătorile Crăciunului cu fratele său. Mi-a spus că deunăzi, la București, Alecu Paleologu i-a telefonat ca să-l sondeze: ar accepta să fie numit ambasador la Paris? A refuzat pe loc, în schimb m-a recomandat pe mine! Așadar, foiletonul continuă! Ar fi într-adevăr o întorsătură ciudată a destinului să mă văd închizînd cercul Zamfireștilor diplomați! O secundă mai tîrziu realizez absurditatea unei asemenea ipoteze. Realizez și motivul pentru care primesc flori și vizite neașteptate în ultima vreme... Există așadar persoane care cred că așa ceva ar fi posibil! O singură certitudine persistă: postul de ambasador este mai departe vacant, speculațiile continuă și candidații se spune că ar fi numeroși pe piața Parisului.

Normandia, 20 decembrie

A murit Marcello Mastroianni. A murit la Paris. La Roma, italienii au avut ideea somptuoasă de a drapa în negru Fontana di Trevi în amintirea *Dolcei Vita*. E în acest omagiu semnul îndoliat al Europei care a dispărut o dată cu cinematograful italian al anilor glorioși, înlocuit de filmele comerciale. *Homo americanus* a invadat Europa despuiată de artiștii ei. Muzica și imaginile Romei, ale marelui Fellini în interpretarea artistului său preferat răsună azi ca un lung și splendid adio... *arrivederci Roma! ciao Marcello!*

Normandia, 23 decembrie

Întorși de Crăciun la țară în Normandia, ca în fiecare an. Tăcerea (păsările au dispărut) și întunericul care vine devreme în acest anotimp mă învăluie într-o senzație recunoscută, așa cum îți aduci aminte de ceva cînd îmbraci o haină uitată într-o casă unde te duci mai rar. A fost o vreme cînd îmi plăcea să mă plimb noaptea pe cîmp sau prin locuri singuratice. Era ca un fel de voluptate romantică vecină cu atracția pe care o resimți tînăr fiind față de moarte. Acum această senzație evocă doar amintirea acelui timp. Acum moartea poartă nume de prieteni, trăsăturile ei sînt precise, realitatea ei a înlocuit imaginația romantică. M-am gîndit mult la Dinu Noica zilele astea. La trecerea lui prin Normandia, la orele petrecute împreună în acest loc. La sfîrșitul lui povestit de Gabriel

Liiceanu, care a fost alături de el pînă la urmă. La misterul ultimului cuvînt pe care l-a rostit înainte de a intra în comă: *Unbedingtheit*... Și Cioran la sfîrșitul vieții rostea cuvinte abstracte în nemțește. Cioran în ultimii ani, Noica în pragul morții,... *Unbedingtheit*... *Selbstverständlich*... Cuvinte obișnuite, sau poate cuvinte esențiale? Ce au vrut să spună *în acel moment*, nu se va ști niciodată. Viețile lor au fost ca toate viețile, cu zile și cu nopți, cu zgomote și tăceri, cu pasiuni și dezamăgiri, cu triști omenești, dar de ce oare vrem să știm mai mult despre persoana și viața unor filozofi care au trăit numai pentru a gîndi? Fiindcă sîntem fiii secolului nostru? sensibilizați fără să vrem față de pulsiunile adînci, întorși spre noi înșine, avînd curiozități uneori maladive?

Normandia, 25 decembrie

Noapte de Crăciun cu lună plină. Fenomen rar. Viitoarea apariție a lunii pline de Crăciun va avea loc peste 105 ani... Toți cei care o vor vedea nu s-au născut încă. Nici unul dintre cele cinci miliarde de oameni în viață azi nu o vor vedea. Știința poate calcula cu precizie data viitoarelor luni pline, comete, eclipse, maree și alte fenomene. Dar știința nu poate anunța datele morții celor cinci miliarde de vii de azi. Mai este și altă certitudine, deși mai puțin matematică: morții și viii se vor înlocui unii pe alții.

1997

Paris, 2 ianuarie

(Nocturnă)

Scriu pentru prima oară cifra 1997. O voi scrie de nenumărate ori în timpul acestui an. Peste trei ani va fi anul 2000 (va fi greu de scris cînd ai trăit sub semnul 19). Cu cît ne apropiem mai mult de anul 2000, cu atît cuvîntul SFÎRȘIT apare în gînd în litere din ce în ce mai mari și mai lizibile, ca pe un ecran la finele unui spectacol, sau pe ultima pagină a unei cărți. Pentru mine, SFÎRȘIT sună lung, repercutat din etapă în etapă, un sunet recunoscut ca o sirenă care traversează orașul noaptea. Urechile mele sînt obișnuite să-l asculte. SFÎRȘIT are un ecou complex pentru că vine de departe, dar și pentru că sîntem, eu cu el, în termeni familiari. M-am obișnuit să trăiesc într-un spirit cu el. Trăiesc în spiritul SFÎRȘITULUI — în ambianța despărțirii, în perspectiva detașării. Fiindcă am cunoscut multe finaluri: ultimul act al României tradiționale, războiul, comunismul — despărțirea de România — Exilul — sfîrșitul Franței de ieri desfășurat sub ochii noștri. Am traversat totul. Trupul meu a trăit în timp ce se întîmplau catastrofe care au marcat secolul al XX-lea. Și a supraviețuit. Fiecărui sfîrșit i-a corespuns un început, o luare da capo — atunci ar trebui vorbit mai degrabă de începuturi? numai că au fost începuturi de la pierderi totale încolo, începuturi după sfîrșituri definitive... Am cunoscut oameni „dinainte". În România generația părinților noștri, în Franța vechea societate încă în viață la sosirea noastră, doamnele din familia franceză, cu maniere distinse și amintiri dinainte de război, și care au murit o dată cu vechea Franță, prin anii '60–'70.

I-am cunoscut pe Eliade, Ionesco, Cioran, Noica și pe alți cîțiva mari români, martori ai generației dintre cele două războaie. O lume dusă, lumea secolului care se termină. O Europă care își ia rămas-bun de la ființa ei bătrînă de două mii de ani... Este o experiență extraordinară să treci peste pragul care desparte evul care a fost de evul care vine. Am asistat la sfîrșituri, imense și acum la începuturi tulburi, ale căror prime semne se pot zări. Cum vor arăta semnele o dată împlinite? Prin faptul că am aparținut unui secol de distrugeri, și am văzut aproape de mine prăbușindu-se o societate ale cărei ruine au lăsat căscată ca un hău lumea românească, desfundată de excavatoarele lui Ceaușescu (ce simbol este mînăstirea Văcărești!) mă cuprinde în momente de bilanț ca acesta o uimire intensă constatînd capacitatea omenească de-a renaște din grămezile de moloz ale Istoriei.

Iată-mă trăind la acest capăt de veac. Privesc pe fereastra mea din rue Lakanal cerul de iarnă care reflectă luminile Parisului. Mă gîndesc încă o dată că am întrevăzut într-o ultimă licărire o societate, un stil, o civilizație europeană terminată. În cele din urmă, descopăr că sînt martora unui miracol. Chiar în acest moment simt că sînt pe punctul de-a mă transforma, cu finalurile și luările mele *da capo* cu tot, într-o statuie nocturnă dedicată *Speranței*!

Cuprins

1990 5

1991 53

1992 98

1993 127

1994 163

1995 190

1996 214

1997 233

La prețul de vînzare se adaugă 2%,
reprezentînd valoarea timbrului
literar ce se virează
Uniunii Scriitorilor din România,
Cont nr. 45101032,
B.C.R. Filiala sector 1, București

Redactor
VLAD ZOGRAFI

Apărut 1999
BUCUREȘTI - ROMÂNIA

Tipografia MULTIPRINT Iași
Str. Sf. Lazăr 49, Iași 6600
tel/fax: 032 211225, 211252

Apariții 1999
în seria Memorii / Jurnale / Convorbiri

EUGÈNE IONESCO
Între viață și vis. Convorbiri cu Claude Bonnefoy
Traducere din franceză de SIMONA CIOCULESCU

Convorbirile lui Claude Bonnefoy cu Eugen Ionescu, publicate la Belfond în 1966, au fost reluate peste unsprezece an, răstimp în care dramaturgul scrisese cîteva piese importante, între care *Jocul de-a măcelul*, publicase *Jurnal în fărîme* și *Prezent trecut, trecut prezent*, abordase (cu *Le Solitaire*) romanul, debutase la Zürich ca regizor și interpretase într-un film rolul unuia dintre propriile personaje. Îmbogățit cu toată această nouă experiență creatoare, volumul publicat sub titlul *Între viață și vis* va contura mult mai pregnant decît *Convorbirile* din 1966 portretul lui Eugen Ionescu. În paginile sale vorbește un personaj apropiat, viu, contradictoriu, explicîndu-și literatura, dar continuînd să-și pună întrebări asupra ei, ca și asupra legăturii dintre creație, vis și viață.
Dosarul critic, bibliografia și cronologia creației teatrale din anexe transformă cartea într-un veritabil instrument de studiu al operei ionesciene.
Versiunea românească urmează ediția – cu o parte din anexe aduse la zi – republicată la Gallimard în 1996.

ILEANA, Principesă de România, Arhiducesă de Austria
Trăiesc din nou
Traducere din engleză de AGRA BAROTI-GHEORGHE

Volumul de memorii al principesei Ileana, fiica regelui Ferdinand și sora lui Carol al II-lea, este o evocare plină de farmec a principalelor momente din viața autoarei.

Pe fundalul evenimentelor tulburi care au marcat România în perioada celui de-al doilea război mondial, principesa Ileana, devenită mai tîrziu maica Alexandra, desfășoară, în calitate de soră medicală, o amplă activitate umanitară care începe în Austria și continuă în România, din 1944 și pînă în momentul expulzării din țară a familiei regale.

RADU PETRESCU
Jurnal. 1946–1951 / 1954–1956

Jurnalul l-a însoțit pe Radu Petrescu din adolescență pînă spre sfîrșitul vieții. Trei fragmente au fost deja publicate, din care ultimul postum: *Ocheanul întors, Părul Berenicei* și *A treia dimensiune*.
Volumul de față cuprinde partea inedită a jurnalului lui Radu Petrescu, neatinsă de cenzură sau autocenzură. Aceste pagini, purtînd pecetea unui stil literar inconfundabil, conțin atît laboratorul de creație al scriitorului din anii 1946–1951 și 1954–1956, cît și mărturia evenimentelor care l-au marcat de-a lungul unei sumbre perioade a României postbelice.

MIHAI RĂDULESCU
Jocul cu moartea. Însemnări, 1932–1944
Ediție de Dan Rădulescu

Există oameni a căror împlinire, inefabilă, rezidă tocmai în febrila căutare de sine, în întrebările chinuitoare pe care și le pun fără încetare și fără șansa de a afla un răspuns. Muzicologul Mihai Rădulescu, nume adesea evocat în *Anatomia mistificării* (Humanitas, 1997) de Stelian Tănase, a făcut neîndoielnic parte dintre aceștia. Viața lui curmată în pușcărie la nici 40 de ani, în urma implicării sale într-un așa-zis «proces de moravuri» (de fapt un mascat proces politic), apoi în lotul Noica-Pillat, se cuprinde întreagă, parcă, în paginile acestui volum.
Notațiile de jurnal, paginile de corespondență și scurtele eseuri, strînse laolaltă prin grija fratelui său, trasează autoportretul uneia dintre conștiințele cele mai frămîntate ale culturii române.

TALON DE COMANDĂ
Carte Humanitas prin poștă

Citiți pe verso despre avantajele utilizării serviciului nostru direct de distribuție și despre procedura de comandă.

Nr. crt.	Titlu, autor	Preț (lei)	Nr. ex.
1	Convorbiri cu Mihai I al României MIRCEA CIOBANU	44 900	
2	Între viață și vis EUGENE IONESCO	29 900	
3	Jurnale pariziene ERNST JUNGER	49 900	
4	Jurnal. 1946-1956 RADU PETRESCU		
5	La vie en rose cu Clody Bertola PATLANJOGLU LUDMILA	39 900	
6	Memorii MIRCEA ELIADE	69 900	
7	Paradisul derizoriu. Jurnal despre indiferență LIVIUS CIOCÂRLIE	24 900	
8	Sokrateion sau mărturie despre om ȘTEFAN FAY	24 900	
9	Trăiesc din nou PRINCIPESA ILEANA		

SANDA STOLOJAN
Ceruri nomade
JURNAL DIN EXILUL PARIZIAN 1990–1996

Prima parte, foarte apreciată de critici, a jurnalului Sandei Stolojan (*Nori peste balcoane*, Humanitas, 1996) se oprea în 1989, anul unei adevărate revoluții existențiale ce aducea cu sine sfîrșitul stării de exil. Noile pagini de jurnal consemnează regăsirea unei Românii abia ieșite din comunism, ca și nevoia autoarei de a-și redefini relațiile cu țara de care fusese brutal despărțită în momentul cînd devenise, la Paris, președinta Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului în România. Reluîndu-și, după 1989, profesia de interpretă în contactele româno-franceze la vîrf, Sanda Stolojan trece în revistă o serie de evenimente politice la care a fost martoră — precum întîlnirile dintre Mitterrand și Iliescu sau vizita președintelui francez la București. La Paris, sfîrșitul exilului a coincis cu închiderea studioului postului de radio Europa Liberă, cu ultimii ani ai lui Eugène Ionesco și cu dureroasa boală a lui Cioran, urmărită în jurnal pînă la moartea lui, în 1995.
Ceruri nomande evocă, în fond, o epocă de elanuri și surpări, atît personale, cît și politice, încheiată cu nota de speranță a alegerilor din 1996.

Alte apariții 1999 în aceeași serie

EUGÈNE IONESCO Între viață și vis. Convorbiri cu Claude Bonnefoy

EMIL CIORAN Caiete 1957–1965

ILEANA, PRINCIPESĂ DE ROMÂNIA Trăiesc din nou

RADU PETRESCU Catalogul mișcărilor mele zilnice. Jurnal 1946–1951 / 1954–1956 (inedit)

ISBN 973-28-0989-2

Fotografia copertei de ȘTEFAN FAY